SEVER POP

Limba română, romanitate, românism

PUBLICAȚIE POSTUMĂ

DE ALEXANDRA SEVER POP

ÉDITIONS J. DUCULOT, S. A., GEMBLOUX

SEVER POP

LIMBA ROMÂNĂ, ROMANITATE, ROMÂNISM

© Éditions J. DUCULOT, S. A., 18, rue Pierquin, Gembloux (1969).
D. 1969. 0035.16
(Imprimé en Belgique.)

SEVER POP

Limba română, romanitate, românism

PUBLICAȚIE POSTUMĂ

DE ALEXANDRA SEVER POP

ÉDITIONS J. DUCULOT, S. A., GEMBLOUX

Sever POP

27 juillet 1901 - 17 février 1961

PREFAŢĂ

Activitatea ştiinţifică a lui Sever Pop se împarte în două faze bine distincte ale vieţii sale.

Prima fază începe în anul 1919, când paralel cu formarea sa ştiinţifică lucrează la Muzeul Limbii Române din Cluj.

Publică lucrarea de doctorat în specialitate dialectologie, Câteva capitole din terminologia calului ; *urmează studii de specializare în geografia linguistică cu Jules Gilliéron la Paris ; publică lucrarea* Buts et méthodes des enquêtes dialectales *(prima lucrare mondială de metodă până la acea dată).*

Ţine cursuri la Universitatea din Cluj ; publică diferite lucrări şi articole în reviste ştiinţifice româneşti şi străine ; ţine conferinţe în România şi la diferite universităţi din străinătate având ca temă : Limba română, romanitate, românism.

În acelaşi timp, mai mult de şapte ani urmează anchetele pe teren în 300 de comune, culegând materialul pentru Atlasul Linguistic Român.

În anul 1937 începe publicarea acestei mari opere, care va încorona prima fază a activităţii sale ştiinţifice.

În raportul din 14 Februarie 1937, pentru definitivarea sa la conferinţa de dialectologie, Sextil Puşcariu scrie :

« Dar opera sa principală, care îi va face neperitor numele în istoria linguisticei române, este Atlasul Linguistic Român, *care a început să se tipărească tocmai în anul acesta. Materialul ce l-a cules cu o precizie şi o exactitate exemplară e de o extraordinară bogăţie şi utilitate. O temeinică pregătire de specialist în geografia linguistică şi rara sa putere de muncă sânt garanţiile cele mai sigure că partea a doua a lucrării sale, cartografierea şi* comentarea materialului *adunat, va fi tot aşa de folositoare ca şi cea dintâiu, anchetele pe teren. »*

Din această mare operă nu a publicat decât două volume : Partea I (ALR. I) şi două volume din Micul Atlas, Partea I (ALRM. I) în patru colori.

În urma meschinelor evenimente intervenite între el şi Sextil Puşcariu, cu ocazia publicării primului volum din Atlas, S. Puşcariu va căuta pe cât îi va fi posibil să întârzie publicarea Atlasului.

Pus în faţa realităţii, S. Puşcariu este obligat să recunoască adevăratul rol al lui Sever Pop de autor *al Atlasului. Ticluieşte însă o* Convenţie *prin care îşi atribue rolul de «* Conducător *» al Atlasului, asumându-şi partea* administrativă a publicării *ca să poată întârzia publicarea şi să oblige pe* autor *să publice Atlasul când şi cum doreşte* Conducătorul.

Evenimentele dureroase din anul 1940, aduc pe Sever Pop dela Universitatea din Cernăuţi la Universitatea din Bucureşti, unde este încadrat provizoriu, iar Muzeul

Limbii Române care publica Atlasul se stabileşte la Sibiu unde se instalase Universitatea din Cluj.

Sextil Puşcariu profită de situaţia politică din anul 1940, ca să pună — pe baza Convenţiei — condiţiuni lui Sever Pop pentru publicarea Atlasului, condiţiuni ce el nu le acceptă.

Bazat pe puterea politică « efemeră » din anul 1940, S. Puşcariu intervine la Ministrul Educaţiei Naţionale — atunci Traian Burileanu —, ca Sever Pop să fie transferat la Universitatea din Iaşi, astfel să-l îndepărteze de Sibiu, unde lucrau cartografii şi corectorii pentru Atlas cu care dese ori el trebuea să ia contact.

S. Puşcariu pleacă în 1941 la Berlin şi opreşte apariţia vol. II, Partea I (ALR. I) şi a vol. II, Partea I (ALRM. I), colorat, care erau imprimate.

Aceste volume au apărut abia în anul 1942, fără nici un comentariu din partea autorului, care n'a admis să fie cenzurat de « Conducător » ce îşi asumase partea administrativă a publicării Atlasului prin Convenţie, deci fără nici o răspundere ştiinţifică.

Sever Pop acceptă postul de subdirector la Şcoala Română din Roma, decât să accepte capriciile Conducătorului.

Evenimentele războiului se precipită ; Sever Pop rămâne la Roma, Sextil Puşcariu se întoarce la Sibiu ; Sever Pop ia drumul exilului, Sextil Puşcariu moare la Bran ; opera — socotită de însuşi S. Puşcariu ca un prestigiu naţional — Atlasul Linguistic Român, rămâne cu două volume din Partea I (ALR. I) şi două volume din Partea I (ALRM. I), colorat.

Sever Pop ar fi putut publica încă două volume din Atlasul normal şi două din Atlasul Mic colorat, eternizând bogăţia graiului românesc adunat şi comentat de el pe hărţile Atlasului cu România întregită.

Sextil Puşcariu a privat România de cel mai autentic document al limbii noastre şi prin el, mărturia drepturilor noastre istorice pe pământul României întregite.

După venirea eliberatorilor Ruşi în România, s'a publicat Atlasul lui E. Petrovici, Partea a IIa, fără Besarabia şi Bucovina de Nord. Tot astfel se publică acum şi Atlasul lui Sever Pop, şi în plus fără preţioasele comentarii ale autorului !

Posteritatea va judeca (1) !

Cu aceste frământări se încheie prima fază ştiinţifică, frământari ce se vor transforma într'o mare durere, ca să devină la sfârşitul vieţii sale o adevărată dramă.

Activitatea ştiinţifică în a doua fază a vieţii sale începe în exil, cu publicarea Grammaire roumaine, Berne, 1948 ; La Dialectologie, Louvain, 1950, lucrare monumentală socotită « Livre de chevet » şi indispensabilă dialectologilor.

Profesor la Universitatea Catolică din Louvain, fundează Centrul Internaţional de Dialectologie generală şi Revista ORBIS. Desfăşoară o activitate extraordinară, făcând din Centrul dela Louvain, cum a spus prof. A. K. Saareste : « La Rome des dialectologues, sinon, grâce à la revue Orbis, la Rome de la linguistique générale »

(1) Istoricul Atlasului Linguistic Român, va fi publicat amănunţit pe bază de documente originale în *Biografia lui Sever Pop*, în curs de redactare.

(Allocution prononcée à la séance d'ouverture du Ier Congrès International de Dialectologie générale, Louvain, 1960).

Nici un succes însă, nici un titlu onorific, nici decoraţiile primite pentru merite ştiinţifice, n'au putut să-i micşoreze durerea ce o purta tot mai greu în suflet, nepublicarea Atlasului Linguistic Român.

Când în anul 1957 a fost informat că în România s'a pus problema publicării Atlasului său, cu toată indignarea a protestat şi s'a sbătut ca să împiedece acest fapt. După lungi tergiversări n'a acceptat condiţiile cerute de autorităţile din România ca să publice Atlasul.

Alt capitol din istoricul Atlasului linguistic român cu urmări dureroase în viaţa lui Sever Pop, pe care le vom publica în Biografia lui.

Ca şi prima fază ştiinţifică şi a doua se încheie cu o mare realizare, de data aceasta pe plan internaţional, pe care ani de zile a preparat-o : Primul Congres Internaţional de Dialectologie generală, care a fost : « la justification la plus directe du droit à l'existence de la dialectologie générale, pressentie, entrevue, reconnue, exigée, établie par ce grand philologue roumain » (H. Rheinfelder, Introduction, Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, 1966).

Congresul a avut mare succes, iar data de 21 August 1960, va rămâne un fapt în istoria dialectologiei generale şi în memoria participanţilor.

Conferinţele din volum — afară de prima — Redactând vol. II din Atlasul Linguistic Român, ar fi trebuit să formeze un ciclu eşalonat pe mai mulţi ani, despre diferite probleme ale limbii române. Ele au fost ţinute mai întâi în cadrul conferinţelor organizate de prof. C. Sergescu la Institut catholique de Paris, apoi au continuat, după ce a fost înfiinţată Fundaţia Regală Universitară Carol I, în cadrul acestei instituţii unde el era « consilier ».

Cum la înfiinţarea Fundaţiei cei care au înfiinţat-o, n'au prevăzut şi o Secţiune de Limba română, în loc de Limbă şi Literatură (sect. înfiinţată), el a fost foarte mâhnit şi a intervenit ca să se completeze această lacună.

Orice popor are o istorie, o literatură, arte, politică, etc., dar mai înainte de toate acestea el are limba ce nu se poate ignora, mai ales în ce priveşte Ţara noastră, căci limba a fost cea care ne-a păstrat existenţa etnică de două mii de ani între Nistru şi Tisa.

După o serie de discuţii şi tergiversări el n'a mai vrut să colaboreze la Fundaţie, deşi publicase în cadrul ei volumul M. Roques, care făcuse parte dintr'o listă de lucrări propuse de el ca să fie publicate la secţia de limba română.

A mai ţinut apoi câteva conferinţe cu subiecte variate la Misiunea catolică Română din Paris, apoi s'a consacrat exclusiv Centrului dela Louvain, unde începuse după materialul ce avea la el, să publice mai multe volume din Atlasul Linguistic Român.

Moartea a pus definitiv capăt publicării de către el a operei care i-a tulburat liniştea sufletească toată viaţa, căci problema Atlasului a germinat în el din primii ani de studii universitare.

Tema conferinţelor este aceeaşi ca şi cea dinaintea exilului : Limba română, romanitate, românism. Expunerea lor diferă însă foarte mult faţă de primele. Mai

întâi ele sânt adresate unui public exclusiv românesc în exil, *apoi tineretului silit să părăsească Ţara înainte de completarea studiilor.*

Din ele se desprinde tenacitatea cu care totdeauna a demonstrat originea noastră latină şi locul limbii române între limbile romanice.

Se desprinde durerea şi nostalgia pentru ţara pe care o presimţire îl face să creadă că n'o va mai vedea !

Se desprinde dispreţul şi ura faţă de cotropitorul tiran.

Publicarea lor este fidelă manuscriselor şi notelor găsite în dosare.

Înzestrat cu o memorie prodigioasă, foarte des el vorbea liber, folosind doar câteva note. Chiar când avea textul complet al conferinţei, el adăuga totdeauna în timpul expunerii o seamă de probleme şi evenimente.

Aceste conferinţe n'au fost destinate pentru a fi publicate, cum însă moartea lui a întrerupt definitiv publicarea Atlasului, precum şi a multor lucrări destinate problemelor de limba română, noi le publicăm, căci contribuţia lor aduce un grăunte marelui grânar a ştiinţei româneşti în exil.

Pentru diapozitivele pe care noi le publicăm sub formă de hărţi linguistice, unele au puţine note, deoarece reprezintă materialul din Atlas, material ce el îl ştia pe de rost, iar comentariile au fost făcute în timpul proiectării.

Curriculum : *am căutat pe cât ne-a fost posibil să-l completăm faţă de cel publicat în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, deoarece el este destinat compatrioţilor, cari au cunoscut mult mai puţin decât străinii activitatea ştiinţifică a lui Sever Pop.*

Prima conferinţă : Redactând vol. II din Atlasul Linguistic Român, *nu face parte din conferinţele ţinute la Paris. Ea a fost ţinută la Institutul Atlasului linguistic italian din Torino, în 27 Martie 1942. Importanţa ei pentru limba română în raport cu limbile romanice este tot atât de mare ca şi a conferinţelor ce au fost publicate în Recueil posthume. Am ţinut însă s'o publicăm în volumul destinat compatrioţilor, căci este prima conferinţă în care el face aluzie la întârzierea apariţiei Atlasului tipărit încă din anul 1940.*

Tot în această conferinţă vorbeşte despre Atlasele etnografice şi folclorice, remarcând lipsa acestor Atlase în România. Aceste Atlase erau pe cale de a fi realizate de el însuşi, realizare întreruptă din cauza războiului (Se vor publica amănunte asupra acestui proiect în Biografia *lui*).

Pentru conferinţa Influenţele slave în limba română, *foloseşte note până la capitolul : Cum se stabileşte o influenţă, unde începe exemplificarea. Cu câtă ironie exemplifică termenul « rob » ! Pentru termenul de « zlătar » nici măcar nu mai dă înţelesul lui... Dintre toate influenţele străine asupra limbii române nici una nu-l irita mai mult ca cea slavă, pe care a combătut-o cu toate argumentele ştiinţifice.*

În conferinţa Limba literară şi graiurile populare, *spune că nu are hărţile Atlasului pentru combaterea multor teorii greşite asupra graiurilor noastre populare. Afirmă că publicarea Atlasului* ar fi putut fi grăbită, *dar ea a fost* împiedecată. *Cât priveşte prof. Capidan, el a fost primul martor al dureroaselor evenimente intervenite între Sever Pop şi Sextil Puşcariu, cu ocazia publicării primului volum din Atlas, în anul 1937.*

Introducerea conferinţei Străinătatea în poezia populară, *a făcut-o fără nici un text. Poezie simplă, anonimă, expusă Românilor, străini în ţară străină. Versuri care oglindesc sufletul ţăranului nostru. Versuri simple ca şi viaţa celor dela care, timp de mai mult de şapte ani el a cules graiul satelor noastre şi texte dialectale. În carnetul său personal culesese anecdote, datini strămoşeşti, poezii şi doine. Pe aceşti oameni simpli şi buni el nu i-a uitat până a murit.*

În clinică, după aproape două luni de suferinţe a spus :

« Eu sânt legat de pământ, de pământul celor 300 de sate româneşti care le-am studiat. Am văzut multe şi am învăţat multe dela poporul nostru. Numai după ce am studiat graiul din Banat, mi-am dat seama ce înseamnă cântecul « patru boi cu lanţ în coarne » (Ultimele gânduri ale lui Sever Pop, Note, 27 Decemvrie 1960).

Tot mai mult obsedat de presimţirea că nu va mai vedea satul său natal, cât de semnificative sânt ultimele versuri : « Străin şi moartea ».

În conferinţa : Limba vorbită de Românii de pretutindeni, *face aluzie la* Secţia de Limba română *dela Fundaţie, care n'a fost înfiinţată...*

Pentru conferinţa : Timoteiu Cipariu, *n'a avut decât câteva pagini (fotocopii) din* Principii de limbă şi scriptură, *pe care la intervale sânt puse semne şi sublinieri cu creion roşu. Între aceste intervale a fost expunerea sa asupra limbii române. De asemenea, a avut câteva pagini (fotocopii) din Al. Odobescu, Opere Complete, Buc., 1908, cu semne şi sublinieri ca şi cele de pe Principii, restul sunt fişe numerotate al căror text îl publicăm în întregime.*

Pentru ca textul extras din Principii de limbă şi scriptură *să fie coerent, am publicat şi părţi ce n'au fost notate, lăsând unii termeni proprii limbii lui Timoteiu Cipariu la 1866.*

Pe drumul nemuririi : C. Brătianu şi Iuliu Maniu, *este o scurtă cuvântare ţinută la Misiunea Catolică Română din Paris.*

1 Decemvrie 1918, *este o alocuţiune pronunţată la Bruxelles la 1 Decemvrie 1957, care încheie ultima sa participare la vreo manifestare românească.*

Aceste conferinţe sânt ultimele urme lăsate în scris, *adresate compatrioţilor.*

Din ultimele lui gânduri *ne permitem a reproduce câteva, notate în clinică înainte de a muri.*

18 Decemvrie 1960 : « *Da, am muncit mult, mult, tare mult, că sânt Român şi străin în ţara aceasta şi am vrut să fiu demn. Aşa sânt oamenii, cât eşti în viaţă nu te apreciază şi după ce mori îţi ridică statuie, şi apoi vin câinii şi se ... pe ea ! Uite Iorga ! Ce-a luptat şi făcut acest om pentru ţara lui şi Români şi* Românii l-au omorât ».

22 Decemvrie 1960 : « *Faptele oamenilor se judecă în lumea aceasta numai după ceea ce lasă în urma lor* ».

18 Ianuarie 1961 : « *Mulţi n'au înţeles munca mea, mulţi m'au înţeles greşit, dar eu am mers pe cărarea mea şi mi-am văzut de lucru* ».

SEVER POP
(1901-1961)

Curriculum (1)

Sever Pop, născut la 27 Iulie 1901, în Poiana Ilvei, judeţul Năsăud, Transilvania.

Şcoala primară : Poiana Ilvei şi Năsăud.

Studii secundare : Liceul român grăniceresc din Năsăud (1911-1919). Bacalaureat cu menţiunea « eminent ».

Universitate : Facultatea de Filosofie şi Litere a Universităţii « Regele Ferdinand I » din Cluj (1919-1923). Licenţiat în *Filologia modernă*, depunând examen din materiile Seriei *limbii şi literaturii române*, în 27 Ianuarie 1923, cu menţiunea « cum laude ».

A luat *doctoratul* în 23 Mai 1925, în *Lingua et Litteratura Romenorum* ut principali, in Linguistica et in *Philologia romanica* ut subsicivis, cu menţiunea « magna cum laude ».

În timpul studiilor universitare a lucrat cu profesorii : *Sextil Puşcariu, Theodor Capidan* şi *Nicolae Drăganu*.

Absolvent al Seminarului Pedagogic, de pe lângă Universitatea din Cluj, (21 Iunie 1923), cu menţiunea « foarte bine ».

Academia Comercială din Cluj : 1923-1925. A urmat cursurile doi ani, dând examene din opt materii (limbile franceză, germană şi română, istoria comerţului, contabilitate, economie politică, etc.).

Din 1925-1927 a fost membru al *Şcoalei Române din Franţa*, de subt conducerea prof. Nicolae Iorga, fiind trimis de Consiliul Facultăţii de Filosofie şi Litere al Universităţii « Regele Ferdinand I » din Cluj.

La Paris a lucrat cu profesorii *Jules Gilliéron* (Fiindu-i ultimul elev), *Antoine Meillet, Mario Roques, O. Bloch, J. Vendryes, A. Thomas*, abbé *Meunier* şi *H. Pernot*.

În 1926 : *Elev titular* la *Ecole des Hautes études, din Paris*.

Funcţii ocupate în învăţământ

În 1919 : Numit la 1 Decemvrie (1919) cu titlul de « ajutor » la *Muzeul Limbii Române* din Cluj.

În 1921 : Numit *Secretar-bibliotecar* la Muzeul Limbii Române din Cluj.

În 1923 a suplinit pe titulari, la catedra de limba română dela *Seminarul pedagogic universitar* (Cluj) şi dela *Şcoala normală* din Cluj.

---

(1) Până în anul 1939, conform Memoriului de titluri şi lucrări, publicat cu ocazia concursului la catedra de limba română şi dialectele ei la Universitatea din Cernăuţi.

În 1923 : *Numit asistent suplinitor.*
În 1928 : *Asistent cu titlul provizoriu,* în urma examenului de capacitate.
În 1929 : *Lector de Dialectologie.*
În 1931 : *Conferenţiar suplinitor de Dialectologie.*
În 1934 : (1 Ianuarie), în urma concursului dat, *Conferenţiar de dialectologie, cu titlul provizoriu.*
În 1937, în urma raportului de definitivare făcut de prof. Sextil Puşcariu şi votat în unanimitate de Consiliul Facultăţii de Filosofie şi Litere al Universităţii « Regele Ferdinand I » din Cluj, *definitivat la Conferinţa de Dialectologie.*

Raportul d-lui prof. univ. Sextil Puşcariu pentru definitivarea d-lui Sever Pop la conferinţa de dialectologie

« D-l Sever Pop, unul din cei mai vechi şi mai distinşi elevi ai Facultăţii noastre, a desvoltat, în calitate de conferenţiar provizoriu, o activitate din cele mai rodnice. Cursurile sale asupra dialectelor principale ale limbei române şi asupra principiilor de dialectologie, fac ca elevii noştri să aibă în materie de dialectologie o pregătire superioară studenţilor dela alte Universităţi. Am avut ocazia anul acesta, la seminarul mieu, unde fac exerciţii de introducere în cercetările dialectale în colaborare cu d-l Pop, să mă conving şi despre remarcabilele sale însuşiri pedagogice ».

« D-l Pop a publicat în anii din urmă o serie de studii şi articole ştiinţifice, astfel : *Altasul Linguistic al României* (în *Societatea de Mâine*, X), *Cu prilejul Buletinului Linguistic italian* (în *Dacoromania*, VIII), *L'Atlas Linguistique de la Roumanie* (în Balcania I), *Atlasul Linguistic* Român, prospect, cu 16 hărţi şi trei chestiuni necartografiate (în colaborare, Cluj, 1936), *Le Musée de la langue roumaine*, în *Revue de la Transylvanie* I ».

« El lucrează şi la editarea *Dicţionarului aromân* al părintelui Murnu, din însărcinarea Secţiei Literare a Academiei Române ».

« Dar opera sa principală, care îi va face neperitor numele în istoria linguisticei române, este Atlasul Linguistic Român, care a început să se tipărească tocmai în anul acesta. Cu un devotament fără pereche el a urmat în curs de opt ani şi a terminat de curând anchetele pe teren în 300 de comune, vizitând şi pe Aromâni şi Megleniţi în Dobrogea şi în Peninsula Balcanică şi pe Istroromâni la ei acasă. Materialul ce l-a cules cu o precizie şi o exactitate exemplară e de o extraordinară bogăţie şi utilitate. O temeinică pregătire de *specialist în geografia linguistică* şi rara sa putere de muncă sânt garanţiile cele mai sigure că partea a doua a lucrării sale, cartografiarea şi comentarea materialului adunat, va fi tot aşa de folositoare ca şi cea dintâiu, anchetele pe teren. »

« Propun deci definitivarea d-lui Sever Pop la conferinţa de dialectologie. »

Cluj, 14 Februarie 1937.

Sextil Puşcariu (ss).

Cursuri ţinute la Facultatea de Filosofie şi Litere

1929-1930 : *Dialectul meglenoromân. — Seminar de interpretări de texte meglenoromâne. — Metode de cercetări dialectale.* — Cu unii membri ai Seminarului a făcut o excursie pe teren, pentru anchetele dialectale, în com. Floreşti (j. Cluj).
1930-1931 : *Dialectul aromân. — Seminar de interpretări de texte aromâne. — Cercetări dialectale în domeniul dacoromân.*
1931-1932 : *Dialectul istroromân. — Seminar de interpretări de texte istroromâne.*

1932-1933 : *Dialectul meglenoromân. — Seminar de interpretări de texte meglenoromâne.*
1933-1934 : *Dialectul aromân. — Seminar de interpretări de texte aromâne.*
1934-1935 : *Dialectul istroromân. — Seminar de interpretări de texte istroromâne.*
1935-1936 : *Dialectul meglenoromân. — Seminar de interpretări de texte meglenoromâne.*
1936-1937 : *Dialectul aromân. — Seminar de interpretări de texte aromâne.*
Tot în 1936-1937, în colaborare cu prof. Sextil Puşcariu : *Seminar de cercetări dialectale.* Cu unii membri ai Seminarului a făcut o anchetă de exemplificare în comuna *Feleac* (jud. Cluj).
1937-1938 : *Dialectul istroromân. — Seminar de interpretări de texte istroromâne.*
Tot în 1937-1938, în colaborare cu prof. Sextil Puşcariu : *Seminar de linguistică* (interpretări din hărţile *Atlasului Linguistic Român, 1*).
1938-1939 : *Dialectul meglenoromân. — Seminar de interpretări de texte meglenoromâne.*
1923-1925 : *Suplinitor,* iar din 1929-1939, *profesor titular* la *Academia teologică protestantă* din Cluj, pentru studiile naţionale.
1939 : *Profesor titular (prin concurs)* la catedra de limba română şi dialectele ei la Universitatea din Cernăuţi.
1940 : *Profesor titular* de limba română şi dialectele ei la Universitatea din Bucureşti.

Cursuri de perfecţionare pentru învăţători

1937 : 20 de lecţii la cursul de perfecţionare pentru învăţători ţinut la *Cluj,* în luna Iulie, 1937. La aceste cursuri a tratat următoarele chestiuni : *Originea şi importanţa limbii române, Despre originea scrisului, Istoricul ortografiei române, Ortografia Academiei Române* (din 1932), *Graiurile României, Vitalitatea elementului latin în limba noastră, Despre neologisme, Probleme de morfologie.*
1938 : 16 lecţii la cursul de perfecţionare pentru învăţători, ţinut la Cluj în luna Iulie, 1938. La aceste cursuri a tratat următoarele capitole din istoria limbii şi literaturii române : *Formarea dialectelor, Dialectul aromân, Dialectul istroromân, Dialectul meglenoromân, Dialectul dacoromân, Influenţele străine în limba română, Capitole importante din literatura secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, Despre cronicari, Şcoala ardeleană, Literatura populară şi importanţa ei.*

Alte funcţiuni

1939 : Comandant al Ţinutului Străjeresc Mureş.
1941-1946 : Subdirector la Şcoala Română din Roma.
1941-1943 : Consilier cultural la Legaţia Română din Roma.
1948 : *Destituit din învăţământ şi toate bunurile confiscate de autorităţile româneşti.*
1948 : *Visiting professor* la Universitatea Catolică din Louvain (Belgia).
1952 : *Professeur extraordinaire* la Universitatea Catolică din Louvain.
1951-1961 : *Fondator-director* al *Centrului Internaţional de Dialectologie generală* pe lângă Universitatea Catolică din Louvain.
1952-1960 : *Fondator-director* al revistei ORBIS, Buletinul Centrului Internaţional de Dialectologie.
1952-1961 : *Secretarul Comisiei de Anchetă Linguistică* (subdiviziune a Comitetului Internaţional Permanent de Linguişti).
1954 : *Visiting professor* la Universitatea din Michigan, U.S.A. şi la Casa Rui Barbosa din Rio de Janeiro.

1960 : *Organizator şi realizator* al *Primului Congres Internaţional de Dialectologie Generală*, Louvain, din 21 la 25 August ; Bruxelles, în 26 şi 27 August 1960.

Membru al Muzeului Limbii Române din Cluj.
Membru al Secţiei literare a Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român (Astra).
Membru al Societăţii de Linguistică Română din Bucureşti.
Membru al Societăţii de Linguistică din Paris.
Membru al Societăţii de Linguistică din Geneva.
Membru al Institutului de studii orientale din Roma.
Membru corespondent al Academiei della Crusca din Florenţa.
Membru corespondent al Real Academia de Buenas Letras din Barcelona.
Membru de onoare al Academia Catholica Hungarica din Roma.
Premiat de Societatea de Linguistică din Paris (1940), cu Premiul « Prinţul Bibescu », *pentru realizarea Atlasului Linguistic Român.*
Decorat cu Coroana României în gradul de Cavaler ; Steaua României în gradul de Cavaler ; Comandor al Orden Civil de Alfonso X el Sabio, con Placa, Madrid ; Croix de Chevalier dans l'Ordre des Palmes Académiques de France ; Commandeur de l'Ordre de la Couronne de Belgique.

Conferinţe publice ţinute în România

1934

Românii din Istria, la Postul Naţional de Radiodifuziune, Bucureşti.
Cum trăesc şi mor cuvintele (cu proecţiuni), în Târgu-Mureş, în cadrul Societăţii « Tinerimea Română ».
Cum trăesc şi mor cuvintele (cu proecţiuni), în Reghin, în cadrul Societăţii « Astra ».

1935

Graiul Satelor din Ardeal (cu proecţiuni), în Cluj, în cadrele grupării « Gând Românesc ».
Graiul Satelor noastre, argument al continuităţii (cu proecţiuni), în Satu-Mare, în cadrul « Ligii antirevizioniste ».

1936

Un nou monument al graiului românesc (Atlasul Linguistic Român) la Postul Naţional de Radiodifuziune, Bucureşti.
Ce ne învaţă graiul românesc (cu proecţiuni), în cadrele Societăţii « Astra » la Caransebeş.
Cea mai nouă dovadă a continuităţii elementului românesc în graniţele actuale, la Şcoala Politehnică din Timişoara ; aceeaşi conferinţă la Deva, în cadrele Societăţii « Astra » ; aceeaşi conferinţă la *Sebeş*, în cadrele Societăţii « Astra ».

1937

Cea mai mică insulă de Români, în cadrele Societăţii « Astra » la Satu-Mare. *Ion Creangă* (omul şi opera), la Şcoala Normală din Oradea.

1938

Terminologia religioasă reflectată în graiurile României, în cadrele Asociaţiei profesorilor secundari din Blaj.
Importanţa terminologiei pastorale la Români, în cadrul Societăţii « Astra », la Sibiu.

1939

Cea mai mică insulă de Români, în cadrele Societăţii « Astra », la Reghin.

Comunicări în şedinţele de la Muzeul Limbii Române

1. Diferite *etimologii*, în *Dacoromania IV*, (partea II), 1924-1926, pp. 1557-1558.
2. *Chestionarul* pentru *Atlasul Linguistic Român*, prezentat în 11 şedinţe (v. Dacoromania V, 1927-1928, p. 901).

A redactat acest chestionar ţinând seamă de celelalte chestionare romanice (cel catalan al lui A. Griera, cel francez al lui J. Gilliéron, cel italian al lui M. Bartoli şi Ugo Pellis, iar mai târziu, — înainte de a începe anchetele definitive, — şi de cel elveţian al lui K. Jaberg şi J. Jud).

Despre această redactare se exprimă astfel prof. Sextil Puşcariu : « Întors de doi ani la Cluj, el [Sever Pop] a alcătuit chestionarul (în legătură cu chestionarele celorlalte limbi romanice), care a fost discutat de profesorii de specialitate ai Universităţii din Cluj, în mai multe şedinţe ale Muzeului Limbii Române, şi a fost încercat pe teren în vara anului 1928, după ce toate amănuntele tehnice fuseseră studiate » (v. Muzeul Limbii Române. *Apel către Prietenii Atlasului Linguistic*, Cluj, 1929, p. 5).

În Dacoromania V, (1927-1928), p. 905, prof. Sextil Puşcariu se exprimă astfel : « Asistentul Sever Pop, reîntors din străinătate, *unde a făcut studii speciale în această direcţie*, a făcut în cursul anului 1928 lucrările pregătitoare pentru ancheta pe teren, în vederea Atlasului linguistic. A redactat pentru această anchetă chestionarul care s'a discutat pe capitole în şedinţele Muzeului. În vara anului 1928 a început, în regiunea Sibiiului, ancheta pentru a putea îndrepta şi completa chestionarul »...

« În vederea acestei anchete pe teren, E. Petrovici, asistent la Institutul de fonetică experimentală, în colaborare cu Sever Pop, au stabilit sistemul de transcriere fonetică, care s'a discutat în şedinţele de la Muzeu »...

Tot profesorul Sextil Puşcariu, în *Dacoromania* VI, (1929-1930), p. 510, declară, în legătură cu acest chestionar, următoarele : « De-oare-ce numărul chestiunilor trebuia limitat, problema ce se punea nu era, ce trebue primit, ci ce poate fi sacrificat din chestionarul bogat alcătuit de S. Pop şi discutat într'o serie de şedinţe ale Muzeului ».

Ernst Gamillscheg, prof. la Universitatea din Berlin, se exprimă astfel despre chestionar : « Dieses enthält fast 2200 Einzelfragen, die gegen 6000 Formen erschliessen lassen. Es dringt in die Einzelheiten des Wortschatzes viel tiefer ein als meine Sammlung von Redensarten. Die Aufnahmen unter der Leitung Herrn Pop erfolgten, als ich die Mundart von Şerbăneştii-de-Sus grössten teils festgestellt hatte. Die neuen Erfahrungen, die ich in Begleitung eines so gründlichen Kenners der rumänischen Mundarten, wie es Herr Pop ist, machen konnte, kamen daher auch den spätern eigenen Aufnahmen zugute » (E. Gamillscheg, Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti, Jena şi Leipzig, 1936, pag. 4).

Din acest chestionar bogat a oferit, în 1929, o treime din întrebări d-lui Emil Petrovici, angajat de Sextil Puşcariu, care a crezut utilă o a doua anchetă, ale cărei rezultate vor fi publicate în Atlasul Linguistic Român II.

3. *Sistemul de transcriere fonetică pentru Atlas* (v. Dacoromania V, 1927-1928, p. 905).
4. *Rezultatele linguistice din anchetele făcute în Coşna* (jud. Câmpulung), *Sibiu, Răhău* (jud. Alba), şi din Dobrogea (în Dacoromania VI, 1929-1930, p. 658).
5. *Diferite comunicări linguistice* în 1931, 1932 şi 1933, când a făcut « regulat dări de seamă despre anchetele pentru Atlasul Linguistic » (v. Dacoromania VII, 1931-1933, p. XI).
6. *Diferite comunicări din materialul linguistic cules pe teren*, în 1934 şi 1935 (v. Dacoromania VIII, 1934-1935, p. III).
7. *Diferite comunicări din materialul linguistic cules pe teren*, precum şi *hărţi linguistice colorate*, în 1936 (v. Dacoromania IX, 1936-1938, p. III).
8. *Comunicări* la Soc. Rom. de Ling. din Bucureşti, unde a fost preşedinte şi vice preşedinte în 1941-1942 (cf. Bul. Ling., t. IX, 1941, supl., p. 1-9 ; t. X, 1942, supl., pp. 1-16).

Colaborări la lucrări iniţiate de savanţi străini

La *Essai de bibliographie de géographie linguistique générale*, publicată de prof. univ. Jos. Schrijnen dela Universitatea din Nimègue (Olanda), redactând o bibliografie a lucrărilor de geografie linguistică din România.

La *Atlante e dizionario etimologico delle voci mediterranee*, după cum reiese din *Vox Romanica*, vol. III (1938), nr. 2 p. 315-320.

A colaborat cu prof. Univ. *Ernst Gamillscheg*, dela Universitatea din Berlin la studierea graiului din Timpeni (jud. Olt) şi Drăgăneşti (jud. Teleorman).

A trimis informaţii din Atlasul Linguistic Român I la diferiţi savanţi străini : prof. univ. *Karl Jaberg* din *Bern*, prof. univ. *Mario Roques* dela *Collège de France* (Paris), prof. univ. *E. Gamillscheg* dela Universitatea din Berlin, prof. univ. *Mirko Deanović* dela Universitatea din *Zagreb*, prof. univ. *J. Boutière* dela Universitatea din Paris, etc.

La *Chestionarul Atlasului linguistic al Albaniei*, redactat de E. Cabey (t. I-V, Grottaferrata, 1943).

La *Lucrările preliminare pentru Atlasul linguistic al Portugaliei*, redactat de prof. Manuel de Pavia Boleo, de la Universitatea din Coimbra.

Anchete linguistice în ţările romane

Franţa, 1927, la *Grenoble*, cu prof. L. Gauchat, J. Jud, J. Jeanjaquet, E. Tappolet şi A. Duraffour ; la *Elne*, cu aceiaşi profesori şi cu A. Griera, autorul Atlasului Linguistic catalan.

Spania, 1927, în *Catalonia*, la *Tarragona* şi *Vich*, cu prof. L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet, J. Jud şi A. Griera.

Italia, 1927, la *Cortina d'Ampezzo*, cu prof. *Ugo Pellis* şi la *Sant-Angelo-Lodigiano* (lângă Milano) cu prof. *P. Scheuermeier ;* tot în *Italia*, în 1933, în *Istria*, cu prof. *Ugo Pellis*, şi în 1937, în regiunea *Genova* şi *Chiusi*.

Portugalia, în 1948, la *Coimbra* şi *Lisboa* (vorbirea intelectualilor).

Belgique, în 1950-1956, anchete linguistice.

Conferinţe ţinute la Universităţi şi Institute superioare din străinătate

Nice (1937), Torino (1938), Sacro Cuore, Milano (1938), Firenze (1938), Roma (1938), Zurich (1938), Zagreb (1938), Torino (1942), Institutul Atlasului linguistic italian din Torino (1942), Academia Română din Roma (1942), Zurich (1942), Bern (1942), Genève (1942), Société de linguistique de Genève (1942), Firenze (1943), Academia Română din Roma (1943), Ateneo di Venezia (1943), Bâle (1943), Fribourg (1943), Academia Română din Roma (1946), Gand (1950), Liège (1951), La Haye (1952), Strasbourg (1952), Collège de l'Europe libre de Strasbourg (1952), Fundaţia Regală Universitară Carol I din Paris (1950-1952), Misiunea Catolică română din Paris (1953-1955).

Lucrări Fundamentale

Câteva capitole din terminologia calului, Cluj, 1928, 220 p. publicată în « Dacoromania », t. V, 1927-1928 (lucrarea de doctorat).

Recenzii despre această lucrare :

A. Zauner, în « Literaturblatt für germanische und romanische Philologie », nr. 7-8 (1930), pp. 294-295.
Apreciere : « ... Zum erstenmal für das Rumänische-onomasiologie logisches Material in Kartographischer Darstellung geben ».

C. Tagliavini, în « Studi rumeni », IV (1929-30), pp. 127-129.
Apreciere : « In questa limitata ricerca il Pop giunge però ad addurre al vocabolario romeno circa 100 voci fin cui sconosciute e a dimostrare la ricchezza della terminologia popolare... e adduce un contributo importante allo studio degli elementi stranieri nel romeno... Specialmente notevole io ritengo il Lessico che occupa le pagine 138-240 e forma un supplemento indispensabile ai dizionari rumeni » (p. 128).

A. Pancratz, în « Korrespondenzblatt d. Vereins für siebenbürgische Landeskunde », nr. 53 (1930), nr. 5-6, pp. 93-94.

N. Iorga, în « Revista Istorică », XV (1930), p. 181.

J. Byck, în « Adevărul literar şi artistic », an. IX (1929), nr. 445.

Al. Graur, în « Viaţa Românească », vol. LXXXIII, pp. 169-172.

C. D. Fortunescu, în « Arhivele Olteniei », IX (1930), p. 105.

I. Iordan, în « Zeitschrift f. rom. Phil. » LVI, p. 224-232.

Apreciere... Beide Verfasser, Pop in höherem Masse, als Paşca (wegen der Natur der behandelten Fragen), betonen den sprachgeographischen Faktor, wass bei Schülern von Puşcariu ganz natürlich ist, um so mehr, als ersterer die Enquête für den dakoromänischen Sprachatlas macht »...

Buts et méthodes des enquêtes dialectales, Paris, 1927, extrait des « Mélanges de l'École roumaine en France », IIe partie 1926, pp. 216.

In această lucrare, după ce a arătat metodele de cercetări dialectale, a fixat principiile după care s'a condus în anchetele pentru Atlasul Linguistic Român I (ALR. I).

Recenzii despre această lucrare :

A. Meillet, în Bulletin de la Société de linguistique, XXVIII (1927), pp. 33-34.

Apreciere : « Sever Pop, après avoir participé lui-même à des enquêtes par questionnaires envoyés à des informateurs locaux, et après avoir passé en revue, d'une manière critique, les enquêtes faites sur place par un enquêteur parcourant le pays avec un questionnaire, se décide nettement pour le second procédé » (p. 33).

Leo Spitzer, în Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, 1928.

Apreciere : « Das vorliegende Büchlein ist eine Art Handbuch der linguistischen Turistik, das die bisherigen Versuche sprachgeographischer Fixierung von Dialekten der Reihe nach ausführlich bespricht und die allgemeine Schlussfolgerungen zu ziehen sucht. Die Kompetenz des Verf., der aus eigener Anschauung die Pläne von Dialektaufnahmen in Rumänien kennt und die Sprachgeographische Literatur des Westens beherrscht, lässt sich nicht bezweifeln » (p. 190).

C. Tagliavini, în « Archivum Romanicum », XIII (1929), p. 579 s.u. ; în « Studi rumeni », IV (1929-30), pp. 137-138.

B. Munteanu, în « L'Europe centrale » (Prague), nr. 2 (1928), p. 271.

Şt. Paşca, în « Transilvania », LVIII (1927), p. 325-328.

G. Pascu, în « Revista critica », an. 5, nr. 3-4, pp. 236-237.

Ea a fost recomandată ca lucrare de metodă de cercetări dialectale de M. Cohen, în « Instructions d'enquêtes linguistiques » (Institut d'Ethnologie de l'Université de Paris), Paris, 1928, p. 10. — Menţionată de I. Iordan, în *Introducerea în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932 (v. indice).

Gino Bottiglioni, în *Atlante Linguistico, etnografico italiano della Corsica, Introduzione*, Pisa, 1935, citează în repetite rânduri această lucrare, fiind aproape întotdeauna de acord cu principiile enunţate (cf. pag. 55, 57, 58, 59, 148, 144, etc.).

Atlasul Linguistic Român, publicat sub Înaltul patronaj al M. S. Regelui Carol II, de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. — *Partea I* (ALR. I), vol. I : *Părţile corpului omenesc şi boalele lui* de *Sever Pop*, Cluj, 1938. Volumul are o prefaţă de S. Puşcariu. — În acest volum a redactat şi publicat 150 de hărţi linguistice, o hartă a configuraţiei geografice a teritorului studiat (în colori), o hartă transparentă şi o listă a transcrierii şi a abreviaţiilor pe care le-a întrebuinţat.

Micul Atlas Linguistic Român, publicat sub Înaltul patronaj al M. S. Regelui Carol II, de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. — *Partea I* (ALRM. I), vol. I : *Părţile corpului şi boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, 1938. — În volum a publicat o introducere de metodă, de 51 de pagini, o hartă colorată a teritoriului studiat, o hartă transparentă şi 208 hărţi redactate în patru colori.

Recenzii foarte elogioase despre aceste opere

1. Mario Roques, prof. la Collège de France, în «Romania», LXIII (1937), p. 137-139.

Apreciere : « J'attire tout spécialement l'attention sur ces petites cartes interprétatives ; elles seront une excellente préparation pour le travail des romanistes et elles permettront à chacun de se donner très vite une vue déjà précise de la répartition des phénomènes lexicaux dans le domaine roumain, régions de conservation, aires d'innovation, voies de propagation » (p. 138).

« Je voudrais maintenant rappeler qu'il y a trente-quatre ans, quand parut le premier fascicule de *l'Atlas* de Gilliéron, la question se posait de savoir si on pourrait trouve les ressources pour en continuer l'impression. J'espère que le même doute ne se reproduira pas pour l'*Atlas roumain ; le public et l'État roumain ne voudront pas renoncer à la place éminente que cette publication assurera à la jeune école linguistique roumaine* dans l'ensemble des travailleurs romanistes... » (p. 139).

2. J. Jud, în « Vox Romanica », IV (1939), p. 228-229.

Câteva aprecieri : « Der erste Band, der die von Sever Pop auf Grund des Normalquestionnaires aufgenommenen Materialien vorlegt, enthält 148 Sprachkarten aus dem Begriffsgebiet : Körperteile, Krankheiten, ferner eine Übersichtstabelle der Transkriptionszeichen und Abkürzungen, sowie eine Anzahl stummer Karten. Gleichzeitig erschien der erste Band des Kleinen rumänischen Sprachatlasses... der ebenfalls von Sever Pop bearbeitet wurde... In Erinnerung an den glänzenden Einführungsvortrag von Sever Pop an der Züricher Universität (1938) hat einer der beiden Herausgeber von Vox Rom. — zur Feier des Erscheinens des ALR. — im kommenden Sommersemester 1939 eine Einführung in den rumänischen Sprachatlas angekündigt » (p. 228-229).

3. W. v. Wartburg, în revista « Zeitschrift für rom. Philologie, vol. 57 (1937), p. 95-98.

Apreciere : « Mit diesem *gewaltigen Werk*, dessen Publikation in diesem Jahr beginnen soll, erhält ein weiteres romanisches Land seinen Sprachatlas. Es ist der überlegenen Führung Sextil Puşcarius und seiner nie erlahmenden Energie, sowie dem selbstlosen, ausdauernden Einsatz seiner beiden Mitarbeiter Pop und Petrovici zu verdanken, dass Rumänien nun so rasch auf Frankreich und Italien nachfolgt... Romanische Rede, wie sie heute erklingt, wird in ihren zahllosen Schattierungen von der Mündung des Tajo bis zu derjenigen der Donau unmittelbar aus den Karten zu uns sprechen. Ist das nicht ein *Arbeitsergebnis, das die ganze Forschergemeinde der Romanisten mit Stolz erfüllen muss ?* »...

« Eine höchst originelle und sehr willkommene Beigabe ist der Kleine linguistische Atlas Rumäniens »... (p. 96).

« Er wird für den Romanisten, der nicht gerade Rumänologe zugleich ist, sowie für jeden, der sich rasch orientieren will, eine ungeheure Erleichterung bedeuten » (p. 97).

« *Dem grossen Werke müssen wir alle eine möglichst reibungslose, glückliche und rasche Publikation wünschen* ».

4. G. Rohlfs, în revista *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, vol. 171, 173 şi 175.

Aprecieri : « Wichtig ist auch die Erkenntnis, *dass Transsylvanien keinen einheitlichen Sprachraum darstellt, was damit zusammenhängt, dass der Karpatenkamm trotz seiner grossen Bedeutung als politische Grenze in ethischer Hinsicht zwischen den auf beiden Seiten wohnenden Rumänen keine Mauer gebildet hat*, sondern « plutôt l'épine dorsale d'un seul et même peuple, répandu sur les deux versants en perpétuelle communication » ... Mit dem rumänischen Sprachatlas, der bereits im Erscheinen begriffen ist, beginnt für die rumänische Sprachwissenschaft *eine neue Epoche*, ein neuer Wissenschaftlicher Auftrieb... Daraus ergibt sich die wichtige Schlussfolgerung, dass *die Latinität der trajanischen*

Kolonisationsperiode hier nie erloschen ist, sondern dass sie im Munde der bäuerlichen Bevölkerung, unbeeinflusst von den städtischen Zentren, durch all die Jahrhunderte erhalten geblieben ist ».

5. Giuseppe Vidossi, — unul dintre autorii Atlasului Linguistic italian-, în revista *Archivio Glottologico Italiano*, vol. XXX (1938-XVI), p. 172-173. D-sa se exprimă astfel despre Atlasul român :

« Per ogni carta il Pop dà conto del modo come sono state raccolte (per lo più con domande indirette) le espressioni dialettali ; e se dal modo si può, in qualche cosa dissentire, non si puó non tributare lode incodizionate al Pop per l'ingeniosità di cui dà prova continua, per la sincerità con cui registra le difficoltà incontrate, per la conscienziosità con cui ha condoto il lavoro »... « L'opera... reca un grande contributo agli studi. Dalla Catalogna agli estremi confini orientali la neolatinità e ora rappresentata cartograficamente »... (p. 172). Cf. şi cele spuse in aceeaşi revistă, anul XXVIII, p. 182-183.

Alte menţiuni şi recenzii

Giulio Bertoni, în « Studii di lingua romena », extras din Nuova Antologia (16 Inn. 1937, XV), p. 4-5 ; M. Friedwagner, în « Literaturblatt für germ. und. rom. Philologie », 1937, p. 275-277 ; H. Jarník, *Sur une question de cartographie* (A propos de l'ALR.), în « Časopis pro mod. filologii » XXIII (1937), p. 174-175 ; O. I. Tuulio, în « Neuphilologische Mitteilungen », vol. XXXIX, p. 99 ; Marius Valkhoff, în revista « Neophilologus » (1937), p. 232 ; Sextil Puşcariu, *Der rumänische Sprachatlas*, în « Archiv für Vergleichende Phonetik », Band II, Erste Abteilung, Heft 2, Berlin, 1938 (Aprilie), p. 107-118 ; Iorgu Iordan, în « Însemnări ieşene », anul IV (1939), vol. IX, p. 308-309 ; Al. Graur, *Atlasul Linguistic al României*, în « Viaţa Românească », anul XXX (1938), nr. 5, p. 79-83 (cu o hartă) ; A. G. (Al. Graur), *Micul Atlas Linguistic Român*, în « Viaţa Românească », anul XXX (1938), nr. 12, pp. 178-179 ; D. Şandru, *Activitatea linguistică în anul 1937*, în « Convorbiri Literare » (1938), Extras, pag. 7-8 ; I. Prelucan, *Atlasul Linguistic al României*, în revista « Gând Românesc », V (1937), pp. 47-50 şi în VI (1938), pp. 220-223 ; Miron Roman, *Note pe marginea unei opere epocale : Atlasul Linguistic Român*, în ziarul « Tribuna », anul II (1939), nr. 3, p. 5-6 ; At. Motogna, *Atlasul limbii române*, în revista « România Eroică », II (1938), p. 129-133 ; T. Mureşanu, în « Pagini Literare », anul IV (1937), nr. 1, p. 63-64.

Atlasul linguistic român, publicat sub Înaltul patronaj al M. S. Regelui Mihai I, de Muzeul Limbii Române, sub conducerea lui S. Puşcariu, — *Partea I, vol. II : Familia, Naşterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, de *Sever Pop*, Sibiu, 1942. — Volumul conţine : 152 hărţi linguistice (nr. 151-302), în două colori ; o hartă geografică în colori, reprezentând România ; sistemul de transcriere fonetică şi lista de abreviaţiuni.

Micul Atlas linguistic somân,... (sub acelaşi înalt patronaj). — *Partea I, vol. II : Familia, Naşterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, de *Sever Pop*, Sibiu, 1942. — Volumul conţine 216 hărţi în cinci colori, (nr. 209-414).

Grammaire roumaine, Berne, A. Francke, 1948, X-457 p. (în Bibliotheca Romanica, Series prima : Manualia et commentationes, IV).

La Dialectologie, Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques, Louvain, 1950, in-8°, en deux parties, I, LV-733 p. ; II, IV-735-1344 p. et 77 planches dont six hors-texte.

Encyclopédie de la Philologie Romane : Langues et dialectes de la Romania, Université Catholique de Louvain, impr. Offset Dewallens, 1954-1955, 274 p. et 16 cartes ; 2e éd. 1956-1957 ; 3e éd. 1958-1959, 377 p. et 24 cartes.

În colaborare :

Muzeul Limbii Române « *Chestionarul III, firul*, Cluj, 1929, 16 p. în colaborare cu Sextil Puşcariu.

Enciclopedia Minerva, Cluj, 1930, pentru : *linguistică, istorie universală şi istoria artelor*, peste 100 de pagini pe două coloane cu caractere « non pareils ».

Lucrări

Rotacismul în comuna Avram-Iancu (Vidra-de-Sus) din Munţii Apuseni, în « Dacoromania », t. VI, Cluj, 1933, p. 393 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, Belgique, 1966, p. 19.

Pentru originea lui rână, în « Dacoromania », t. VI, Cluj, 1933, p. 394 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 21.

Din Atlasul Linguistic al României, în « Dacoromania », t. VII, Cluj, 1933, p. 55-95, cu o hartă ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 23-54.

Mână cu pluralul, în col. cu E. Petrovici, în «Dacoromania», t. VII, Cluj, 1931-1933, pp. 95-102 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 55-61.

Contribuţii la rotacism : în Munţii Apuseni, în « Dacoromania », VII, Cluj, p. 181-184 Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 63-66.

O hartă a graiului, în col. cu E. Petrovici, în « Ţara Bârsei », nr. 3, Braşov, 1933, 11 p. cu o hartă.

L'Atlas Linguistique de la Roumanie, în « Revue de Linguistique romane », t. IX, Paris, 1933, p. 86-120 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 67-87.

La carte « Mijlocul postului-mare » (fr. *mi-carême*), în « Revue de linguistique romane », t. IX, Paris, 1933, p. 114 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 89-95.

Atlasul Linguistic Român, Prospect. Redactarea tuturor hărţilor colorate şi a cele trei hărţi necartografiate.

Problèmes de géographie linguistique : Quelques termes de la vie pastorale d'après l'Atlas Linguistique Roumain, în « Revue des Études Indo-européennes », I, 1938, p. 26 (cuprinzând şi 9 hărţi).

Sinonimele cuvântului TÂRG în lumina geografiei linguistice, în « Revista Geografică Română », fasc. I, 1938, p. 19 (cu rezumat în limba italiană) ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 107-117.

Le più importanti feste presso i Romeni, în « Revue des Études Indo-européennes », II, 1938, p. 38, cu 17 hărţi linguistice ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 119-142.

L'Atlas Linguistique de la Roumanie, în « Revue Balcania », t. I. Bucureşti, 1938, pp. 70-82, cu o hartă în colori ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 143-153.

Unitatea limbii române, în « Dacia », I, nr. 5, 1941, p. 5.

Importanţa graiului românesc din Bucovina de Nord, Basarabia şi regiunea transnistriană, în « Revista Fundaţiilor Regale », nr. 8-9, 1941, p. 424-436.

Pământ şi limbă « cuvântul plaiu », în « Revista Geopolitica şi Geoistoria », anul II, nr. 1 Caet II, 1942, p. 54-61 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 155-163.

Toponimia Transilvaniei, în « Siebenbürgen », t. I, 1943, p. 319 ; Recueil Posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 165-198, cu o hartă.

L'Atlas Linguistique Roumain, în « Revista Portuguesa de Filologia », vol. I, tome II, 1947, p. 275 cu două hărţi ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 199-237.

Măgură « hauteur, montagne » dans l'Europe Centrale, în « Rev. Romance Philology », t. III, 1949-1950, p. 117, Univ. of California ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 239-257 cu 11 hărţi linguistice.

Naris « nez » et nasus en roumain, în « Miscelanea de Filologia a memória de Fr. A. Coelho, Lisboa, 1949, p. 119 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 259-280 cu trei hărţi linguistice.

La Iotacisation dans les verbes roumains, în « Mélanges M. Roques », vol. III, 1952, p. 195 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 281-315.

Recherches concernant l'influence du parler des femmes dans le domaine roumain, în « Orbis », t. I, 1952, p. 27 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 317-325.

Atlas linguistique de la France : notes sur les cahiers de l'enquête d'Edmond Edmont, în « Revue Studies in Romance Philology, Manchester University », 1953, p. 218 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 327-332.

Mario Roques et les études roumaines, în « Volumul oferit lui M. Roques, de Fundaţia Regală Universitară Carol I », Paris, 1953, p. 7 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 333-345.

Méthode et principaux types de questionnaires linguistiques, în « Bulletin de la Fac. des Lettres de Strasbourg », nº 5, 1957, p. 263 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 347-362.

Atlas Linguistique Roumain, (méthode, publication et interprétation de cartes), în « Orbis », t. VII, nº 1, 1958, p. 15 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 363-385.

Atlas Linguistique Roumain : une question directe pour un mot en agonie, în « Orbis », t. VII, nº 2, 1958, p. 428 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 387-398.

Géographie linguistique, méthode. Atlas Linguistique Roumain : pantex et follis en roumain et dans les langues romanes, în « Orbis », t. VIII, nº 1, 1959, p. 109 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 399-417, cu cinci hărţi.

Atlas Linguistique Roumain. Les termes « os » et « miroir » dans des parlers roumains d'après mes enquêtes sur place (1930-1937), în « Revue de Linguistique Romane », t. XXII, 1959, p. 261 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 419-426, cu două hărţi.

Atlas Linguistique Roumain, Conferinţă ţinută la « Centre Univ. Méditerranéen de Nice » în Aprilie 1937, publicată în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 429-437.

La vita pastorale riflessa nelle parlate della Romania, Conf. ţinută la « Univ. del Sacro Cuore di Milano », în 6 Mai 1938, publicată în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 439-460, cu 16 hărţi linguistice.

Parlate di Romania e parlate d'Italia, Conf. ţinută la « Academia Română » din Roma, în 17 Martie 1942, publicată în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 461-485, cu 18 hărţi linguistice.

La terminologie religieuse dans le domaine de la langue roumaine, Conf. ţinută la Univ. din Fribourg, în 1 Februarie 1943, publicată în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, p. 487-505 cu 8 hărţi linguistice.

La Romanita nell'Oriente Europeo, Conf. ţinută all'Ateneo di Venezia, în 1 Mai 1943, publicată în Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux (Belgique), 1966, p. 507-520.

La vie roumaine telle qu'elle se reflète dans la Toponomastique, Conf. ţinută la Academia Română din Roma, în 4 Mai 1943, publicată în Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux (Belgique), 1966, p. 521-546, cu 15 hărţi toponomastice.

Romania e Sardegna : rapporti linguistici, Conf. ţinută la Academia Română din Roma, în 9 Aprilie 1946, publicată în Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux (Belgique), 1966, p. 547-585, cu 17 hărţi ling.

Les Saxons de Transylvanie, Conf. ţinută la Univ. din Gand, în 22 Martie 1950, publicată în Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux (Belgique), 1966, p. 587-610, cu 2 planşe.

Les termes religieux dans les langues romanes, Conf. ţinută la Univ. din Gand, în 21 Martie 1950, publicată în Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux (Belgique), 1966, p. 611-631, cu 13 hărţi în colori.

Alte publicaţii

Revista « Momente din viaţa străjerească » a Centrului de Iniţiere Timişoara, 1938. A iniţiat acest număr unic şi a supraveghiat tipărirea lui.

Revista « Îndrumări şi fapte străjereşti în Ţinutul Mureş », an. I, 1939, nr. 1-2, p. 112 + 16 planşe şi 22 figuri în text. A iniţiat această Revistă şi a supraveghiat tipărirea ei.

Articole

Un institut pentru studiul limbii române la Universitatea din Cluj : Muzeul Limbii Române, în « Societatea de Mâine », V, pp. 450-452.

Atlasul Linguistic al României, cu ilustrații din Ieud, Maramureș, în « Societatea de Mâine », VII, 1930, nr. 19-20.

Într'un sat grăniceresc din Nordul Ardealului : Șieuț, în « Societatea de Mâine », VII, 1930, nr. 21 (cu 4 fotografii).

Vima-mare, județul Someș, cu 4 fotografii, în « Societatea de Mâine » VII, 1930, nr. 22.

Prin Sălaj, în com. Moigrad, cu 4 fotografii, în Soc. de Mâine VIII, nr. 3-4.

Un colț din Bucovina : Coșna, cu 4 fotografii, în Soc. de Mâine VIII, nr. 6-7.

Atlasul Linguistic Român, în Soc. de Mâine, X, (1933), pp. 233-236.

Din suferințele Românilor transnistrieni, în revista Transnistria, an. 1, nr. 1 (1935).

Antoine Meillet, în ziarul Națiunea Română, nr. 234, din 1936.

Din Suferințele Românilor din Ungaria, în ziarul Națiunea Română, 1936.

Năsăudul în ajunul Unirii, în ziarul Națiunea Română, nr. 270, din 1936.

Alexandru I. Lapedatu, (omul și profesorul), în ziarul Națiunea Română, din 1936.

Românii de dincolo de hotare, în ziarul Națiunea Română, nr. 289, din 1936.

O comoară a graiului românesc (Th. Capidan, *Dicționar meglenoromân*), în ziarul Națiunea Română, nr. 65, din 1936.

Alianța româno-iugoslavă, în ziarul Națiunea Română, nr. 126, din 1936.

Le Musée de la langue roumaine, în Revue de Transylvanie, I, nr. 4, pp. 518-519.

Institutul pentru istoria trecutului românesc, în ziarul Națiunea Română, nr. 29, din 1937.

Sextil Pușcariu (cu prilejul sărbătoririi sale), în Țara Bârsei, X, 1937, p. 9.

Un mare cărturar : Theodor Capidan, în ziarul Națiunea Română, nr. 234, din 1937.

Sextil Pușcariu, în ziarul Națiunea Română, nr. 18, din. 1937.

Atlasul Limbii Române, în ziarul Națiunea Română, nr. 128, din 1937.

Volumul omagial S. Pușcariu, în ziarul Națiunea Română (12, Martie, 1937).

« Toponimie și prostie » în ziarul Națiunea Română, nr. 26 și 50, 1937.

În memoria martirilor ideii de libertate în ținutul Năsăudului, în ziarul Tribuna, nr. 13, din 13 Noemvrie 1938.

Un nou academician : N. Drăganu, în ziarul Tribuna, nr. 117, din 1939.

Columna lui Traian din Roma, în Gazeta dela Turda, III, 1942, nr. 102.

Un cuvânt sfânt : Unire, în Îndreptar, I, 1951, nr. 2, pp. 1-3.

Martirii demnității noastre etnice, în Îndreptar, I, 1951, nr. 3, pp. 1, 3.

Rușine, în Îndreptar, I, 1951, nr. 7, p. 4.

Cuvânt, în Îndreptar, I, 1951, nr. 8, pp. 1-2.

Orgie sau urgie națională, în Îndreptar, I, 1951, nr. 12, pp. 1, 3.

Nouvelle orthographe du roumain, în ziarul La Nation Roumaine, Paris, 1 er octobre 1952 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, 1966, p. 15-18.

Blajul orașul bărbăției românești, în « Calendarul Bisericii Catolice Rom. » din U.S.A., Cleveland, 1955, pp. 89-91.

Din merindea strămoșilor, în « Calendarul Bisericii Catolice Rom. » din U.S.A., Cleveland, 1954, pp. 67-73.

Păstrători credincioși de datini strămoșești, în « Calendarul Bisericii Cat. Rom. ». U.S.A., Cleveland, 1955, pp. 89-91.

Lucrări publicate la

CENTRUL INTERNAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE GENERALĂ
pe lângă UNIVERSITATEA CATOLICĂ DIN LOUVAIN

Fondator și Director din 1951-1961

ORBIS

Buletin Internațional de Documentație Linguistică
Fondator și Director din 1952-1960

Le Centre International de Dialectologie générale (1), Orbis, t. I, nº 1, 1952, pp. 7-8.

« Chronique du Centre », Orbis, depuis le premier t. 1952, jusqu'au t. IX, 1960, 244 p.

Recueil Cardinal Tisserant « Ab Oriente et Occidente », avec la collaboration de G. Levi Della Vida, G. Garitte et Mgr O Bârlea, Louvain, 1955, XXXII-818 p. et 48 planches hors-texte.

Bibliographie des questionnaires linguistiques, Louvain, Commission d'Enquête linguistique, 169 p. et 6 planches.

Instituts de Phonétique et Archives phonographiques, avec la collaboration de nombreux chercheurs, Louvain, Commission d'Enquête linguistique, 1956, XVIII-408 p. et 39 planches.

Premier répertoire des Instituts et des Sociétés de linguistique du monde, avec la collaboration de 169 chercheurs, et en collaboration avec Rodica Doina Pop, Louvain, 1958, 294 p. et 11 planches dont 2 hors-texte.

Jules Gilliéron, vie, enseignement, élèves, œuvres, souvenirs, en collaboration avec Rodica Doina Pop, Louvain, 1959, VIII-200 p. et 4 planches hors-texte.

Atlas linguistiques européens. Première partie : Domaine roman. Répertoire systématique des cartes : A-B, en collaboration avec Rodica Doina Pop, Louvain, Commission d'Enquête linguistique, 1960, 170 p. et 33 planches dont 2 hors-texte.

Encyclopédie linguistique : Membres du Premier Congrès International de Dialectologie générale (Louvain-Bruxelles, 1960), en collaboration avec Rodica Doina Pop, Louvain 1960, 240 p. et 250 portraits dont 2 hors-texte.

Dans la série Biographies et Conférences :

Alf Axelsson Sommerfelt, Notice biographique et bibliographique ; Alf Sommerfelt, Le problème de la langue en Norvège, Louvain, 1957, 22 p.

Hugo Moser, Notice biographique et bibliographique et résumé de sa conférence sur Volks-, Umgangs- und Hochsprache im heutigen Deutsch, Louvain, 1957, 10 p.

Christine Mohrmann, Notice biographique et bibliographique, Louvain, 1957, 22 p.

H. Jos. van de Wijer, Notice biographique et bibliographique, et doctorat honoris causa (Salamanque), Louvain, 1957, 56 p. et 6 planches.

Mgr Antoine Griera, Notice biographique et bibliographique, et doctorat honoris causa (Louvain), 1957, 54 p. et 2 planches.

Hans Rheinfelder, Notice biographique et bibliographique, publié à l'occasion de ses conférences en Amérique Latine, Louvain, 1957, 10 p.

(1) Articol prin care face cunoscut fundarea Centrului și a Buletinului Orbis.

Jaroslav Bohdan Rudnyćkyj, Notice biographique et bibliographique et résumé de sa communication sur Recherches dialectologiques en Amérique du Nord et Enquêtes linguistiques sur place envisagées en 1933, Louvain, 1958, 29 p.

Rapports de voyages d'études des licenciés et des étudiants, Louvain, 1959, 100 p. et 5 planches.

Première circulaire du Congrès international de Dialectologie et Rapport sur l'activité du Centre du 1er janvier 1952 du 1er juin 1959. Louvain, 1959, 122 p. et 10 planches.

Willem A. Grootaers, Notice biographique et bibliographique et résumés de ses conférences, données à l'Univ. de Louvain et au Centre Intern. de Dialectologie générale, Louvain, 1960, 16 p.

Premier Congrès international de Dialectologie générale : Programme, (Louvain-Bruxelles, 1960). Troisième circulaire, Louvain, 1960, 28 p.

Premier Congrès international de Dialectologie générale : Programme, résumés des communications et adresses de congressistes, Louvain, 1960, 100 p. et 10 planches.

Allocutions prononcées à la séance d'ouverture du Congrès, Louvain, 1960, 42 p.

Comité exécutif du programme du Congrès, Louvain, 1960, 18 p.

Allocutions prononcées à la séance de clôture du Congrès, Louvain, 1960, 36 p.

Portraits

Père Bosch-Gimpera ; biographie et bibliographie (sommaire), în Orbis, t. V, nº 2, 1956, pp. 545-549.

Yves Auger, în Orbis, t. VII, nº 1, 1958, pp. 273-277.

Walther Mitzka, (Manifestation de sympathie à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire), avec une bibliographie sommaire, în Orbis, t. VII, nº 1, 1958, pp. 290-291.

Elemer von Schwartz, à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire, biographie et bibliographie, în Orbis, t. IX, nº 1, 1960, pp. 263-280.

Necroloage

Jules Gilliéron, în « Dacoromania », IV, 2e partie, 1924-1926, pp. 1531-1537.

Jakob Jud, în Orbis, t. I, ne 2, 1952, pp. 570-575.

Theodor Capidan, biographie et bibliographie (sommaire) în Orbis, t. VI, nº 2, 1957, pp. 584-586.

Ştefan Paşca, biographie et bibliographie (sommaire), în Orbis, t. VII, nº 1, 1958, pp. 300-303.

Emil Panaitescu, biographie et bibliographie (sommaire), în Orbis, t. VII, nº 2, 1958, pp. 613-620.

Ion Breazu, biographie et bibliographie (sommaire), în Orbis, t. VIII, nº 1, 1959, pp. 276-285.

Recenzii

Dacoromania I şi II, în « Erdélyi Irodalmi Szemle », 1924, pp. 141-144.

S. Puşcariu, Locul limbei române între limbile romanice, în « Erdélyi Irodalmi Szemle », 1924, pp. 230-232.

N. Drăganu, Cea mai veche carte racoţiană, în « Erdélyi Irodalmi Szemle », 1924, pp. 232-234.

Grai şi Suflet, nr. 1, în « Erdélyi Irodalmi Szemle, 1924, p. 233.

Anuarul Institutului de Istorie Naţională I şi II, în « Erdélyi Irodalmi Szemle », 1924, pp. 401-405.

G. F. Ciauşan, G. Fira şi C. M. Popescu, Culegere de folclor din jud. Vâlcea şi împrejurimi, în « Dacoromania », V, pp. 661-664.

Th. Capidan, Aromânii. Dialectul aromân, studiu linguistic, în « Ţara Bârsei », VI, 1934, pp. 79-87.

Ioan Muşlea, Anuarul Arhivei de Folklor, II, în « Ţara Bârsei », 1934.

Th. Capidan, Le jeu aux osselets chez les Roumains, les Slaves et les Albanais, în « Gând Românesc », II, 1935, şi în Dacoromania VIII, 1934-1935, p. 272-275.

Ernst Gamillscheg, Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti, în « Literaturblatt für germanische und romänische Philologie », an. LX, 1939, nr. 3-4, p. 136-139.

Cu prilejul Buletinului Atlasului Linguistic italian, în « Dacoromania », VIII, 1934-1935, pp. 163-174 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, pp. 97-105.

Jryö Wichmanns ; Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó und des Hétfaluer Csángódialektes nebst Grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt, în « Bulletin Linguistique », Fac. Litere Univ. din Bucureşti, t. VII, 1940, p. 175 ; Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux (Belgique), 1966, pp. 635.

Max Leopold Wagner, Dizionario etimologico sardo. Heidelberg, Carl Winter, 1957, fasc. 1-a, a-babbalúkka, 160 p. în Orbis, t. VII, nr. 1, 1958, p. 245.

Étienne Lamotte, Histoire du bouddhisme indien, Louvain, 1958, XII-830 p., 5 cartes et 30 planches ; în Orbis, t. VII, nr. 2, 1958, p. 578-580.

Ioan Guţia, Linguaggio di Ungaretti, Firenze, F. Le Monnier, 1959, in-16 pet., 148 p. (Bibliotechina del Saggiatore, diretta da Bruno Migliorini, vol. XIV), în Orbis, t. VIII, nr. 2, 1959, p. 553-555.

Comunicări la Congrese :

Les problèmes de la Toponymie et de l'Anthroponymie roumaines, Actes et Mémoires, troisième Congrès de Toponymie et d'Anthroponymie, t. II, 1951, p. 87, Bruxelles ; Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux, (Belgique), 1966, p. 641-649.

Le Centre international de Dialectologie générale et les Sciences Onomastiques, Actes et Mémoires, Uppsala, vol. II, 1952, p. 421 ; Recueil posthume de Linguist. et Dialect. Gembloux (Belgique), 1966, p. 651-653.

Suggestion pour un programme commun de collaboration dans le domaine de la Linguistique romane, Actes et Mémoires, Barcelona, vol. II, 1953, p. 871 ; Recueil posthume de Ling. et Dialect., Gembloux (Belgique), 1966, p. 655-658.

L'Atlas Linguistique du Brésil et l'Onomastique, Actes et Mémoires, Salamanque, vol. I, 1958, p. 4 ; Recueil posthume de Ling. et Dialect., Gembloux (Belgique), 1966, p. 659-666.

La première Encyclopédie Linguistique, Actes du 1er Congrès Intern. de Ling. romane, Lisbonne, t. III, 1961, p. 141 : Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, Belgique, 1966, p. 667-674.

Allocution prononcée à la séance d'ouverture du 1er Congrès Intern. de Dialect. gén. Louvain-Bruxelles, 1960, in Biographies et Conférences, nr. 22 ; Recueil posthume de Ling. et Dialect. Gembloux, Belgique, 1966.

Allocution prononcée à la séance de clôture du 1er Congrès de Dialect. gén. Louvain-Bruxelles, 1960 în Biographies et Conférences, nr. 24 ; Recueil posthume de Ling. et Dialect., Gembloux, Belgique, 1966.

Necroloage (1)

Mgr H. Van Waeyenbergh, Rectorul Universităţii Catolice din Louvain, *Mgr Pierre Gardette*, Rectorul Fac. Cat. din Lyon, Prof. *A. Sommerfelt*, *W. A. Grootaers*, cim. Tokyo, în Orbis, T. X, 1961, p. IX-XIV.

Le Comité de Rédac. Annales de Sciences Économ. et Appliquées, Louvain, 1961.

H. Rheinfelder, în Onoma, vol. VIII, pp. 435-437, Louvain, 1961.

L. Hakulinen, în Virittäjä, Helsinki, 1961, p. 316.

S. Heinimann, în Vox Romanica, vol. XX, p. 101-104, Berne, 1961.

D. G. Georgacas, în Names, vol. IX, p. 147, Havard, 1961.

M. Deanović, în Boll Dell'Atlante Ling. Mediterraneo, nr. 2-3, p. 213-214, Venezia-Roma, 1960-1961.

P. Ciureanu, în Boll. Dell'Istituto di ling. estere, Fac. Econom. Com., p. 118-119, Genova, 1961.

J. Cardijn, în Rev. Port. Philologia, t. IX, p. 644-649, Coimbra, 1961.

Mgr A. Griera, *En el umbral de la inmortalidad*, în El Correo Catalan, Barcelona, 1961 ; Boletin de Dialect. Española, t. XXXVI, p. 71-73, 1960.

V. Garcia de Diego, în Rev. Dialet. Trad. pop., t. XVII, p. 231-233, Madrid, 1961.

G. Straka, în Rev. Ling. romane t. XXV, p. 212-214, 1961.

Luis Jaime Cisneros, în El Comercio, doyen de la « presse péruviene », Lima, 1961.

He served his nation, în Calendarul Bisericii Catolice Române din Cleveland, Ohio.

H. Plomteux, în *De Standaard* (în flamandă), Bruxelles 1961.

În multe gazete : *La Nation Roumaine*, Paris ; *România*, New York ; *La Libre Belgique*, Bruxelles ; *Stindardul*, München, etc., etc.

(1) Nu putem menţiona toate necroloagele — foarte numeroase — închinate memoriei lui Sever Pop.

REDACTÂND VOLUMUL II DIN ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN

Trebue să mărturisesc dela început că mă simt deosebit de mulţumit să mă aflu, după aproape cinsprezece ani, în acest nou sediu al celei mai mari şi mai grandioase opere care s'a făcut până acum asupra graiurilor Italiei.

Înainte de a vă înfăţişa câteva probleme linguistice pe care a trebuit să le soluţionez cu prilejul redacţiei volumelor II din Atlasul Linguistic Român, formatul mare şi colorat, precum şi înainte de a arăta cuprinsul acestor volume şi felul lor de interpretare, să-mi fie permis să insist asupra colaborării intense care a început acum 15 ani între Atlasele linguistic italian şi cel român.

Muzeul Limbii Române din Cluj, de subt conducerea prof. Sextil Puşcariu, a trimis în 1921 un chestionar referitor la terminologia calului în limba română. Acest chestionar urma să reprezinte începutul Atlasului Linguistic Român prin colaborarea câtorva sute de corespondenţi.

Examinând acest material, verificându-l în câteva localităţi din Transilvania şi publicând chiar o lucrare pe baza acestor cercetări, m'am convins imediat că el nu corespunde exigenţelor ştiinţifice oricât de modeste ar fi ele (1).

La Paris, în anii 1925 şi 1926, am avut norocul să pot asculta luminoasele lecţii ale prof. Jules Gilliéron, lecţii care deschideau orizonturi nouă pentru interpretarea fenomenelor de limbă. Deoarece în ţara mea nu se dădea o atenţie deosebită geografiei linguistice, aceste lecţii mi-au deschis perspective nouă în domeniul dialectologiei.

Într'o lucrare publicată la Paris *(Buts et méthodes des enquêtes dialectales)* am căutat să arăt care ar trebui să fie metoda pe care ar trebui să o întrebuinţeze Atlasul Linguistic Român.

Participând la cercetări dialectale pe teren în Sudul Franţei şi în Catalonia cu profesorii L. Gauchat, J. Jud, J. Jeanjaquet, E. Tappolet, precum şi cu A. Griera, autorul Atlasului Linguistic Catalan, m'am putut convinge de nevoia de a avea la baza anchetei principii precise, care vor contribui ca materialul să fie comparabil din toate punctele de vedere.

Cu această experienţă, în Iunie 1927, după o scrisoare plină de căldură a maestrului M. Bartoli, am plecat dela Paris direct la Cortina d'Ampezzo, ca să întâlnesc pe teren pe prof. Ugo Pellis, care studia în acel timp acea regiune.

Zilele petrecute cu prof. Ugo Pellis au fost deosebit de folositoare pentru viitoarea mea anchetă pentru Atlasul Linguistic Român. Normele de alegere a

(1) Câteva Capitole din Terminologia Calului, Cluj, 1928, 271 pagini (lucrarea de doctorat). Notă pusă de doamna Alexandra Sever Pop.

comunelor de studiat, alegerea informatorilor şi temeinicul fel de a pune întrebările au fost deosebit de instructive pentru mine. Bogata experienţă a prof. Ugo Pellis mi-a servit foarte mult în viitoarele mele anchete dialectale.

Pe lângă această bogată experienţă dialectală, discuţiile de ordin general şi principial pe care le-am avut după anchetă cu maestrul M. Bartoli la Torino, mi-au clarificat numeroase probleme de metodă în cercetările dialectale. Înaintea ochilor parcă se perindă şi acum modesta sală a Atlasului Linguistic Italian, unde se aflau depuse fişele, precum şi impresionant de marea hartă a Italiei, pe care cu steguleţe colorate, erau menţionate comunele care trebuiau studiate.

În luna Octomvrie 1927 am avut plăcerea să lucrez cu D-l Paul Scheuermeier, anchetorul Atlasului linguistic şi etnografic svizero-italian, în comuna Sant-Angelo Lodigiano, lângă Milano.

Pentru oricare dialectolog o cunoaştere a metodei de lucru a altui coleg din domeniul romanic este deosebit de utilă şi de interesantă.

Atlasul Linguistic Român, ca metodă, sânt fericit s'o mărturisesc, s'a inspirat după metoda celorlalte Atlase romanice. Situaţia economică, socială, culturală şi politică a României m'a îndreptăţit să adaug schimbări şi completări, determinate de climatul linguistic specific limbii române. Dintre toate metodele de cercetări dialectale văzute în Apus cea care m'a influenţat mai mult a fost cea întrebuinţată de Ugo Pellis, fiindcă mi se părea atunci — sânt convins astăzi — că este cea mai aproape de realităţile linguistice.

În cursul celor şapte ani de cercetări dialectale, cele două Atlase, italian şi român, au lucrat paralel în Istria, unde mica colonie românească a fost studiată simultan, atât de mine, cât şi de Prof. Pellis, în anul 1933.

Deşi la Atlasul Linguistic Român I redactez în prezent volumul III mare şi III colorat, pe când cel italian n'a avut fericirea să apară, ştiu că multe din modificările pe care le-am adus ca metodă se datoresc acestuia din urmă.

Exprimându-mi adânca mulţumire pentru această fructuoasă colaborare între cele două Atlase romanice, fac cea mai călduroasă urare ca să se înceapă cât mai curând tipărirea acestei grandioase şi monumentale opere care va pune într'o nouă lumină graiurile bogate ale Italiei.

Când vor fi publicate cele peste un milion şi jumătate de fişe ale acestei opere, studiilor interromanice de geografie linguistică li se va deschide un orizont de investigaţie nebănuit de bogat în rezultate.

Cunoaşterea graiurilor italiene va servi în cea mai mare măsură la deslegarea numeroaselor probleme de linguistică interromanică, precum şi la înţelegerea şi la analiza desvoltării limbii române, unica cetate a spiritualităţii romane în răsăritul european în regiunea carpato-danubiană.

În această expunere doresc să vă înfăţişez volumul II din Atlasul Linguistic Român I, care cuprinde termenii de înrudire, vârstă, naştere, căsătorie şi moarte, *tipărit încă în August 1940, care n'a apărut până în prezent din motive pe care nu e locul să le pomenesc aici.*

A doua parte a expunerii va privi volumul II din aşa numitul Micul Atlas Linguistic Român, care este propriu zis un Atlas în patru colori, care arată dintr'o singură privire ariile fenomenelor de limbă. *Acest volum l-am tipărit în Aprilie anul trecut ; el n'a putut apărea din aceleaşi motive ca şi vol. II din Atlasul mare.*

Deoarece în actualele împrejurări amândouă volumele vor apărea fără nici o parte introductivă, în care să pot explica felul cum se prezintă, îmi permit să insist asupra câtorva probleme în cele ce urmează.

În acest volum am crezut necesar să prezint la un loc toţi termenii care privesc familia.

Câteva hărţi din acest volum poartă acelaşi titlu, deşi materialul care-l cuprind este deosebit. In această categorie intră următoarele hărţi :

Tată vitreg, hărţile 153 şi 154. Prima hartă cu acest titlu se referă, cum am arătat în cap. I din note, la *tatăl vitreg* ca termen de adresă, când el este prezent. A doua hartă cu acelaşi titlu se referă la termenii întrebuinţaţi de indivizii vorbitori atunci când ei vorbesc cu străinii despre tatăl lor vitreg, deci atunci când acesta nu e prezent.

A trebuit să grupez acest material în două hărţi deosebite, deoarece există mare deosebire între termenii întrebuinţaţi atunci când cineva se adresează tatălui vitreg şi atunci când vorbeşte despre el cu altă persoană fără ca acesta să fie prezent.

Copilul în faţa tatălui vitreg, când este mai tânăr, întrebuinţează mai frecvent termenul de tată. Când însă copilul este trecut de cinsprezece ani sau chiar mai bătrân, atunci întrebuinţează termeni de respect, cu care în orice împrejurare se poate adresa unui om mai în vârstă.

Când însă tatăl vitreg nu este prezent, atunci termenii care se întrebuinţează spre a-l denumi sânt influenţaţi în foarte mare măsură de un element subiectiv, adică de respect sau de oarecare dispreţ faţă de cel care a intrat în cadrul familiei, fără asentimentul copiilor. Alţi termeni sânt determinaţi de atitudinea pe care o are tatăl vitreg faţă de copiii din prima căsătorie.

În faţa linguistului se înfăţişează în acest din urmă caz momente tragice din viaţa familiară. De sigur că între răspunsurile dintr'o comună şi cele dintr'altă comună există mari deosebiri. Multe din aceste deosebiri trebue atribuite informatorilor sau informatoarelor mele. Atunci când informatorul s'a aflat în această situaţie şi raporturile sale cu tatăl vitreg n'au fost amicale, răspunsul pe care l-a dat a fost influenţat de această situaţie.

Cu ajutorul materialului din harta 153, am putut redacta o hartă colorată, pe când după materialul hărţii 154, adică termenii întrebuinţaţi pentru a denumi pe tata vitreg când nu este prezent, n'am putut redacta o hartă colorată, deoarece răspunsurile erau deosebit de variate şi nu puteau fi încadrate în cele patru colori pe care le-am întrebuinţat pentru Atlasul colorat.

În această categorie a hărţilor duble se află şi hărţile care privesc pe *mama vitregă* (harta 156 şi 157).

Faţă de primul volum, acest volum prezintă următoarea inovaţie deosebit de utilă cercetătorului : În capitolul III al notelor am indicat felul cum trebue

interpretată harta şi am arătat hărţile colorate făcute pe baza materialului cuprins în hartă.

Tot în acest capitol am făcut distincţie între *fratele bun*, deci cel de sânge, din amândoi părinţii şi între *fratele vitreg*, cel rezultat din a doua căsătorie. În acest caz linguistul va examina în primul rând harta *frate* (nr. 159), apoi *frate bun* (nr. 160) şi apoi *frate vitreg* (161).

Tot în această categorie am publicat (sub nr. 162) răspunsurile care arată termenii de respect pe care îi întrebuinţează un frate mai mic atunci când se adresează unuia mai mare. Răspunsurile sânt variate. Harta colorată nr. 224 oferă însă linguistului o orientare generală asupra celor mai răspândiţi termeni.

Harta aceasta este deosebit de importantă pentru localizarea poeziei populare româneşti. În poezia noastră populară fata tânără se adresează iubitului ei cu cuvântul *bade*, care este termenul de respect pentru o persoană mai în vârstă sau pentru o persoană de aceeaşi vârstă pe care nu vrei să-i zici pe nume. Pentru aceste afirmaţii linguistul va putea examina harta mare nr. 202 şi harta colorată nr. 285. În aceste hărţi termenul *bade* are aproape aceeaşi arie ca şi în cazul când acest cuvânt se întrebuinţează pentru un frate mai mare. Cuvântul *bade* în aceste hărţi ocupă îndeosebi partea nordică a teritoriului dacoromân. Această situaţie mă face să cred că poeziile noastre populare în care apare cuvântul *bade* trebue să fie de origine nordică în domeniul limbii române. Originea cuvântului *bade* în domeniul limbii noastre nu este cunoscută. Ar fi posibil şi în acest caz ca să avem o supravieţuire a unui termen autohton. Termenul *bade* corespunde în viaţa orăşenească cuvântului « domn ». În timpul din urmă cuvântul domn începe să pătrundă şi la sate, mai ales în limba celor care caută să întrebuinţeze limbajul oraşelor.

Părţile sudice ale teritoriului românesc, Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, precum şi regiunile învecinate întrebuinţează termenul *nene*, care pare a fi de origine slavă. Şi în acest caz aria nordică ar putea reflecta un stadiu mai vechi, pe când aria sudică unul mai recent.

Tot în categoria hărţilor duble mai aparţin următoarele :

Unchiu, cu înţelesul obişnuit (harta nr. 165) şi *unchiu* cu înţelesul de soţul mătuşii (harta nr. 166).

În câteva regiuni din ţara noastră se face deosebire între *unchiu* fratele mamii sau al tatălui şi între unchiul rezultat prin alianţă, deci nu prin înrudire de sânge.

Acelaşi proces linguistic de separaţie se observă şi atunci când e vorba de *mătuşă*, sora mamei sau a tatălui (harta nr. 167) şi *mătuşă*, persoana străină care a luat în căsătorie pe fratele mamei sau pe fratele tatălui (harta nr. 168). Asemenea distincţii se fac şi în limbile slave, motiv pentru care cred că ar fi posibilă o influenţă slavă locală pentru aceste deosebiri semantice. Aceste deosebiri între termenii de înrudire oferă linguistului interesante fapte sociale din viaţa familiei româneşti. Cu prilejul redacţiei unui volum din Atlas am fost pus adeseori în situaţii diferite în ce priveşte titlul pe care urma să-l dau unei hărţi. După gramatica elementară ştim că aproape toate substantivele au o formă de singular şi altă formă de plural.

Răspunsurile pe care le grupam pe hartă îmi arătau că informatorii preferau, în dese cazuri, forma de plural, în locul celei din singular. În asemenea împrejurări, conducându-mă după forma cea mai răspândită şi cea mai frecventă, a trebuit să pun titlul hărţii în plural. Astfel este cazul hărţii nr. 151 *Părinţi*. Prin *părinţi* înţelegându-se, în limba română, atât tata cât şi mama, singularul *părinte* este mai rar întrebuinţat. Pentru asemenea motive titlul hărţii nr. 151 este *Părinţi*, deci forma din plural.

Graiul care stă la baza limbii scrisului românesc este cel vorbit în Muntenia, deci într'o mică regiune din teritoriul României. Această regiune este frecvent influenţată de cuvinte de origine slavă, uşor explicabile prin desul contact pe care-l avea Muntenia cu Slavii de la Dunăre. Trebuia în aceste cazuri să aleg între forma literară, cu mai puţină răspândire în graiurile ţării şi între forma mai veche, care cuprindea un teritoriu mai vast. În numeroase cazuri am ales pentru titlul hărţii forma care era mai răspândită. În această categorie intră harta nr. 174, *Vară*. Muntenia şi o bună parte din Transilvania întrebuinţează forma *verişoară*. Personal am crezut că e mai bine să pun cuvântul *vară*, nederivat cu un sufix, ca titlu al acestei hărţi.

În cadrul familiei, în legătură cu dreptul de a se căsători, are un mare rol faptul de a fi înrudit în gradul întâi, al doilea sau al treilea, de la care înainte încetează caracterul de înrudire. Din această pricină între hărţi am trecut, pe lângă *Văr* şi *Vară*, hărţile *văr primar* (nr. 176), vară primară (nr. 177), precum şi văr al doilea (nr. 178).

Fiind vorba de o construcţie cu numeralul, *al doilea*, *a doua*, în harta colorată nr. 249, am arătat situaţia geografică a articolului *al*.

Numeralele ordinale formându-se în limba română cu articolul *le* şi cu un *a* final adăugat, am desprins din răspunsuri grupul *lea* şi am arătat expansiunea diferitelor forme în harta colorată nr. 250. Procedând în felul acesta am pus la dispoziţia cercetătorului şi aceste forme deosebit de importante din punct de vedere fonetic.

După douăzeci şi opt de hărţi care privesc termenii de înrudire, am reprodus douăzeci şi şapte de hărţi care privesc vârsta (hărţile nr. 179-205). Pentru aceşti termeni am căutat să am preciziuni în ce priveşte înţelesul, adică să ştiu când întrebuinţează cuvintele, de la care număr de ani. Când doreşti să precizezi limite în ce priveşte etatea, intervine din partea informatorilor elementul subiectiv, aprecierea personală. Acest fapt este caracteristic pentru informatorii analfabeţi, cum erau aproape toţi pe care i-am întrebuinţat pentru Atlasul linguistic Român. Din această pricină notele acestor hărţi sânt deosebit de bogate. Câteodată ele erau aşa de numeroase încât a trebuit să fac reduceri pentru ca aceste note să poată fi reproduse în spaţiul rămas liber în acest scop. Astfel este cazul hărţilor *june* (harta nr. 180), *copil* (harta nr. 181), *băiat* (harta nr. 184), *fecior* (harta nr. 187), *moşneag* (harta nr. 189), *copilă* (harta nr. 191), *fată* (harta nr. 192), *fiică-mea* (harta nr. 193), *babă* (harta nr. 196).

Notele acestea trebue examinate întotdeauna de cercetător, deoarece cuprind amănunte deosebit de preţioase. Astfel după harta nr. 193 *(fiică-mea)*, constatăm

că forma latină *filia*, păstrată în românește numai în forma compusă cu pronumele posesiv *(fiie-mea)* sau în cea derivată cu sufixul *ică (fiică)*, nu se întâlnește în Transilvania. Intr'o singură comună din Transilvania de nord la întrebarea directă : « ziceți *fiie-mea* sau *fiică-mea ?* » mi s'a răspuns cu forma *h'i-mňi-a* (355). Cercetătorul greșit ar putea spune că în acest caz e vorba de o supraviețuire în Transilvania de nord a formei latine. Dacă examinează nota acestui răspuns va observa că forma *h'i-mňi-a* am tradus-o cu « îmi va fi » adică trebue să-mi fie. Această notă justifică următorul proces psihologic al informatorului : când a auzit forma *fiie-mea*, el n'a putut lega elementele cuvântului de cât de verbul *a fi*, care are forma *fi-mi-a* atunci când are înțelesul de « îmi va fi de ajuns ». Dacă n'aș fi surprins acest proces psihologic, dacă n'aș fi reprodus această notă luată la fața locului, desigur că multă vreme se credea existentă în Transilvania de nord forma latină FILIA.

În cazul acestei hărți este interesant de relevat faptul că în Transilvania nu este cunoscut, decât în regiuni limitrofe, forma *fiie-mea* sau *fiică-mea*. În locul acestei forme « Transilvania preferă pe *fată-mea* ». Cuvântul românesc *fată* continuă pe latinul *feta* din construcția *ovis feta*, care are înțelesul de « oaie » în graiurile retoromane, italiene nordice, franceze și provensale. În latinește *ovis feta* avea înțelesul de oaie care a fătat. Regiunile pomenite din apus în care lat. *feta* a primit înțelesul de « oaie » sânt regiuni muntoase, foarte prielnice pentru păstorit. Transilvania este și ea o regiune foarte bună pentru păstorit. Din această pricină cred că eliminarea din limbă a lat. *filia* și înlocuirea lui cu lat. *feta* a putut să fie determinată de acest considerent de ordin geografic și cu importantă valoare economică.

Mărginindu-mă numai la aceste câteva considerente de ordin general asupra valorii notelor, doresc ca oricare cercetător să examineze în primul rând felul cum am pus întrebarea, apoi notele materialului, observațiile mele din capitolul III al notelor, în care recunosc singur unele imperfecțiuni ale materialului și numai în ultimul rând materialul adunat.

În acest capitol din volum am reprodus și câteva fraze, care aveau legătură cu hărțile care arată termenii în legătură cu vârsta. Astfel sânt hărțile : *aceștia sânt copiii miei* (harta nr. 182), *dânșii sânt copiii miei* (harta nr. 183), *Băiatul cel mare* (harta nr. 185), *băieții cei mari* (harta nr. 186), *Femeia cea mai mică* (harta nr. 194), *Femeile cele mai mici* (harta nr. 195).

Acest capitol se încheie cu câteva hărți care arată termeni care se întrebuințează atunci când chemi pe cineva de aproape sau la distanță. Valoarea materialului cuprins în aceste hărți este deosebită. În cazul hărții *Bărbate* (205) cercetătorul poate cunoaște numeroși termeni pe care îi întrebuințează o femeie spre a-și chema bărbatul. Această hartă trebue comparată cu harta *Bărbat* (Harta nr. 204) în care am arătat termeni cu care numește soția pe bărbatul ei, fără să-l cheme, adică să-l strige.

Din aceste hărți se poate recunoaște existența unor regiuni care păstrează un termen de adresare, pe când alte regiuni au un alt termen. Sântem, cum e firesc, în fața unor arii cu caracter etnografic, arii care se pot determina de ariile linguistice.

Urmează treizeci și opt de hărți care cuprind termeni referitor la *naștere*. În cadrul acestui capitol am trecut și verbele pe care le aveam în chestionar. Am

renunțat, spre deosebire de vol. I din Atlas, la gruparea hărților după categorii gramaticale (substantivele, adjectivele, etc), grupare pe care a cerut s'o aplic la vol. I S. Pușcariu, deoarece asemenea grupare nu prezintă interes linguistic mai mare decât o prezentare a hărților în ordine succesivă.

La sfârșitul acestui capitol am trecut câțiva termeni care privesc credințe în legătură cu copilul mic : amuletul de mână, spre a nu fi deochiat copilul (harta nr. 243) sau *ursitorile*. În acest din urmă caz din mai multe comune informația dacă acestor ființe cu puteri supranaturale li se prepară sau nu li se prepară o masă plină cu mâncari și băuturi.

Deși în numeroase hărți am reprodus material cu caracter etnografic și chiar folcloric, totuși n'am crezut că e bine să numesc și etnografic Atlasul Linguistic Român. Pentru ca un Atlas să fie etnografic și folcloric cred că nu ne putem mulțumi în stadiul actual al cercetărilor științifice numai cu câteva desemne sau fotografii de obiecte. Un Atlas etnografic și folcloric trebue să cuprindă mult mai multe fapte, după părerea mea. Atributul etnografic adăugat în unele Atlase linguistice de astăzi nu satisface exigențele noastre în aceste domenii atât de importante pentru cunoașterea vieții patriarhale a comunelor dintr'o țară.

Hărțile colorate, care uneori chiar explică unele fapte de limbă, iar altădată le pun într'o formă foarte expresivă, permit o examinare rapidă a materialului de limbă cuprins în hărțile mari.

Pentru mine hărțile colorate au reprezentat un mijloc foarte bun de a ilustra fenomene fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Pe lângă aceste fenomene, în cadrul acestui capitol am redactat și hărți etnografice colorate. Astfel sânt hărțile : 323 și 324. În cea dintâi am arătat regiunile unde se întrebuințează leagănul atârnat la grinda casei, iar în a doua regiunile în care întrebuințează alte tipuri de leagăn. Cu aceste hărți colorate am căutat să arăt cât de important ar fi pentru Români un Atlas etnografic.

Pentru a putea determina cu mai mare preciziune regiunile arhaice din țara mea, pentru a vedea dacă fenomenele de limbă merg paralel cu fenomenele etnografice și folclorice cred necesară redactarea unor asemenea Atlase. *Asemenea lucrări ar putea fi redactate de persoanele care au făcut anchete dialectale linguistice, deoarece numai aceste persoane au imaginea cea mai completă a înfățișării etnografice și folclorice a unei țări.* Etnografilor și folcloriștilor noștri le lipsește această orientare. Ei cunosc de obiceiu în amănunte numai o parte mică a unei țări, pe când cea mai mare parte le este cunoscută din literatura folclorică și etnografică.

După părerea mea explicarea fenomenelor linguistice și sociale nu se poate face decât printr'o cunoaștere profundă a acestor realități etnice.

Al patrulea capitol din volumul II cuprinde materialul de limbă referitor la căsătorie. În cadrul acestui capitol am redactat 38 de hărți, grupate în ordine semantică succesivă, ca și în capitolele precedente.

În harta colorată 337 am căutat să arăt topica întrebuințată în fraza *îmi place fata aceasta*. Pentru a putea arăta această topică, fraza de mai sus am reprodus-o în formă literară, suprimând deci particularitățile fonetice caracteristice diferitelor graiuri.

Hărţile colorate mi-au permis să îndrept atenţia cercetătorului în diferite capitole din gramatica limbii noastre.

În harta colorată 342 am arătat regiunile în care se întrebuinţează acest verb, indicând şi cazurile când verbul se întrebuinţează rar, de cei tineri sau când ţăranii noştri cunosc cuvântul din limbajul intelectualilor, fără să-i cunoască înţelesul. Acest verb în multe părţi ale României are valoare de neologism.

Al doilea volum colorat din Atlasul Linguistic român este mult mai bogat şi cred că mai bine redactat decât volumul întâi.

În harta nr. 352 am căutat să arăt înţelesurile pe care le are cuvântul *ospăţ* în limba română.

În limba latină HOSPITIUM avea înţelesul de « ospitalità, accoglienza », « ospizio, alloggio » etc. În limba română, după cercetările mele, *ospăţ* are înţelesul « nuntă », petrecerea sau masa care se face la nuntă, la botez, sau chiar de sărbătoare mai mare, cu care ocazie se face o întrunire între membrii mai multor familii înrudite. Această hartă semantică va permite linguistului să cunoască actuala situaţie a cuvântului latin HOSPITIUM în limba română.

În aceeaşi categorie a hărţilor semantice intră şi harta *oaspe* (harta nr. 354), în care, cu ajutorul colorilor, am căutat să arăt înţelesurile acestui cuvânt în graiurile româneşti. Latinul HOSPES avea înţelesul de « straniero », « forestiero », pe când în limba română *oaspe* este numită mai ales persoana care participă la nuntă sau cea care este găzduită peste noapte în casă.

Cuvântul latin *oaspe*, cu înţelesul de musafir, este înlocuit în părţile sudice ale României, precum şi în Moldova cu cuvântul *musafir*, de origine turcească. În harta colorată nr. 355 am arătat expansiunea acestui cuvânt în limba română. Aria lui de răspândire ne dă o idee generală asupra expansiunii cuvintelor de origine turcească în domeniul limbii române. După această hartă constat că cuvântul turcesc n'a pătruns în Transilvania, în Oltenia, Bucovina şi Basarabia, regiuni în care influenţa turcească n'a fost puternică, deoarece ea, prin domnitori fanarioţi se exercita mai ales în apropierea capitalelor celor două Ţări româneşti.

Şi în cadrul acestui capitol am reprodus câteva fraze : *fata mea e de tot frumoasă* (harta nr. 245), *îmi place fata aceasta* (harta nr. 246), *flăcăii trebue să se însoare* (harta nr. 252), *femeia lui însăşi mi-a povestit* (harta nr. 272), *am luat nevastă de-al doilea* (harta nr. 281).

În cazul frazei *dacă n'ar fi fost dânsa, ar fi fost vai de capul mieu*, care era prea lungă pentru a fi reprodusă pe o hartă, am reprodus-o pe două hărţi (273 şi 274).

Aceste fraze erau grupate la un loc în chestionar. Acum în volum, aflându-se alături de cuvintele întrebate prim metoda directă sau indirectă, cercetătorul va putea constata în ce măsură au fost influenţaţi informatorii miei de întrebările directe.

Ultimul capitol din volumul II l-am consacrat termenilor în legătură cu moartea. Acest capitol cuprinde douăzeci şi una de hărţi.

Pentru a ilustra bogăţia formelor fonetice referitoare la verbele conjugate de informatorii miei, în harta nr. 286 am arătat formele din singular ale verbului *a peri*, în modul indicativ timpul prezent, iar în harta nr. 287, formele din plural

ale aceluiaşi timp. Pentru a accentua şi mai mult asupra valorii acestor forme, în Atlasul colorat am redactat pentru fiecare persoană o hartă deosebită (hărţile 397-402). In felul acesta formele de ordin fonetic şi morfologic ies mai uşor în relief.

În harta mare nr. 291 am căutat să arăt expansiunea actuală a verbului românesc *ucide*, care reprezintă pe latinul OCCIDERE, păstrat în limba ital. *(uccidere)* şi în logudoreză *(okkiere)* (REW. 3, 6030). Pentru ca să pot stabili expansiunea cuvântului am întrebat pe informatori : « Ziceţi *EU UCID ?* ». După ce notam răspunsul, pentru ca să precizez valoarea semantică a acestui verb, am mai întrebat : « Când ziceţi aşa ? ».

Procedând în felul acesta răspunsurile primite permit să se constate actuala expansiune a cuvântului de origine latină *ucide*, precum şi actuala lui valoare semantică.

Notele acestei hărţi sânt foarte numeroase, fapt care m'a determinat să fac o redacţie cât mai succintă, rezumând chiar unele întrebări, pentru ca să pot introduce pe hartă toate răspunsurile primite la întrebarea « Când ziceţi aşa ».

Cu ajutorul acestor note linguistul va putea constata care sânt mijloacele cu care informatorii analfabeţi determină valoarea semantică a unui verb. Într'adevăr, când i-am întrebat « când zic ucid », adică în ce legătură de idei, ei au răspuns cu o expresie. Din analiza acestei expresii se poate constata actuala valoare semantică a acestui verb. Examinarea, în amănunte, a acestui proces psihologic se poate face numai cu ajutorul notelor hărţii.

Pentru ca să scot în relief valoarea acestei şi a materialului de limbă pe care-l cuprinde, am redactat două hărţi colorate : harta nr. 408 *eu ucid* şi 409 *Înţelesurile verbului ucid*.

În cea dintâi hartă nr. 408, am arătat expansiunea verbului *ucid* precum şi sinonimele care le-am înregistrat cu ocaziunea acestei întrebări. În numeroase cazuri, informatorii declarau că nu zic EU UCID, dar zic altfel, deci pentru această idee, întrebuinţează alt verb.

În a doua hartă colorată nr. 409, am arătat valoarea semantică a verbului *ucid*. Cu ocazia anchetei am constatat că acest verb în mai multe graiuri n'are numai înţelesul etimologic de a omorî pe cineva, ci şi pe cel de a bate rău mai ales pe copii. În mai multe regiuni verbul se întrebuinţează ca ameninţare faţă de copii.

Această hartă ne mai arată că verbul *ucide* păstrează înţelesul etimologic numai atunci când se aplică pentru animalele domestice (un porc, un puiu, o găină) sau pentru cele sălbatice (lup, urs,) sau alte animale mai mici (şoarece, şarpe), insecte (fluturi, viermi) sau paraziţi (purece, păduche).

Dacă compar această hartă colorată cu harta nr. 407 *ei omoară*, constat că verbul *omorî* de origine slavă (v.sl. *umoriti)* este general în dialectul dacoromân. Cred deci că procesul de dispariţie a latinescului *ucid* a fost determinat de prezenţa cuvântului slav, care era mai expresiv şi probabil că reprezenta un fel de ucidere deosebită, adică mai dureroasă, mai sălbatică.

În linguistică vorbim adesea despre evoluţii semantice, despre degradări semantice, schiţăm sau arătăm probabila lor desvoltare, fără să avem viziunea deplină

a acestor procese. În cazul acestei hărți, mai evident ca în altele, se poate urmări procesul de degradare semantică, de izolare și de început de dispariție a acestui verb.

Într'adevăr, verbul nu mai are înțelesul de a ucide oamenii, ci numai animalele, deci prima restrângere a sferei semantice. Această ucidere este oarecum fatală, nedorită de individ atunci când se taie o găină, un puiu, un porc. În acest caz *ucide* este evident mai puțin de cât *omorî*, care implică răzbunare și satisfacție pentru amorul propriu jignit.

Ultima fază, înainte de dispariție, este cea în care verbul există numai în expresii, întrebuințate de mamă *(te ucid)*, spre a amenința pe copii. Faza precedentă a fost, cum arată unele răspunsuri, a bate rău pe cineva, aproape a-l omorî în bataie.

Dacă examinez situația acestui verb de origine latină în dialectele limbii române, constat că el există în dialectul istroromân, pe când în dialectul meglenoromân a pătruns un verb de origine bulgară. Aromânii au verbul *vatăn*, pentru care s'a propus etimologia *victimare*, influențat de *Vates* (REW 3, 9171).

Înainte de a încheia această prezentare a volumului II din Atlas, aș dori să mai insist asupra a trei hărți care mi se par deosebit de importante.

În harta mare nr. 294, căreia îi corespunde harta colorată nr. 413, am arătat răspunsurile primite la întrebarea : « Cum ziceți când moare tata, mama, sau o rudă foarte apropiată, vă pare rău și ies lacrimile pe obraz ? ». Pe lângă răspunsurile numeroase cu verbul *plâng*, există, mai ales în Transilvania, și răspunsuri cu verbul *cânta* subt forma reflexivă : *mă cânt*. În acest caz lat. CANTARE are accepțiunea de a se jeli, a se tângui, a se cânta cu voce tare. Personal cred că această evoluție semantică a putut fi determinată de bocetele care obișnuesc după morți în multe regiuni din Transilvania. Aceste bocete reprezintă creații poetice ale țărancelor din comună, care, după moartea unei persoane din comună se adună în cele trei seri cât timp ține priveghierea mortului și compun, prin colaborare comună cântecul cu care-l vor însoți pe mort până la cimitir.

Dacă știința românească ar avea la dispoziție un Atlas etnografic, atunci această afirmație s'ar putea verifica ușor, căci o hartă asupra bocitoarelor ar indica expansiunea acestui obiceiu în tot cuprinsul limbii române.

Tot în legătură cu obiceiurile interesante la mort este și priveghiul, adică obiceiul de a veghea alături de mort două sau trei seri, până el este îngropat. În harta mare nr. 295 am arătat termenii cu care se numește această priveghere a unui mort. Latinul PERVIGILIA s'a păstrat numai în părțile nordice ale teritorului dacoromân, deoarece numai în această parte este mai răspândit obiceiul de a veghea pe omul mort. Și în acest caz, dacă cercetătorul ar avea la dispoziție o hartă etnografică care să arate expansiunea acestui obiceiu, ar putea preciza în ce măsură a fost determinată păstrarea elementului latin de existența obiceiului acesta. Verbul *a veghea*, urmașul lat. VIGILIARE este păstrat în limba română, însă în multe regiuni unde astăzi termenul *priveghiu*, verbul *veghea* a fost înlocuit prin verbul *păzesc* de origine slavă.

Ultima hartă asupra căreia doresc să mai atrag alența este cea în legătură cu semnul crucii care se pune pe morminte (harta nr. 300). Termenul general este *cruce*. În câteva comune din Oltenia, Muntenia și Transilvania de sud se întrebuințează termenul *stâlp* (vsl. stlŭpŭ). Cred că în aceste comune trebue să avem a face cu ultimele vestigii ale credinței *bogomilice*, care a fost răspândită și în România. Adepții credinței lui Bogomil nu admiteau semnul crucii, ca manifestare exterioară creștină. În acest caz harta nr. 300 poate fi considerată ca o prețioasă mărturie asupra influenței bogomilice în România.

Cele 152 de hărți din Atlasul mare sânt completate cu 216 hărți colorate, în care am arătat numeroase fenomene fonetice, morfologice, sintactice și lexicale.

Astăzi, când am redactat o treime din volumul III mare și colorat, sânt tot mai mult convins de importanța materialului de limbă pe care l-am adunat.

Ultimele evenimente prin care a trecut Romanitatea orientală au contribuit la o mare suprapunere de graiuri, căci foarte numeros elementul romanesc a trebuit să se refugieze pe bucata de pământ românesc deasupra căreia flutura drapelul independenței naționale. Când împrejurările vor permite ca acest element românesc să se întoarcă la vetrele strămoșești, cu el va aduce desigur numeroase particularități de limbă din regiunile în care a fost silit să-și trăiască dureroasa lui pribegie.

Viitoarele cercetări dialectale vor putea determina mai ușor acest intens proces linguistic de unificare care se desfășoară subt ochii noștri, căci *hărțile Atlasului stau mărturie fidelă a stadiului linguistic anterior ultimelor prefaceri politice.*

Dacă în două milenii insula latinității orientale n'a putut fi acoperită de spumoasele valuri ale slavonismului care o înconjoară, credem că ea va putea rezista multelor furtuni sociale, politice și etnice care sânt îmbrăcate în negura de nepătruns a viitorului, căci un popor poate fi desbrăcat de oricare bunuri, afară de limba pe care o vorbește. În limba noastră noi spunem : ***din vultur, vultur naște, din stejar stejar răsare !***

Conferință ținută în 27 Martie 1942, în limba italiană la Institutul Atlasului Linguistic Italian la Torino.

LIMBA NOASTRĂ

Sânt tare mişcat că am putinţa, după mulţi ani, să mă adresez unor ascultători în limba mamei mele.

Într'adevăr, linguistica cu drept cuvânt denumeşte limbajul omenesc *limba mamei* (la langue maternelle) şi nu *limba tatălui* (la langue paternelle).

Românca a fost aceea care a păstrat cel mai preţios tezaur pe care-l are omul pe această scoarţă : *limba*.

Din punct de vedere *fiziologic*, înţelesul cuvântului limbă e uşor de definit : « partea cărnoasă », cea care — cum zice ţăranul nostru — *n'are oase, da oase frânge*.

Mişcările pe care le face ea însă, în colaborare cu alte organe ale vorbirii dau naştere la sunete, iar prin înlănţuirea măestrită a acestora noi putem să ne exprimăm *toate gândurile* care ne frământă. Putem deci să împărtăşim semenilor noştri dureri, bucurii şi numeroase şi variate stări sufleteşti.

Limba devine astfel un *factor social* de cea mai mare importanţă pentru un grup etnic.

Nimic nu cimentează mai mult indivizii decât limba pe care o vorbesc.

Nici coloarea ochilor, nici pigmenţii feţei sau a părului, nici îmbrăcămintea şi alte forme externe ale indivizilor nu pot stabili un *cheag* aşa de puternic de unitate ca cel pe care-l înfăptueşte *limba*.

Cântăreţul popular, în forme simple cum e viaţa lui, exprimă superioritatea limbii faţă de oricare instrument.

Cuvântul *vioară* în versurile populare ce urmează este reprezentat prin latinul popular *cĭthera* (lat. clas. cĭthara) (cuvânt păstrat în reto-romană *čaidra*, it. *cet(e)ra* şi în v. span. *cedra*) :

« Decât c'o ceteră rea,
mai bine cu gura mea ;
Cetera-i cu patru strune,
şi mai rele şi mai bune ;
Cetera mai şi greşeşte,
gura mea le *potriveşte* ».

În trecutul nostru îndepărtat, după ce soldaţii Romei ne-au lăsat în stăpânirea barbarilor noi n'am avut nici un alt mijloc de *uniune*, de coeziune, de închegare decât *limba*.

Cu ajutorul ei am reuşit să ne dăm seamă că reprezentăm un grup *etnic comun*, care ne deosebeşte de celelalte neamuri care veneau să se adăpostească şi să se aşeze apoi statornic pe vatra strămoşească.

Pentru unul fiecare din noi e greu să ne dăm seama de la început de valoarea pe care o prezintă *limba* (sau limbajul) pentru un popor.

Poate că aceste vremi triste de băjenie printre străini şi persoane care vorbesc alte limbi ne-au dat prilejul să ne preţuim mai mult limba părintească şi să-i recunoaştem marea ei importanţă ca factor de coeziune pentru oricare grup etnic.

În numeroasele mele călătorii pe la insulile de Români înconjurate de alte neamuri mi-am dat seama bine cum li se lumina faţa şi cum le jucau ochii de bucurie acestor fraţi când încercam să torn gândurile mele în limba lor.

Românul din *Istria*, de lângă Abbazia, era plin de bucurie când îi ziceam « bună ziua » în limba lui, adică *Domnu cu tire*. El se întorcea plin de mirare şi poate şi de oarecare nedumerire că un străin, cu alt port, îi vorbeşte limba părintească, şi spunea în gura mare : *cuvintă ca noi !*

Românul din Munţii Bulgariei, la Sud de Sofia, mai plin de îndoială, mă întreba dacă : *di bun au di nibun ynişi aua*, adică dacă am venit cu gânduri curate sau necurate la dânşi.

Iar cel din Albania sau din Pind, văzând că *zburăsc* ca şi dânsul, îmi strângea puternic mâna, fără să ţină seamă de formele de politeţă de dată recentă, şi-mi spunea : *ş bănez ş tini şi fumeal'a*, adică *să trăeşti şi tu şi copiii tăi*, căci la Aromâni lat. *familia* are forma *fumeal'e*, formă veche, corespunzătoare formei dacoromâne *femeie*. Cuvântul *familie* din limba noastră este un împrumut care nu încrestează pe răbojul vremii mulţi ani.

Şi, ca să sfârşesc aceste considerente de ordin general, aş mai adăuga vorbele unei bătrâne spuse pe prispa bisericii unei comune româneşti din Maramureşul cehoslovac, astăzi în Republica Socialistă Sovietică, deoarece face parte din Rutenia.

Zicea această bătrână, privind în zare, spre Răsărit, unde se afla apa Tisei : *Pentru noi cei de aici a apus soarele ; pentru voi a răsărit !*

Câţi din fraţii noştri nu repetă oare şi astăzi aceste vorbe dureroase, atunci când movilele fruntariilor nouă au fost împlântate în multe locuri care fac parte din vatra strămoşilor noştri.

Limba deci este unul din factorii cei mai importanţi, dacă nu cel mai important, din viaţa tuturor popoarelor.

Ungurii, vecinii noştri, de pildă, analizându-şi limba şi-au putut mai uşor descoperi patria strămoşească, undeva prin nordul Rusiei, în regiunea Uralilor.

Nu e deci de loc de mirare că toţi duşmanii noştri de secole au căutat să ne facă să uităm acest miraculos chiag de coeziune şi să ne asimileze grupului lor etnic.

Zice, simbolic, şi poate fără mare valoare pur artistică, fiul preotului din Hordoul Năsăudului :

« Fie-a voastră 'ntrega ţară,
Şi de cereţi vă mai dăm,
Numai daţi-ne voi graiul
Neamului » şi se sculară
Să ne vremuiască traiul

Câţi duşmani aveam pe lume !
Graiul ni-l cereau anume,
Să-l lăsăm.

Dar nestrămutaţi strămoşii
Tot cu arma 'n mâni au stat :
Au văzut şi munţi de oase,
Şi de sânge râuri roşii,
Dar din ţara lor nu-i scoase
Nici potop şi nici furtună.
Graiul lor de voie bună
Nu l-au dat !

Astăzi stăm şi noi la pândă,
Graiul vechiu să-l apărăm ;
Dar pe-ascuns duşmanii cată
Să ni-l fure, să ni-l vândă.
Dacă 'n vreme tulburată
Nu ne-am dat noi graiul ţării,
Azi, în ziua deşteptării,
Cum să-l dăm !

Repezi trec cu vifor anii
Ispitind puterea ta,
Neam român ! Cu ură mare
Vor cătà mereu duşmanii
Graiului român pierzare ;
Dar să piară ei cu toţii :
Nu l-am dat, şi nici nepoţii
Nu-l vor da !

(G. Coşbuc, *Graiul Neamului*)

Studiul limbii noastre e foarte greu şi aceasta din motivele următoare :

1. N'avem *documente vechi* (sec. XV-XVI).

2. Primele texte, păstrate în copii, nu credem că reflectează exact limba vremii.

3. Alfabetul cirilic şi tradiţia grafică nu înfăţişază suficient de bine limba noastră.

4. Traducătorii acestor texte nu erau cei mai mulţi români.

5. Limba română era pentru dânşii o *limbă învăţată*, pe care n'o stăpâneau destul de bine.

Dealtfel, fiecare limbă îşi are părţile ei extrem de greu de reţinut şi mai ales de însuşit.

Limba nu vrea să trădeze secretele ei, cu una cu două !

Mulţi din scriitorii noştri de la începutul secolului trecut cunoşteau, la început, mai bine limba greacă de pildă, decât limba « proastă » (adică simplă) românească. Din pricina aceasta în scrisul lor întâlnim numeroase forme de sintaxă străină.

Chiar cărturarii zilelor noastre, scriind adesea în alte limbi, se poate uşor observa că scrisul lor este turnat foarte des în tipare străine. Necunoscând destul de bine înţelesul cuvintelor româneşti sau nevenindu-le imediat pe buze, aruncă în brazda lor multe cuvinte străine, care le stau mai la îndemână, prin numeroase lecturi şi prin practica zilnică a altor limbi. Galicismele strălucesc pe fiecare pagină din scrisul lor şi fac mare bucurie traducătorului străin, care nu întâlneşte construcţii grele, caracteristice limbii noastre.

Iată de ce o pagină din Creangă e mult mai greu de tradus decât una din opera lui Brătescu-Voineşti care îmi mărturisea, acum vreo zece ani, cu toată sinceritatea că în copilăria lui a vorbit mai întâi franţuzeşte şi apoi româneşte.

Aş putea uşor pomeni şi alte cazuri cum la mulţi scriitori (sau multor scriitori) le lipsesc şi construcţiile sintactice româneşti şi bogăţia de vorbe. Limba scrisului lor este o limbă învăţată, nu o limbă însuşită cu multă trudă ani de-a rândul de pe buzele mamei.

Graiul păturii de jos e socotit la noi ca un limbaj incult, lipsit de preţ şi asta poate datorită şcoalei care n'a înţeles că acolo, în mijlocul celor mulţi, celor cu faţa arsă de soare şi cu mâna bătătorită de muncă vieţuiesc încă comorile care aduc linguistului cele mai de frunte dovezi despre trecutul nostru istoric.

Charles Nodier, primul linguist romantic francez, spunea, în 1834 : « *Tout homme qui n'a pas soigneusement exploré les patois de sa langue ne la sait encore qu'à demi* » (Not. élém. de linguistique, p. 229).

De ce toate aceste consideraţiuni ?

Pentru ca să vă pot arăta că documentele de limbă pe care le întrebuinţez în expunerea mea nu sânt culese din cărţi, ci direct de pe buzele celor mulţi care ar putea uşor număra pe degetele de la o mână sau câteodată de la amândouă, dăţile când au întrebuinţat *condeiul* ca să-şi eternizeze gândurile.

Limba pe care o vorbesc ei — sau pe care o cuvântă, cum ar zice Românul din Istria — n'a fost ciselată de norme fixate de vreo Academie, şi adesea nici de limba cărţilor plină de miros străin. Limba lor e simplă, aspră, dar ea are o morfologie şi o sintaxă de multe ori mai bună decât cea pe care o găsim în cărţile noastre. Pentru cei mai mulţi dintre dânşii, — fac excepţie numai cei care au umblat pe la oraşe — *hainele* sau *straiele* sânt *nouă* şi nu *noi* (scris noui), fiindcă acordul trebue să se facă. Omonimia cu numeralul nouă sau cu pronumele *noi* nu supără, doar limba noastră are multe cuvinte cu aceeaşi formă care, ca să fie supărătoare, ar trebui să se întâlnească în aceeaşi frază.

Analizând cuvintele din limba noastră, constatăm că poporul, înaintea cărturarilor, a înlocuit vorbele care puteau da naştere la înţelesuri greşite.

Poate că omonimia cu verbul *a avea*, în formă negativă *(nu are = nare)* a determinat înlocuirea cuvântului *nare = nas* (înţeles păstrat în regiunea Oaşului) care mai trăeşte, cu acelaşi înţeles, în Sardenia centrală *(nare)* şi în Valonia sub formă derivată (*narèn*).

Pe la Orăştie copiii zic şi astăzi :
Toată lumea are n'are *(nare)*
Numai popa (sluga) n'are n'are *(nare)*

Să nu uităm că această expresie ofensatoare la adresa preoţilor apare într'o regiune influenţată de propaganda calvină. Episcopul sau supraintendentul Tordaşi Mihaiu (cunoscut prin *Palia de la Orăştie*) era din Turdaş, localitate situată lângă acest orăşel din Transilvania.

1. Ţinuturile în care se vorbeşte astăzi româneşte.
2. Ţinuturile în care s'a vorbit româneşte sau pe unde au vieţuit Români (Toponimia).
3. Numele nostru.
4. Strămoşii şi urmele de limbă pe care le-au lăsat.

Dialectul dacoromân

Deosebirile de rostire nu sânt mari. Înţelegerea este posibilă.

Basarabeanul vorbeşte *moldoveneşte* şi moldoveneasca lui e aproape aceeaşi de la Nistru până aproape de *Valea Tisei*.

Graiul din *Feleac*, din câteva sate din Câmpia Transilvaniei (Târnave şi Mureşul de Sus), ca şi cel de lângă Dej (Ciceu) aminteşte pe cel din Moldova. Judeţele Năsăud şi Mureş au fost în permanent contact cu ţinuturile Moldovene.

Când eşti pe Valea Bistriţei Aurie, de pildă pe la *Broşteni* sau chiar la Agapia ori în Humuleştii lui Creangă, sau chiar la Fălticeni, ai impresia că-ţi vorbesc ţăranii din părţile Năsăudului, a Bistriţei sau a Mureşului.

Vorba moldovenească e numită de ţărani *vorbă lată*. Ea e mai tărăgănată.

Vocala *e* e deschisă : *vẹdi*
— ă > î : *casî, masî*
bine : ghini, ginişor, kătrî, kişŏr, etc.

Sudul teritoriului românesc prezintă un tempo de vorbire *mult mai rapid*.

Vocalele se închid : *verdi, mergi, vẹdi*.

Consonantele (labialele) nu sânt alterate : *bine, piatră, picior*.

Graiul din Muntenia — Oltenia trece Carpaţii — Braşov, Sibiu, mai puţin în Hunedoara, iar în Banat în regiunea *Bufenilor*.

Câteva hărţi vor ilustra afirmaţiunile mele.

Regiunea Banatului şi Hunedoara prezintă câteva particularităţi specifice. un *ś* mai palatal decât cel moldovenesc, *ursoaňe, văduoaňe*, deci — *oneus* conservat.

Crişurile şi regiunea Mureşului au deasemenea câteva particularităţi caracteristice : *ce şi fac = ce să fac*.

Graiul din Maramureş cu *č* foarte pronunţat coboară până la *Valea Moldoviţei !*

Românii din *Timoc* şi din *Nord de Niş* arată, în graiul lor forme sudice care amintesc pe cele ale *Aromânilor*.

E greu de făcut cercetări în aceste două din urmă ţinuturi.
În general unitate : în amănunte mari deosebiri.

N'AM PUBLICAT DIN MATERIALUL SCRIS PE APROAPE 700.000 de fişe DECÂT ceva mai bine de a *şaptea parte* (1).

Mi se pare că în aspectul de astăzi al graiurilor noastre întrevăd nişte organizaţii *sociale şi economice* care depăşesc documentele *noastre istorice*.

Dialectul aromân

2 grupuri :

1. grupul de *Sud* : Olimp, Tesalia şi Pind şi Tracia orientală.
2. grupul de Nord : Munţii Gramoste în jurul Salonicului la Bitolia, *Cumanovo* (Sud de Niş). Albania (Muscopole) şi în Bulgaria.

Numărul : 300.000 ori 350.000
150.000 în Grecia.
100.000 în Iugoslavia (Bisericile închise la Bitolia, Liceul închis).
40.000 în Bulgaria
65.000 în Albania

Mulţi sânt desnaţionalizaţi. În Panteonul Greciei : mulţi Români.
Multe elemente latine :

arvă	« răcoare »	= AURA
baş	« sărut »	= BASIO (baiser, bacciare)
cună	« leagăn »	= CUNA
fao	« bob »	= FABA
mes	« lună »	= MENSIS
ţeaţire	« năut »	= CICER
yinģiţ	= 20	= VIGINTI
fumeal'ă	= familie	= FAMILIA

Se înţeleg între ei : *un dacoromân* nu-i înţelege uşor.

Dialectul meglenit în meglen (Caragiova)

În nord de Salonic (Djevdjeli) Nânta (5000 de locuitori), mahomedani (erau ortodocşi odinioară). Cam 12.000 — 14.000 de suflete ; 3000-4000 au emigrat în Dobrogea, apoi soarta lor tragică când au părăsit acest ţinut.

Au un număr mărişor de cuvinte latine comune cu Dacoromânii.

ampirat (amirălu la Aromâni)
floare (lilice la Aromâni)
criel « creier » (miduă la Aromâni).

Dialectul istroromân

Grupul de Nord : Jeiani
Grupul de Sud : Valdarsa

(1) Cu litere mari în textul original.

Numărul: 2500-3000.
Satul Jeiani a fost distrus în acest război!
Elemente latine păstrate la ei:

âsir = măgar (asin e cuv. de împrumut)
ţii = a merge (eo-ive)
caibă = colivie (cavea)
ărpe = piatră (ripa)
pul' = pasăre (nu puiu)
a cere = (quaerere) = a căuta

Multe elemente străine! (croate)

Ţinuturile în care s'a vorbit românește: Toponimia

Documentele lipsesc, dar există urme în toponimie. N. Drăganu, în lucrarea sa: *Românii în veac. al IX-lea- al XIV-lea, pe baza Toponimiei şi a Onomasticei*, Bucureşti, 1933, 686 p. + o hartă: «Atestă existența Românilor în jurul Vienei, în Moravia, Tatra, Galiția şi chiar în regiunile din Transilvania pierdute de noi şi cedate Ungurilor».

A se vedea articolul: Toponimia Transilvaniei, Sever Pop, în Siebenbürgen, t. I, 1943, pp. 319-348 + o hartă (1).

1. Harta *Românii în veac al IX-lea-al XIV-lea.*

K. Nitsch şi M. Malecki, în Atlasul Linguistic al Rusiei Subcarpatice arată existența de cuvinte românești în regiunea Carpaților polonezi:

birca, vătuiu, cornut, şut, găleată, merinde, rumega, meriza, putină, afină (pronunțate putira, afira).

Documentele ungureşti vorbesc despre Valahii din regiunile nordice ale Regatului Ungariei.

Măgură

Să examinăm mai de aproape un cuvânt vechiu, care nu e de origine latină ci face parte desigur din seria de cuvinte rămase de la strămoşii Geto-Daci.

2. Harta *Măgură*

Poate fi înrudit cu slavul *mogyla* intrat în limba noastră şi păstrat azi subt formă *movilă.*

3. Harta *Măgură în Bulgaria*

În Bulgaria sânt urme mai puține.

(1) Articolul este publicat în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, 1966, pp. 165-197.

4. *Harta Măgură în Iugoslavia*

În Iugoslavia mai numeroase.

5. Harta *Măgură în Albania*

Limba albaneză are cuvântul *magulje.* În toponimia de acolo se pare că trebue să socotim de origine românească câteva forme găsite în hărțile militare austriace.

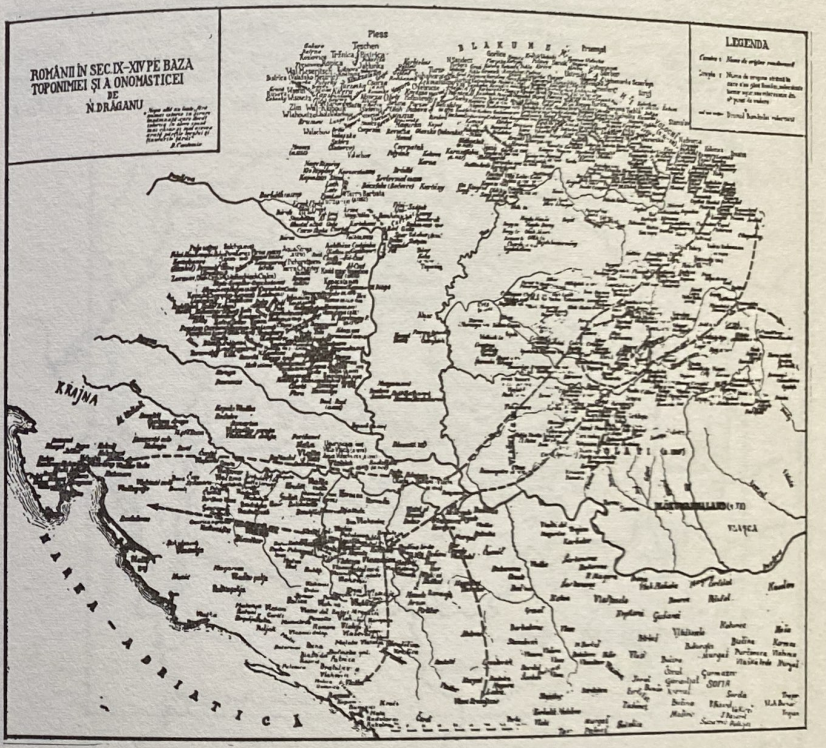

6. *Măgură în Grecia*

În Grecia toponimia arată prezența acestei numiri.

M. Vasmer, într'un studiu asupra toponimiei slave din Grecia consideră numirea de origine slavă.

Măgură cu indicarea *cotei. Dacă ar fi numai acest termen?*

Însă sânt numeroase alte nume de dealuri sau de localități *tocmai* în aceeaşi regiune care ne face să socotim pe strămoşii noştri ca purtători ai acestui termen.

Iată de ce revindecăm denumirea *Măgură* pentru limba noastră.

Ar fi uşor să se înşire numeroasele cuvinte româneşti împrumutate de Unguri, de Ruteni, de Moravi, de Bulgari, de Sârbi, de Croaţi, de Albanezi şi de Greci sau chiar de Ucraineni. O lucrare frumoasă.

N'am luat numai noi vorbe de la neamurile vecine, ci am dat multe şi foarte des şi particularităţi linguistice mult mai importante, cum sânt cele care aparţin *morfologiei* şi sintaxei.

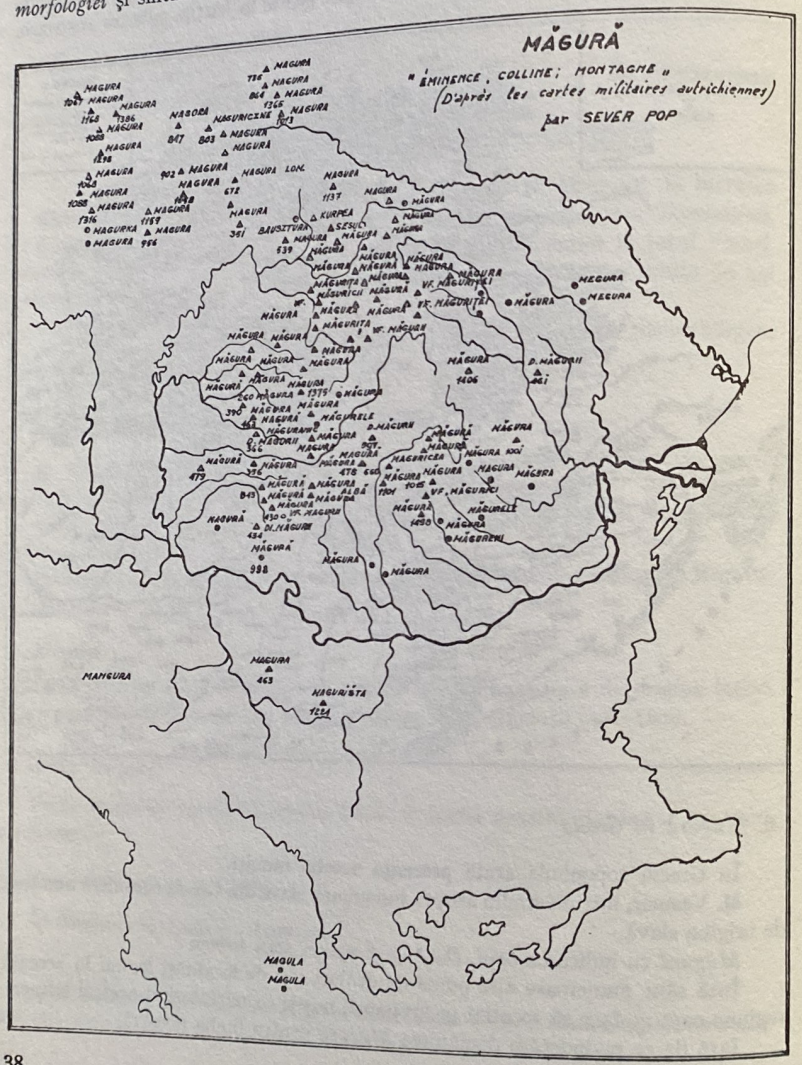

NUMELE NOSTRU

Noi pe noi ne-am numit totdeauna *Români*. Forma veche şi normală din punct de vedere fonetic este cea populară *Rumân*.

Pe când aproape toate celelalte popoare romanice au pierdut numele de *Romanus*, adoptând ca nume cel al regiunii (Italieni, Francezi, etc.), Românii şi locuitorii din Grisonii Elveţieni (Romanches, Roumanches) sânt singurele popoare romanice care se numesc şi astăzi cu numele purtat de strămoşi acum 20 de secole.

Acest fapt e foarte semnificativ şi arată că termenul *Romanus* n'a supravieţuit decât la periferia imperiului, acolo unde acvilele romane n'au putut ţinea piept barbarilor lăsând populaţia romanizată de dânşii în voia sorţii şi la propriele ei puteri.

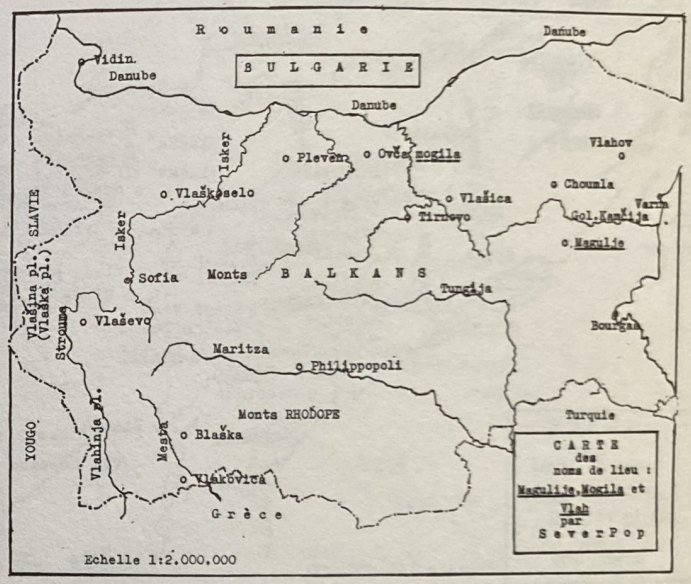

Aromânii au adăugat numelui *Român* un *a* protetic. Ei se numesc Armâni. Cei din Albania : *Rămâni*.

Două grupuri de Români au pierdut acest nume : *Meglenoromânii* şi *Istroromânii*. Ei se numesc astăzi *Vlahi* (Vlah, Vlăh) ; primii cercetători ai acestor regiuni atestă însă numirea Român (Rămăn, Rămăr, etc.)

Denumirea *Vlah* e de origine *slavă*. Slavii au împrumutat acest nume de la Germani căci se pare, afirmă N. Iorga (Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale, t. II, p. 305) că prin intermediul german au făcut Slavii cunoştinţă cu strămoşii noştri.

Germanii pe care i-au întâlnit Slavii când au coborît spre noi au trebuit să fie Goţi, Gepizi ori Vandali. Aceştia s'au aşezat primii între populaţia romanică şi cea slavă, care venea tot din Răsăritul plin de furtuni.

Cuvântul germanic a ajuns să denumească populaţia romanică din Ţara Galilor (Wales = Weilz), cea romanică din Belgia (Valonia), etc.

7. Harta *Vlah, Valah*

Vlah în Toponimie

Am examinat, sub acest raport, aceleaşi hărţi militare austriece. Iată regiunile unde aceste hărţi au înregistrat cuvântul *Vlah* ca nume de localitate (*păstor nomad* zic Sârbii).

O perfectă identitate cu harta Măgură.

STRĂMOŞII

DACO-GETO-TRACI

Se crede că Tracii au avut patria lor primitivă în Carpaţii noştri, întinzându-şi stăpânirea lor la Răsărit până la Nikolaiev (Olbia), Nipru la Sud : Dobrogea, regiunea fluviilor Vardar şi Morava, până la poalele Olimpului şi în insulele din Marea Egee ; la Apus până în Moravia.

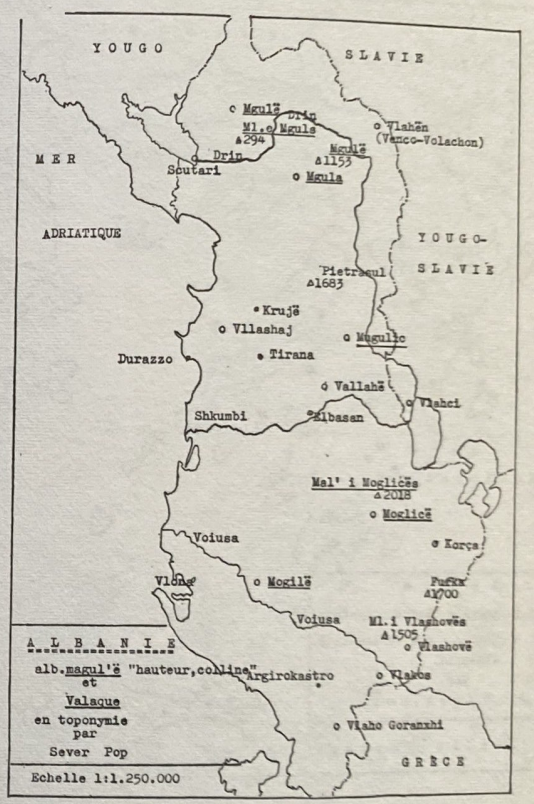

Partea apuseană a Peninsulei era ocupată de Ilirii, a căror pătrundere în Apus a ajuns până în regiunea Alpilor unde s'au întâlnit cu Etruscii. Înrudiţi cu Ilirii par a fi fost Mesapii, populaţiune care ocupa Sudul Italiei (Puglia).

Tracii au desnaţionalizat în Dacia pe Agatirşi prin sec. V a. Chr. Tracii din părţile noastre sânt cunoscuţi sub numele de Geţi, care apar şi cu numele de Daci

la scriitorii Romani. Numărul lor depăşa un milion cifră importantă pentru primele secole înainte de Hristos. Toate neamurile supuse de dânşii depăşau 2 milioane. Singura inscripţie tracă aflată până acum e cea de pe un inel găsit la Erzerovo (Bulgaria) care nu este încă satisfăcător descifrată.

Preistoricii acordă o însemnătate deosebită regiunii Transilvaniei ca focar de cultură preistorică care a radiat până în Tesalia, în Boemia şi chiar în Italia după un important studiu publicat de Laviosa Zambotti.

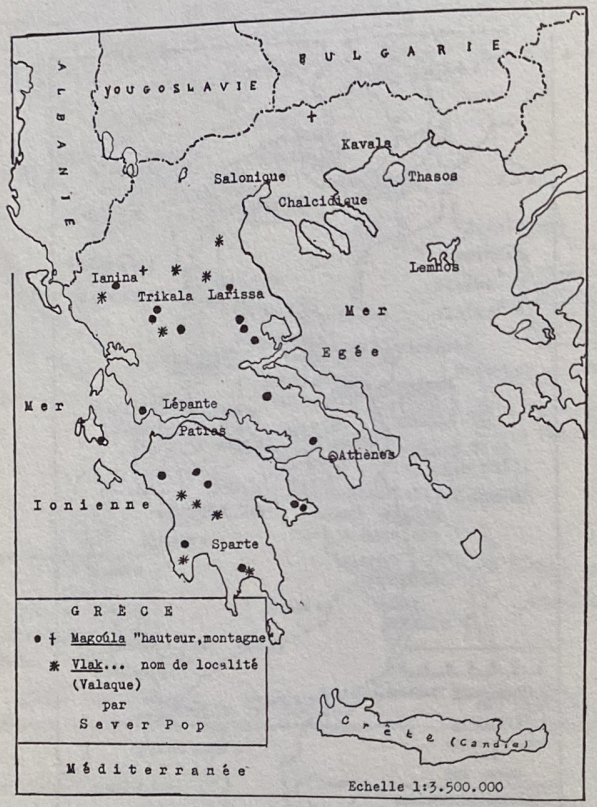

8. Harta *Europa neolitică*

Harta pe care o proiectez face parte dintr'un studiu al lui Peire Bosch-Gimpera (El poblamiento antiguo y la formación de los pueblos de España, México, 1944).

Ea ne arată curentele de cultură cu peste 20 de secole înainte de Hristos.

Nu vrem să tragem concluzii linguistice, dar trebue să recunoaştem că de milenii se urmează aceleaşi drumuri !

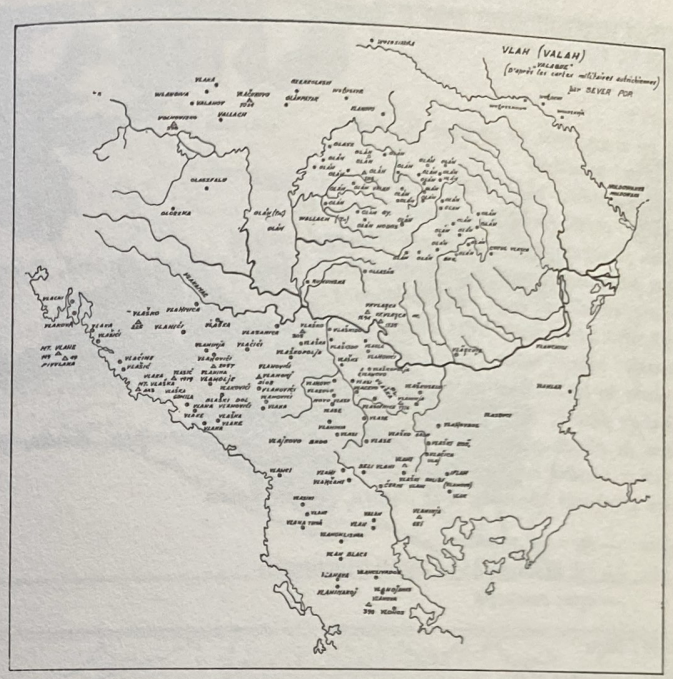

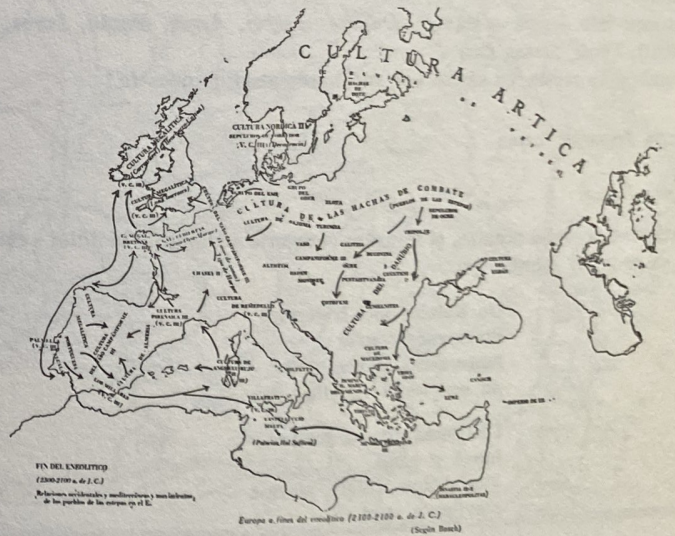

Europa a fines del eneolítico (2300-2100 a. de J. C.)
(Según Bosch)

Au lăsat strămoşii noştri urme în limbă ?
Problema Substratului
Pro !
Contra !
Dar cu zi ce trece, se impune Haşdeu !
Termeni autohtoni
Părţile corpului : buză, brâu, ceafă, grumaz, guşă.
Familia : copil, ghiuj, moş, droaie
Curtea şi organizaţia : argea, cătun, scrum, vatră
Viaţa pastorală : baciu, bască, bâr, brânză, călbează, cursă, fărâmă, fluer, gard, grunz, murg, sarbăd, strungă, ţarc, urdă, zară.
Configuraţia terenului : baltă, ciucă (cucă), groapă, măgură, mal, părău.
Animale : bălaur, mânz, căpuşă, muşcoiu, năpârcă, şopârlă, strepede, ţap, viezure.
Termeni în legătură cu animalele : balegă, ciut, ştiră, ciuf, rânză.
Nume de păsări : barză, cioară, ghionoaie, pupăză.
Nume de plante şi de arbori : brad, bunget, coacăză, curpen, druete, ghimpe, leurdă, mărar, mazăre, mugur, sâmbure.
Viaţa spirituală : bucurie, a se bucura, hameş, noian

Sufixe : — esc : om, omenesc
pl. *— eşti* în nume de localităţi (Bucureşti)
— eşte : omeneşte

Altele : *băga*
Nume geografice :
Toponimice
Carpaţii (alb. karpă = stâncă), *Dunăre, Ampoi, Argeş, Buzău, Istros, Mureş Altus* (Olt), *Timiş, Someş, Criş.*
Numărul va creşte, cu cât se vor aprofunda studiile noastre !

9. Harta *Imperiul roman*

10. Harta *Dacia*

Iată prefaţa limbii noastre, şi refuzăm categoric afirmaţiile bietului « cântăreţ » de azi de pe malul Dâmboviţei.

Nu e dulce nici frumoasă
limba care-o scriu ;
limba-aceea armonioasă
nu mai vreau s'o ştiu !

Că-i făcută ca s'adoarmă
inimă şi gând ;
viersul nou izbeşte, sfarmă
stavilele'n rând.

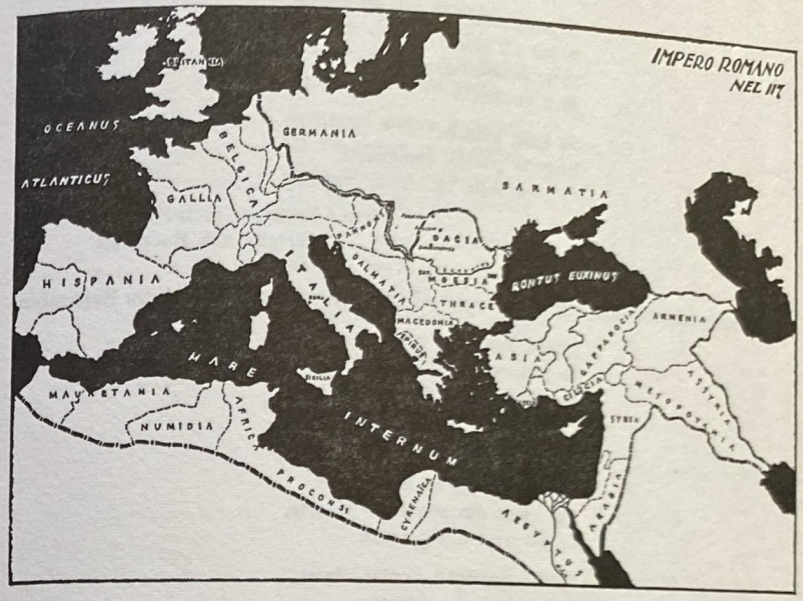

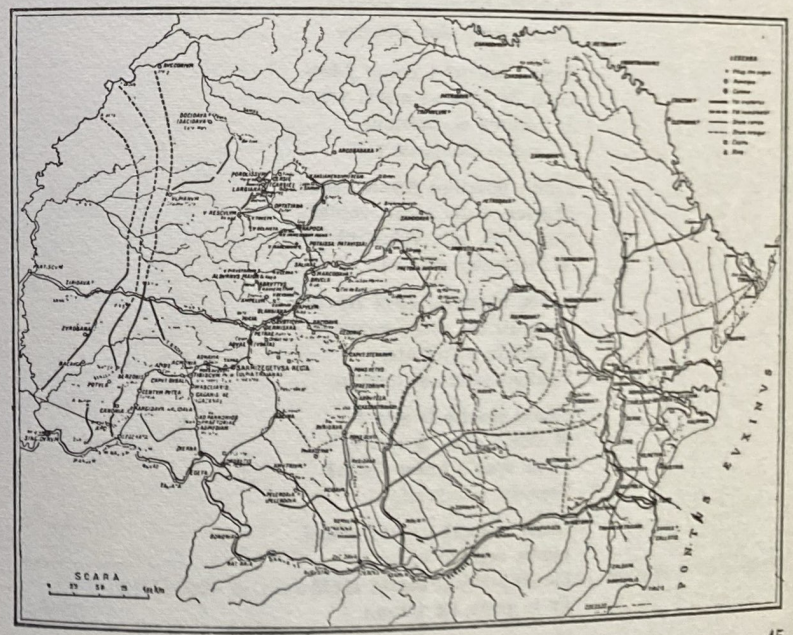

A mulţimilor durere
trebue s'o cânt
şi pe buze-aduce fiere
fiece cuvânt...

Să luaţi aminte
Brigada poeziei româneşti,
să pregăteşte să v'o ia 'nainte !

Marcel Breslaşu, rector al Institutului
Artelor din Bucureşti

Îi opunem categoric, bazaţi pe fapte ştiinţifice versurile poetului din Basarabia.

Limba noastră-i o *comoară*
În adâncuri înfundată,
Un şirag de piatră rară
Pe moşie revărsată.

Limba noastră-i *foc*, ce arde
Într'un neam, ce fără veste
S'a trezit din somn de moarte,
Ca viteazul din poveste.

Limba noastră-i numai *cântec*,
Doina dorurilor noastre,
Roiu de fulgere ce spintec,
Nouri negri, zări albastre.

Limba noastră-i *graiul pânii*
Când de vânt se mişcă vara.
În rostirea ei, bătrânii
Cu sudori sfinţit-au ţara.

Limba noastră-i *frunza verde*,
Sbuciumul din codrii veşnici,
Nistrul lin, ce'n valuri pierde
Ai luceferilor sfeşnici.

Limba noastră-s *vechi izvoare*,
Povestiri din alte vremuri ;
Şi citindu-le 'nşirate,
Te'nfiori adânc şi tremuri.

Limba noastră îi aleasă
Să ridice *slavă 'n ceruri*,
Să ne spue'n hram ş'acasă
Veşnicile adevăruri.

Limba noastră-i *limbă sfântă*,
Limba vechilor cazanii,
Care-o plâng şi care-o cântă
Pe la vatra lor ţăranii.

Înviaţi-vă dar graiul,
Ruginit de multă vreme.
Ştergeţi slinul, mucegaiul
Al uitării'n care geme.

Strângeţi *piatra lucitoare*,
Ce din soare se aprinde,
Şi-ţi avea în răvărsare
Un potop nou de cuvinte ;

Nu veţi plânge-atunci amarnic,
Că vi-i limba prea săracă,
Şi-ţi vedea cât e de darnic
Graiul ţării noastre dragă.

Răsări-va o comoară
În adâncuri înfundată,
Un şirag de piatră rară
Pe moşie revărsată.

(Al. Mateevici, *Limba Noastră*)

Conferinţă ţinută în 1949, la Institut Catholique din Paris, organizată de profesorul C. Sergescu.

LIMBA PENTRU ROMÂNI

Factor de coeziune spirituală, cea mai mare zestre. Nu materie, ci spirit.

N'am avut centre politice (ca în Franţa) care să ne impue limba.

« În tot răul e şi un bine ».

Străinii care ne stăpâneau puteau greu să ne înveţe limba : Eram sau *Vlahi* sau *Olahi*.

Pătura noastră cultă, din snobism, prefera să vorbească limbi străine.

Limba vorbită de stăpânii pământului a lăsat urme după 20 de secole.

Am insistat asupra elementului autohton considerat prea multă vreme ca o influenţă *albaneză*.

Fiindcă Albanezii sânt cam departe de noi, învăţaţii trebuia să-i aproprie ca să se întâlnească cu strămoşii noştri, iar pe noi să ne coboare mai la vale, undeva prin Serbia de astăzi sau prin Bulgaria de Nord.

Toponimia însă ne arată că neamul nostru a stat tot la vatra lui. Cu turmele s'a mişcat încă, ca să-şi hrănească oiţele. Strămoşii s'au socotit totdeauna superiori veneticilor. Cam 700 de ani de limbă latină în Sudul şi Nordul Dunării.

La 107 *colonizarea* cu lume din tot imperiul. Cred însă că limba ne poate arăta de unde au venit coloniştii.

Neamuri germanice la Nord începând cu sec. al III-lea. Apoi la Sud. Prin sec. al VI-lea apar Slavii.

Ai noştri s'au grăbit să vorbească de Daco-slavă.

De ce Slavii n'au închiegat în Nord o organizaţie politică. Au organizat-o în Sud şi acolo cu ajutorul Românilor care apar în documente începând cu sec. al VII-lea şi al VIII-lea.

Prin sec. al IX-lea *Ungurii*. Cu obiceiuri din Stepele ruseşti cuceresc greu Transilvania.

Vlahi şi Bulgari (Slavi)

Românii au drepturi egale cu Ungurii, Saşii şi Săcuii în epoca Regilor Arpadieni.

Slavii de Sud se creştinează prin sec. al IX-lea şi nu mult după aceea şi Ungurii. Noi eram *creştini* din primele secole ale Creştinismului.

Turcii. Slavi călugări găsesc adăpost la noi : inima largă a Românului. Nici ei nu ne-au putut învăţa limba. Au slăvit pe Cel de Sus în limba slavonă.

Tatăl nostru românesc n'are însă decât vreo trei-patru cuvinte de origine slavonă. Fraţii din Muntenia subt influenţa primelor traduceri care au introdus pe ung. *hitlen* (necredincios) au înlocuit pe *rău* prin *viclean* (şi ne mântueşte de cel *viclean* în loc de *rău*).

Limba slavonă limbă sfântă : nu se poate nimic schimba.

cuminecătură, păcat, cruce, Dumnezeu, biserică.

Care e partea cea mai importantă dintr'o limbă ? Cum se înşiră (cuvintele) ivorbele ca să ne îmbrace gândirea ?

Morfologia şi *Sintaxa*

Străin : vocativul în *o* (dar nu zicem *maico*, nici *mamo ! tato !*)

Numeralul : *latin un-spre-zece*

Balcanisme : adjectiv, pron. verb : *nimic, nici o formă verbală !*

Limba primelor texte bisericeşti nu este o limbă curat românească. Traducător care nu ne ştiau limba.

Să lăsăm să vorbească documentele !

1. *Imperiul roman* (1)

2. *Dacia* (2)

Fonetism

3. Harta *Lingua*

limbă : sardă şi română

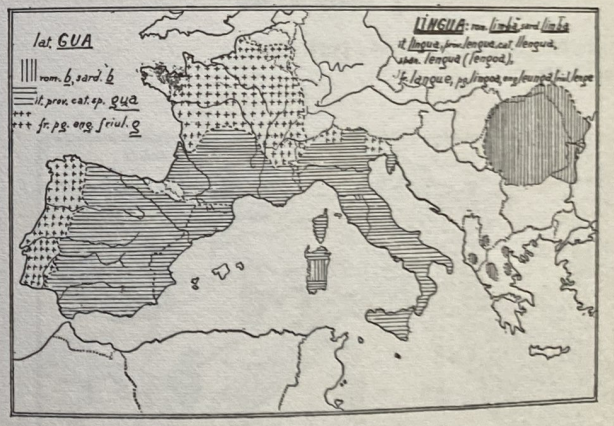

(1) v. p. 45 Conf. Limba Noastră.

(2) v. p. 45 Conf. Limba Noastră.

4. Harta *Quatuor*

italiană *quattro ;* fr. *quatre ;* rom. *patru ;* sard. *battuoro.*
Osco-Umbrii : *alternanţa.*

5. Harta *Noctem*

Rom. *noapte ;* it. *notte ;* fr. *nuit ;* port. *noite*
lac*t*em > la*pt*e.

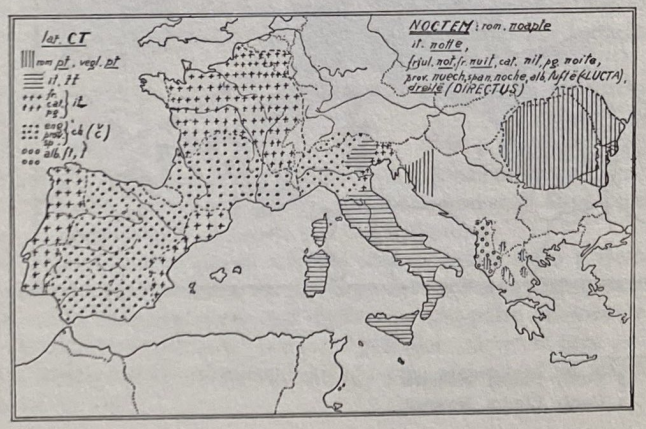

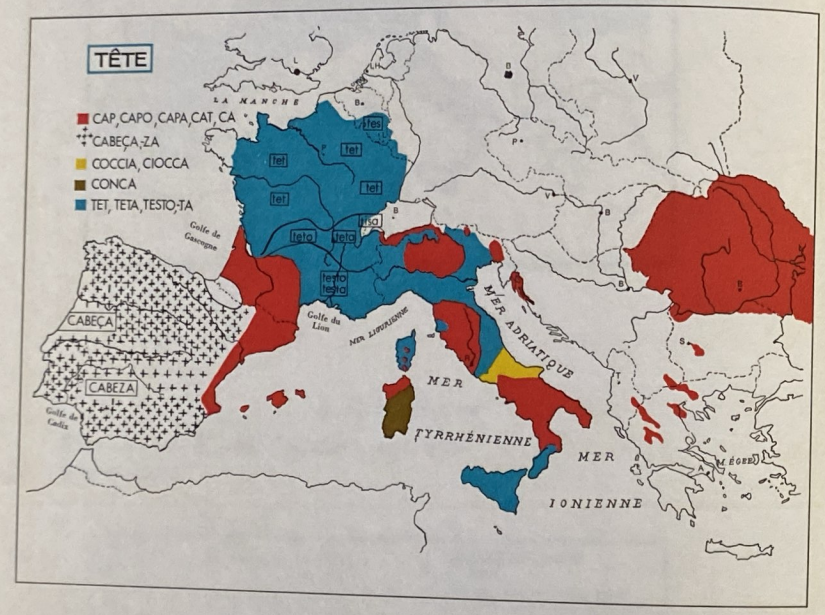

6. Harta *Cap-capete*

cap < *capete*, *capuri*

capete de vite

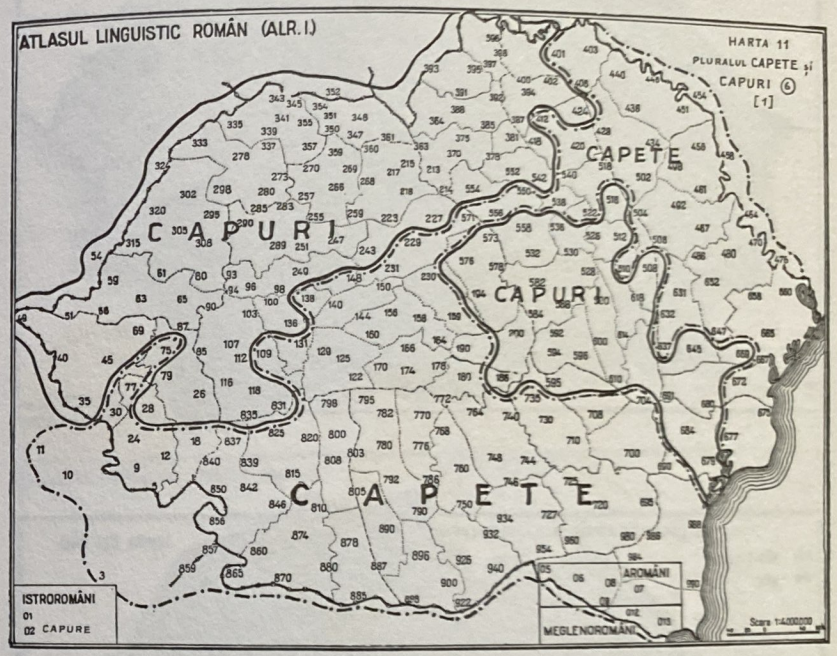

7. Harta *Tête* (Romania)

cap : română, italiana de sud (afară de Calabria şi Sicilia) ; Florenţa, italiana de nord, Friul, Lombardia, Provenţală, Catalană.

capita : sp. *cabeza*, port. *cabeça*.

testa : fr. *tête*, ital. *testa*.

coccia : Abbruzzi şi Ancona.

conca : Sardegna

Româna mai conservativă şi mai unitară decât italiana !

8. Harta *Tusă*

lat. *TUSSIS*

I. *tuse, tusi :* forme originale.

II. *tusă :* Transilvania şi Basarabia.

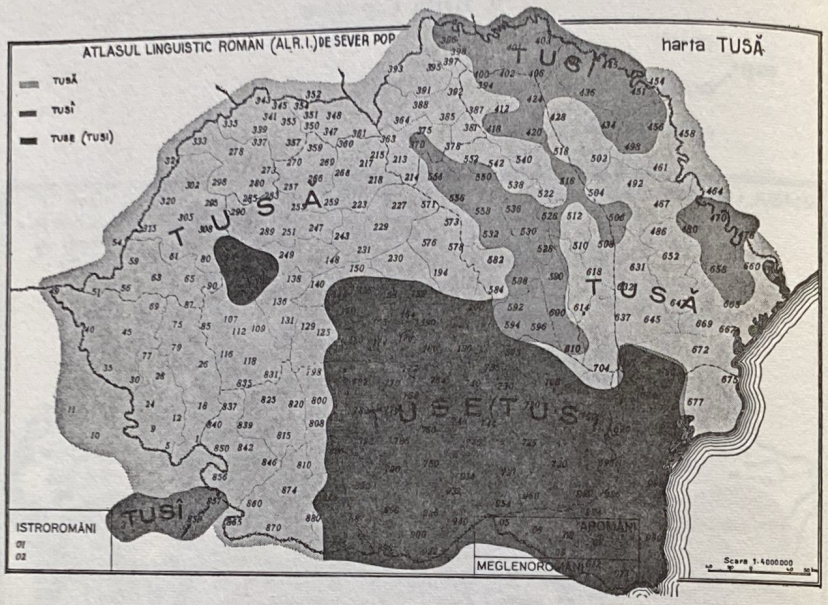

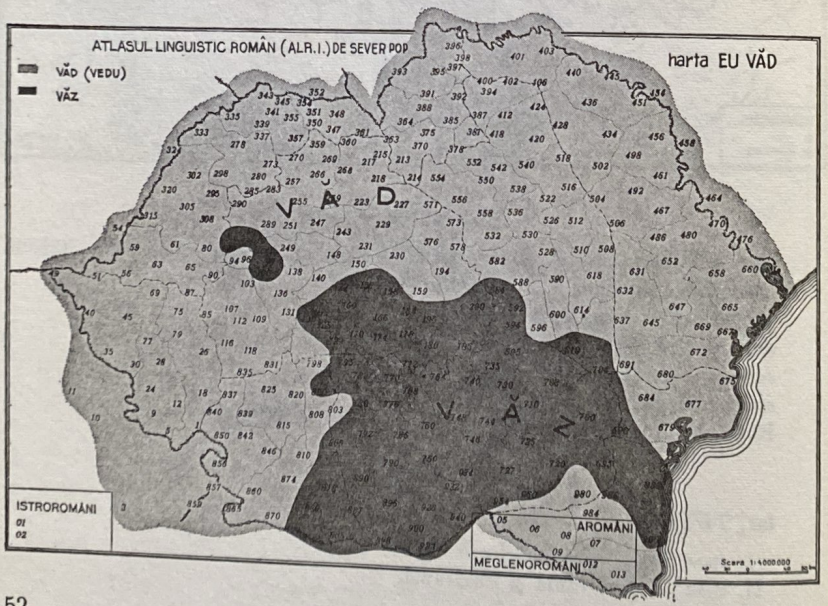

III. *tusî :* Moldova, Basarabia şi Timoc.
Nu este vorba de o influenţă străină.
Tendinţa spre o reducere nu este caracteristică decât pentru *sudul ţării.*

Limbă lată

e → i
e
ă → î

Sudul conservator

9. Harta *Văd-Văz*

lat. VIDEO > *văz*, forma veche
văd, forma nouă

văz : Muntenia, Transilvania sud-est, Munţii Apuseni, Istroromânii.
văd : Transilvania, Banat, Basarabia, Aromânii şi Meglenoromânii.
Sudul conservator

10. Harta *Mănânc*

lat. MANDUCO *mănúcu ; mănîcu ; mănânc ; mănânc*
manducáre măn(u)cáre ; mâncare ;
mânca → MÂNC ; aromâni MĂCU (ca apuca-*apuc*, forfeca-*foarfec*, mesteca-*mestec*).

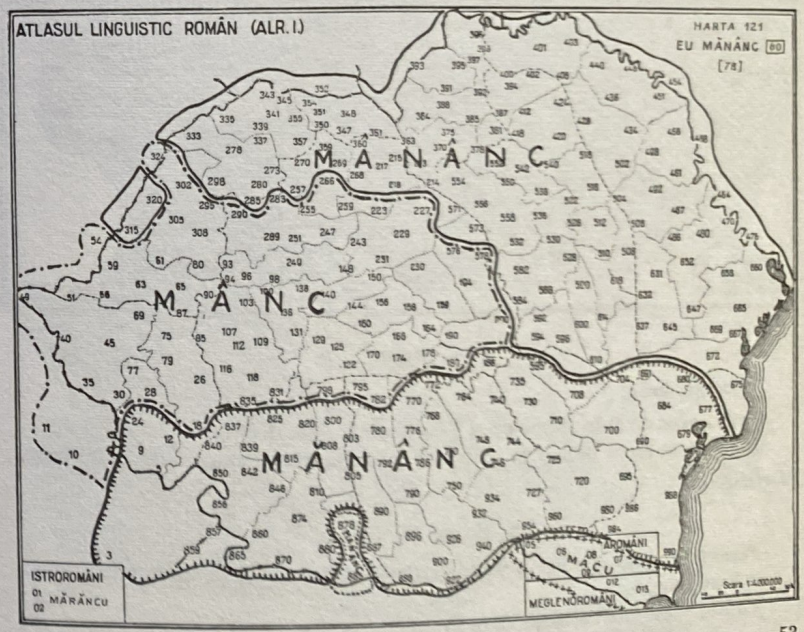

11. Harta *č în Mănânci*

lat. MANDUCAS
c + *i* (*e*) rom. *č* (*ĉ*)
č Maramureş — expans. Bucureşti, Moldova, Istroromâni.
ĉ — ś (ŝ) : Banat, Transilvania, Basarabia.
t : Aromâni, Meglenoromâni.
lat. *k* + *e* (*i*) → *k*
sardă *k*
ital. *cinque* (č) ; franc. *cinq* (s) ; port. *cinco* (s).

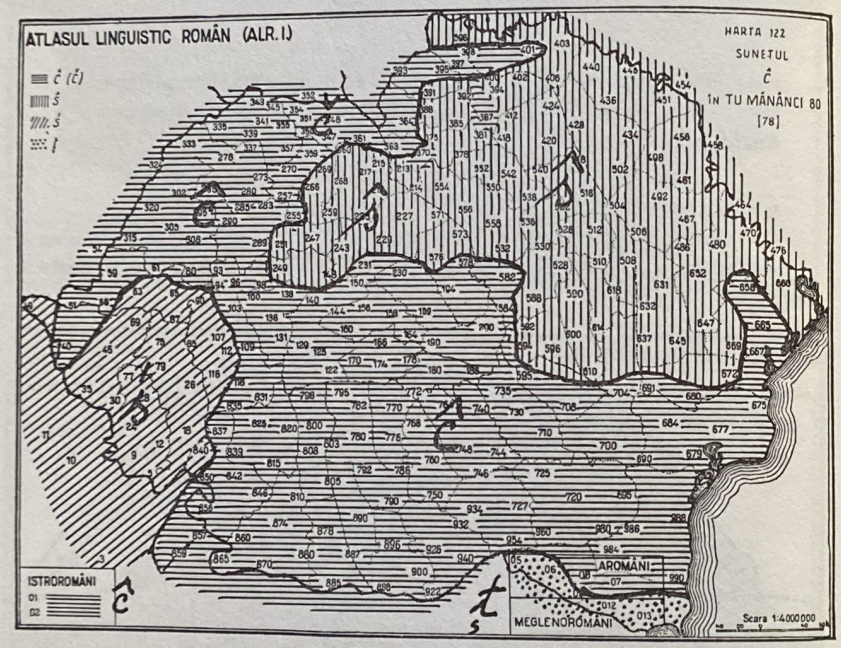

12. Harta *Fraţi — i*

Dispariţia lui *i*

i nu rămâne decât în Muntenia şi Transilvania de sud-est.

i dispare în *restul* ţării şi în dialecte ; tendinţa spre reducere ca în franceză.

Morfologie

13. Harta *Eu jucai*

Perfectul simplu (aorist) în sudul teritoriului român şi în dialectele aromân şi meglenoromân.

La Nord : *am jucat*. Situaţie ca în Franţa.

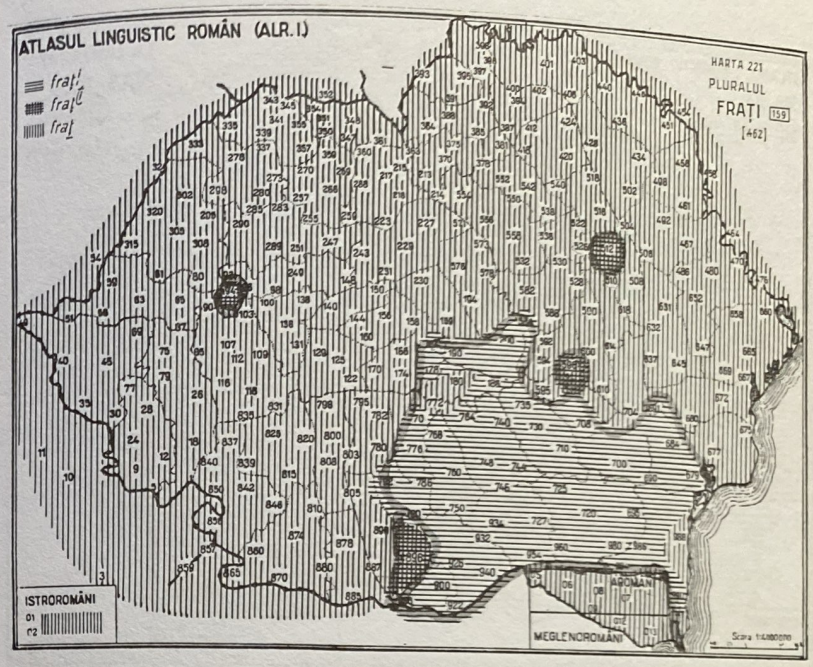

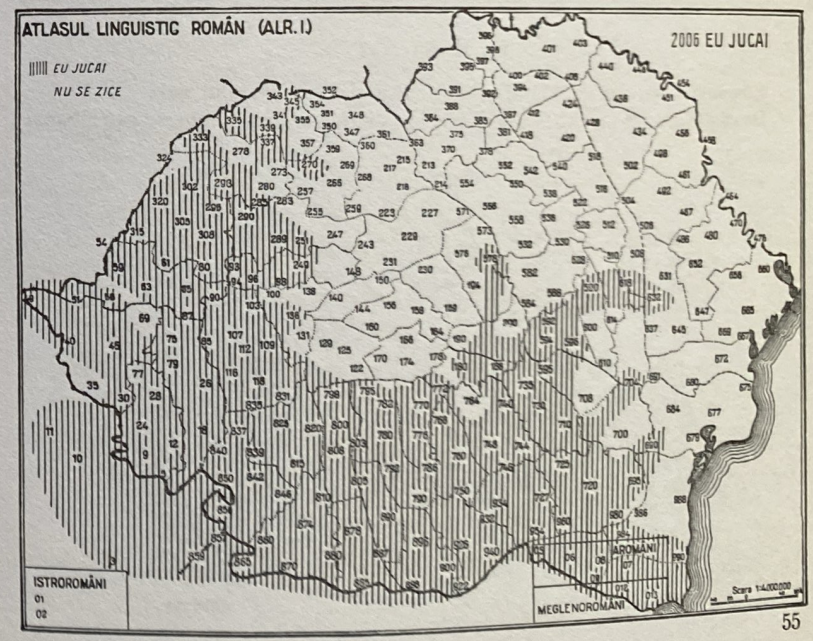

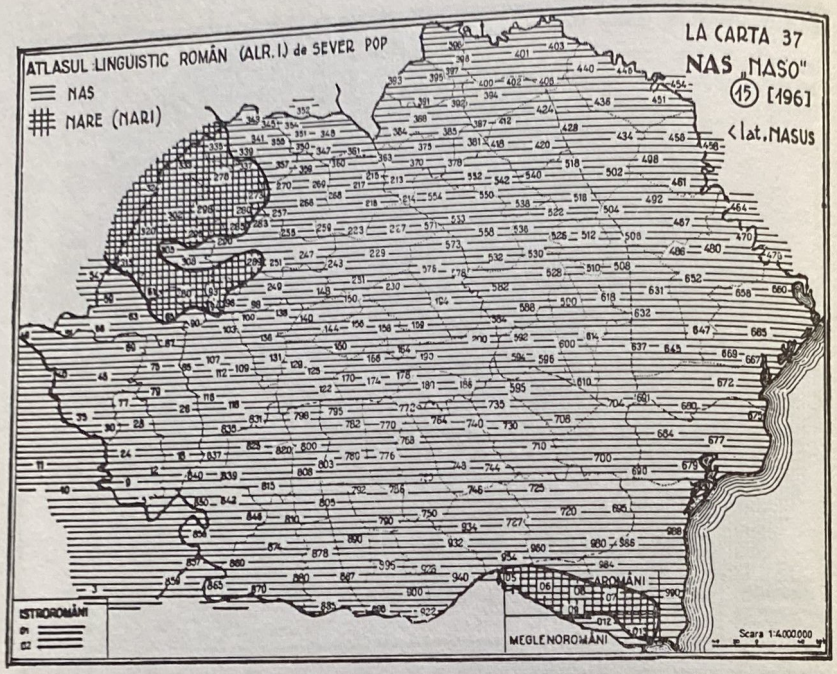

14. Harta *Nas*

România : *nas*, dar Aromânii şi Megleniţii şi Ţara Oaşului *nari*.
De ce ? Noroc că nu există ceva în vreun dicţionar *slav*, unguresc sau albanez !

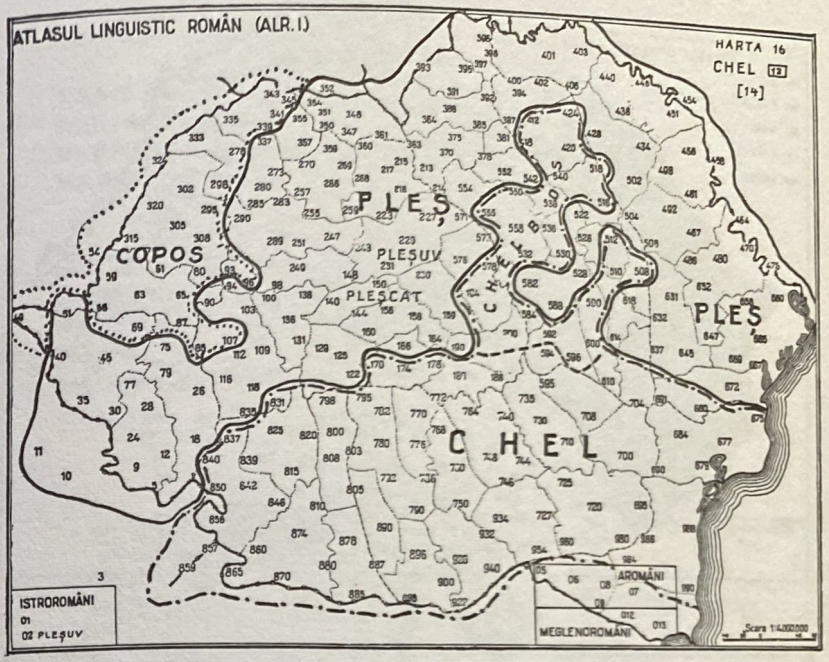

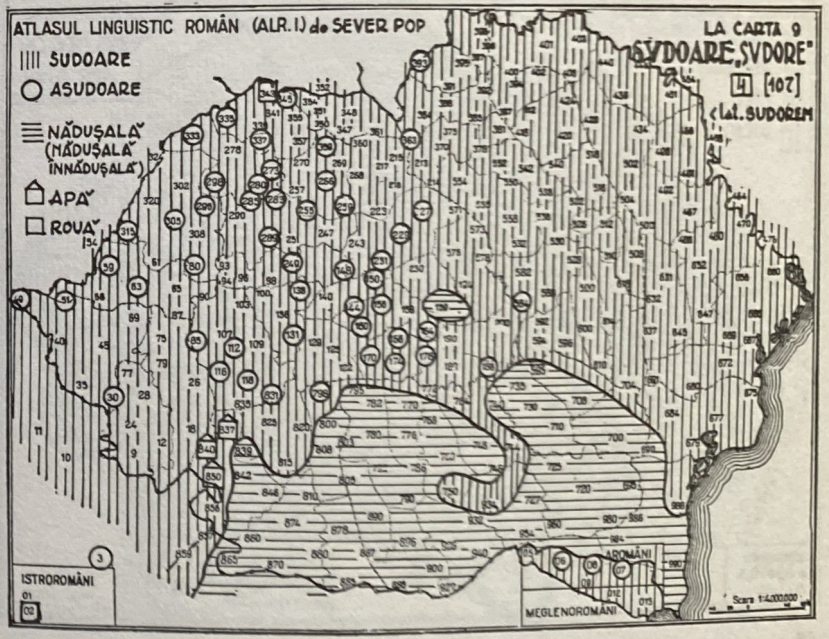

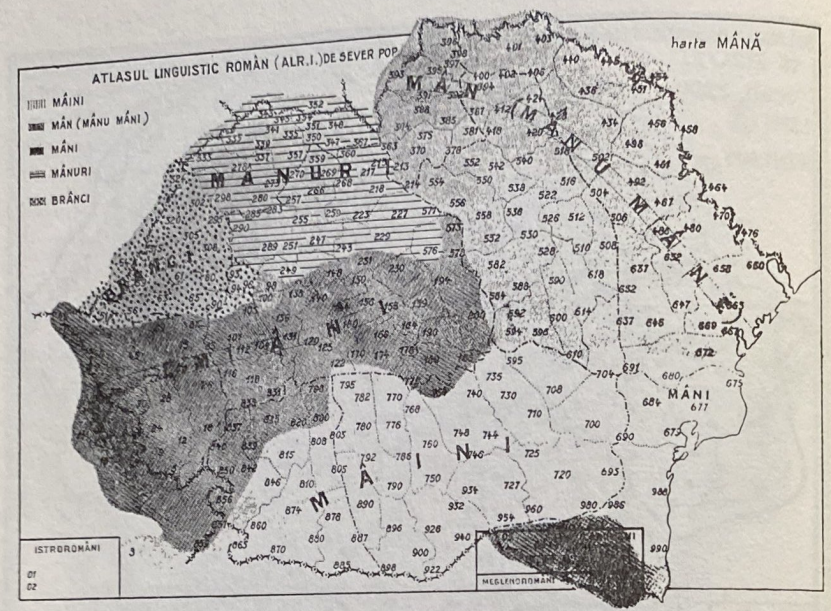

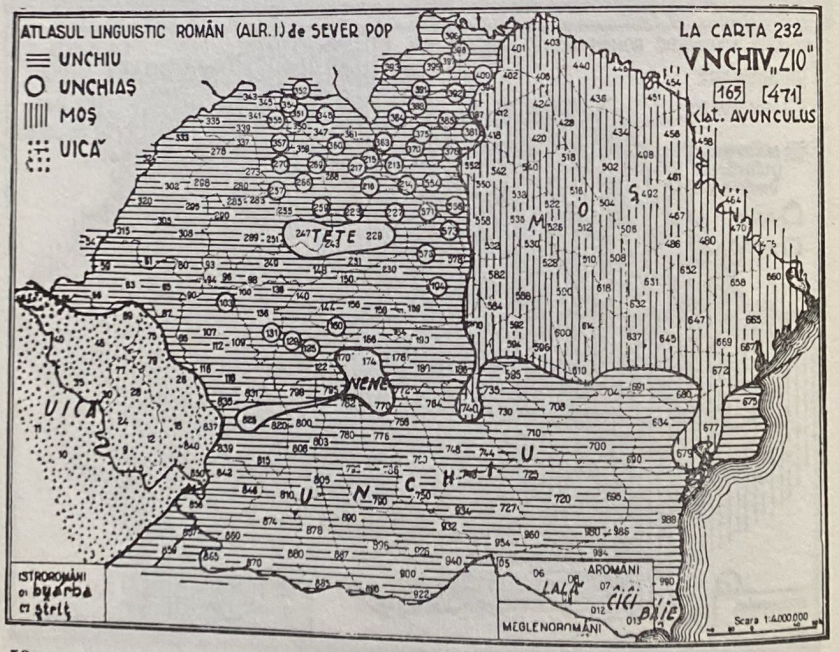

15. Harta *Nez în Romania*

NARIS > *nare :* româna şi sarda
NARINA : *walonă*
NARICIA : *nariz* (Peninsula Iberică).
NASUS : restul

16. Harta *Chel*

chel < tc. *kel* fără păr pe *cap*
chelbos < *chelbe* (< CALVIA) (CALVUS)
copos < ung. kopasz
pleş < rut. *pliš*
pleşuv = v.sl. *plešivŭ*

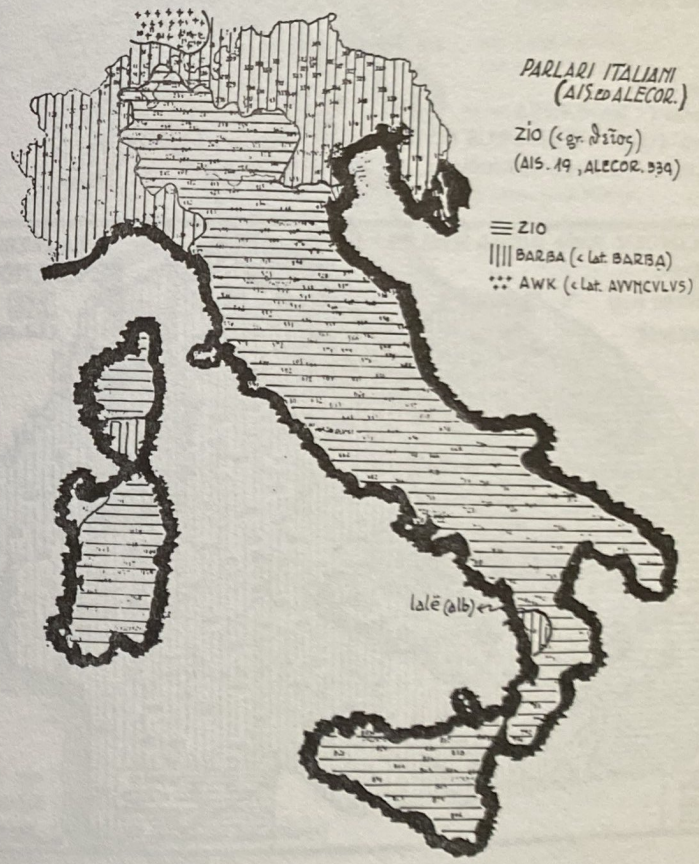

17. Harta *Sudoare*

lat. sudorem
năduşală ⟨ *năduh ; năduf* ← sârb. *neduh*

18. Harta *Mână-Mâni (mânuri)*

mâni, mâini
brâncă branca îmbrânci

19. Harta *Unchiu* (AVUNCULUS)

unchiu : Sud şi Transilvania
↓
unchiaş (sufix)
moş : Basarabia şi Moldova
uică (srb. *ujko*)

20. Harta *Zio*

zio (⟨ gr.
barba (⟨ lat. BARBA
awk' (⟨ lat. AVUNCULUS (Reţi)
Româna mai veche ca italiana.

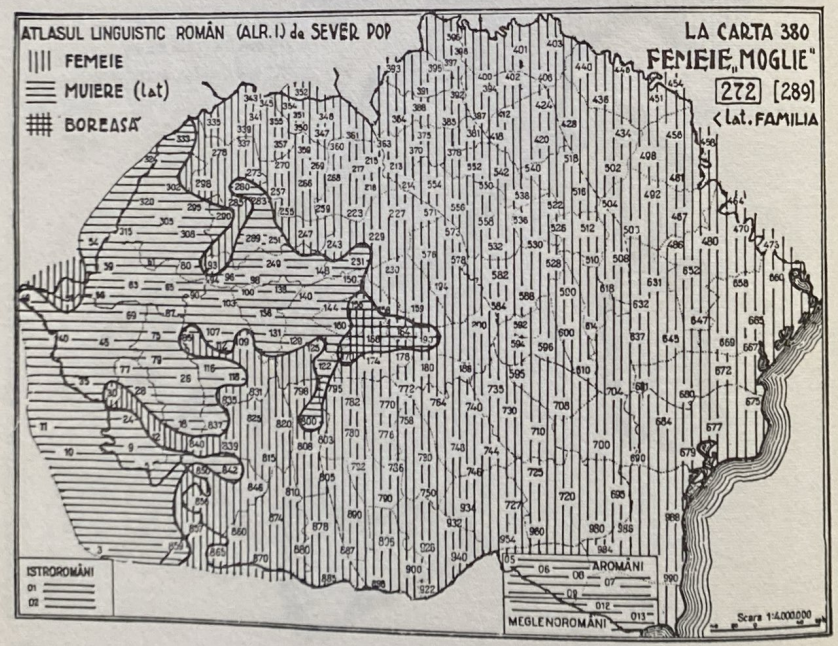

21. Harta *Femeie*

lat. *familia*
muiere (⟨ lat. muliere (termenul vechi mulier)
boreasă (⟨ boiereasă

22. Harta *Moglie*

lat. MULIÉRE
it. *moglie ;* sard. *mudzere ;* toate limbile romanice ; pg. *molher.*
sard. *muyer, pobidda* (⟨ lat. PUPILLA
Nord : *donna* (⟨ lat. DOMNIA *(doamnă)*
Piemont : femena, femna (⟨ lat FEMINA

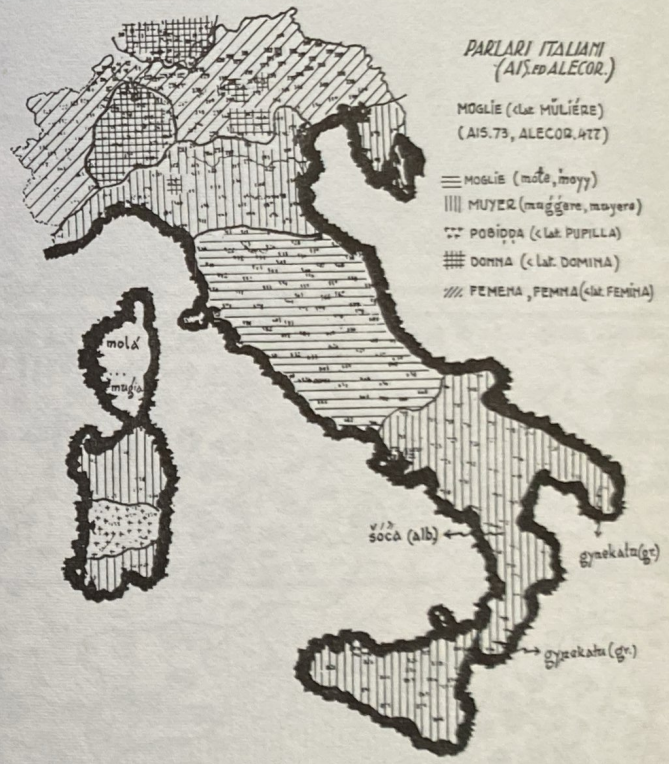

23. Harta *Pisică*

⟨ pis !
mâţă ⟨ *onomat.*
cătuşă ⟨ *cattus* (a pune în *cătuşi*)
Istroromânii : *mačca*

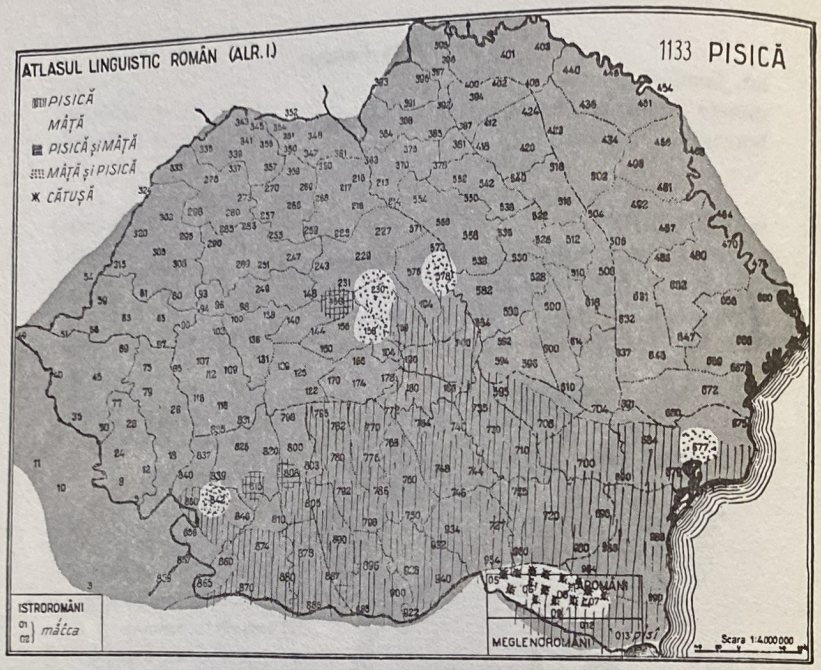

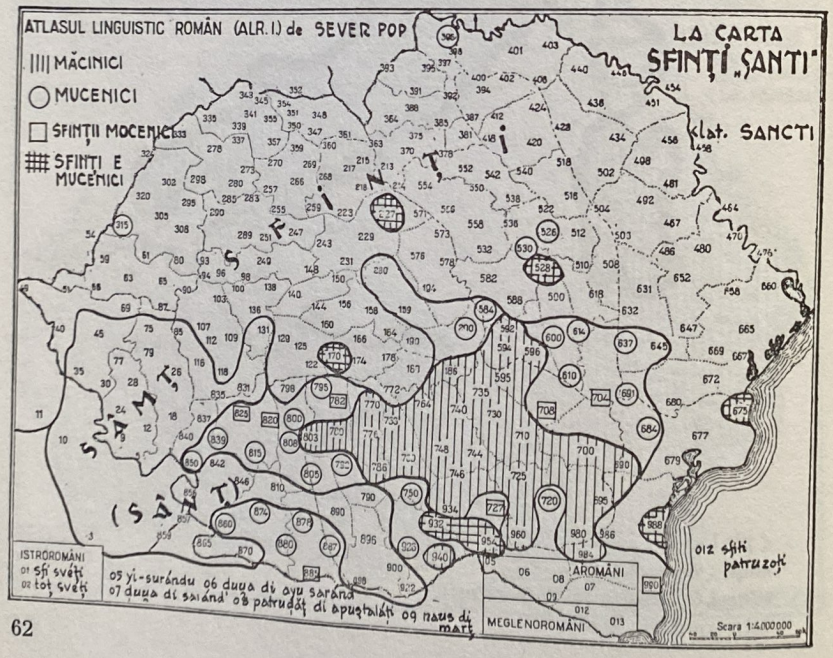

24. Harta *Sfinți*

lat. SANCTI
Sânți : Banat, Oltenia
Mucenici < slv.

25. Harta *Sânziene*

Drăgaică (origine neprecisă)

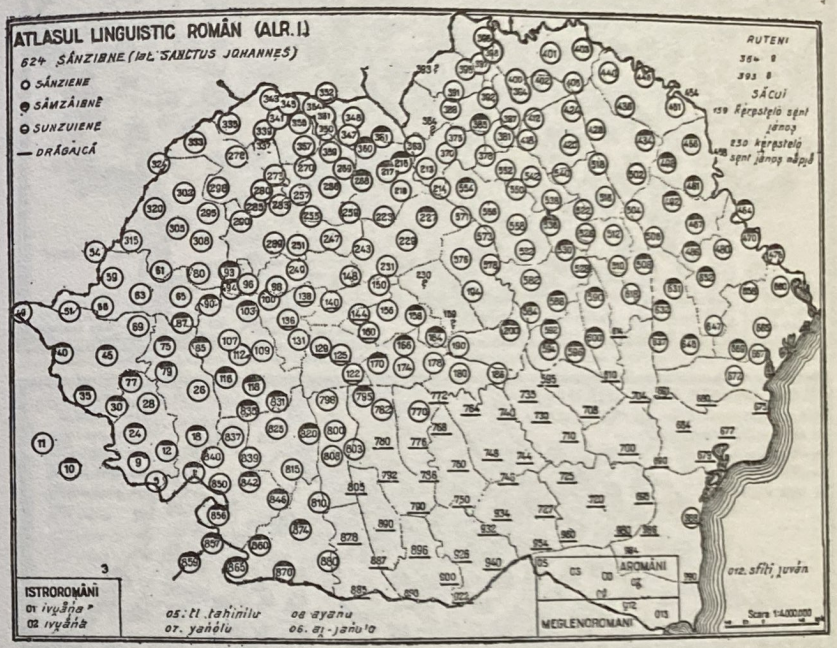

26. Harta *Sf. Petru*

lat. SANCTUS PETRUS
Sâmpetru, Sânketru, etc.
ayu-postol (Aromâni)

27. Harta *Sf. Nicolae*

lat. SANCTUS NICOLAUS
Sânnicoară, Sâmnicoară, etc.

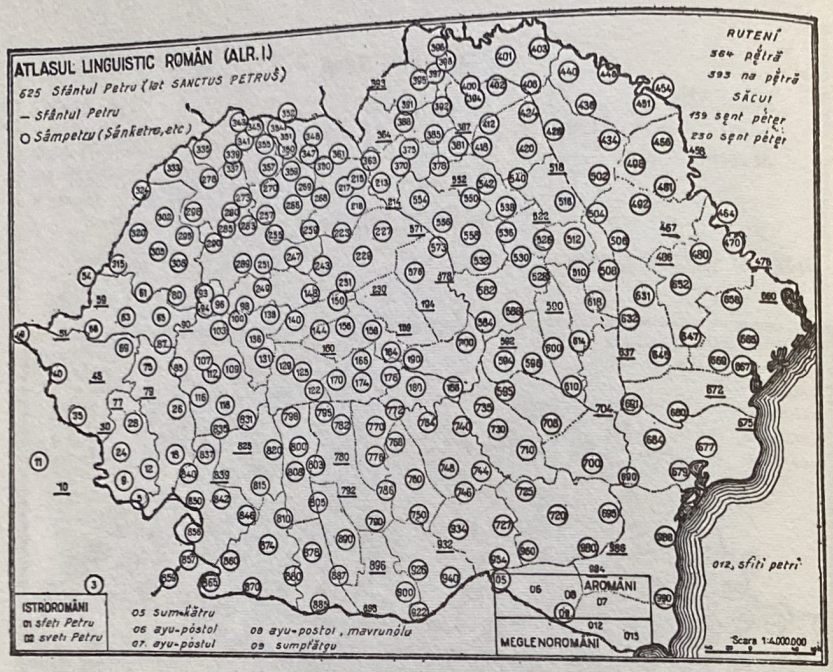
ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN (ALR.I)
625 Sfântul Petru (lat SANCTUS PETRUŠ)
— Sfântul Petru
O Sâmpetru (Sânketru, etc)
RUTENI
364 pĕtră
393 na pĕtră
SĂCUI
159 sent pĕter
230 sent pĕter
012, sfiti petri
ISTROROMÂNI
01 sfeti Petru
02 sveti Petru
05 sum-kătru
06 ayu-póstol
07. ayu-póstul
08 ayu-postol, mavrunólu
09 sumpfătgu
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4.000.000

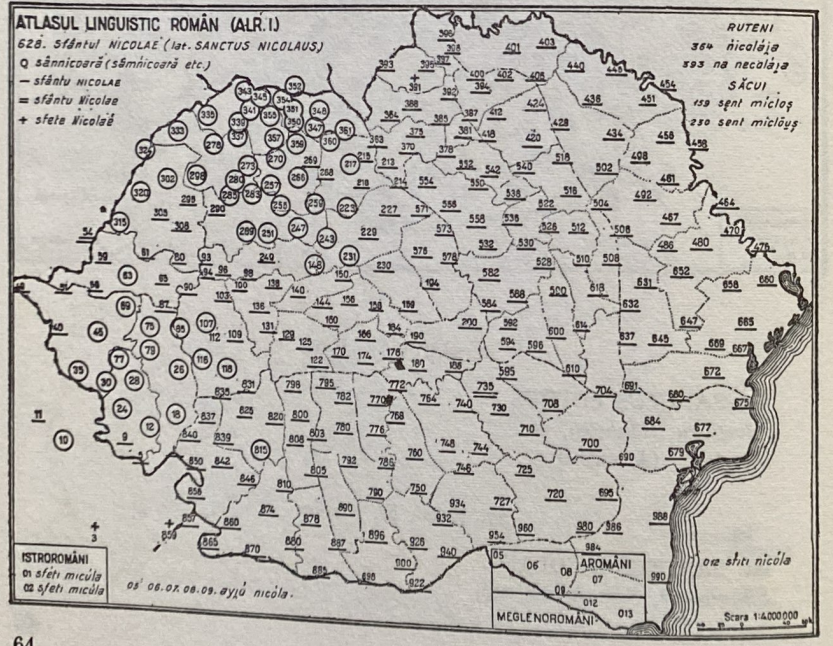
ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN (ALR.I)
628. Sfântul NICOLAE (lat. SANCTUS NICOLAUS)
Q sânnicoară (sâmnicoară etc.)
— sfântu NICOLAE
= sfântu Nicolae
+ sfete Nicolaĕ
RUTENI
364 nicolája
393 na necolája
SĂCUI
159 sent micloş
230 sent miclóuş
012 sfiti nicóla
ISTROROMÂNI
01 sfeti micúla
02 sfeti micúla
05 06.07.08.09. ayjú nicóla.
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4.000.000

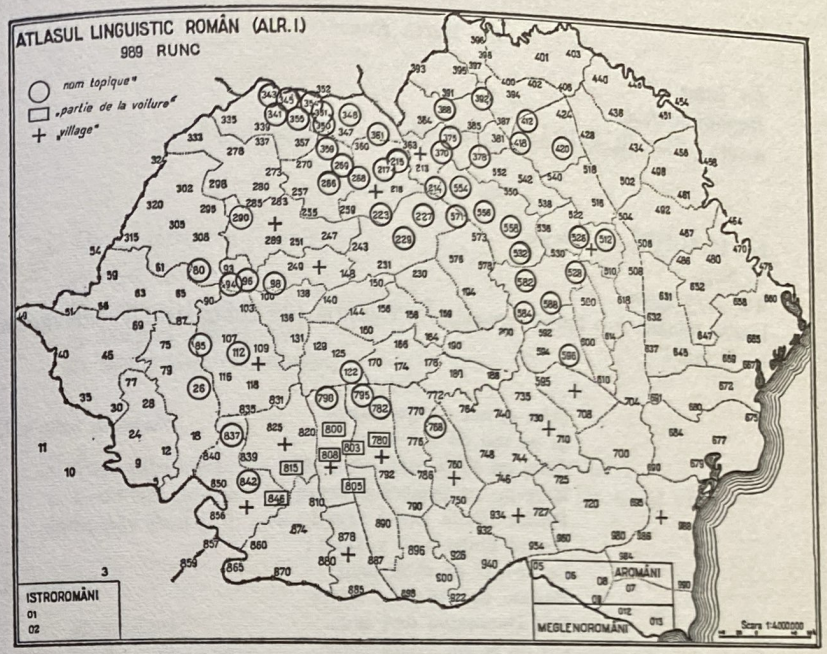
ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN (ALR.I)
989 RUNC
nom topique"
„partie de la voiture"
„village"
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4.000.000

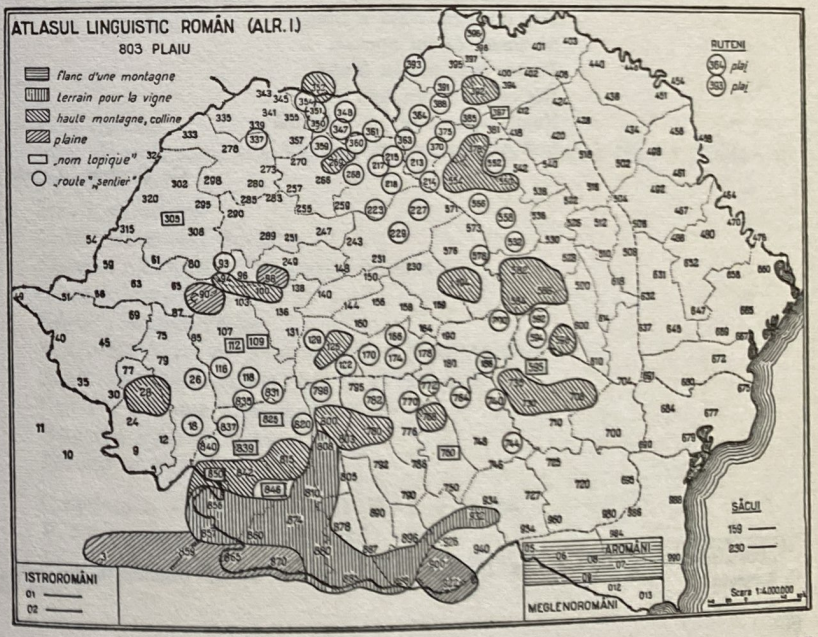
ATLASUL LINGUISTIC ROMÂN (ALR.I)
803 PLAIU
flanc d'une montagne
terrain pour la vigne
haute montagne, colline
plaine
„nom topique"
„route" „sentier"
RUTENI
364 plaj
393 plaj
SĂCUI
159
230
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4.000.000

28. Harta *Runc*

laz, iertaş
Regiuni defrişate
a cura (< lat. lit. CURARE, *curătură*

29. Harta *Plaiu*

lat. PLAGIUM (gr. πλαγιον)
fr. *plage*
ital. *(s)piaggia*

Limba română e o limbă *romanică*, o condiţie (s'o cunoaştem !) : adevărata limbă e la ţară !

.....
Ştim şi noi o lege sfântă
Şi de mii de ani acum
Stăm cu ochii tot spre ţintă
Mergem tot pe-acelaşi drum
Pentru sfânta lege-a crucii
Pentru limba ce-o vorbim ;
Ce de-oţel pe săbii lucii
Pus-am noi de când trăim
Ştie Dumnezeu de-i bine
Ori de facem vreun păcat-
Dar noi ştim c'aşà e bine
Să ţinem ce-am apucat.
Pentru lege, pentru limbă
Noi cu gura prindem foc :
Numai vântul se tot schimbă
Însă munţii stau pe loc.

G. Coşbuc, *Cantec*)

Conferinţă ţinută în 1949, la Institut catholique din Paris, organisată de prof. C. Sergescu.

INFLUENŢELE SLAVE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. De ce influenţe ? (pluralul)
   a) rusă (Basarabia)
   b) ruteană (Bucovina, Maramureş)
   c) bulgară (Muntenia)
   d) sârbă (Oltenia, Banat)

Nu sânt generale

2. Care este influenţa generală ? Sec. al X-lea-al XI-lea.
3. Ceva din istoria Slavilor din Răsărit în sec al V (?) -lea-al VI-lea.

Influenţe deci p.in *contact !*

Influenţele

a) contact
b) desnaţionalizare
c) culturală

Slavă

Prin contact
Prin desnaţionalizerea Slavilor. Cazul *Gorgan ;* Piatra Oltului (Piatra-Olt).
Prin *Biserică*
Slavii *occidentali*
Cehii : Moravia, Boemia.
Slovenii : Carinţia, Iugoslavia de nord-vest.
Croaţii : Croaţia.
Sârbii : Serbia veche.
Bulgarii : Slavi de dată *recentă* (desnaţionalizaţi).
Simbioza slavo-română, sec. al VII-lea-al X-lea.
Cuvinte comune tuturor *dialectelor*.
Ruperea legăturilor cu *Apusul*.
Secolul al VII-lea.

Creştinarea Slavilor. Sec. al VIII-lea-al IX-lea.
P. Skok : *păgân* în slava de sud : *murdar*.
Ciril şi Metodiu : 2 greci inteligenţi din jurul Salonicului (în dependenţă de Roma).

Cum se stabileşte o influenţă

1. Fonetică.
2. Morfologie.
3. Formarea cuvintelor.
   a) sufixe
   b) prefixe
4. Lexic

Limba română e tot atât de latină ca oricare altă limbă *romanică*. Elementele slave şi articolul la urmă fac ca româna să fie distinctă.

Fonetică

e- > *ie*
iel (el)
ieu (eu)
ieste (este)
Dar : o- > *u̯o, u̯om, u̯ochi, u̯odată.*
u- > *u̯u, u̯ud, u̯urmă, u̯undă.*

Tendinţa de diftongare în limba română e tot aşa de accentuată ca şi cea din limba *spaniolă*.

Dialectele din Transilvania prezintă palatalizarea sau muierea dentalelor.
t = *t'* : *t'e văd* = *će văd* (Banat)
d'e î'ińe nu-nu pasă, dě î'ińe nu-nu pasă (Banat).
d = d' : *d'ežet* = deget, *d'e und'e vii, di undi vii* (Banat).

În zilele noastre şi mai ales după sosirea la noi a binecunoscuţilor *oaspeţi* nepoftiţi, mulţi din colegii de acasă afirmă că acest fenomen este o *influenţă slavă nordică*, adică a graiurilor slovace.

Adepţii (părtaşii) acestei teorii se află mai ales printre membrii învăţământului de la Cluj, care nu s'au învrednicit să fie scoşi din învăţământ.

Mi se pare că este o grabă cam prea mare în a trage concluzii de această natură.

Concluzii

E aşa de puţin ! In fonetismul român nu există nici o influenţă slavă.

Cum au fost asimilate sau analizate anumite sunete din slava comună (ѫ, ѧ) (скѫпъ) atunci când Românii au împrumutat aceste cuvinte, e o problemă care n'a atins fonetismul românesc.

Nu se poate vorbi de un *adstrat*, cum se afirmă că ar fi existând în Franţa, după invazia Francilor.

Nu sântem deci de acord cu părerea unui savant german, care din dorul noutăţii, a vorbit de o epocă *daco-slavă* în domeniul *limbii române*. (1)

(1) G. Reichenkron, Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik (Zeitschrift für slavische Philologie, 1940, vol. XVII, fasc. 1).

Morfologie

Vocativul în *o* al numelor feminine de persoane sau în termenii de adresă : Anico, *Săftico, Catinco, Smărăndico, leliţo, soro* (soră).
Dar rar : ţaţo. Nu : *mamo, tato.*
Vocativul în *o* nu este cel mai răspândit.

Numeralul

Se susţine, de obiceiu, că felul de a număra de la 11 la 19
unu-spre-zece
doi-spre-zece
trei-spre-zece, ar fi o influenţă slavă v.sl. *jedinŭ na desęte*
Dar acelaşi procedeu există şi în albaneză : *një mbë dhetë* = 11 sau *një më dhetë.*

Tot astfel numărarea *zecilor* de la 20 la 90 prin înmulţire : *douăzeci, treizeci.*

Faptul că Aromânii păstrează pe lat. VIGINTI (ynģiţ) în loc de *douăzeci* ar fi un indiciu de o formă recentă în limba noastră.

Dar acelaşi sistem există şi în albaneză : *tridhietë* = 30

N'ar fi imposibil să fie vorba de un sistem mai vechiu, fiindcă forma *zece* a putut fi socotită un număr important în numerotarea strămoşilor noştri. Nu trebue să uităm faptul că pentru 1100 se zice în româneşte *unsprezece sute*, sistem bine cunoscut şi din celelalte limbi romanice (fr. *onze cents*). Francezii sânt prea departe de noi ca filologii noştri grăbiţi să poată admite o influenţă *franceză !*

Adverbe

Foarte puţine : *aievea, de iznoavă, de obşte, împotrivă* (în contră, în contra vântului), *iute* (repede), *razna* (bate câmpii), *înzădar* (în deşert).

Prefixe

Au avut puţină influenţă asupra limbii noastre. Cel mai important (însemnat) este prefixul *ne-* : *nebun, nefericit, nemâncat, neiertat* (nu iertat > neiertat), *nesuferit, neîndurat*, etc.

Regional : In Banat : *pră-* răchia este *prăfriptă* (fiartă încăodată destilată de 2 ori),
ză — zăuit (în Banat) (uit de-a binele)

Sufixe

1. generale
2. locale

Acestea sânt mai *numeroase.*

Iată câteva mai importante :

Generale

an (ean) ; *ancă (-eancă) :*

ţăran (ţară) *ţărancă ; sătean* (sat) *săteancă* ; *muntean* (munte) *munteancă*
Însă, dialectal, se zice : *om dela ţară ; om dela sat ; om dela munte.*

Derivatele în *-ancă* sau *eancă* nu sînt încă încetăţenite în toate graiurile ţării noastre : In loc de *româncă* se zice *română* sau *fată de român = româncă.*

Există şi alte mijloace : *neamţ→ nemţoaică* (alt sufix slav) şi *nemţoaie* (Banat *nemţoan'e*).

-anie (enie) dese, şi prin biserică : *afurisenie* (-enie), *petrecanie, jelanie.*

-aş : codaş, băieţaş, pătimaş.

Insă : sistemul de derivaţie *român* nu este identic cu cel slav, unde acest sufix nu exprimă ideea de diminutiv.

áş din limba maghiară nu poate intra în consideraţie *(munka-munkás)*, căci sufixul *-aş* există la Românii din Peninsula Balcanică unde nu se poate admite o influenţă maghiară. Puşcariu (DR. IV, p. 1369) presupune cu drept cuvânt un sufix *-ş* de origine *preromană.*

-eală : cheltuială, greşală, osteneală, zicală.

-eţ (eaţă) : glumeţ, cântăreţ, măreţ, mălăieţ.

-iş : acoperiş, ascuţiş, pietriş. Dacă nu este vorba şi în acest caz de un sufix preroman, ca şi în cazul lui *-aş.*

-işte : cânepişte, seliştе, porumbişte, măierişte, priveliştе.

-iţă : guriţă, oiţă, portiţă, rochiţă (lat. arsicia = *arşiţă*).

-nic : darnic, dornic, spornic, falnic, jalnic.

-uş : bărbătuş, bătăuş, măgăruş, piciorуş, jucăuş. Se pare că e vorba şi în acest caz de sufixul preroman *-ş.*

Concluzii :

Sufixele de origine slavă nu sînt aşa de numeroase faţă de cele de origine latină. Când se vorbeşte despre numărul sufixelor, trebue să se ţină seamă şi de puterea lor de întrebuinţare, valoarea lor de circulaţie.

Până acum nu s'a făcut în această direcţie nici o cercetare aprofundată. Nu s'au analizat sufixele în graiurile populare care nu întrebuinţează frecvent unele sufixe.

Sufixe Locale

-ci : murgoci « viţel născut în amurgul serii » ; *podeci* « pod mic ».

-ei : grivei = cam griv ; *ştirbei* = cam ştirb.

-elnic : îndoielnic = care stă la îndoială ; *feciorelnic* = care e ca feciorii, tineresc ; *şovăielnic* = care şovăieşte.

-iv : costeliv = costos ; *uscăţiv* = uscat rău, sec.

Aceste sufixe trebue considerate *locale*, fiindcă ele nu sînt întrebuinţate de pildă în Transilvania.

Stiinţa linguistică românească a fost stăpânită de o tendinţă care s'ar putea numi de inventariere şi de analiză locală. Factorul geografic n'a fost luat în consideră-

rare decât în cazuri foarte rare. Pentru a putea avea o oglindă fidelă, trebue să ţinem seamă de răspândirea sufixelor în domeniul limbii române.

Lexic (Vocabular)

Iată o afirmaţiune a D-lui A. Rosetti din vol. al III-lea al *Istoriei Limbii Române* care deşi tipărit în 1940, n'a ţinut seamă de învăţămintele care le da Atlasul Linguistic Român, o dovadă evidentă că acest cărturar n'a răsfoit cele 150 de hărţi tipărite la această dată şi nici cele 214 hărţi colorate !

« Astăzi cuvintele de origine slavă sunt căutate de poeţi pentru valoarea lor afectivă, căci termenii slavi au un caracter arhaic, prin faptul că vocabularul de origine slavă nu participă la opera de înnoire a vocabularelor tehnice. În felul acesta, termenul de origine slavă îşi păstrează caracterul concret, atât de necesar unui termen poetic » (p. 91).

Două fraze în care adevărul ştiinţific nu se împleteşte bine cu lipsa de aprofundare ştiinţifică.

Să facem deci împreună cu Dvoastră completarea necesară la opera D-lui Rosetti, care grupează termenii pe categorii semantice.

I. *Starea socială, societatea*

De la Slavi ne-au venit cuvintele :

1. *bejenie, pribeag* şi *pribegie.*

Termenul propriu : *rătăci, rătăcitor, rătăcire.*

Rătăcitor, cu ochii tulburi
Cu trupul istovit de cale
Spre tine cat Stăpâne,
Orândue-mi cărarea ! (orândue = *îndreaptă*)

2. *boier, boierime, boierie*

Dar : *om cu stare, om avut, moşier*

3. *răscoală, răsculat, (răzmeriţă), zaveră.*

4. *rob, robie.* Frumos termen ! Cum zice poetul popular :

Aşa mi-e lumea de dragă
Ca robului când îl leagă ;
Aşa mi-e lumea de dulce,
Ca robului când îl duce.

5. *grădinar*, ar putea fi şi un derivat românesc de la *grădină* (cuvânt slav)

6. *slugă*, dar *slugoiu* are un sufix românesc.

7. *zidar*, derivat de la *zid* ca şi *ţimărmanu* din Transilvania sau *meşter* (din ungureşte *mester*)

8. *zlătar*, cu înţelesul pe care-l cunoaştem. Românește se zice *aurar* (aurarĭus) *Stăpân* şi *jupân*, cotate de A. Rosetti în aceeaşi categorie, nu sânt cuvinte sigure de origine slavă.

Concluzie: cam puţine în legătură cu *starea socială* şi cu *societatea*. Deci, în viaţa intimă a neamului nostru, *Slavii n'au pătruns*.

II. *Familia*

1. *babă*, dar noi zicem des, foarte des *femeie bătrână, mătuşă, mătuşică, tuşă*. *babă* este un termen pejorativ (o hârcă de babă !)
2. *iubovnic*, adică *iubit*. Termenul românesc e *ţiitor* şi *ţiitoare* (vii în Transilvania)
3. *maştehă:* rom. *mamă vitregă* (termen latin), *mamă de a doua*. *maştehă* şi *măştihoaie* sânt vorbe de batjocură !
4. *nevastă* s'a înrădăcinat în loc de *muiere* (mulier), care trăeşte încă în Transilvania. Cuvântul e atins de boală în regiunile de dincolo de Munţi. Ţăranii spun des *femeia mea* sau *soţia mea*.
5. *nene:* dar se zice şi *bade* (origine necunoscută), *bade* e un termen care denumeşte pe un om mai tânăr. Fata se adresează :

Bade pentru dumneata
Mă mustră măicuţa mea
La fântână nu mă mână
Num' odată 'n săptămână.

Atât pentru familie. Abia 5 cuvinte.

Deci : Concluzia, în legătură cu familia românească, unde femeia a jucat un mare rol, fiindcă cuvântul *femeie* este lat. *Familia* după aproape 20 de secole. Cuvântul *familie* e un cuvânt de împrumut, care n'are mare vechime !

III. *Particularităţi fizice sau morale, calităţi sau defecte*

1. *becisnic* (Moldov. Transilv.) = *om păcătos*
2. *blajin* = *blând, om aşezat, om la locul lui*
3. *bogat* = *avut, cu stare*
4. *cârn* = *cu nasul strâmb*
5. *coţcar* = *pungaş* (*pungă* pare a fi cuvânt de origină bizantină însă el există şi în latina medievală *punga*).
6. *destoinic* = *deştept*, în stare să facă (în putere) un lucru (cuvântul *destoinic* nu e general românesc).
7. *dârz* = *încăpăţânat* (de la *căpăţână*)
8. *drag* = poate că *vrut* a fost termenul nostru *vechiu ;* nu-i pe *vrutul mieu*, nu-i pe *placul* mieu. În italiană : *ti voglio bene* = te iubesc ; *non mi vuole* = nu mă vrea
9. *gângav* = *îngăimat* (origine necunoscută)

10. *gârbov* = *adus de spate, strâmb*.
11. *golan* = sărac (tot *slav*) *n'are nimic*.
12. *groază* = spaimă mare
13. *jale* = durere fără margini.
14. *lacom* = *mâncăcios, mâncău*.
15. *lene* (n'avem alt termen !)
16. *mândru* = *frumos*
17. *nădejde* = n'am credinţă, crezare, nu-mi pare.
18. *năuc* = *fără minte*
19. *nerod, prost* = slab de (la) *minte*.
20. ... *sărac, scârnav, slab, ştirb*, etc.

Veselie e *bucurie*, însă *veselia* este mai ales cea împreunată cu *băutura* şi cu *chiote ! Bucuria* noastră (cuvântul autohton) are mai multă parte spirituală decât materială !

ştirb, zdravăn, sglobiu (sburdalnic)
şut (fără coarne)
tâmp » »
nu par a fi de origine slavă cum crede A. Rosetti.

Concluzie: multe, dar ele există alături de forme româneşti. Nu vrem să excludem influenţa slavă, dar să o tratăm aşa cum se cuvine, nu în spirit impresionist.

IV. *Părţile corpului*

Foarte puţine cuvinte slave :
cârcă = îl duc în spate
cosiţă =
crac =
gârb = *strâmb*
obraz = mai ales *faţă* (*feţele* domneşti)
slab = *lânged*
trup = *corp*

Nu sânt slave : *gât, guşă, rânză* (harta Atlasului), *rânză* (există şi în albaneză), *splină* (există în neogreacă !)

E greu să judeci acest fel de a prezenta faptele limbii noastre.

Dacă ar confrunta cineva dicţionarele noastre etimologice s'ar putea convinge uşor că este multă, multă uşurinţă în a stabili originea cuvintelor noastre, ca şi când graiurile celor 15.000.000 de Români, care nu prea ştiu limba scrisului, n'ar exista. Ar fi un fel de *paria* pentru cărturarii noştri. Şi se zice că nu există diferenţe de clase sociale.

Îmbrăcăminte: cam 13 cuvinte (cojoc, cuşmă, pestelcă).
Armată: 10 cuvinte (izbândă, puşcă, războiu).
Comerţ: 3 cuvinte (precupeţ, ucenic).

Locuință, obiecte, unelte : cam 62 cuvinte (bici, ciocan, clopot, laviță, leasă, pilă).

Hrană : 7 cuvinte (colac, drojdie).
Agricultură : 12 cuvinte (brazdă, colibă, ogor, plaz).
Pescuit : 5 cuvinte (corabie, năvod, vârșă).
Timp : 5 cuvinte (ceas, veac, vreme).
Medicină : 6 cuvinte (boală, otravă, gâlcă).
Superstiții : 8 cuvinte (basm, diavol *(drac)*, iad, rai).
Natură : 43 cuvinte (beznă, bârlog, bură, izvor).
Faună : 30 cuvinte (bivol, cârtiță, gâscă, ogar, păstrăv).
Plante : 24 cuvinte (aglică, bob, hrean, lobodă, ovăs, rogoz).
Minerale : 4 cuvinte (cremene, drob, smoală, var).
Metale : 2 cuvinte (cositor, oțel).
Noțiuni concrete : 32 cuvinte (ceată, chip, gol, norod, vârf).
Noțiuni abstracte : 50 cuvinte (fală, glumă, greși, hrăni, jertfă, leac).

V. *Terminologia creștină și bisericească*

După poate *patru-cinci sute* de ani de limbă slavonă în biserică este într'adevăr de mirat cât de mic e *numărul* de cuvinte slave în terminologia noastră creștină și bisericească.

Să citez numai cuvinte mai răspândite :

blagoslovi — dar și vechiul *binecuvânta ; a se căi-* dar și *îmi pare rău ; colindă, colivă, duhovnic, icoană, ispăși, Isus Hristos, liturghie* și *slujbă, maslu, mitră, moliftă, mucenic (măcinic)* — sfinți, *pravilă* (cartea legilor), *praznic* (sărbătoare mare), *potir, prapur, pristol, schit, sfânt* dar : *Sânți* în Banat și Oltenia, Sânicoară, Sâmedru, Sânvăsii, Sânziene, Sânketru ; *grijanie* dar : în Transilvania : cuminecătură, Moldova : împărtășanie ; *slavă* dar și mărire ; *smirnă, strană, taină, troiță* dar și cruce la drumul mare ; *utrenie*, etc.

Termenii fundamentali ai religiei noastre sânt însă de origine latină :

Dumnezeu, înger, cruce, boteza, Paști, Crăciun, păresimi, ajun, etc.

VI. *Onomastică*

Nume de persoane care sânt de origine slavă.

Firesc lucru când preotul care boteza trebuia să dea nume după cele cuprinse în calendarul slav.

Aldea, Dan, Ioan, Bogdan, Radu, Staicu, Vlad, Voinea, etc.

VII. *Toponimie*

Numeroase nume slave : *Târnava, Bălgrad, Dâmbovița, Ialomița, Ocna, Prahova, Snagov, Strehaia, Toplița, Topolog, Vulcan, Zlatna.*

Cu toate acestea, originea cuvintelor dintr'o limbă nu formează caracterul ei specific. O limbă se caracterizează prin țesătura ei intimă, adică prin morfologie și sintaxă. Subt acest raport limba română e tot atât de romanică cum este oricare limbă romanică.

Mai mult : limba română, izolată de restul lumii romanice apuse, păstrează multe cuvinte latine care au dispărut de mult în celelalte limbi romanice. Se pare că limba noastră are aproape 200 de cuvinte latine care există numai în limba română.

Iată câteva :

albastru, adăpost, ager, agest, aluat, amărăcios, ajutor, albină, apuca, arunca, astâmpăra, asuda, ațipi, băiat (*copil* n'are origine sigură), *cerceta, cântec, corn, cuțit, deda, defăima, deprinde, dumica, farmec, a se feri, ferice, fluture, flămând, a frământa, grangur* (pasărea), *a ierta, îmbuiba, încurca, jugastru, junghiu, legăna, lingură, mesteacăn, mire* (lat. MILES), *negustor, nutreț, oaie, ospăț, plăcintă, plăpând, a purcede, a se scula, a se spăla, a urca, veșted.*

Unii din cărturarii noștri din secolul trecut — și chiar și din zilele noastre — pomenesc cu oarecare ironie afirmația primilor savanți români cu cultură apuseană (Samuel Micu, George Șincai și mai ales Petru Maior) că limba română este mai veche decât limba italiană.

Cuvântul *vechiu* este impropriu. Ar fi mai potrivit cel de *conservatoare.*

Dacă limba vorbită nu poate fi dirijată — cum credeau savanții secolelor trecute — limba scrisă, limba literară, poate influența în largă măsură limba vorbită și mai ales limba comună.

Condiția : la izvor ! Nu apă minerală în sticlă.

Cunoașterea graiurilor *populare* care mai pot încă întineri și în largă măsură tezaurul limbii noastre.

Strămoșii în vremile grele prin care au trecut, poate tot așa de grele ca pe cele care le petrece astăzi neamul nostru, nu ne-au putut lăsa ca zestre decât pământul în care zac somnul lor de veci și *limba* învățată de la părinții lor. Limba lor e pentru noi cea mai de preț *comoară*, cu condiția exprimată de un poet de al nostru moldovean :

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce-o vorbim...
Vorbiți, scrieți românește,
Pentru Dumnezeu !

A. Vlahuță avea deplină dreptate când scria în *Gânduri :*

« Îi trebue neamului acestuia o generație care să se jertfească, o generație de viteji și de patrioți până la nebunie. În toate timpurile au fost căutați oamenii de treabă, dar niciodată n'am avut o mai mare nevoie ca acum de luptători horărâți, de oameni vrednici și de caracter, pe care să nu-i abată nimic din drumul lor, să nu-i ademenească nici strălucirile deșarte de puteri, nici pofta de un traiu mai îndestulat, nici slava cea ieftină și trecătoare, pe care o vântură de colo-colo huietul mulțimii ».

Tot cu Vlahuţă să fie pentru unul fiecare dintre noi următoarea întrebare după încă o zi trăită.

« Ce-ai făcut pentru Neamul tău ? Când oare va fi, zice Vlahuţă, întrebarea asta şi straşnica judecată de care toţi să ne cutremurăm ? »

Atunci, şi numai atunci România va renaşte aşa cum o dorim să renască fiecare dintre noi !

Text Aromân	*Text Dacoromân*
Floară gălbinioară	Floare gălbioară,
Dimând'a tutulorŭ	Spune tuturor,
Dimând'a featelorŭ :	Spune fetelor :
Se ghină se-ńi me alumbă	Să vină să mă ia
Duminecă dimineaţa	Dumineca dimineaţa
Şi luni de cătră seară ;	Şi luni de cătră seară ;
Cu roauă se-ńi-me adună	Cu rouă să mă adune
Ş-pre avră se-ńi-me poartă,	Şi pe răcoare să mă poarte ;
Pre iapă nefitată,	Pe iapă nefătată
Pre feată nemărtată,	Pe fată nemăritată,
Pre gione neinsuratŭ,	Pe june neînsurat,
Ş'pre cale necălcată.	Şi pe cale necălcată.

(C. Recatas, ap. Th. Capidan)

Nici un cuvânt de origine străină ; toate sânt de *origine latină !*
Rolul femeii : *CONSERVATIVĂ !*

Conferinţă ţinută în 17.11. 1950, în cadrul Fundaţiei.

LIMBA ROMÂNĂ ŞI LIMBILE ROMANICE

Am mai încrestat pe răbojul timpului încă un an de pribegie prin ţări străine, şi greutăţile pe care le întâlnim fiecare din noi s'au mărit în loc să se micşoreze. Dorul de cei lăsaţi acasă însă creşte pe măsură ce se înmulţeşte numărul anilor.

Am avut însă *norocul* sau *nenorocul* să întâlnim la ei acasă pe mulţi străini pe care i-am primit cu toată căldura în casele noastre. Am avut astfel prilejul să constatăm care e deosebirea între felul cum ne-au primit ei în aceşti grei ani ai exilului şi între felul cum le-am deschis porţile caselor noastre atunci când se aflau la noi şi când ţara noastră era a noastră şi nu subt stăpânirea unui străin nemilos.

În această băjenie de cântăreţi îndureraţi, am învăţat multe, şi poate că această învăţătură ne va fi tare de folos la ziua mare când ne vom revedea pe cei dragi şi casele noastre.

Cea mai importantă şcoală a vieţii e cea care o obţinem cu trudă şi cu cele mai mari sacrificii, ca să nu zic cu cele mai mari umilinţe.

Şi cred că acum înţelegem foarte bine cu toţi de ce poetul anonim popular caracterizează astfel străinătatea :

« Străină, străinătate
Mult mi-ai fost soră şi frate.
De-aş umbla şi *cu merinde,*
Pe cât soarele *cuprinde*
Străinul parte nu-mi prinde.
De-aş merge cât de departe,
Nu-mi găsesc surori şi frate
Şi străin să-mi prindă parte.
Poţi umbla şi cu lumină
Prin ţara care-i străină,
Tot nu afli om cu milă,
Cu iubire de inimă.
Poţi umbla şi'n lumea toată,
Nu găseşti mamă şi tată,
Inimă străină, dreaptă.

(Colecţia G. Murnu)

Chiar dacă aceste dureroase afirmaţiuni ale poetului popular nu se adeveresc sută în sută, cred că fiecare dintre noi a avut nenorocul să simtă cum cuţitul ajunge la os şi cum prezenţa noastră nu este adesea dorită de multe persoane din lumea apuseană, pe care n'am încetat s'o zeificăm de-a lungul ultimelor decenii a istoriei noastre naţionale.

Şi, deasemenea, cred că sântem cu toţi de acord cu următoarele versuri culese din aceeaşi comoară populară (din colecţiunea Eminescu).

Personagiul de data asta e o fată :

» Fă-mă, Doamne, ce mi-i face,
Fă-mă pasăre măiastră
La măicuţa în fereastră,
Maica să mă *hâşâiască* (alunge).
Dar ea nu m'a hâşâi
Până nu i-oiu povesti,
Cum petrec cu străinii :
La străini, până ce cină
Eu sânt feşnic şi lumină ;
Dacă gată de cinat,
Nu mă'ntreabă de am mâncat,
Ci mă 'ntreabă ce am lucrat.
Dar eu tac, nu zic nimică,
Doar din ochi lacrămi îmi pică.
Iau năframa şi le şterg,
Ele tot mai tare merg :
Ele pică la pământ
De sălbatice ce sânt ;
Ele pică pe obraz
De atât amar necaz.
De mănânc *pâne uscată*,
Ea-i cu lacrimi *picurată*.

Împrejurările foarte grele pe care le întâmpinăm fiecare, nu trebue să ne facă să ne pierdem încrederea într'o soarte mai bună şi mai ales în renaşterea şi independenţa ţării noastre.

Să nu uităm că tragedia noastră naţională de acum a fost întrevăzută de Gheorghe Lazăr care sfătuia în 1821 la Cotroceni pe Tudor Vladimirescu în aceşti termeni :

« Mai bine de o mie de ori împilaţi încă de Turcul ce se ucide singur ca imperiu, decât ajutaţi de Muscali. Subt Turc, vom rămânea tot Români ; subt Muscali ne pierdem pe lângă drepturi şi numele. *Subt Muscali căpeteniile şi dregătorii noştri nu vor mai fi pământeni* ». (I.E. Rădulescu, Scrieri, p. 437).

Trecutul neamului nostru nu este decât un şir aproape neîntrerupt de suferinţe. Sântem parcă, cum spunea Goga, « creştini ce n'avem sărbătoare, cei mai buni copii ai firii, urziţi din lacrimi şi sudoare ». *(Plugarii)*.

Acum o sută şi mai bine de ani, când nu se realizase nici chiar Unirea mică (a Munteniei cu Moldova), Bănăţeanul Dimitrie Ţichindel (originar din Becicherecul mic) spunea — ca şi Şincai, Petru Maior, etc. — cu glas răspicat generaţiunii sale :

« Să fim noi toţi Românii una, să ne iubim ca fraţii » (E. Rădulescu, Scrieri, p. 245). Iar Eliade Rădulescu adăuga, în 1838 :

« Una trebue să fie naţia românească, şi să primească Românii cu dragoste şi cu recunoştinţă ceea ce le dau ai săi de oriunde, cu dragoste si cu duhul frăţiei...

Tot cel ce se simte Român să simtă că şi în vinele fratelui circulă un sânge fierbinte tot român şi în pieptul lui bate o inimă tot românească, bate poate tot acelaşi cuget şi pentru acelaşi sfârşit. Mare e Dumnezeul creştinilor şi mari sânt decreturile şi judecăţile sale. Va împărăţi odată Pacea şi frăţia între noroadele pământului, şi Românii întru dragoste vor fi şi ei un mădular al cestei familii universale » (Scrieri, p. 246).

După mai bine de un secol această sfântă idee de unire a tuturor Românilor a fost realizată, subt ochii noştri aprinşi de bucurie.

Dar aceiaşi ochi au avut nenorocul să fie de faţă la dărâmarea străduinţelor înaintaşilor, precum şi la această neagră şi amară pribegie.

Acum ceva mai bine de o sută de ani Alecu Russo scria în închisoarea ungurească din Cluj :

« Dintre toate despotismele, niciunul nu e mai urît decât acel ce caută pe fereastră înăuntrul familiilor, se amestecă în afacerile private şi face a depinde siguranţa, liniştea şi chiar viaţa concetăţenilor de la protegerea indivizilor, iar nu de la scutul legilor » (Scrieri postume, p. 152).

Şi tot el adăuga, mai târziu :

« Pentru unele popoare ticăloase, cuvântul revoluţie însemnează : să spânzuri pe oameni şi să atârni adevărata libertate pe prăjina desmăţului » (Scrieri postume, p. 153).

Şi invoca, întocmai ca şi Eminescu, figura lui Ţepeş :

« O, Vlad Ţepeş, unde eşti ca să împodobeşti cum trebue aceste ţepi înfipte în pământ românesc de duşmanii Românilor » (Scrieri postume, p. 153).

Iubiţi Compatrioţi,

Poate aţi vrea să-mi puneţi întrebarea următoare :

Ce legătură au toate cele ce ni le spuneţi cu titlul conferinţei din astă seară : *Limba română şi limbile romanice ?*

Răspunsul mieu la această presupusă întrebare e următorul :

Cele spuse adineauri n'au la prima vedere nici o legătură cu subiectul conferinţei mele.

Dacă însă ne gândim la rostul acestor conferinţe în întregul lor, legătura mi se pare firească şi chiar necesară ca un fel de mărturisire solemnă, care s'ar putea exprima şi în termenii următori :

Noi şi Dvoastră, iubiţi compatrioţi, ne întâlnim în această sală a Institutului catolic din Paris — singura Instituţie de cultură care a deschis larg porţile ei ca să se discute probleme ştiinţifice româneşti — ca să vorbim de durerile noastre, de ceea ce ne aminteşte de glia noastră, de fraţii noştri rămaşi departe subt opresiunea

sălbatecă a străinului, de cei care au zidit cu multă sudoare şi cu multe jertfe ceea ce s'a numit pe harta Europei *România*.

Fapta noastră şi a D-voastre, Iubiţi Compatrioţi, vrea să fie o mărturie vie că spiritul românesc liber n'a fost îngropat, că minţile noastre nu ne sânt încătuşate de lanţurile asupritorului, că noi credem mai mult ca oricând, în renaşterea şi în independenţa noastră.

Noi nu sântem decât nişte modeşti continuatori ai străduinţelor înaintaşilor noştri, iar D-Voastră faceţi parte din cei care vor trebui să încălzească şi să facă să trăiască în generaţiunile care vin aceleaşi idealuri care vrem să vi le încredinţăm cu aceeaşi sfinţenie şi cu acelaşi devotament cu care le-am primit ca zestre de la cei care se odihnesc în Domnul de curând sau mai de mult.

Nu vrem să pierdeţi, în frământările grele ale vieţii de pribegi, nici legătura cu ideile spirituale ale neamului nostru, nici datoria grea în ceasul de faţă, nici curajul de a înfrunta cu bărbăţie viitorul pentru ca România liberă să nu fie numai ceea ce a fost, ci ceva şi mai mult, dacă se poate, fiindcă niciodată neamul nostru *în trecut* n'a avut norocul să aibă în ţări străine un număr aşa de *însemnat de tineri*, care vor putea să-i aline marile lui dureri de astăzi în ziua mare a libertăţii, care se apropie.

Se apropie zic, fiindcă numai în pragul zorilor noaptea e mai neagră decât oricând, numai în pragul zorilor sufletele îndrăcite se grăbesc să mărească numărul nedreptăţilor. Se apropie alba, fiinţele slabe de înger se lasă furate de somn, dar D-Voastre şi noi sântem treji şi gata să întâmpinăm cu lacrimi de bucurie şi cu spirit de jertfă primele raze ale dimineţii României reînviate !

Sănătatea face tot mai mari progrese în trupul istovit de războaie al bătrânei Europe, păstrătoarea celor mai sfinte idealuri ale omenirii.

Şi Europa, Europa începe a fi iar una ! Ea cuprinde şi ţara noastră, plaiurile noastre, fiindcă din cele mai îndepărtate vremi, ai noştri au pus pe acest altar mii de jertfe, pentru ca să rămână nepângărită această comoară de valori spirituale.

Odată sănătatea înstăurată în minte în creieri, ea coboară la inimă şi nu se opreşte şi nu se va opri până când nu va cuprinde în îmbrăţişarea ei binefăcătoare şi pe cei din Ţinutul Orheiului, pe Leul creştinătăţii care doarme somnul de veci la Putna şi pe cei din Transilvania, Banat, Ţara Banilor Olteniei şi din pământul de la mare a lui Mircea.

Pe umerii multora din noi apasă ani grei şi mulţi şi *oarecare fior că nu vom vedea ziua mare cu ochii noştri proprii*.

Vom vedea-o însă prin ochii voştri şi de acolo, din înălţimi, vom binecuvânta fapta voastră şi spiritul vostru de jertfă pus în temelia României libere, aşa cum Meşterul Manole a pus — cum spune legenda — în temelia Mănăstirii Curţii-de-Argeş trupul viu al soţiei, cel încă nenăscut al copilului şi apoi pe sine însuşi, după ce opera arhitectonică a fost realizată spre glorificarea Celui prea sfânt şi prea Bun, Părintele tuturor celor năpăstuiţi şi neîndreptăţiţi.

Acesta este rostul acestei lungi întroduceri.

Noi simţim până în adânc de suflet ca şi Dvoastră versurile din *Rugăciunea* lui O. Goga :

Rătăcitor, cu ochii tulburi,
Cu trupul istovit de cale,
Eu cad neputincios stăpâne,
În faţa strălucirii tale.

În drum mi-se desfac prăpăstii
Şi'n negură se 'mbracă zarea,
Eu în genunchi spre tine caut :
Părinte orândue-mi cărarea !

Alungă patimile mele,
Pe veci strigarea lor o frânge,
Şi de durerea altor inimi
Învaţă-mă pe mine-a plânge.

Nu rostul mieu, de-apururi pradă
Ursitei maştere şi rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plângă 'n lacrimile mele.

Dă-mi tot amarul, toată truda
Atâtor doruri fără leacuri
Dă-mi viforul în care urlă
Şi gem robiile de veacuri.

De mult gem umiliţii 'n umbră,
Cu umeri gârbovi de povară...
Durerea lor înfricoşată
În inimă tu mi-o coboară.

În suflet seamănă-mi furtună,
Să-l simt în matcă-i cum se sbate,
Cum tot amarul se revarsă
Pe strunele infiorate ;

Şi cum subt bolta lui aprinsă,
În smalţ de fulgere albastre,
Închiagă-şi glasul de aramă :
Cântarea pătimirii noastre.

Limba română şi limbile romanice

După mai bine de un secol de cercetări, astăzi limba noastră ocupă un loc de frunte printre limbile romanice, şi dacă se poate vorbi — cum au făcut-o mulţi istorici apuseni — de minunea înfăptuită de Roma prin marea *unitate linguistică* realizată de la Lisabona până dincolo de Nistru (cu excepţia părţii din Peninsula balcanică, ocupată de popoarele slave şi de albanezi) şi din regiunea Rinului inferior până în Sicilia, cu atât mai vârtos se poate vorbi de *miracolul* păstrării limbii noastre în mijlocul unor limbi care n'au nimic comun cu felul de exprimare caracterisctc popoarelor neolatine.

Nu se poate face însă un examen al limbii noastre în raport cu celelalte limbi romanice dacă nu se îndeplinesc de la început următoarele condiţiuni care mi se

par fundamentale oricărei analize ştiinţifice, şi aceasta pentru simplul motiv că în timpul din urmă — datorită unei influenţe al cărei punct de plecare n'aş vrea să-l precizez acum — studiile linguistice au început să devină tot mai abstracte, ca şi când limba ar fi un produs material şi nu spiritual, ca şi când gândurile noastre, întruchipate din cuvinte (ele însele compuse din sunete), ar fi rezultatul unei maşini care gândeşte la poruncă.

Aceste condiţiuni sânt următoarele :

1. Cunoaşterea împrejurărilor istorice în care s'a desvoltat o limbă, împrejurări care, în mod firesc, i-au determinat evoluţia, fiindcă limbajul omenesc este cel mai important factor de comunicare a ideilor, iar prin tipar el devine un miraculos ciment care încheagă străduniile unei generaţiuni trecute de cele ale celei ilustrate de urmaşi ;

2. Cunoaşterea ideilor despre evoluţia limbajului care şi-au făcut treptat drum în mintea linguiştilor, care, până acum un secol şi jumătate erau aproape identice cu cele ale gramaticilor greci şi latini, care se socoteau nu numai în drept să impună anumite forme, ci să le facă obligatorii, oarecum cu forţa, făcând apel la concursul autorităţii de Stat, din ce în ce mai centralizatoare şi mai autoritară.

Dacă învăţaţii noştri din a doua jumătate a secolului trecut ar fi cunoscut mai bine izvoarele de inspiraţie ale pionierilor limbii noastre literare, nu i-ar fi acuzat nici de *latinism*, nici de *beţie de cuvinte*, etc., fiindcă aceşti pionieri nu făceau altceva decât să aplice limbii noastre, în faza ei de fixare în scris, idei care erau oarecum la modă în Apus, în cele mai multe ţări, unde de pildă, sistemul ortografic etimologic, în loc să fie abandonat, a fost şi mai puternic accentuat.

3. Să se cunoască limba românească nu numai după forma pe care o are în operele literare, fiindcă această limbă nu reflectează întotdeauna formele care pot explica mai uşor evoluţia ei. Trebue să se cunoască şi *limba populară*, care s'a desvoltat nestânjenită de anumite împrejurări istorice sau culturale caracteristice istoriei fiecărui popor.

Greşala mare pe care o fac astăzi mulţi învăţaţi străini care se ocupă de limbile romanice rezidă, mi se pare mai ales în faptul următor : ei analizează limba pe care au învăţat-o din cărţi şi nu sânt foarte des în stare s'o vorbească. De cunoaşterea limbii populare nici nu poate fi vorba, fiindcă mulţi romanişti *n'au vorbit niciodată un dialect.*

Literatul francez Charles Nodier a afirmat în 1834 că *un om care n'a studiat cu atenţiune graiurile populare ale limbii proprii, nu-şi cunoaşte limba părintească decât pe jumătate.*

Studiile de limbă, după un secol de intensă activitate, apar mult mai complexe, fiindcă e vorba de a reconstrui un trecut plurisecular de evoluţie luând ca bază forma de astăzi a limbii, precum şi documentele istorice linguistice, care, cum e firesc, au suferit o puternică influenţă a tradiţiunii grafice.

Ceea ce se spune de obiceiu că aparţine unei regiuni din teritoriul unei limbi, nu reprezintă în realitate decât o imagine falşă a unei limbi. La noi, de pildă, limba

primelor noastre texte religioase, cred că trebue socotită ca o imagine puţin fidelă a limbii noastre, fiindcă traducătorii erau slugarnici (imitau textul slavon sau unguresc), nu erau, în numeroase cazuri, Români, ci străini, consideraţi buni meşteri în arta tiparului.

Iată de ce în conferinţa mea de astăzi, aş vrea să mă ţărmuresc la semnalarea câtorva evenimente istorice care mi se par caracteristice pentru *trecutul istoric al limbii noastre*, precum şi pentru încercările ei de afirmare în scris, subt formă literară.

Este deci vorba de un fel de introducere pentru o serie de conferinţe în legătură cu această problemă.

Faptele istorice sânt, în linii generale, suficient de bine cunoscute :

1. Pătrunderea romană în Peninsula balcanică începând cu sec. al II-lea înainte de Cristos şi ajungerea Romanilor la Dunăre în pragul erei creştine.

Sudul Dunării a cunoscut felul de viaţă roman deci cu aproape 2 secole înainte de ce el s'ar fi întins şi în nordul Dunării.

2. Ocuparea Daciei propriu zise şi a regiunilor învecinate, mai ales la răsărit de Carpaţi, şi asta în jurul secolului I al erei noastre.

3. Părăsirea oficială a Daciei în secolul al III-lea şi supravieţuirea lumii romane oficiale în sudul Dunării până prin secolul al VII-lea, când apar pe orizontul istoriei tot mai numeroase popoare barbare, venind din răsărit.

4. După aşezarea Slavilor în Centrul Europei şi după coborîrea lor în Peninsula Balcanică, precum şi după împlântarea între noi şi lumea romană apuseană a *Ungurilor*, legăturile noastre cu Occidentul sânt întrerupte pentru mai multe secole, în care s'au petrecut fapte pe care nu le cunoaştem decât într'un mod foarte fragmentar, sânt parcă nişte *hârburi ale istoriei noastre frământate* şi chinuite care nu ne permit să recunoaştem forma exactă a vasului.

Se pare că între noi şi lumea latină din Apus a existat totuşi o legătură prin intermediul *limbii dalmate* care s'a mai vorbit la sfârşitul secolului trecut pe coasta Dalmaţiei. Din frânturile acestei limbi, notate cu piozitate de învăţatul italian *M. Bartoli*, putem recunoaşte încă câteva particularităţi care sânt mai aproape de limba noastră decât de limba italiană.

În cercetările noastre asupra formării limbii admitem în general secolul al VII-lea ca extremă posibilitate de legătură între limba latină din nordul şi din sudul Dunării şi între celelalte limbi romanice, în special limba italiană, cu dialectele ei nordice, dialectul *friulan*.

Limba noastră a trebuit să fie în legătură şi cu latina vorbită în *Pannonia* până la o dată greu de precizat.

În primele documente ungureşti se vorbeşte, în regiunea Panoniei, de *Pascua Romanorum*, iar numele de persoane din aceleaşi documente prezintă particularităţi de limbă care reamintesc mai curând limba noastră decât limbile romanice mai apropiate, adică *dialectul friulan* şi limba romanşă din regiunea Grisonilor.

Prin organizarea unui puternic stat slav în sec. al IX-lea în sudul Dunării, subt binevoitoarea oblăduire a imperului roman răsăritean — care nu mai păstra

imba latină ca limbă oficială, ci introdusese greaca — prin organizarea statului maghiar în Câmpia dintre Dunăre şi Tisa, soarta noastră era oarecum pecetluită pentru multe secole, iar legătura cu celelalte limbi romanice complet întreruptă.

Această situaţie defavorabilă nouă, a fost însă hotărâtoare pentru desvoltarea limbii noastre.

Pătura noastră de intelectuali s'a dat de sigur — ca şi în secolele viitoare — de partea străinilor stăpâni, ca să-şi poată menţinea privilegiile care nu au putut fi păstrate cu armele.

Cronicile ungureşti şi slavone pomenesc câteva nume de conducători români în epoca de cucerire a Transilvaniei, iar cele bizantine amintesc mai mulţi şefi Valahi în Tesala, Epir, precum şi în regiunea Munţilor Haemus, în vremea Imperiului româno-bulgar, atât de vehement contestat în caracterul lui românesc de învăţaţi bulgari contemporani.

Istoria iar tace mai multe decenii, până când, în acelaşi drum de expansiune spre răsărit a regilor Ungariei, elementul românesc apare tot mai des în documentele regilor unguri, atât pentru partea de Sud a Transilvaniei (Făgăraş), cât şi pentru partea de Nord, ţinutul Maramureşului, de unde au plecat mai mulţi nobili români ca să fundeze Ţărişoare române independente : *Muntenia* şi *Moldova*.

A fost o frământare şi o luptă eroică, la temelia căreia au fost puse multe jertfe trupeşti şi multă dragoste spre a fi stăpâni la noi acasă.

Însă această dimineaţă naţională aşa de încurajatoare a fost de puţină durată, deşi voevozii noştri au căutat să facă un fel de echilibru între Apus şi între lumea din Bizanţ. Mormintele domneşti de la Curtea-de-Argeş atestă această influenţă, ca şi modestele săpături făcute în capitalele succesive ale Moldovei.

Limba slavonă s'a înscăunat în această epocă puţin cunoscută şi la curţile domneşti şi la altarele bisericilor noastre.

Pe când în Apus, începând cu secolul al XIII-lea limba naţională îşi face apariţia în scris, şi asta mai ales în Italia, la noi dacă au existat cărturari români au scris probabil în limba slavonă, care, în mod firesc, nu putea să contribue la punerea în valoare a limbii noastre.

Pe când *Dante* în Italia, frământată şi chinuită de lupte politice, crează prima limbă naţională (*Divina Comedia*, 1304-1307) cu valoare literară — abandonând latina — la noi se tipăresc, două secole mai târziu, primele cărţi în limbă slavonă, fiindcă dragostea fără de margini faţă de străini nu s'a desminţit niciodată nici la vatra ţărănească şi nici la palatul domnesc. *Călugări slavi*, pribegi de răul turcesc, au găsit adăpost în Ţările noastre şi au ajuns chiar printre feţele bisericeşti cele mai de frunte, punând temelie la numeroase mănăstiri în regiunea colinelor Carpaţilor.

Numărul celor care ştiau limba slavonă a trebuit să fie foarte redus la noi, chiar printre cărturarii timpului.

Aşa trebue să se explice nevoia de a avea cărţi scrise în limbă «proastă» — adică simplă românească. Aceste cărţi erau, în cea mai mare parte de natură religioasă.

Limba primelor texte româneşti nu prezintă, în general, o structură a frazelor ; această sintaxă neromânească aminteşte foarte des cercetătorului un fenomen

linguistic aproape identic cu cel pe care-l are fraza românească subt condeiul celor care scriu astăzi româneşte după ce au învăţat această limbă numai la şcoală, fiindcă acasă vorbeau limbi mai nobile.

Au venit apoi secolele furtunoase ale Reformei, când bieţii Români erau ademeniţi de Luterani, de Calvini şi apăraţi de cei care doreau să nu se ştirbească întru nimic limba pravoslavnică.

Bunul simţ românesc a ieşit însă, cu multă greutate, e drept, învingător din această luptă, întroducându-se limba românească în bisericuţele noastre, mici modeste, făcute aşa după cum ne ajutau puterile, fiindcă tot avutul care ar fi putut prisosi trebuia plătit ca bir străinului de pe malurile Bosforului ai căruia sfetnici slugarnici căutau să se arate darnici peste măsură.

A venit apoi în desvoltarea limbii noastre alt curent, alt *zeu linguistic* la care s'au închinat mulţi cărturari români aproape două secole : *limba greacă*. Influenţa ei n'a făcut decât să crească în epoca Fanarioţilor şi să ameninţe însăşi existenţa limbii noastre, ca limbă de cultură.

Chiar prima şcoală românească deschisă în August 1818 în Bucureşti în ruinele Sf. Sava de Gheorghe Lazăr era şcoală de *Bogoslovie şi de inginerie*, căci spuneau boierii :

« *Inginerie vrem noi, dascăle, să ne măsoare băieţii moşiile, şi de inginerie apucă-te să înveţi, că socoteală învaţă ei în toate băcăniile* ».

Şi bietul Lazăr, după mărturisirea lui Eliade Rădulescu, « Se bătea omul cu pumnii în piept, şi arădica mânile la cer strigând :

« Doamne, până când anii blestemului ? »

Acestea erau curate vorbele lui în ceasurile mâhnirii » (Scrieri literare, p. 254).

Epoca de la 1818 — deci abia acum mai bine de un secol — e descrisă de Eliade Rădulescu în termenii următori :

« Totul era degeneraţie şi amorţire în ceea ce se atinge de numele *Român* şi *Patrie*, până să nu vie răposatul întru fericire Georgiu Lazăr în ţara noastră. Limba începuse a se corci şi a se corumpe cu totul ; prin biserici preoţii şi cântăreţii erau plini de orgoliu dacă putea a face serviciul divin pe grecie, cum se zicea pe atunci ; şi limba greacă se schimonosea în limba lor nedeprinsă cu accentul grec. De nu puteau mai mult, încai cântările se sforţau a le parodia în greceşte. Spre aceasta, fiindcă era în modă, erau tipărite înadins, de speculaţie, nişte Bucoavne în limba elenică cu slove chiriliene » (Scrieri, p. 415).

« Eşind din biserică, unii juni se duceau să vadă *frumuşale*, căci baluri şi teatre nu erau, şi unde femeile se duceau să-şi arate la vedere veştmintele şi sculele şi sprâncenile îmbinate ca la fanarioatele de la curte, vedeai pe jăluitor a căuta să-şi facă şi să-şi dea jalba (petiţia) la guvern în limba greacă şi a se rugade redactorul ei a o face ceva mai *elenică*. Cine era boier îi era ruşine a spune că e Român ; cel cu părinţi necunoscuţi, dacă ştia două-trei (cuvinte) greceşti nu mai vrea să treacă de Român : zicea că e grec (şi Eliade adaugă, într'o notă : astfel în fine mie mi se schimbă numele de familie *Rădulescu* în *Heliade*). Numele de *tată* şi *mamă* erau nume proaste şi se auzeau numai în casele mojicilor ; se zicea *băbacă* şi *nineacă* şi prin unele case *afendake*. Prin casele boierilor nu cuteza a se zice *Tatăl nostru*, căci

ar fi fost o profanaţie să facă pe Dumnezeu mojic ; Dumnezeu era şi el *băbacă*. Aceasta şi mai rău decât aceasta era starea Românului în aceea ce se atinge de inima şi de sufletul lui şi de naţionalitatea lui » (Scrieri, pp. 416-417).

Situaţia nu s'a îmbunătăţit mult după strădania lui Lazăr.

Când Eliade Rădulescu a continuat, din proprie iniţiativă, activitatea lui Lazăr, s'a isbit de la început de opoziţia categorică a Mitropolitului Grigore al Ungro-Vlahiei (1823-1834), după cum se vede într'un articol postum publicat *abia în 1880*.

Prezentându-se Eliade Rădulescu cu Daniel Tomescu la mitropilitul Grigore cu *tabele lancasteriane* într'un alfabet simplificat (nu *ciocoesc* prin care se numea maniera introdusă de Fanarioţi, prin care se imita modelul scrierii turceşti abreviind, lepădând vocalele şi aruncând finalele cuvintelor sau chiar consonante deasupra literilor), acesta îi primi, fulgerându-i din ochi cu vorbele următoare :

« Cine sunteţi voi, să cutezaţi a strica limba românească şi a vă atinge de legea şi de credinţa *pravoslavnică ?* ce sânt erezurile acestea ? Voi vreţi să ne lăsaţi şi fără icoane ! V'aţi atins şi de *homousion* (= cel de o fiinţă cu Tatăl = Isus Hristos). Unde mai e şi Isus Hristos (IC̃ XP̃) fără perispomeni pe deasupra ? Unde mai e Alfa şi Omega, dacă voi, nelegiuiţilor, aţi lepădat pe Omega ? S'a dus şi legea şi credinţa de când s'au dus acele vremi pe când nişte oameni de-alde voi erau *arşi de vii !* Surghiun am să vă fac pe toţi câţi aţi ieşit din acel *cuib al dracului*, unde dascălul Lazăr a clocit ouăle Satanei » (Scrieri, pp. 281-282).

Iată cum erau privite iniţiativele de renaştere naţională şi de punere în lumină a limbii româneşti pe când ea avea îmbrăcămintea de alfabetul cirilic.

Şi să nu uităm că suntem după ce cărturarii transilvăneni au spus sus şi tare *că e mare lucru a fi Român*, şi după ce acelaşi Lazăr a avut bărbăţia să spună la înscăunarea de mitropolit a lui Dionisie Lupul :

« Dacă s'ar ridica din ţărână duhul strămoşilor romani şi ar privi peste strănepoţii Marelui Cezar, slăvitului Aureliu şi înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaşte-i-ar ? Negreşit că i-ar căuta în palaturile cele mai împărăteşti, şi i-ar afla în vizuinile şi bordeile cele mai proaste şi încenuşate ; i-ar căuta în scaunul stăpânirii, şi i-ar afla subt jugul robiei ; i-ar căuta proslăviţi şi luminaţi şi cum i-ar afla ? Rupţi, goi, amărîţi şi asemănaţi dobitoacelor, de tot căzuţi în prăpastia orbiei, bine gătiţi spre slujba vrăşmaşului omenirii, răpitorul casei părinteşti » (Heliade Rădulescu, Scrieri, p. 433-444).

Cercetătorul care examinează trecutul nostru sbuciumat cu rare zile senine în care gândirea poate să se înalţe spre zenit şi să creeze opere care înfruntă timpurile, înţelege mai bine de ce bardul de la *Ipoteştii Botoşanilor* vorbind de primii noştri scriitori, se exprima în jurul anilor 1870 astfel :

» Iară noi ? noi, epigonii ?... Simţiri reci, arfe sdrobite
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urîte,
Măşti râzânde, puse bine pe-un caracter inimic ;
Dumnezeul nostru : umbră, patria noastră : o frază ;
În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază ;
Voi credeaţi în scrisul vostru, noi nu credem în nimic !

Şi de-aceea spusa voastră era sfântă şi frumoasă,
Căci de minţi era gândită, căci din inimi era scoasă,
Inimi mari, tinere încă, deşi voi sânteţi bătrâni.
S'a întors maşina lumii, cu voi viitorul trece ;
Noi suntem iarăşi trecutul, fără inimi trist şi rece ;
Noi în noi n'avem nimica, totu-i calp, totu-i străin ! »

(Epigonii)

Dragoste fără margini pentru neam şi ţară

Cei care au contribuit la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea la fixarea limbii noastre în scris, la introducerea alfabetului latin şi la renaşterea naţională au fost o mână de oameni, care au pus dragostea de neam şi de ţară mai presus de orice interese personale.

Sânt în primul rând reprezentanţii primei afirmări ştiinţifice româneşti, ceea ce numim în tratatele noastre, prin un termen care mi se pare impropriu, *şcoala latinistă*, adică Samuel Micu, George Şincai şi Petru Maior, care au slujit cu credinţă nu numai biserica lor, ci şi neamul românesc în întregime, pe care l-au socotit întotdeauna *un tot*, un bloc, fie în Transilvania, fie peste munţi, continuând astfel măreţul act al celor care au fundat Muntenia şi Moldova independente.

Dacă comparăm rezultatele obţinute de această primă afirmare ştiinţifică românească cu caracter intern şi extern cu cea determinată de Reformă pentru introducerea limbii române în biserică constatăm uşor că prima mişcare culturală a avut un răsunet mai puternic în sufletele şi minţile româneşti.

Marele învăţat *Ovid Densuşianu* caracterizează această activitate în termenii următori :

« O epocă de regenerare începe pentru întreaga noastră viaţă intelectuală, când învăţaţi transilvăneni vin să propage, prin scrierile lor, convingerile pe care se întemeiază renaşterea noastră de la începutul secolului trecut. Ideile pentru care a luptat şcoala transilvăneană au schimbat cu desăvârşire modul nostru de a gândi şi lor le datorăm multe din binefacerile de care ne bucurăm astfel. Pentru un istoric care urmăreşte progresele pe care le-am realizat de o sută de ani încoace, epoca în care au trăit scriitorii de peste munţi, apare una din cele mai fecunde din mişcarea noastră culturală ».

Problemele de limbă au format una dintre preocupările lor principale, căutând să fixeze primele norme sau legi de evoluţie ale limbii române, precum şi introducerea alfabetului latin, şi primul răspuns bazat pe cercetări ştiinţifice în legătură cu *continuitatea noastră în Dacia*.

Cred că o lucrare ştiinţifică amănunţită ar arăta că modeşti popi transilvăneni erau la curent cu ideile linguistice caracteristice epocei lor şi că pot fi socotiţi în multe privinţe ca precursori faţă de tot ceea ce se făcea în Apus.

Trebue să constatăm cu regret că o seamă din cercetătorii noştri de mai târziu — puţin orientaţi în problemele de linguistică europeană — au pus într'o lumină defavorabilă meritoasa lor strădanie, făcând ca termenul *latinist* să aibă un înţeles dispreţuitor.

Dialogul între *Nepot şi Unchiu* a lui Petru Maior se află, de pildă, printre scrierile unor învăţaţi cu renume european, dar evident în legătură cu originea limbii lor.

Importanţa limbii *latine vulgare* sau *populare* recunoscută de Petru Maior la baza limbii noastre — şi de aici părerea lui că limba română e mai veche decât limba italiană — n'a fost recunoscută în Apus decât după mai multe decenii.

Şi s'ar putea înmulţi uşor aceste consideraţiuni.

Pentru Eliade Rădulescu problema limbii noastre a format una dintre principalele sale preocupări. Ideile pe care le-a susţinut îl aşază la acelaşi nivel cu mulţi savanţi renumiţi ai Occidentului.

Drept curiozitate, mă mărginesc să semnalez câteva din ideile lui Eliade Rădulescu. El caracterizează în 1837 limba astfel :

« Limba este o icoană a ideilor şi simţămintelor unui om sau norod. În limba unui norod poate să vază cineva cât e de slobod sau rob, câtă omenie are, cât e de simţitor sau crud, ş.c.l. Sunt limbi care alte vorbe au pentru oameni şi altele pentru dobitoace, şi termenii care îi întrebuinţează pentru dobitoace, îi dau şi robilor » (Scrieri, p. 207).

« De va cerceta cineva limba Românului vede într'însa întipărite simţămintele şi obiceiurile de o *egalitate* ce i-a rămas moştenire de la strămoşii săi şi pe urmă s'a întemeiat prin moralul dumnezeeştii Evanghelii. Pe Român, în toată împilarea lui ce a suferit, *îl aude* cineva îndreptându-se de la Ban până la ţăran şi până la rob cu « dumneata ». Românul niciodată n'a socotit pe om mai mult decât om, niciodată până acum îndreptându-se către *unul singur* n'a zis « dumneavoastră », n'a zis « *faceţi* » ; el n'a vorbit înmulţind persoana nici căpetenia neamului, nici căpeteniei religiei : « Faci dumneata, hotărăşti măria ta » şi « binecuvintează stăpâne » şi atâta tot. « A murit împăratul » şi « a murit robul ».

« În care limbă se poate vedea atâta de credincios întipărit moralul cel înalt al Evangheliei ? Câte din noroadele ce se trag din acei domnitori ai lumii au păstrat mai mult obiceiurile strămoşilor lor şi felul cel drept şi firesc de a se exprima prin toate năvălirile de străini şi amestecul cu dânşii, ca Românii ? Românul a sărăcit, dar n'a moflunzit, a căzut dar nu s'a întinat ; trupul i-a fost jos, dar sufletul religiei l-a păstrat întru curăţia şi înălţimea sa » (Scrieri, pp. 207-208, nota 2).

Eliade Rădulescu dă *un sfat* care mi se pare interesant de reamintit astăzi, după mai bine de un secol :

« Fraţi Români, de unde vă aflaţi : fiţi cetăţeni cinstiţi, supuneţi-vă legilor subt care sunteţi, căci acolo e siguranţa fiecăruia ; iubiţi şi cinstiţi pe stăpânii voştri, dar nu vă pierdeţi vrednicia omului şi a creştinului, singura moştenire dela strămoşii noştri. Nu vă îngroziţi nici vă maimuţaţi să înmulţiţi chipul ce vedeţi înaintea voastră : Domn e tot omulşi cu « Domnia Ta » vă îndreptaţi la el. N'a fost în obiceiurile şi limba voastră « Dumneavoastră » şi « Măria Voastră ». Vorbele nu sunt nimic ; dar vorbele sunt icoana inimii şi a gândului, şi de multe ori deşteaptă ori corumpe inima şi gândul, şi eu despre inimă şi despre gând vorbesc, şi inimile şi gândurile voastre au fost frumoase şi nu le stricaţi.

Mergeţi în Europa, luaţi cele bune şi frumoase, asemănaţi-vă albinelor, trageţi mierea din flori şi lăsaţi pe seama muştelor să-şi cate aiurea demâncarea. Fugiţi de relele Europei, fugiţi ca de cea mai grozavă şi lipicioasă ciumă, care omoară fiinţa morală şi prin urmare politică » (Scrieri, p. 209, notă).

Un studiu asupra termenilor întrebuinţaţi de Român când se adresează unei persoane şi cei întrebuinţaţi de celelalte limbi romanice ar putea ilustra şi el un aspect al acestui spirit de egalitate pe care l-a semnalat Eliade Rădulescu.

Fixarea limbii noastre literare s'a făcut mai ales în secolul al XIX-lea. În analiza acestui proces trebue să ţinem seamă în mod firesc şi de contribuţia importantă pe care a avut-o limba textelor noastre religioase precedente, precum şi de strădania depusă de cronicari.

Întemeierea Academiei Române, determinată şi de Societatea literară de la Sibiu (devenită mai târziu Asociaţiunea pentru literatură şi cultură), a fost hotărâtoare pentru limba scrisului românesc.

Cărturarii secolului trecut care au întemeiat-o şi-au fixat ca prim obiectiv publicarea unei Gramatici şi a unui Dicţionar al limbii române, două opere care ar fi fost fundamentale pentru limba noastră. Aceste două mari opere încă n'au putut fi deplin înfăptuite.

Ţin însă să afirm că dacă ele ar fi fost realizate de Români — chiar într'o formă imperfectă — ar fi putut determina un interes mai mare printre romanişti în legătură cu importanţa limbii noastre.

Vor rămâne desigur în istoria noastră numeroase jertfe omeneşti de pe câmpurile de bătaie din ţară şi de dincolo de hotarele ei, dar ar trebui să nu uităm că trebue să luptăm cu aceeaşi dârzenie şi pe teren ştiinţific şi linguistic, fiindcă paginile cele mai luminoase din istoria omenirii sânt cele care încrestează victorii sprituale.

Dacă există aşa de numeroase afirmaţiuni greşite despre limba noastră în scrierile ştiinţifice din Apus, acest fapt se datoreşte în mare parte nouă. Ar fi trebuit să contribuim, ca şi alte popoare neolatine, la punerea în valoare a limbii noastre şi să arătăm cu documente că este indispensabilă cunoaşterea ei, pentru a se putea explica mai bine chiar evoluţia limbii italiene sau spaniole sau chiar franceze.

Să nu vă surprindă afirmaţiunea mea, care vă poate aminti pe cea a zişilor « latinişti ».

Motivul este astăzi pentru un romanist foarte simplu :

Latina vorbită sau vulgară e fragmentar cunoscută. Romanistul nu poate să distingă foarte des ceea ce aparţine cu adevărat latinei vorbite şi ceea ce ar putea fi atribuit *latinei târzii*, adică latina întrebuinţată ca limbă de cultură până prin secolul al XIII-lea. Să nu uităm că latina a fost limbă de cultură până în sec. al XVIII-lea.

El trebue să facă apel la limba română, care, datorită izolării şi lipsei de contact cu Occidentul, a păstrat *formele latinei vorbite* care sânt cele mai arhaice şi cele mai genuine.

Un cuvânt neatestat în limba latină clasică ori în limba latină vorbită sau vulgară, poate fi socotit totuşi existent dacă el este atestat în limba română, şi poate fi considerat ca termen popular.

Acest fapt a determinat pe marii lexicologi ai limbilor romanice să pună limba română în fruntea celorlalte limbi romanice.

Cercetătorul român trebue să cunoască limbile romanice, ca să poată pune în lumină partea care caracterizează mai bine limba noastră.

Tineretul nostru, care a ajuns în Apus în urma unor împrejurări grele, ar putea aduce o contribuţie importantă nu numai limbii noastre, ci şi celorlalte limbi romanice, dacă s'ar strădui să-şi îndrepteze activitatea în acest domeniu ştiinţific.

Iată de ce mi se pare necesar să schiţez într'alte conferinţe problemele de limbă românească ce mi se par mai interesante de examinat din acest punct de vedere.

În faza la care au ajuns cercetările noastre asupra limbilor romanice, cercetătorii apuseni sânt oarecum siliţi să depăşască cadrul limbii lor naţionale, pentru ca să explice fenomenele de evoluţie caracteristice tuturor limbilor romanice.

Deoarece astăzi se cunosc suficient de bine şi *dialectele*, rezultatele la care pot ajunge aceste cercetări vor fi de cea mai mare importanţă pentru ceea ce noi numim *Romania* (adică toate ţările unde se vorbeşte astăzi limbi romanice).

Aceste studii fiind încă în prima lor *fază*, cercetătorii români s'ar inscrie de pe acum printre cei care deschid drumuri nouă în domeniul linguisticei.

Studiile linguistice moderne nu se limitează, ca în trecut, la o simplă înşirare de *legi sau norme* de evoluţii fonetice pentru ca să explice schimbările întâmplate de-a lungul mai multor secole, ci ţin seamă de numeroşi factori de natură *istorică*, *culturală*, *economică*, *socială*, etc.

Limbajul omenesc, produs al spiritului înainte de a fi un rezultat al organelor care contribue la materializarea lui, este în primul rând un produs al spiritului care suferă, cum e firesc, influenţa tuturor factorilor care pot determina viaţa unui popor.

Care e secretul succesului ?

Nu cred că e greu de precizat. Aş pune în primul rând cunoaşterea aprofundată a studiilor linguistice contemporane cele mai caracteristice ; cunoaşterea aprofundată a limbei proprii şi a câtorva limbi romanice care par a fi avut în trecutul îndepărtat o mai strânsă legătură cu limba noastră. În această categorie se află mai ales dialectele Italiei centrale şi meridionale, limba sardă, catalana, spaniola şi portugheza, precum şi dialectul friulan şi limba romanşă sau retică. E mult, recunosc, dar totul e posibil când există într'un individ pasiunea pentru ştiinţă, spiritul de jertfă necesar pentru a încresta în istoria linguisticei europene cel puţin un rând scris de un Român.

Comoara de graiu românesc e în mânile noastre ; ea a fost un adevărat Făt-Frumos din basmele noastre care ne-a arătat bunul drum al Unirii, deşi stăpânii vremelnici din Apus şi din Răsărit s'au împotrivit în repeţite rânduri şi au căutat să ne facă să ne uităm graiul strămoşesc cum o fac şi astăzi.

Limba, şi nu jeţurile împărăteşti sau boiereşti, a fost cea care ne-a servit ca busolă ca să regăsim, chiar subt haina sdrenţuită a slovelor cirilice, locul de unde

au venit strămoşii, precum şi comunitatea spirituală cu toate popoarele neolatine ale Apusului, care au dat Europei toată podoaba spirituală cu care se mândresc celelalte popoare. Şi e bine să nu uităm ce spunea marele învăţat francez A. Meillet.

« Derrière toutes les langues de civilisation du monde moderne, on sent le modèle latin, souvent dans des emprunts évidents, et, à défaut d'emprunts avoués, d'une manière également certaine sous des transpositions où se reconnaît le modèle latin : l'anglais, avec ses emprunts innombrables au latin et aux langues romanes, l'allemand, avec ses emprunts encore nombreux, avec ses calques latins ou romains, sont, sous une forme linguistique différente et sous les traits originaux qui en résultent, des langues de civilisation latine autant que les langues romanes elles-mêmes...

L'Europe et l'Amérique pourraient oublier l'unité d'origine de leur culture — elles ne le feraient pas sans dommage — ; leurs langues de civilisation, par ce qu'elles ont d'unité, avouée ou dissimulée, continueraient de témoigner que, derrière les diversités dont on se fait gloire et dont on exagère la valeur, demeure, parfois peu visible, souvent oublié, mais agissant, le puissant bienfait de l'unité romaine ». (Esquisse d'une hist. de la langue latine, p. 284.)

Reproducând acest pasaj din Istoria limbii latine, vreau să fac două constatări :

a) Meillet nu este acuzat de *romanism*, cum sântem învinuiţi noi de naţionalism atunci când punem în valoare comorile limbii noastre. La întrebarea *de ce oare*, nu vreau să răspund.

b) Dacă limba noastră poate să lămurească părţi importante din acea *unitate romană* de care vorbeşte învăţatul francez, atunci datoria noastră e să oferim apusului această contribuţie, şi fără întârziere.

În istoria frământărilor europene şi mai ales în cea a contribuţiunilor în domeniul studiilor de limbă n'am oferit încă, cum am fi putut, tezaurul pe care-l păstrează limba noastră.

Să nu întârziem a dărui ştiinţei europene şi mondiale strădania noastră şi în acest domeniu, fiindcă nu este puţin lucru a fi *Român*, cum spuneau popii din Transilvania, care ţineau într'o mână crucea şi în cealaltă condeiul, arătând generaţiunilor viitoare două drumuri de o importanţă capitală pentru neamul nostru.

Vom dovedi atunci lumii întregi că meritâm altă soartă, fiindcă ştim gândi şi ştim să fim creatori.

Conferinţă ţinută în 23.11. 1951, în cadrul Fundaţiei.

1 DECEMVRIE 1918

Pentru toată suflarea românească, fie ea încătuşată în casa părintească fie liberă în pamânt străin, astăzi e zi de sărbătoare, de mare praznic românesc. Trăesc momente de cea mai mare reculegere sufletească toţi care cred că cuvintele *limbă*, *neam*, *ţară* şi *regat* nu sânt nişte simple sunete lipsite de înţeles, nu sânt vorbe goale sau de clacă, ci cuvinte care întruchipează, într'un mânunchiu armonios, cele mai de seamă sentimente care caracterizează neamul românesc.

Împrejurările în care ne este dat să sărbătorim această zi, precum şi locul, sânt cu totul excepţionale, şi mi se par chiar simbolice în perspectiva viitorului.

Cei care se împărtăşesc acum din această sfântă reculegere sufletească sânt nişte oameni pe care lumea de astăzi îi numeşte « oameni fără de ţară », nişte băjenari sau pribegi, am zice în limba noastră, sau, cu un termen mai modern, « exilaţi politici », al căror număr e din ce în ce mai mare în acest secol al luminii şi al progresului.

Oricare ar fi numele cu care ne botează lumea pe noi astăzi, toţi ştim bine, şi o mărturisim neîncetat prin faptele noastre, că nu sântem nişte fiinţe fără de neam şi fără de ţară, ci nişte oameni care au avut curajul să apuce drumul greu al pribegiei, pentru ca să apere şi mai departe ceea ce s'a numit — şi se va mai numi încă — pe harta Europei *Regatul României*.

Exilaţii ştiu bine că nici un *ucaz* din lume nu va fi în stare să le smulgă din suflete şi din minţi dragostea de cei rămaşi acasă, iubirea de limba strămoşească, de ţară şi de formele de guvernământ pecetluite cu mii şi mii de trupuri de fraţi care dorm somnul de veci la Smârdan şi la Plevna.

Istoria popoarelor nu poate fi un fel de armonică al cărei burduf se întinde sau se strânge după bunul plac al unui cântăreţ becisnic, şi nici un fel de haină care poate fi schimbată sau colorată de la o zi la alta după gusturile năstruşnice ale unui negustor de istorie. Ceea ce a fost clădit cu jertfe şi cu sacrificii nu poate fi distrus de nici o fiinţă omenească, chiar dacă ar fi cu stea în frunte, fiindcă istoria omenirii nu cunoaşte încă nici un tiran care să fi putut îngropa definitiv idealurile de libertate ale popoarelor : *pentru spirit şi pentru ideile de libertate nu există mormânt !*

* * *

Ne-am întrunit în seara asta spre a ne aminti de măreaţa zi a Unirii Transilvaniei cu ţara-mamă, întâmplată acum treizeci şi trei de ani la Alba-Iulia, după ce fusese hotărîtă unirea Basarabiei şi a Bucovinei.

Soarta a vrut ca această serbare să se facă la Paris, capitala ţării care ne-a dat totdeauna un sprijin generos la realizarea idealurilor noastre şi ai cărei fii,

printre cei mai aleşi, dorm somnul de veci în pământul nostru, jertfă eroică pentru cauza noastră naţională. Albert Thomas spunea în 1917, la Sorbona, că misiunea Franţei este « *de lutter pour l'indépendance, pour l'unité des peuples et pour le triomphe du principe des nationalités ; si elle trahissait ce devoir, elle ne serait plus la France* ».

Altă împrejurare grăitoare mi se pare următoarea : nu departe de locul unde ne aflăm, s'au întrunit acum cei mai de vază reprezentanţi ai aproape tuturor neamurilor pământului, ca să vegheze ca pacea şi libertatea să domnească între popoare, chiar şi acolo unde ele au devenit vorbe moarte.

* * *

Întrunirea noastră este organizată de o Instituţie de cultură românească, creată în exil acum un an de Majestatea Sa Regele Mihaiu I-iu, cu titlul de *Fundaţia Regală Universitară Carol I.*

La baza ei stă deci un înalt spirit de prevedere şi oarecum de ancorare a prezentului nostru sbuciumat într'o epocă de înaltă valoare morală, epoca regelui Carol I care, cu dorobanţii şi căciularii lui, a făurit o Românie liberă, independentă şi preţuită de lumea apuseană. În fundamentul regatului român — şters de un ucaz venit peste noapte — se află zeci de mii de jertfe, care asigură, împotriva oricui, dăinuirea acestei instituţii. Pentru noi, Coroana de oţel de la Plevna nu este o floare la butonieră şi nici un tratat politic cuprins în câteva propoziţii ale unui petec de hârtie. Se înşală amarnic toţi cei care cred că pot distruge de pe o zi pe alta ceea ce a fost clădit de strămoşi cu multă trudă şi cu multă abnegaţie.

Tiranilor din toate timpurile ar trebui să le servească de învăţătură răspunsul pe care l-au dat, în 1894, la Cluj, acuzaţii din Procesul Memorandului, judecătorilor unguri care pregătiseră dinainte sentinţa pentru intelectualii români care au avut curajul să prezinte prin Dr. Ion Raţiu un memoriu împăratului din Viena :

« Voi puteţi să faceţi ce veţi vrea cu trupurile noastre ; conştiinţa noastră nu ne-o puteţi lua, căci ea este a poporului român. Voi n'aveţi nici un drept să ne judecaţi ; există alt tribunal şi mai mare şi mai luminat decât al vostru, e tribunalul lumii civilizate. Scaunul acesta de judecată are să vă condamne încă odată, şi mult mai aspru decât cum v'a pedepsit până acuma. »

Slujitorii asupritorilor neamului nostru pot pune în coadă numele de *român*, pot să-l facă din substantiv un adjectiv calificativ al cuvântului *republică*, totul e înzădar : din sufletele Românilor nu vor putea scoate trecutul, nu vor putea smulge dragostea de limbă, de glie şi de aspiraţiunile lui naţionale.

Opera primului rege român dăinueşte, « căci regele Carol I — cum spune Iorga — până la moartea lui (în Septemvrie 1914), în cele mai grele împrejurări pentru soarta ţării..., a fost un exemplu de muncă şi de conştiinţă în îndeplinirea datoriilor de suveran ; viaţa sa poate fi o lecţie pentru oricine ». « Naţia s'a plecat adânc recunoscătoare, afirmă tot Iorga, înaintea rămăşiţelor aceluia care ridicase aşa de sus prestigiul coroanei sale şi până în clipa din urmă avuse cultul religios al datoriei ».

Regele Carol I a fost un mare înţelept, care a pus, în 1884, bazele unui Dicţionar al limbii române, fiind convins că la temelia Academiei Române trebue să stea istoria şi limba, « această duioasă limbă românească care Mi-a devenit îndoit de scumpă — spunea dânsul — din ziua când am auzit-o răsunând pe buzele neuitatei Mele copile şi de când, spre a mea mângâiere, urmaşii Mei o grăesc în jurul Meu ».

Noua Instituţie regală întemeiată în exil îşi va ajunge însă scopul şi va străluci numai în măsura în care fiecare dintre noi va căuta să aducă în templul ei snopi cu spice de aur care să reprezinte strădaniile noastre spirituale în domeniile ştiinţifice în care ne-am putut specializa fie acasă, fie aici între străini, cu multă trudă şi cu jertfe de neînchipuit.

* * *

Cei cu tâmplele albite doresc să fie fideli transmiţători ai focului sacru al aspiraţiunilor şi al demnităţii naţionale celor care-i urmează, având convingerea că urmaşii vor fi demni de preţioasa comoară care li se încredinţează şi în care această generaţie mai bătrână a pus tot ceea ce avea mai bun ca suflet, ca mândrie, ca demnitate şi curaj, pentru ca România să fie ceea ce a fost, dacă nu şi mai mult.

Aceeaşi generaţie poate înlocui cuvântul *Moldova* din vorbele testamentare ale lui Ştefan cel Mare, transmise de cronicar şi de Delavrancea în piesa *Apus de Soare*, şi e în stare să spună celor care o urmează că *România* pe care au condus-o dânşii n'a fost a părinţilor lor, ea n'a fost nici a ei şi nu va fi nici a acestor bravi tineri care trebue s'o conducă mâne, ci va fi a urmaşilor lor şi a lungului şi neîntreruptului şir de urmaşi, în veacul veacurilor.

* * *

Dacă privim ziua de 1 Decemvrie 1918 ca rezultatul unei misiuni sfinte, atunci ea ni se pare o piatră nestemată într'o cunună de lauri ale cărei frunze sânt tot atâtea înmiite jertfe aduse ideii de libertate, de unire şi de independenţă naţională.

În istoria noastră — parcă-i un făcut — zilele de jertfă au depăşit însutit zilele senine. Sântem un neam născut în lacrimi şi durere, un neam înnobilat de Cel Atotputernic cu semnele martiriului. Ai noştri ştiu bine că Dumnezeul măririlor n'a dat crucea suferinţelor şi drumul Golgotei decât celor care sânt în stare să le poarte.

Savantul francez Mario Roques, care timp de cincizeci de ani a ilustrat studiile de limba română la Sorbona, afirmă cu drept cuvânt următoarele :

« *Le peuple roumain, dans sa longue histoire, a subi tant de misères, tant de tortures ; il a été, dans son corps, — mais non dans son âme, — l'esclave de tant de maîtres, il a été la victime de tant de bourreaux ; les succès passagers de ses efforts admirables pour reprendre sa place légitime dans le monde des nations ont été contrebattus par l'acharnement de tant de volontés mauvaises, qu'il en a gardé comme une timidité, une indécision, presque une peur, de l'espérance qui persiste au fond de lui. Puissent ceux qui sont vraiment ses amis lui redonner le goût et la force d'espérer !* » (*Ames en peine*, pp. 12-13).

Martirii noştri sânt fără de număr, fiindcă am crezut totdeauna şi credem şi acum în ceea ce spunea Bărnuţiu în ziua de 15 Mai 1848 în catedrala din Blaj : « Libertatea oricărui popor e bunul lui cel mai înalt şi naţionalitatea e libertatea lui cea mai din urmă ». Şi adăuga tribunul : « Ce preţ mai are viaţa lui, după ce şi- a pierdut tot ceea ce-l face demn ca să mai fie pe pământ » ?

Noi, bieţi trubaduri ai libertăţii încătuşate de la sfârşitul secolului al XX-lea, spunem acestui Apus ceea ce spuneau cărturarii Universităţilor române Generalului francez Berthelot, care părăsea capitala ţării noastre îndurerate în 12 Martie 1918 — sânt tot 33 de ani de atunci ! — : « Nimic din ceea ce se face la dumneavoastră, care sunteţi fericiţi că puteţi lupta pentru triumful cauzei comune, nu va rămânea străin inimilor noastre îndurerate. Speranţa noastră se sprijină pe convingerea nezdruncinată că umanitatea n'a îndurat, timp de 2000 de ani, suferinţe aşa de dureroase, pentru a ajunge să sufere tirania cea mai brutală şi cea mai cinică din câte a cunoscut. In zilele dumneavoastră de fericire, nu uitaţi România, al cărei ultim strigăt de supremă durere vă soseşte chiar în momentul când ea este târîtă la un supliciu pe care nu l-a meritat ». Şi din mulţime, în miez de noapte, în mica gară de la Socola, se ridicau accentele puternice ale Marsiliezei, stropite de roua îmbelşugată a ochilor.

* * *

Adunarea de la Alba-Iulia n'a fost un act istoric izvorît pe neaşteptate, cum vreau să-l prezinte nişte istorici imberbi, ci încununarea unor strădanii ale căror începuturi se pierd în negura veacurilor. Într'o formă mai concretă, am putea să socotim ca prima fază a Unirii noastre naţionale în nordul Dunării acele deplasări de nobili români transilvăneni care au determinat întermeierea Munteniei şi a Moldovei.

Pentru un linguist, unirea noastră spirituală a fost realizată, după cum arată hărţile Atlasului linguistic, cu multe secole mai înainte. Această unitate cuprindea şi pe sutele de mii de Români care se află în rânduri compacte în multe regiuni din dreapta Dunării.

Un Român transilvănean de la Satu-Mare poate merge spre Răsărit până dincolo de Nistru, deci o distanţă mai mare de o mie de chilometri, fără ca să aibă vreo greutate de a se înţelege cu fraţi de-ai lui, chiar dacă întrebuinţează, ca mijloc de înţelegere, graiul lui strămoşesc, adică dialectul local. Şi tot acelaşi lucru îl poate constata un Român din Munţii Apuseni care ar coborî în Valea Dunării, ar trece acest fluviu şi s'ar avânta în sus pe Valea Timocului şi a afluenţilor lui, până la vreo sută de chilometri la nord de oraşul Niş.

Istoria nu ne spune nici *când* şi nici *cum* a fost realizată această uimitoare unitate linguistică. Ea există însă şi nimeni n'o poate tăgădui. Acest fapt nu se poate însă înregistra cred în nicio ţară din Occident, deşi în mai multe unitatea politică şi culturală datează de mai multe secole.

Iată de ce filologii şi linguiştii noştri au înţeles de mai bine de un secol unde există cea mai însemnată putere care închiagă unitatea sufletească a Românilor, şi iată de ce şi astăzi se aruncă bieţii stăpâni vremelnici şi becisnici ai gliei strămo-

şeşti să ne facă să ne uităm limba. Limba a fost şi este pentru noi o zestre miraculoasă. Ea ne-a fost busola care ne-a dus spre drumul mântuirii ; să o preţuim cum se cuvine !

Nicolae Bălcescu — care fusese timp de o lună în Munţii Apuseni în timpul Revoluţiei, spunea, în 1851, despre Adunarea de la Blaj din 1848 următoarele :

« Te pomenim şi te serbăm cu drag, o zi măreaţă, căci întâiaşi dată auzirăm un popor întreg răspunzând celor ce-i vorbeau despre Unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare : *noi vrem să ne unim cu Ţara.* Minunată destăinuire a lui Dumnezeu care, în zile aşa de mari de sărbătoare populară, vorbeşte de-a-dreptul în inima aleşilor săi, şi numai *poporul* şi *poeţii*, aceşti fii ai inspiraţiei divine, avură la 1848 conştiinţa întâmplărilor viitoare, numai ei citiră şi destăinuiră aceea ce era scris în sufletul fiecărui Român : *mântuirea de orice domnie străină prin unitate naţională* ».

* * *

Ceea ce se întâmplă acum la noi acasă a fost de multă vreme întrevăzut de cărturarii noştri. Iată, de pildă, ceea ce scria din St. Petersburg în 14 Aprilie 1889, savantul Ion Bogdan, care se afla acolo pentru studii : « Visul Ruşilor e transformarea ţării noastre în două gubernii : că aceasta se va întâmpla de bună seamă ţi-o spune fiecare om cu care vorbeşti aici, prost sau cult, tot una. Noi nu însemnăm nimic la Dunăre, până ce nu ne vom închina de bunăvoe « părintelui ţar »... Şi continua slavistul clarvăzător : « A cultiva simpatie pentru Rusia în poporul nostru, a căuta să-l aproprii de Ruşi, de care şi altfel e prea aproape prin aceeaşi credinţă, mi se pare că ar fi o politică ce ne ar duce la urma urmelor la o abnegare a individualităţii noastre naţionale » (*Torouţiu*, I, 234).

Pentru cel care scrie istoria evenimentelor pe care le comemorăm, nu poate pierde din vedere, pe lângă victoria armelor pe câmpurile de bătaie importanta contribuţie pe care a adus-o preşedintele de atunci al Statelor Unite, Thomas Wilson (1855-1924), care a enunţat, în 8 Ianuarie 1918, în 14 puncte, principiile care trebue să stea la baza organizaţiei politice mondiale. Între aceste principii figurează şi cel care declara solemn că toate popoarele au dreptul să hotărască singure de soarta lor.

La baza Adunării de la Alba-Iulia — şi în general a unităţii noastre naţionale — se află, cum vom vedea, principiile lui Wilson. Şi nu e mai puţin simbolic faptul că ministrul american Dean Acheson a intervenit zilele trecute la Adunarea Naţiunilor ca libertatea, dreptatea şi spiritul democratic să fie restabilite în ţara noastră.

Faţă de această situaţie, mă întreb dacă nu cumva în intervenţia atât de nobilă şi de generoasă a Statelor Unite nu trebue să vedem un semn identic cu cel care a determinat unirea hotărîtă la Alba-Iulia acum 33 de ani? Am putea crede că norocul şi-a întors faţa spre noi, şi că am atins de acum fundul mizeriilor şi al necazurilor fără de număr, şi că urcuşul spre lumină începe, dacă nu cumva a început.

Ideile lui Wilson au dat Românilor prilejul să spună în cele patru colţuri ale lumii dorinţa lor nestrămutată de a se uni cu fraţii lor liberi din România.

* * *

Basarabia, smulsă din trupul Moldovei de Rusia în 1812, s'a declarat independentă în 24 Ianuarie 1918, şi a proclamat unirea cu patria-mamă în 9 Aprilie 1918 (27 Martie st. v.), în virtutea dreptului istoric, a dreptului naţional şi dreptului popoarelor de a-şi croi singure soarta lor în lume.

Deci Basarabia a fost prima provincie românească ce s'a întors la matcă, Basarabia, scumpa provincie de dincolo de Prut pe care Românii nu vor uita-o niciodată. Acum patruzeci şi cinci de ani se cântau în şcoalele române din Transilvania stăpânită de Unguri multe versuri la adresa acestei provincii. Rostesc acum câteva, cu toată evlavia : « Hai cu Domnul sfântul ; Haideţi peste Prut, Să păzim pământul care l-am avut ».

Prin tratatul de la Paris din 28 Octomvrie 1920, Marea Britanie, Franţa, Italia şi Japonia au recunoscut unirea definitivă a acestei provincii cu România.

* * *

În ce priveşte unirea Transilvaniei, *Partidul Naţional Român*, fundat la Sibiu în 1881, a avut un rol deciziv.

E necesar să reamintim câteva momente mai importante care premerg adunarea de la Alba-Iulia şi ne arată bărbăţia şi înţelepciunea făuritorilor Unirii.

La 12 Octomvrie 1918, Comitetul executiv al Partidului se întruneşte la Oradia şi hotărăşte că Guvernul maghiar nu mai are nici un drept să reprezinte interesele Românilor la conferinţa păcii.

La 18 Octomvrie, Dr. Alexandru Vaida-Voevod citeşte cu mult curaj în Parlamentul maghiar rezoluţia Consiliului Partidului Naţional Român transilvănean şi susţine, spre cea mai mare consternare a deputaţilor unguri, că Ungurii nu mai au nici un drept politic asupra Românilor şi că ideile exprimate de preşedintele Wilson reprezintă, după începuturile Creştinismului, cea mai importantă contribuţie la progresul omenirii.

Spre sfârşitul lunii Octomvrie, delegaţia Comitelului executiv a Partidului naţional român, stabilită la Arad, se proclamă *Consiliul Naţional Român*, subt preşedinţia lui Ştefan Cicio Pop, în timp ce la Viena, Iuliu Maniu, întors de pe front, organizează « Sfatul soldaţilor români din Viena » cu ajutorul a 100 de ofiţeri români.

In 8 Noemvrie 1918, toţi episcopii români ortodocşi şi uniţi (Ioan Papp, Miron Cristea, Dumitru Radu, Valeriu Frenţiu şi Iuliu Hossu) recunosc Consiliul Naţional Român ca cea mai înaltă autoritate politică şi afirmă că poporul român trebue să fie condus de proprii săi fii, şi nu de străini.

La 10 Noemvrie, o delegaţie de cinci transilvăneni a prezentat lui I. C. Brătianu o scrisoare prin care Alexandru Vaida-Voevod cerea intervenţia imediată a armatei române în Transilvania.

La 20 Noemvrie se trimite din Arad *Convocarea* pentru marea adunare naţională a poporului român la Alba-Iulia.

* * *

Spre sfârşitul lunii, se aude glasul hotărît al *Bucovinei* care, cu reprezentanţi din toate păturile sociale, decide, în 28 Noemvrie 1918, unirea cu România pe baza dreptului istoric şi al celui de autodeterminare a popoarelor.

Iată cum a fost motivat dreptul istoric :

« Considerând că în interiorul acestei ţări se găsesc fostul scaun domnesc din Suceava, mormintele domnilor de la Rădăuţi, Putna şi Suceava, ca şi alte amintiri preţioase ale trecutului Moldovei ; considerând că fiii acestei ţări, alături de fraţii lor din Moldova şi subt conducerea aceloraşi domni, au apărat în cursul veacurilor existenţa rasei lor împotriva duşmanilor şi a invaziei păgâne ; considerând că în 1774 prin trădare a fost smulsă din trupul Moldovei şi reunită cu violenţă la coroana Habsburgilor »... etc.

Românii din *Banat* au hotărît unirea cu ţara-mamă în Adunarea naţională ţinută la Lugoj în ziua de 10 Iunie 1919.

* * *

Spre sfârşitul lunii brumar, în toate comunele româneşti, străjuite de gărzi naţionale, exista un singur cuvânt de ordine « La Alba-Iulia », în timp ce pe crestele înzăpezite ale Carpaţilor apăreau din nou dorobanţii glorioşi ai Regelui Ferdinand ca să asigure pacea şi să pecetluiască încă odată dragostea frăţească.

Cetatea Bălgradului din câmpia Mureşului devenea acum martora împlinirii unei dorinţi naţionale pluriseculare : unirea tuturor celor care vorbesc aceeaşi limbă şi proslăvesc pe acelaşi Dumnezeu.

Fiind de faţă peste 100.000 de persoane, dintre care 1.228 erau delegaţi oficiali reprezentând cele 130 de circumscripţii electorale ale celor 27 de judeţe româneşti, Ştefan Cicio Pop a făcut un istoric al evenimentelor, Vasile Goldiş a ilustrat trecutul încercat al neamului, iar Iuliu Maniu, împrejurările în care se înfăptueşte Unirea.

A reproduce acum câteva pasagii, mi se pare un modest tribut de recunoştinţă pe care-l aducem eroilor noştri din toate timpurile şi locurile. — Spunea Maniu acum 33 de ani :

« Dacă privim îndărăt la suferinţele îndurate de neamul românesc, dacă ne amintim de sângele vărsat, nu ştim cum să mulţumim lui Dumnezeu că ne este dat nouă, celor din generaţia de acum, să trăim timpuri de înălţare. În aceste momente solemne ne vom purta vrednici de timpurile pe care le trăim. Vrednicia naţională se judecă după înţelepciunea, cumpătenia şi înălţarea sufletească cu care se aduc hotărîri chemate să croiască soarta noastră...

« Înainte de a lua hotărîri, trebue să ne închinăm înaintea acelora care au ajutat ca lumina să străbată norii. Aceştia sânt vitejii din glorioasa armată română, conduşi de marele lor căpitan, Regele Ferdinand. Nu pot vorbi mai departe, până ce nu las să ne închinăm capetele noastre înaintea celor morţi şi apoi înaintea celor vii care au luptat pentru înfăptuirea idealului unităţii Românilor...

« Istoria ne-a învăţat că nu trebue să aşteptăm nimic dela împăraţii străini şi de la fiii altor neamuri, ci de la propriile noastre puteri. Adevărul ce ne călăuzeşte acum e că singura noastră forţă care ne poate ţinea în viitor e aceea provenită din unirea tuturor Românilor... ».

Şi leul de la Bădăcinii Transilvaniei — care ispăşeşte acum păcatul că nu s'a plecat hotărîrilor cotropitorului şi că n'a ştiut să facă dublu, triplu sau multiplu joc — cum fac sau au făcut mulţi indivizi care umbresc secolul nostru — continuă în termenii următori :

« Marele Sfat Naţional Român declară că nu voeşte un imperiu de asuprire. Nu voim ca, din asupriţi ce-am fost, să devenim asupritori. Voim să asigurăm libertatea pentru toate popoarele conlocuitoare. Marele nostru Sfat Naţional ţine să accentueze că urmează vechiul nostru proverb : Ce ţie nu-ţi place, altuia nu face. *Noi voim, pe acest pământ al României Mari, să întronăm libertatea naţională pentru toţi. Voim ca fiecare naţiune să se poată cultiva în limba ei, să se roage lui Dumnezeu în credinţa ei şi să ceară dreptate în limba ei.*

« Noi, care am vărsat lacrimi văzând limba noastră scoasă din şcoli, biserici, justiţie, nu vom lua-o altora. Nu vom lua puterea de la alţii. Nu voim să trăim din sudoarea altora, pentru că noi putem trăi din vrednicia şi puterea noastră, prin munca noastră. Numai având un regim de drepturi şi libertăţi înlăuntrul ţării, vom avea tăria să validităm cauza noastră în afară. Deplina libertate a tuturor straturilor sociale e o garanţie pentru binele ţării.

« Noi sântem un popor de ţărani. Tot ce vedem înaintea noastră în haine negre şi cu frunţi luminate a ieşit din popor. Niciunul nu poate zice că obârşia lui nu este de la plugul român, de la pământul românesc, de unde-şi scoate credinţa lui în viitor. De aceea Marele Sfat Naţional cere o reformă agrară radicală, ca să se împartă pământ ţăranilor, ca această clasă ţărănească, izvor nesecat al forţelor naţionale, să fie puternică... ».

Aceste câteva fraze din discursul lui Maniu cuprinde multe învăţăminte şi pot fi şi astăzi, după cataclism, fântână de înţelepciune, de spirit de dreptate şi de libertate care va înflori din nou, şi nu peste mult, pe plaiurile noastre.

* * *

Hotărîrile Adunării au fost aprobate în unanimitate de delegaţi, au fost semnate de Ştefan Cicio Pop ca vicepreşedinte şi de Laurenţiu Oanea ca secretar, şi predate de o delegaţiune regelui Ferdinand I al României.

Decretul-lege nr. 3651 din 11 Decemvrie 1918 declară că : « Ţinuturile cuprinse în hotărîrile Adunării Naţionale din Alba-Iulia de la 1 Decemvrie 1918 sunt şi rămân de-a-pururea unite cu Regatul României ».

Consiliul Dirigent, numit de Adunare, a fost prezidat de Iuliu Maniu, ajutat de 15 membri, printre care se aflau : Dr. Alexandru Vaida-Voevod la Externe, Ştefan Cicio Pop la Răsboiu, Aurel Vlad la Finanţe şi Vasile Goldiş la Educaţie.

Principiile votate de Adunarea românească au fost socotite atât de liberale şi de drepte, încât Saşii din Transilvania, întruniţi la Mediaş în 8 Ianuarie 1919, au hotărît în unanimitate unirea cu România.

* * *

În vremile de grea cumpănă prin care trecem acum, e bine să ne întrebăm, cu Goga :

« Ce mister ne mai ţinea pe noi în picioare, dincolo de sănătoasa sevă populară care era toiagul nostru de sprijin, azilul fermecat de toate zilele ? Redeşteptaţi-vă în memorie, ne spune tot Goga, peregrinajul nostru de la ţară prin coridorul întunecat al pedagogiei ungureşti, din ceasul în care porneam la carte într'o căruţă ţărănească şi până în ziua când, de subt cupola Universităţii de la Budapesta, ne întorceam acasă ca după o boală lungă. Ce titlu de existenţă intelectuală revendicam noi în această goană chinuită ? Prin ce lozincă ne puteam salva un drept de civilizaţie ? Prin ce minune mai păstram o punte de trecere spre mulţimea analfabetă rămasă acolo, la plug, ca o *troiţă primitivă* de lemn pe un câmp bătut de ploaie ? Cum de am mai crezut noi într'o astfel de *troiţă*, cum de nu ne-au sfărâmat-o idolii de bronz ai capitalei de pe malurile Dunării ? De unde venea acest izvor de apă vie prelins pe furiş în marea moartă prin care înnotam noi ? »

Răspunsul bardului de la Răşinarii Sibiului este categoric :

« Din literatura noastră, domnilor ! Literatura aici n'a fost un joc capricios de lumini şi umbre care se ţes, ca să prindă un ritm fugar de o clipă ; *ea a fost atributul suprem al vieţii noastre în funcţiune de eternitate* » *(Mustul care fierbe)*.

* * *

Afirmaţiile lui Goga nu fac decât să desvălue încă odată cele două forţe cu puteri miraculoase care, ca doi pilaştri uriaşi, susţin şi fac să trăiască elementul roman dunărean, *poporul* şi *forţa lui de creaţie spirituală*, adică literatura, în care aleşii unui neam înmănunchiază, cu viziuni de profeţi şi cu străluciri de fulger spre viitor, idealurile care trebue cultivate şi drumul care trebue urmat fără de şovăire şi fără de teama de a nu nemeri ţinta.

Cei care slujesc cu adevărat aceste idealuri nobile, trebue să creadă, să creadă fără de şovăire în misiunea lor, şi să fie gata, cum sânt de altfel, ca să se sacrifice oricând şi oriunde pentru ca neamul din care fac parte să fie la loc de cinste printre celelalte neamuri ale lumii, care preţuesc mai mult valoarea spiritului de cât alte valori care se măsoară cu chilogramul. Paginile cele mai strălucitoare din istoria omenirii sânt cele care reprezintă produsul spiritului, şi nu rezultatul materiei brute !

* * *

Cei care spun că pot iubi cu iubire adevărată popoare pe care nu le-au văzut niciodată în viaţa lor, şi dovedesc că nu sânt în stare să iubească pe ai lor, pe cei

de un sânge, şi de o lege cu dânşii, pe cei care trăesc subt acelaşi acoperiş, respiră acelaşi aer şi beau aceeaşi apă, aceştia sânt mai răi decât Fariseii care ispiteau pe Isus ; ei sânt Fariseii secolului al XX-lea în care jocul nu mai este duplu ori triplu, ci se poate asemăna cu învârtitul nebunesc al unei sfârleze, titirez sau prâsnel ; sânt oameni cu şira spinării de cauciuc, şi nu ştiu dacă se mai pot numi *oameni*.

* * *

De la acest praznic de reculegere sufletească, fiecare dintre noi trimite de sigur pe undele văzduhului, unde mâna omenească plină de păcate n'a pus hotar ca să-şi poată ascunde îngrozitoarele-i fapte, cel mai devotat omagiu şi cea mai adâncă închinare memoriei celor care s'au jertfit pentru ca demnitatea şi spiritul de libertate să nu fie spurcate de cotropitor ; fiecare dintre noi mărturiseşte din toată inima mândrie şi admiraţie pentru cei care, cu jertfe fără de margini, apără şi acum idealurile naţionale ale neamului nostru ; fiecare asigură, cu mâna pe suflet, pe cei rămaşi departe, acolo unde curge neîncetat şi neînfricat marele râu al neamului, că icoana lor este veşnic prezentă înaintea ochilor minţii şi că, admirând curajul lor bărbătesc, doreşte să le spună în marea zi a revederii, că fiecare dintre băjenari şi-a făcut în pribegie, datoria şi că a căutat să fie demn de sacrificiile celor care fulgeră cu privirile lor în fiecare zi pe cei care ne-au furat libertatea şi independenţa gliei strămoşeşti.

* * *

În zilele cele mai grele din istoria lui, neamul nostru a găsit tărie sufletească şi trupească într'o *cuminecare* cu trecutul său sbuciumat, cu sufletele celor trecuţi în Impărăţia Tatălui ceresc. Copacul de unde-şi trage hrana dacă nu din rădăcinile care străbat pământul ; râul de unde îşi primeneşte fără de încetare apele dacă nu din izvorul creator ; omul la mare necaz unde poate afla alinare dacă nu la părinţii care i-au dat viaţă, sau de multe ori în el însuşi, căci curajul nu seacă niciodată în omul credincios, care n'are frică de oameni, şi de toată ticăloşia pe care ei pot s'o ascundă.

Dacă trecutul nostru este izvor de apă vie, atunci cred că se poate încheia această evocare cu următoarele cuvinte pe care le rostea în 15 Mai 1848 în Catedrala din Blaj cărturarul Simion Bărnuţiu :

« Să nu ne ducem la masa libertăţii (ungureşti) străinului, că bucatele ei toate sânt înveninate ; să nu ne vindem ţara şi limba, căci, pierzându-se odată, nu se mai pot câştiga ; uniţi-vă cu poporul toţi, preoţi, nobili cetăţeni, ostaşi, învăţaţi şi vă sfătuiţi într'un cuget asupra mijloacelor reînvierii naţionale, pentrucă toţi sânteţi fiii aceleiaşi mame şi cauza este comună ; ţineţi cu poporul toţi, ca să nu vă rătăciţi, pentru că poporul nu se abate de la natură, nici nu-l trag aşa de uşor în partea lui străinii, cum îi trag pe unii din celelalte clase, care urlă împreună cu lupii şi sfâşie pe popor dimpreună cu aceştia ; nu vă abateţi de la cauza naţională de frica luptei ; cugetaţi că la alte popoare s'au luptat sute de ani pentru libertate. Insă când vi se va părea lupta cu neputinţă, când se vor ridica greutăţile asupra voastră

ca valurile mării turbate asupra unei corăbii, când principele întunerecului va deslega pe toți necuratii și-i va trimite ca să rupă legăturile frăției voastre, și să vă abată de la cauza și iubirea gintei noastre spre idoli străini, aduceți-vă aminte atunci cu câtă însuflețire și bărbăție s'au luptat strămbunii noștri din Dacia pentru existența și onoarea națiunii noastre ».

* * *

Cuvintele lui Bărnuțiu sânt pentru fiecare Român conștient literă de evanghelie. Drumul nostru este croit de veacuri de niște ingineri care cunoșteau de mult verbul *a cugeta*, verb care nu încolțise încă pe acele vremi în multe părți ale lumii. Noi n'avem decât să urmăm acest drum cu hotărîre și fără șovăire, convinși fiind că din « vultur, vultur naște » — cum spune poetul — și « din stejar, stejar răsare ».

În pribegie, marea vieții fiecărui exilat poate fi oricât de îndrăcită, valurile ei pot fi oricât de mari și gata să ne înghită câteodată, noi nu uităm pilda celor care, încingând pe trupuri aproape goale cartușierele, strigară dușmanului care ne călca moșia părintească « *pe aici nu se trece* ». Și nu uităm nici pe Meșterul Manole care și-a sacrificat soția, pe copilul nenăscut și apoi pe sine însuși, ca lăcașul dumnezeesc de la Curtea-de-Argeș să nu mai poată fi distrus în vecii vecilor de furia necuratului.

Iubirea nețărmurită pe care o avem de frații noștri în suferință, încrederea oarbă în dreptatea cauzei noastre ne dau și curaj și tărie. Nemernicia cotropitorului nu ne va înfrânge, căci cu noi este Dumnezeu !

Cuvântare rostită cu prilejul comemorării Unirii, sărbătorită în exil, la Paris (1 Decemvrie 1951) și organizată de Fundația Regală Universitară Carol I. Serbarea s'a ținut în sala Societății de Geografie (bulevardul St. Germain, nr. 184).

LIMBA LITERARĂ ȘI GRAIURILE POPULARE

Am venit cu drag și cu un fel de dor *de a lua lumină din lumină*, de a simți pe unde necunoscute încă de ființa omenească acel fior sfânt care stabilește o legătură trainică și măiastră între cei care, cu mici deosebiri de nuanțe, poartă în spate aceeași cruce a suferințelor exilului.

Da, e mult amar în sufletele noastre acum când sântem ca niciodată apăsați de greul vieții care sapă nu numai în jurul nostru prăpastii și taie nemilos în carne vie ; când e atâta durere în noi, încât dacă am tăia o vinișoară, sângele n'ar mai curge, s'ar împietri, atât e de plină ființa noastră de amar și de chin ; acum când răul se urcă, ne cuprinde și ne înfășoară într'un fel de lințoliu de coloare cernită ; când parcă și cumpăna gândirii se mișcă într'un ritm nefiresc ; când lumea se învârtește în jurul nostru și când oamenii mari ni se par mici, de statură și cei mici niște uriași, fiindcă ochii minții deși privesc în afară, *rădăcina* gândului care-i conduce rămâne în adânc de suflet, legată de altă viață, de alt trecut, de altă lume, de alt soare, de alte fețe, de alte priviri, de alți arbori, în general de altă lume, de lumea noastră românească plină de păcate poate, dar o lume în care se știe râde și se știe plânge ; în care sentimentele înainte de a se întruchipa nu sânt măsurate nici cu cântarul de mare precizie al farmacistului, nici cu cumpăna puțin mai darnică a băcanului dintr'un colț de stradă.

Însă dus de o putere nevăzută spiritul românesc pribeag se frământă, sângeră, ațintește ochii spre infinitul albastru și urcă încet, încet, calvarul vieții ca să dovedească, prin jertfe și creație că frații de acasă au dreptul la altă soartă.

Scriitorii trăesc foarte greu

Ion Slavici de lângă Viena, 20 August 1874, către Iacob C. Negruzii :

« ... Nu te supăra pe mine. Crede-mă, că sunt nevinovat. Știu că îți dau de lucru. Află însă, că sunt opt zile, de când n'am mâncat decât lapte, varză și barabule și iarăși varză, barabule și lapte.

Având un stomac ca și al mieu și un umor ca și al mieu, omul o poate duce luni întregi cu această regulă de « tour și retour » ; am trăit și mai rău decât așa. Socotesc însă, că atât laptele, cât barabulele, atât barabulele, cât varza sunt luate pe barbă. Și barba începe a se rări, Dac'aș avea piele de bibol pe față, ar trebui să roșesc, deoarece mi s'au gătat pretextele.

Te rog dar, — parale ! Parale, și în de curând, — parale sub ori-ce formă, ori-ce titlu, numai parale să fie, căci crede-mă iarăși am ajuns, unde Românul zice : « acuma nu e bine » (I.E. Torouțiu, St. și Doc. t. II, p. 261-262).

G. Coşbuc, student scrie din Cluj lui Slavici care era redactor la *Tribuna* (17.3. 1886).

« ... Domniei Tale îmi desvăluesc năcazul, căci d-ta mi-ai dat primul impuls de-a păşi în lume şi tot d-ta cred că vei fi cel dintâi carele ai vrea să mă ajuţi.

Părinţii miei fiind săraci şi neavând puteri /= mijloace/, nici măcar slabe, de a-şi susţine feciorul la Universitate, eu trăiesc dintr'un stipendiu de 200 fl. din Fondurile năsăudene (anual) : 16 fl. şi câte 5-6 fl. din când în când de la un frate al mieu — atât e totul ! Limba maghiară n'o posed. Cu ungureasca o duc greu, cu viaţa rău : nu -mi rentează decât să las filosofia în baltă, şi de la toamnă să apuc patrafirul şi psaltirea şi să merg în seminariu » (I.E. Torouţiu, St. şi Doc. III, p. 214).

Limba în formaţie

Eminescu descris de Slavici într'o scrisoare adresată de lângă Viena în 16/18 Sept. 1874, lui Iacob C. Negruzzi :

« ... Între altele, sunt foarte preocupat de maestrul meu, — a *nimănui limbă* nu-mi place ca şi a lui Eminescu. Îmi place precisitatea lui Xenopol ; îmi place uşurinţa lui Pantazi Ghica : Eminescu îmi pare însă precis ca şi unul şi uşor ca şi celălalt. Xenopol este trecutul în limbă, Pantazi Ghica este prezentul şi tocmai atât de extrem unul în trecut ca şi celălalt în prezent : Eminescu este o combinare armonioasă a trecutului cu prezentul.

Pentru Xenopol limba este muruiala, cu care învăleşte păreţii palatului zidit de cugetarea sa ; Pantazi Ghica nu cugetă, ci încarcă flori cu furca şi le aruncă în faţa lumii ; Eminescu gândeşte şi formează de-odată — pentru dânsul *limba este marmura*, în care varsă chipul gândirilor sale » (I.E. Torouţiu, Stud. şi Doc., t. II, p. 270-271).

-ţie şi *-ţiune* (1881)

Titu Maiorescu către Iacob C. Negruzzi.

« O altă rugăciune ar fi să mai arunci tu ochii prin articol (1), dacă ia ceva vreme, şi să faci *unele* terminări în *-ţie*, unde am eu, ca pretutindeni, *-ţiune*. Odobescu m'a cam făcut să zic tot *-ţiune*. Dar recitind lucrarea înaintea lui Alecsandri, prea mi-a părut terminarea monotonă şi urîtă. Poate lasă *-ţiune* unde cuvântul este mai rar şi mai ştiinţific, şi *-ţie* unde este mai de obicei » (I.E. Totouţiu şi Gh. Cardaş, Stud. şi Doc., Buc. 1931, t. I. p. 18).

(1) Este vorba de articolul « Literatura română şi străinătatea ». Notă de Alexandra S. Pop.

Limba în 1894. Romanele lui Duiliu Zamfirescu.

Către Iacob Negruzzi

Bruxelles, 13/25 Ian. 94

« Pot iarăşi să v'asigur că limba şi viaţa ţăranilor mei este limba şi viaţa lor cea adevărată, acolo unde sunt puşi. Dacă după cum îmi spuneţi, am reuşit să dau o puternică şi sănătoasă notă a pământului nostru românesc, ţelul meu este atins. Două lucruri m'au îndemnat să aleg subiectul acesta : 1-a) *Credinţa ce s'a întemeiat în mine că Românii din straturile de sus devin, pe zi ce merge, mai vagabonzi iar spiritul mai internaţional :* Idealul oricărui boiernaş este să-şi arendeze moşioara cât s'o putea mai scump (unui grec ori unui jidan, care să ia şapte piei de pe spinarea ţăranului) şi să se statornicească în străinătate sau cel puţin la Bucureşti ; 2-a) dorinţă de *a da notă exactă a naturii noastre româneşti*, atât în ţăran cât şi în lucrurile din prejurul lui.

Poate să greşesc, dar simţimântul meu este că atât novelele lui I. Slavici cu dulcegăriile fetelor şi flăcăilor lui, cât şi ale lui B. Ştefănescu, cu mahalagii bucureşteni daţi drept plugari şi cu Sultănicele de carnaval, au falsificat noţiunile ce avem noi despre populaţia noastră rurală » (I.E. Torouţiu, Stud. şi Doc., t. I, p. 91-92).

Limba unei regiuni restrânse

Duiliu Zamfirescu :

« ... *Copilăria* mea cât nu am mers la şcoală şi după ce am mers, *vacanţele*, s'a petrecut în judeţele Râmnic-Sărat şi Brăila, unde ai mei *aveau pământuri sau le ţineau în arendă*, după cum au şi astăzi (1894). Prin Ialomiţa am fost de mai multe ori, şi anume în marginea *Bărăganului. Prin urmare cunosc limba locurilor acestora şi nu a altora* » (I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, Stud. şi Doc., t. I, 1931, p. 92).

Duiliu Zamfirescu (1858-1922)

Născut la Focşani (1858) ; urmează Facultatea de drept din Bucureşti şi îşi ia licenţa. Intră în magistratură şi apoi demisionează.

În *diplomaţie* e secretar de legaţie cl. I, la Roma, Atena, Bruxelles şi Constantinopol.

În 1909 : Membru al Academiei Române.

Discursul său *Poporanismul în literatură* a dat naştere la polemici şi a fost desaprobat fiindcă susţinea :

a) că Românul nu e născut poet ; că Alecsandri şi Russo au cules greşit poezia populară ; că balada Mioriţa e o « imposibilitate » ;

b) că poporanismul scriitorilor e o « *aberaţie* » şi o « *mediocritate revoltătoare* » ; poezia lui Goga e de o « *violenţă greoaie* » cu vorbe « brutale şi neestetice : ; că ţăranii lui Slavici sânt ireali », « *Străinătatea ! ! !* »

Focuri aprinse pe culmi

O. Goga, Mustul care fierbe

(Conferinţă la Cluj)

« Literatura apare şi astăzi ca izvorul de căpetenie al ideii naţionale. *Focuri aprinse pe culmi, gânditorii unui popor în prefacere sunt tot atâtea puncte de orientare.* Din scrisul lor se desface şi circulă în fibrele organismului fluidul nervos, puterea de viaţă. Scriitorii, ca şi odinioară, sunt şi rămân păstrătorii cei mai de seamă ai misterului nostru de existenţă. În marele laborator de energii producătoare, ei vin mai departe, ei se coboară mai adânc în sufletul unui neam. Celelalte ramuri de muncitori se pun de acord cu oportunitatea, artistul cu vecinicia. Opera de artă, domnilor, cuprinde în sine deodată : *trecut, prezent* şi *viitor ;* ca orice creaţiune din natură, ea e suprema raţiune de a fi a oricărui popor ».

Ciocoi incorigibili : conflict între clase

Theodor C. Văcărescu scrie lui Iacob Negruzzi din Paris în 4/17 Maiu 1911 :

« ... ne facem o plăcere, soţia mea şi eu, a vă înştiinţa despre logodna nepoatei noastre Ana-Maria Văcărescu cu Prinţul Ioan Callimachi. Unii ne vor critica, de sigur, că n'am ales de viitor ginere vreun democrat *pişicher* în arta de a face din nimic parale şi poziţie politică, sau vreun *fiu de ţăran* (1) care, în loc de opoponax şi alte miroase străine şi stricate a tinerilor aristocraţi, să răspândească sănătosul şi naţionalul *parfum de ceapă şi de usturoiu.* Dar ce să-i faci, aşa suntem noi, *ciocoi incorigibili,* preferăm coborîrea *de neamuri domneşti din vremurile acelea nefaste ale infamului regim fanariot !* (I. E. Totouţiu, Stud. şi Doc., t. II, p. 329).

Dacă acum chiar se cutremură în birourile lor comode conducătorii destinelor omenirii când citesc rapoarte despre ceea ce se petrece acolo între Tisa şi Prut şi între Putna şi Cerna, atunci şi într'altă lume, în cea în care ne ducem necazurile fiecare dintre noi, trebue să se ştie că a trecut un biet Valah sau o biată Valahă. Faptele noastre pot fi hotărâtoare în zilele care vin pentru independenţa şi unitatea noastră naţională.

Iată de ce de la mic la mare, de la înţelept la omul de rând, asupra fiecăruia din noi cade o parte de răspundere.

Să luăm aminte !

Orice jertfe ni s'ar cere, să nu ne speriem. Zestrea sacrificiului nostru să fie dată neamului din care facem parte, neamului care ne-a pus pe buză cel mai sfânt cuvânt : *mamă.*

Soartea neamului nostru parcă a fost prevăzută de secole şi de generaţii în cunoscuta baladă *Mănăstirea Argeşului*

(1) Sever Pop, La Dialectologie, Première partie Dialectologie Romane, dedicată : A vous, chers paysans Roumains, fidèles témoins de notre latinité et précieux collaborateurs de mes enquêtes linguistiques. (Notă de Alexandra Sever Pop).

Visul :

O şoapă de sus,
Aevea mi-a spus,
Că orice-am lucra
Noaptea s'o surpa
Pân' vom hotărî
În zid de-a zidi
Cea 'ntâi soţioară
Cea 'ntâi surioară
care s'a ivi
.....

Două jertfe :

Manole, Manole
Meştere Manole !
Zidul rău mă strânge,
Ţâţişoara-mi plânge
Copilaşu-mi frânge
.....

A treia jertfă !
+ 9 calfe

Cum o auzea
Manea se pierdea
.....

Mort bietul cădea
O fântână lină
Cu apă puţină
Cu apă sărată
Cu lacrămi udată !

Subiectul pe care doresc să vi-l prezint în seara asta e în legătură cu *Limba literară şi graiurile populare.*

În 20 Octomvrie 1945, d-l Gheorghe Ivănescu a prezentat la Universitatea din Iaşi, pentru obţinerea titlului de doctor în litere şi filosofie lucrarea *Probleme capitale ale vechii române literare.*

Comisiunea examinatoare a fost compusă din profesorii C. Balmuş, I. Iordan, P. Caraman, I. M. Marinescu, şi N. I. Popa (cf. p. 12).

Lucrarea a fost publicată, cu modificări, în *Buletinul Institutului de Filologie română* « Alexandru Philippide », vol. XI-XII (1944-1945), pp. 1-412. Lucrarea a apărut în 1946.

Autorul expune o nouă *concepţie* personală despre originea Românilor.

Autorul arată şi discută dela început cele trei concepţii exprimate până acum cu privire la *limba română literară*.

1° Limba română literară este *dialectul muntean* impus în sec. al XVI-lea, cu tipăriturile lui Coresi, ca limbă literară a tuturor Românilor din Nordul Dunării. Autorii ei : B. P. Hasdeu, O. Densuşianu şi I. Bianu.

E singura care s'a răspândit prin manualele de şcoală şi e azi un bun al oamenilor de cultură.

2° Limba literară de azi îşi are originea în graiul *mai vechiu maramureşean*. Autorii : N. Iorga, N. Drăganu, G. Ibrăileanu, S. Puşcariu şi Al. Procopovici.

Această teorie este admisă numai *de specialişti*.

3° Până în sec al XVIII-lea (Gaster) sau până în sec. al XIX-lea (Philippide) au existat diferenţe linguistice regionale, care au fost înlăturate în favoarea dialectului *muntean*. Autorii Gaster şi Philippide.

Această teorie a fost ignorată spune Ivănescu, până astăzi.

Primele două teorii sânt socotite de Ivănescu dominate de prejudecăţi ; numai a treia — care este desvoltată şi aprofundată de autor, nu prezintă — crede dânsul — nici o prejudecată.

Pentru a da un fundament cât mai solid teoriei pe care o clădeşte, Ivănescu se străduieşte să distingă pentru trecut cu ajutorul limbii documentelor şi în ceea ce se ştie astăzi despre graiurile populare o distincţie între *graiul clasei aristocratice* şi cel vorbit de *popor*.

Graiuri literare — graiuri populare. Ivănescu, pp. 349-350 sec. al XVI-lea-al XVII-lea.

« Deosebirile dintre graiurile literare şi cele populare din secolele al XVI şi al XVII-lea se explică deci, cel puţin pentru Ţara Românească şi Moldova, dar poate şi pentru Maramureş, prin aceea că ele sânt la origine graiurile unor clase *aristocratice*, care din diferite cauze, vorbeau altfel decât poporul de jos, ceea ce nu e de loc un lucru rar şi curios. Atunci când pentru *prima oară* s'a scris românește în cele două ţări şi poate şi în Maramureş — ceea ce după toate probalităţile s'a întâmplat în secolul al XV-lea — *s'a scris în limba acestor clase de sus*. Era şi firesc acest lucru într'o vreme când *numai boierii* şi numai *clerul superior* şi al puţinelor mănăstiri înfiinţate de voevozi, erau puşi în situaţia de a scrie (românește sau slavonește) ».

Ivănescu, p. 350 : *graiul literar = graiul clasei aristocratice* sec. al XVI-lea-al XVII-lea.

... În Ţara Românească şi Moldova şi poate şi în Maramureş, graiul literar nu s'a născut prin ridicarea de demnitate de limbă literară a unui dialect popular, ci prin ridicarea la această demnitate a grailui clasei *aristocratice*. Începuturile literaturii românești (sau, mai larg, ale scrisului românesc) şi ale dialectelor literare, se urcă în sec. al XV-lea, dar graiurile care au devenit atunci dialecte literare erau deja atunci o realitate distinctă de graiurile populare şi *separarea se petrecuse cu un secol sau două mai înainte* ».

Demnitatea graiurilor aristocratice !

Separare petrecută cu *un secol* (XIV) sau două mai înainte (XIII) ?

Ivănescu, p. 352 : *graiurile culte = rezultatul unor fapte politice.*

« Se constată anume că graiurile culte sânt rezultatul unor fapte politice, sânt graiurile unor state, şi fiindcă aceste state au fost create de *nişte aristocraţii, ele sânt graiurile acestor aristocraţii*, ieşite de sigur din popor, şi deci identice la început cu graiul poporului, dar ale unei aristocraţii care, fie pentru că a organizat Români de alt graiu, fie pentru că a lăsat ca în clasa agricolă şi păstorească pe care o stăpâneau să se înfiltreze Români de alt graiu, *au ajuns să se deosebească în graiu de alt popr* ».

Afirmaţii care trebuiau dovedite.

Aici mi se pare că se poate recunoaşte primul pas greşit făcut de autor în zidirea construcţiei sale.

Limba primelor texte româneşti traduse în nordul Transilvaniei înfăţişază de sigur particularităţi ale graiurilor locale.

Existenţa acestor particularităţi a fost recunoscută încă în 1914 de Nicolae Drăganu, cum recunoaşte de altfel şi autorul, fără să examineze mai adânc această afirmaţie.

Prima limbă literară românească

N. Drăganu, *Două manuscrise vechi : Codicele Teodorescu şi Codicele Marţian*. 1914, Buc. pp. 90-91 (apud Ivănescu, 375-376).

« Noi credem că, fie considerate ca particularităţi vechi, ori ca provincialisme, ele constitue nişte fenomene caracteristice ale unei părţi a limbii româneşti şi merită să le cunoaştem. Întrucât ele se află în cele mai vechi monumente literare scrise românește, sânt potrivite să ne arate evoluţia unei părţi a limbii noastre, tocmai a aceleia care fiind mai ferită de influenţa culturii occidentale, franceze ori germane, şi atinsă numai de cea ungurească, s'a desvoltat mai încet, mai liber, deci a păstrat mai multe particularităţi vechi (e vorba de graiurile nordice dacoromâneşti, în special cele din Bihor şi Maramureş). Limba de atunci, *dacă nu luăm în considerare multe înşiruiri de cuvinte forţate*, făcute de călugărul « cărturar » *în urma stăruinţei de a nu se abate în traducere dela originalul străin*, şi dacă abstragem unele slavisme şi maghiarisme neobişnuite în graiul de toate zilele şi împrumutate din cărţile din care se traducea, limba pe care o numim noi « veche românească », era aproape tot acea vorbită astăzi în amintitele regiuni. *Numirea de limbă « veche românească »*, cum s'a relevat şi din partea altora, e tot mai improprie, căci *limba vechilor noastre cărţi bisericeşti* ne arată o fază aproape actuală sau *foarte apropiată de cea actuală a unei părţi a limbii româneşti* ».

Ivănescu, p. 189, *Migraţie din Sud în sec. al XII-lea.*

Întemeindu-se *şi* pe dispariţia lui *j* provenit din *v (viu > ýiu > iu)* admite că în sec. al XIII-lea şi al XIV-lea *a avut loc o masivă migrare de Români de tip meglenoromân* din Sudul Dunării în Oltenia, Muntenia şi Ardealul de Sud.

P. 190, Românii din Săcele, consideraţi de N. Densuşianu şi Ov. Densuşianu ca Macedoromâni, sânt de fapt aceiaşi ca şi cei din Şcheii Braşovului şi din alte localităţi oltene şi muntene.

Ivănescu, p. 190 : « la sfârşitul evului mediu a avut loc emigrarea din Sudul Dunării în Oltenia, Muntenia şi Sudul Ardealului a *numeroşi Români* care vorbeau nişte graiuri cu caracter megleno-român ». *Megleno-românii care au întemeiat imperiul româno-bulgar.*

Ivănescu, p. 202-203, *Emigrarea din Sud.* Sec. al XIII-lea.

« Din aceste fapte rezultă că Oltenii, Românii din Serbia, Bănăţenii şi Românii din Ţara Haţegului au locuit cândva pe un teritoriu mai restrâns, care pare să fi fost în Sudul Dunării între Macedonia, Oltenia şi Banat (acest teritoriu, poate, nici nu atingea, la Nord, Dunărea). De acolo au trebuit să vie ei, cel mai târziu pe la sfârşitul evului mediu, atunci când au venit şi ceilalţi Români cu megleno-românisme, care s'au stabilit în Muntenia şi Sudul Transilvaniei. Aceşti emigranţi, strămoşi ai Bănăţenilor, ai Românilor din Ţara Haţegului şi ai Oltenilor, aveau, de sigur, un graiu identic sau aproape identic cu cel al Românilor pomeniţi în documente sârbeşti în sec. al XII-lea şi cele următoare : lipsa palatalizării labialelor şi la aceştia din urmă, este, poate, singura identitate linguistică importantă, pe care *izvoarele ne îngădue s'o constatăm* ».

P. 207 : « Populaţia olteană, munteană şi ardeleană de Sud, care are astăzi palatale în locul labialelor, *este venită din altă parte*, de prin sec. al XIV-lea încoace şi că cea mai veche populaţie românească din Oltenia, Muntenia şi Sudul Ardealului nu suferise palatalizarea labialelor ».

Emigraţia din Sudul Dunării

C. Lacea admite venirea din Sudul Dunării a Românilor din *Şcheii* Braşovului din cauza *venirii Turcilor.*

Pe la 1392 prezenţa Turcilor în Valea Vardarului era tot mai simţită.

« Numai emigrarea Bănăţenilor, Oltenilor şi a Românilor din Ţara Haţegului s'a produs foarte probabil mai de vreme, şi se datoreşte altor cauze. Tot alte cauze trebue *să fi explicând* şi emigrarea spre Nord a Românilor din Balcani, cu graiu muntenesc » (Ivănescu, p. 211).

În Apus

Louis Remacle, *Le problème de l'ancien wallon* (dans la Bibl. de la Fac. de Philos. et Lettres de l'Université de Liège, fasc. CIX, Liège, 1948, 230 p.). C'est un ouvrage qui aura, sans doute, un grand retentissement dans le domaine de la dialectologie romane. L'auteur montre, après un examen très détaillé de l'ancien wallon, que la charte écrite à Liège en 1236 ne représente pas le wallon : « la langue de la charte est déjà du français. C'est là un fait incontestable et, à mes yeux, capital » (p. 137).

Il faut nettement distinguer la langue écrite des documents de la langue des patois : « On ne saurait admettre pour les patois, affirme l'auteur, qu'une « origine » certaine : ils descendent du latin vulgaire qui s'est diversifié selon les lieux avec le temps. *Quant aux dialectes écrits,* — les *scriptae regionales,* comme il les nomme, — ils

occupent, à l'égard des patois, une situation bien différente de celle qu'on indique : ils n'ont pas donné naissance aux patois ; *ils procèdent d'eux, au contraire, pour une part de leurs éléments, tout au moins.* Cependant, si les conclusions de mon étude sur la charte de 1236 peuvent être généralisées, les *scriptae* du moyen âge appartiennent à une tradition bien particulière, qui est déjà la tradition française. Mais, au lieu de se détacher de cette tradition, elles s'y sont fixées pour s'y perdre à jamais » (p. 174).

L. Remacle, dialectologue averti, ajoute : « Pour moi, je l'avoue, je garde toujours présente à l'esprit cette tradition patoise fondamentale. Serait-ce donc une illusion de dialectologue ? Ai-je tort de penser que mes parents, paysans de l'Ardenne liégeoise, utilisaient le même wallon que leurs ancêtres médiévaux, c'est-à-dire le même type de langage, un idiome rural, rebelle à l'abstraction, mais habile à parler de la campagne, des bêtes, de la vie courante, simple et concrète ; que ce wallon ne s'est jamais écrit véritablement, ni au 13e s., ni peut-être aux siècles antérieurs ; et qu'il n'a rien perdu de ses gaucheries syntaxiques ni de ses richesses lexicales, bref, qu'il est resté lui-même après le triomphe du francien ? Non. Je ne saurais en douter : en 1900, comme en 1200, comme en 700, le « roman » de La Gleize était la même langue des mêmes paysans parlant des mêmes choses » (p. 176).

Il faut donc bien distinguer les deux espèces de dialectes : « les dialectes parlés et les dialectes écrits. Les uns, qui ont vécu d'une vie orale et naturelle, sont les dialectes du dialectologue ; les autres, qui ont vécu avant tout d'une vie écrite et plus ou moins artificielle, sont les dialectes du médiéviste » (p. 179).

C'est seulement en procédant de la sorte qu'on peut éviter les « nombreuses fautes, si préjudiciables à la grammaire historique française et wallone » (p. 183).

Les remarquables conclusions de l'auteur deviennent plus évidentes, par exemple, *pour le roumain, dont la langue écrite fut, au commencement le slave et où la tradition a joué un grand rôle dans la langue et la graphie des anciens textes.* (S. Pop, La Dialectologie, p. 73-74).

Observaţiile mele s'ar mai putea completa cu următoarele constatări :

Migraţia Românilor megleniţi se bazează pe fapte de limbă, culese din texte dialectale publicate mai ales de Pericle Papahagi şi de Theodor Capidan.

Nu vreau să micşorez meritele acestor cercetători, dintre care cel din urmă mi-a fost profesor mulţi ani şi un preţios sprijinitor în *marile greutăţi pe care a trebuit să le înfrunt cu ocazia publicării Atlasului,* şi el este *unicul* profesor universitar care a văzut timp de două săptămâni cum se realizează o anchetă linguistică.

Cazul de la Bazargic (1) !

(1) Când Sever Pop a făcut ancheta linguistică în Dobrogea, prof. Th. Capidan l-a însoţit, ca să noteze dialectul dintr'un punct aromân şi unul meglenoromân pentru Atlasul lui E. Petrovici care nu cunoştea dialectele.

În regiunea prin care au trecut cu maşina, erau în acel timp, zilnic atacuri de comitagii. Jandarmeria din Bazargic neavând personal disponibil ca să-i acompanieze, au fost nevoiţi să treacă prin acea regiune fără nici o apărare. Sever Pop avea însă totdeauna la brâu, în timpul

c la Aromâni nu e semnalat decât de Weigand.

Introducerea Atlasului nu e publicată.

Oricât ar fi de grăbiţi autorii şi de dornici de lucruri nouă, hărţile unui Atlas sânt nişte fotografii care trebue interpretate cu grijă.

Am spus şi altă dată că nu se poate scoate dintr'un edificiu câteva cărămizi care să servească drept indicaţie asupra întregului edificiu.

Fără îndoială că *publicarea Atlasului ar fi putut fi grăbită, cum am spus-o în repetate rânduri. Însă şi de data asta, interese personale, mărturisite sau nemărturisite, evidente sau tăinuite au împiedecat tipărirea lucrării, cu toate protestele mele repetate, făcute în scris în trei rânduri.*

Hărţile Atlasului Linguistic Român

Am crezut necesar să vă ilustrez câteva aspecte ale *limbii noastre literare* în raport cu graiurile populare înregistrate între anii 1930 şi 1937 pe baza câtorva hărţi redactate după ce am studiat la faţa locului graiul a peste 300 de comune româneşti, între care se află şi localităţi istroromâne (2), meglenoromâne (2) şi aromâne (5).

1. Harta regiunilor istorice

Frontierele regiunilor istorice au variat mult în cursul secolelor.

În tot cazul, aceste frontiere nu corespund *de loc* cu cele linguistice, cum se va vedea imediat.

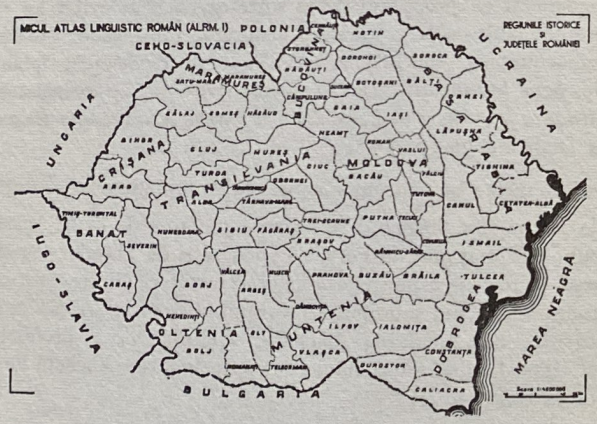

anchetelor un revolver browning. După trecerea lor, au fost într'adevăr atacate maşinile care i-au urmat. Th. Capidan, când au ieşit din zona periculoasă — mai ales după 2 săptămâni de viaţă de « anchetator » — (Sever Pop a anchetat 7 ani), palid şi foarte emoţionat a spus : « Chiar de m'ar face Regele României nu aş vrea să fac anchete în astfel de locuri, pentru că viaţa mea mi-e mai scumpă decât interesul ştiinţei » (vezi şi Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, 1966, p. 434). (Notă de Alexandra S. Pop).

2. Harta *u* final în cuvântul *văr*

Întrebarea 480 din chestionar.

Regiunea: Ţara Oaşului, Munţii Meseşului (Zălau), Oradia şi Beiuş, Munţii Apuseni, Alba-Iulia, Mediaş, Sibiu, Făgăraş, sudul Moldovei, Buzău, Râmnicul-Sărat, Bucureşti, regiunea Călăraşi (spre Dobrogea).

3. Harta *u* final în *tânăr*

Întrebarea 1960 din chestionar.

Aceleaşi regiuni, completate cu *dialectul aromân.*

4. Harta *u* final în cuvântul *om*

Aproape aceleaşi regiuni, cu mici deosebiri.

5. Harta *u* final în cuvântul *fin*

Întrebarea 544 din chestionar.

Observaţiuni :

a) *-u* final caracterizează limba primelor texte româneşti scrise cu alfabet cirilic.

Este deci probabil că acest sunet era bine pronunţat : *omu-lu* > *omul.*

b) Numele de persoană *Onciul, Grecul* — întrebuinţate în Bucovina şi Moldova de Nord — arată că *l* final s'a pronunţat încă multă vreme, înainte de a dispărea.

c) Astăzi zicem, în limba vorbită (şi chiar în scris) :

omu ăsta în loc de *omul ăsta.*

În Bucovina — unde există formele *Onciul,* etc. — se zice :

adă ciocanu*l*, în loc de adă *ciocan*u

La aromâni avem forma *omlu* din *omulu,* care dovedeşte că *u* era pronunţat.

Dacă am pune faţă în faţă limba scrisă (literară) şi limba vorbită :

a) *omulu* (sec. al XV-lea-al XVI-lea- al XVII-lea- al XVIII-lea)	*omulu*
b) *omul* (sec. al XIX-lea-al XX-lea)	*omul*
c) —	*omu*

În exemplele date am avut cuvintele :

văr(u), tânăr(u), om(u), fin(u).

Sec. al XV-lea-al XVIII *văru, tânăru, omu, finu ;*

Sec. al XIX-lea- al XX-lea *văr, tânăr, om, fin*

(văr(u), tânăr(u), om(u), fin(u)

Deci limba scrisă coincide cu limba vorbită, cu excepţia unor regiuni mai conservative.

De ce ?

Mi se par regiuni de intens păstorit.

Studiile de limbă nu sînt uşoare. Faptele linguistice nu vorbesc de la sine ; trebue interpretate. Aici intervin numeroase discipline care pot da lămuriri linguistului.

6. Harta *Runc* (1)

Întrebarea 989 din chestionar.

Runc este un termen de origine latină, cunoscut în multe regiuni ale Romaniei occidentale şi mai ales în Alpi.

În latină *runco-are* înseamnă a lăzui, a cura (curăţi — curătură), a iertui (sarcler, défricher).

Poporul român a defrişat deci, a tăiat pădurea şi a făcut loc de păşunat sau de fânaţ sau de arătură.

Pe hartă, judeţele unde termenul *Runc* denumeşte *sat* sînt indicate cu o cruce. Ele se află în regiunea de şes, unde erau păduri întinse.

7. Harta *Regiuni pastorale*

Regiunile de intens păstorit trebue deasemenea luate în considerare, precum şi drumul urmat de *ciobani* pentru iernatecul oilor. Mocanii de la Sibiu aveau, până în Crimea, un fel de centre secundare !

Sunetul č

Sunetul č este general în limba literară (scrisă).

E vorba deci de o unitate de cea mai mare importanţă.

Dacă examinăm situaţia acestui sunet în toate limbile romanice constatăm că limba română face cauză comună cu limba italiană.

8. Harta *ce* în cruce (Romania) (2)

Sunetul č poate fi deci forma cea mai veche a limbii române, deşi atât în dialectul dacoromân, cât şi în celelalte dialecte întâlnim alte sunete.

Se poate deci presupune că *c* + *e*, *i* din latină a început să se palatalizeze prin sec. al III-lea-al IV-lea, dând rezultatul pa care-l constatăm în general, astăzi între cele două limbi neolatine (3).

(1) v. p. 65 Conf. Limba pentru Români.
(2) Nu posedăm clişeul.
(3) Italiana şi româna. Notă pusă de Alexandra S. Pop.

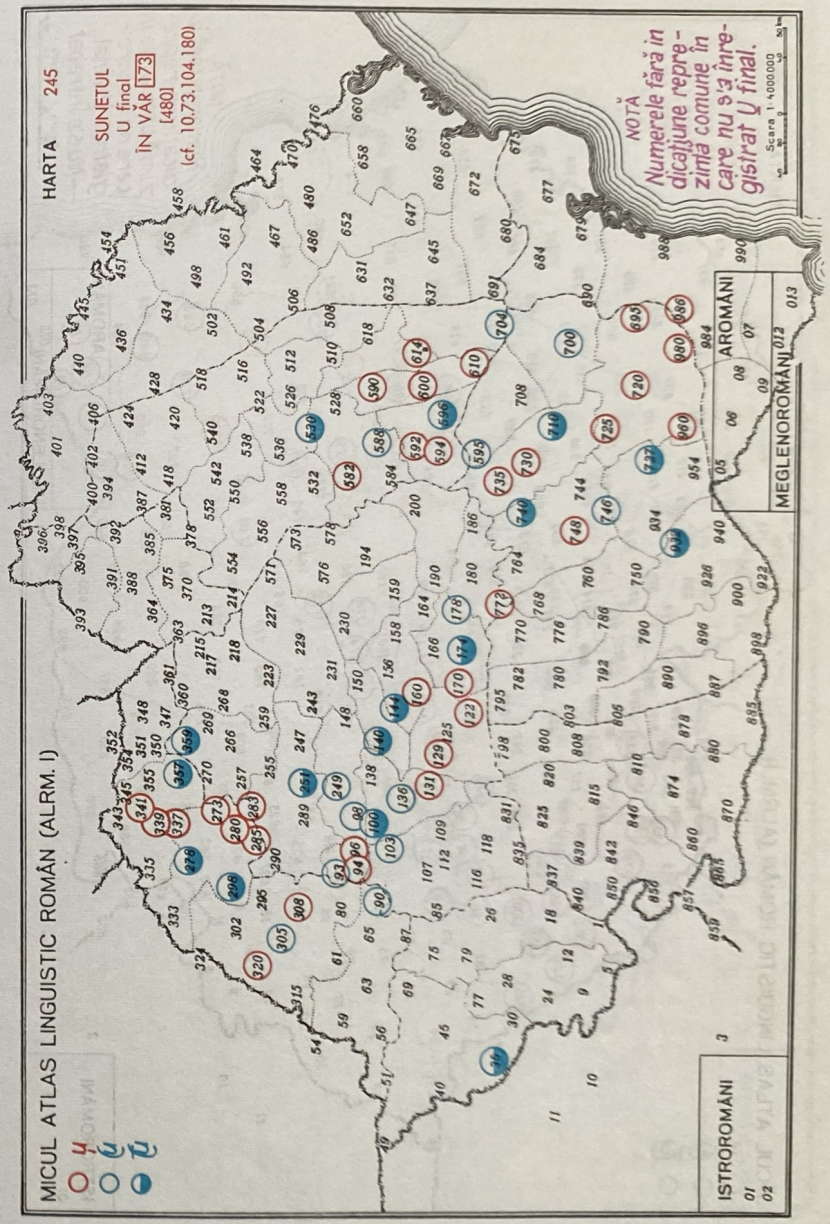

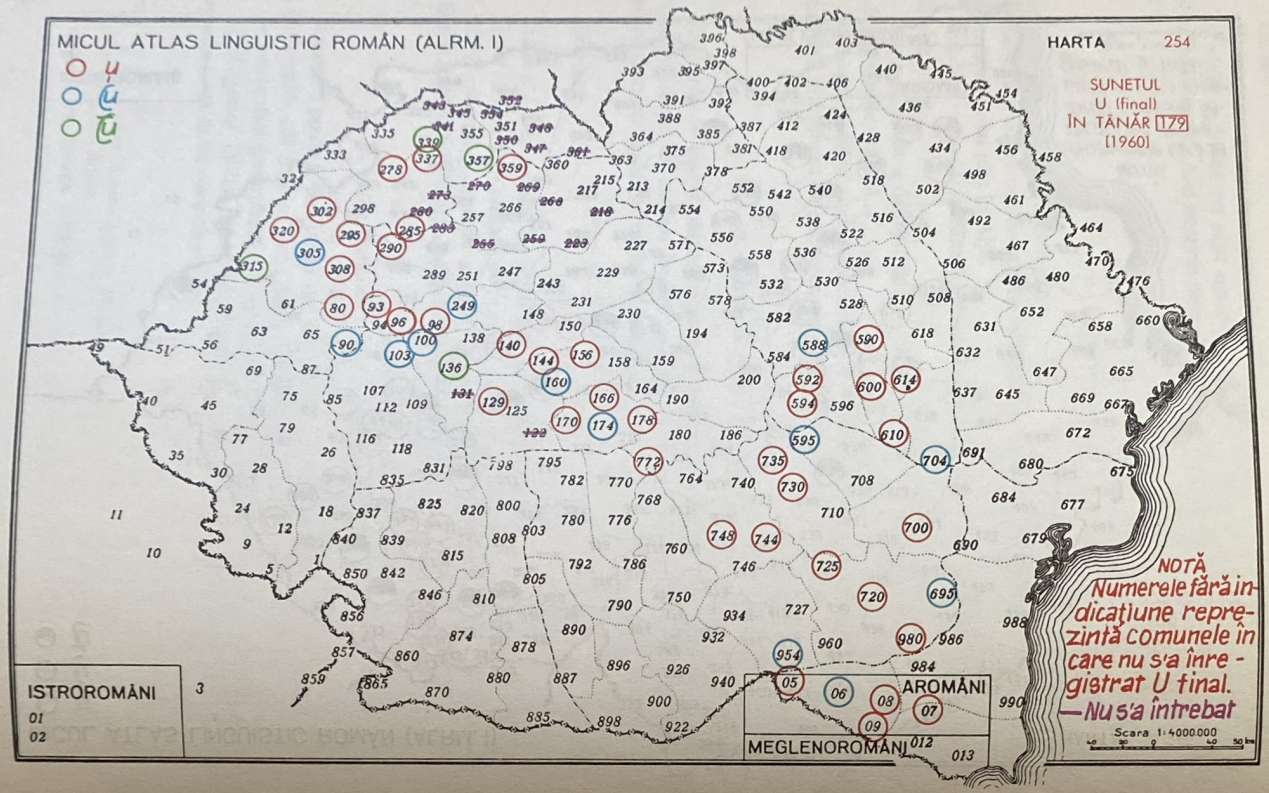
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 254
u
ŭ
ŭ̯
SUNETUL U (final) ÎN TÂNĂR 179 [1960]
NOTĂ
Numerele fără indicaţiune reprezintă comunele în care nu s'a înregistrat U final.
— Nu s'a întrebat
ISTROROMÂNI
01
02
3
AROMÂNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÂNI
012
013
Scara 1:4000000

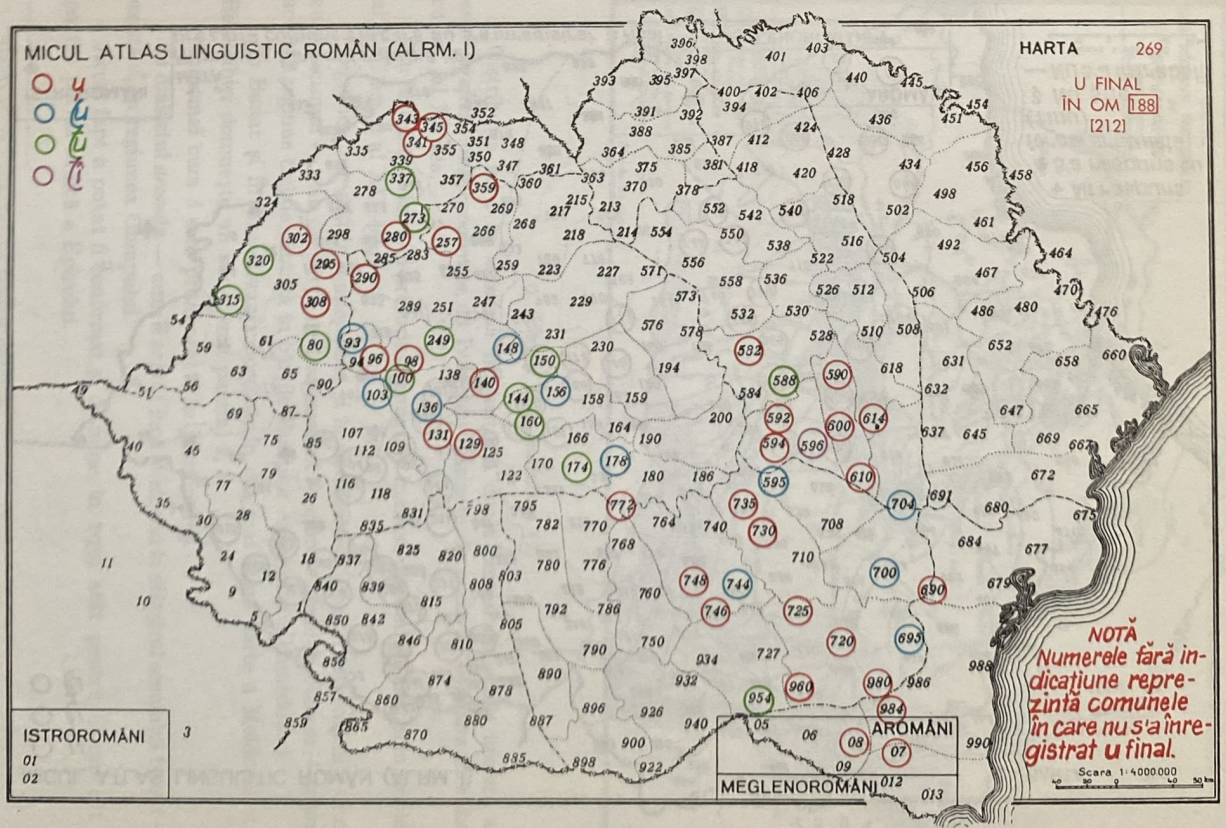
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 269
u
ŭ
ŭ̯
ĭ
U FINAL ÎN OM 188 [212]
NOTĂ
Numerele fără indicaţiune reprezintă comunele în care nu s'a înregistrat u final.
ISTROROMÂNI
01
02
3
AROMÂNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÂNI
012
013
Scara 1:4000000

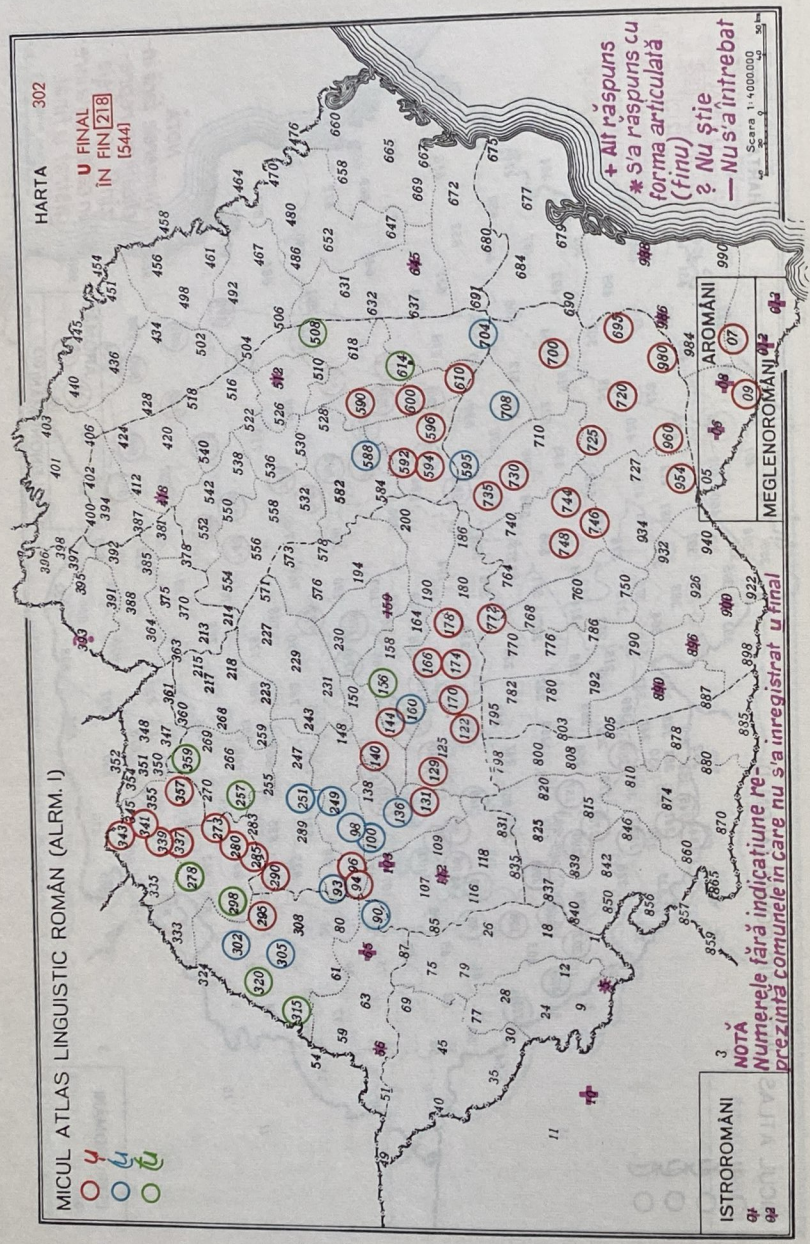

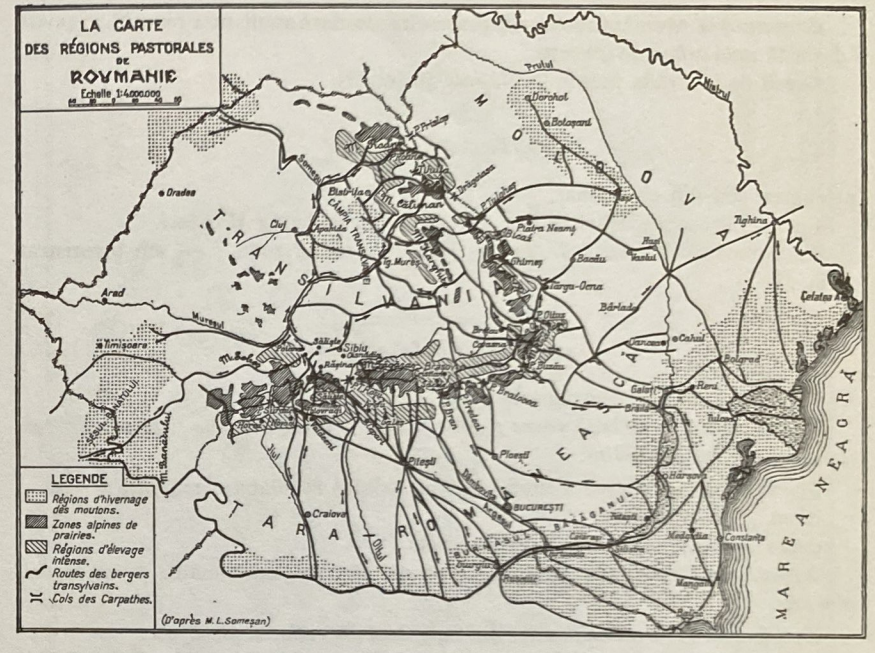

9. Harta *č* în *mănânci* (1)

Distribuția lui *č* în *mănânci* nu justifică decât parțial dialectele literare ale *aristocrației române*, socotite de Ivănescu distincte de *graiurile populare* începând cu sec. al XV-lea.

Nu justifică de loc nici presupusa emigrare în masă din Sudul Dunării în secolele al XIII-lea și al XIV-lea.

Regiunea *č* se află în *dacoromână* și în *istroromână*. Dacă Istroromânii — care au rotacismul — s'au despărțit de Dacoromâni — cum se crede de obiceiu — atunci această regiune trebue căutată în părțile Munților Apuseni și a Hunedoarei.

În Banat și în Transilvania nordică, în cea mai mare parte a Moldovei și a Basarabiei domnește un sunet mai palatal *ś*, *ŝ*.

Întocmai cum *ĉ* este pronunțat *č* în Maramureș.

În dialectul *aromân* — cum a arătat încă Weigand la sfârșitul secolului trecut — există *č*, în regiunea Olimpului.

Acest fapt a putut fi confirmat și de mine în 1939 atât pentru Olimp cât și pentru partea sudică a Epirului.

(1) v. p. 54 Conf. Limba pentru Români.

Rostirea *ţ* la Aromâni trebue deci socotită de dată mult mai recentă şi poate fi datorită unei influenţe greceşti.

Grecii de la Brăila pronunţă *plăţintă* (plăcintă).

10. Harta *č* în *cruce*

Întrebarea 569 din chestionar.

Cu mici deosebiri, situaţia este aceeaşi, ca si în harta *Mănânci*.

La Aromânii din *Selia de Jos* — localitate lângă zona *č* — am înregistrat forma *č*.

11. Harta *Coada ochiului*

Întrebarea 26 din chestionar.

Epenteza lui *i*: *pâne* > *pâine* ; *câne* > *câine* ; *mâne* > *mâine* ; *poimâne* > *poimâine* ; *mâni, mână* > *mâini*.

Condiţionată de prezenţa unui element palatal în silaba următoare :

arom. *pul'u* > *puil'u*

deci : *ochiu* > *oichiu* ; *tindeche* > *tindeiḱe*

Această particularitate reaminteşte pe cea din meglenoromână, *ǫini, mǫini, cǫini, etc.*

Deci trebue să fie *colonii* venite din Sud, deci *migraţie*, în masă, etc.

Răscoala fraţilor *Petru* şi *Asan* trimişi ca delegaţi ai Românilor la împăratul *Isac II Anghel* (1185) ;

Venirea turcilor, etc.

Românii din documentele sârbeşti.

Coada oichiului ocupă mai ales regiunea Carpaţilor sudici.

Cred că e vorba de o evoluţie fonetică independentă.

12. Harta *Deoaiche*

Întrebarea 1406 din chestionar.

Forma *deoaiche* este cea mai răspândită în Muntenia.

Ideia că ţiganca deoaiche şi ghiocul ei poate să fi contribuit la răspândirea formei.

13. Harta *Prepoziţia* pe

lat. *per* > *pre*

pre limba veche : *pră* Banat ; *pri, pi* Aromâni.

pe : Oltenia, Banat, Hunedoara, Transilvania, Basarabia.

pi : Moldova rar Transilvania.

pă (pa) Muntenia şi tot restul Transilvaniei.

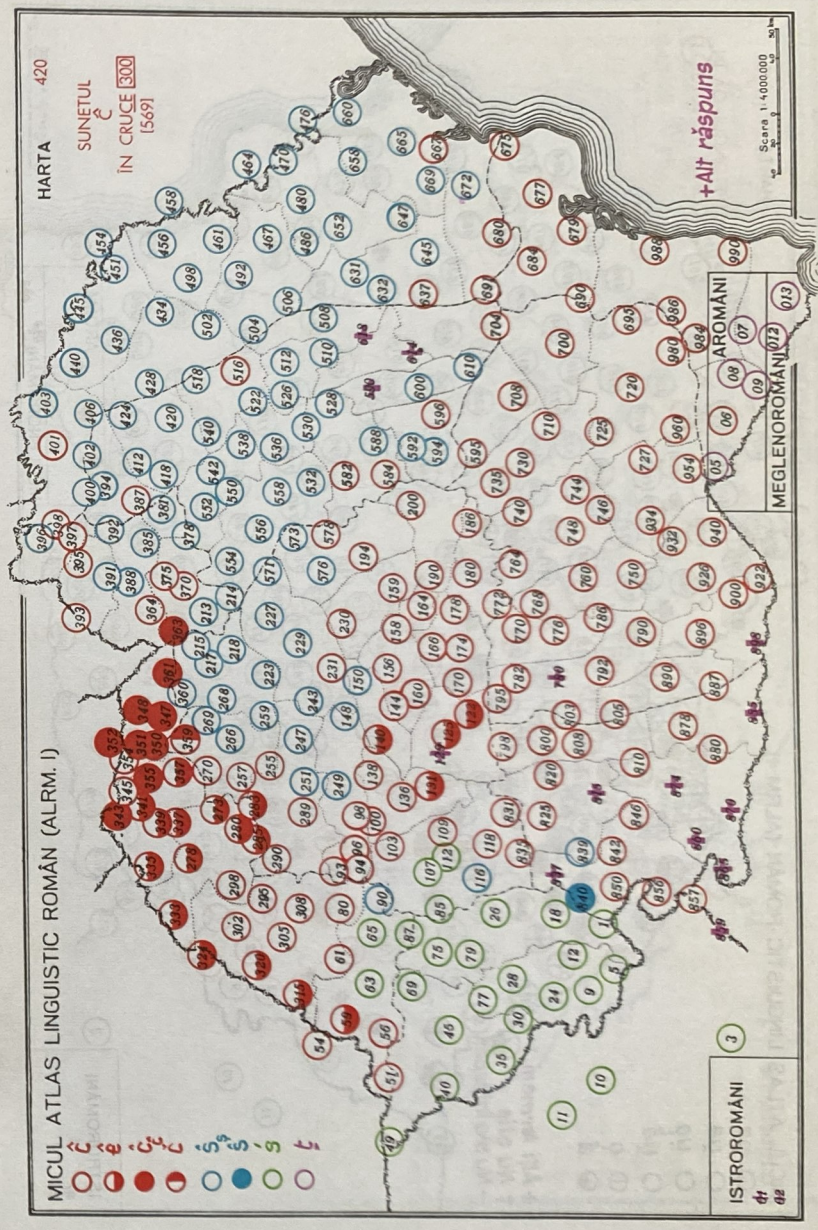

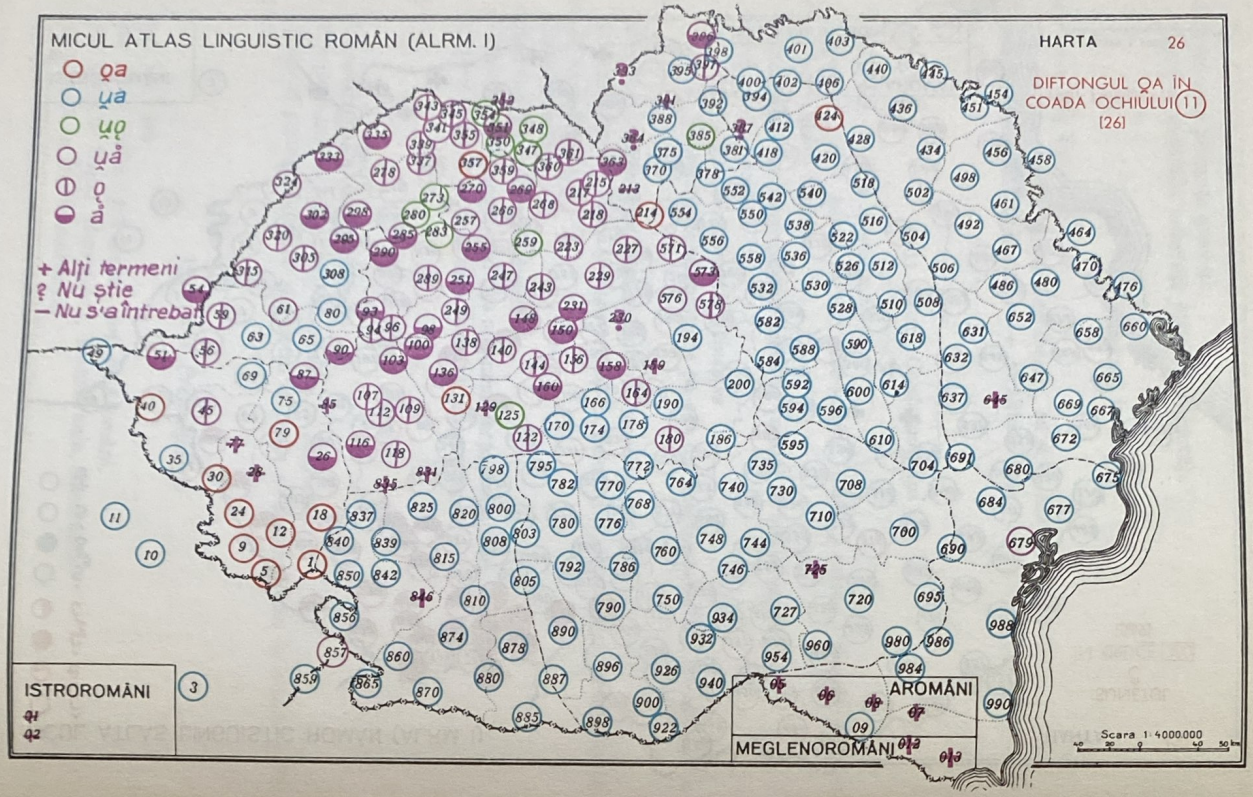
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 26
DIFTONGUL OA ÎN COADA OCHIULUI (11) [26]
o oa
o ua
o uo
o uă
o o
o ă
+ Alți termeni
? Nu știe
— Nu s-a întrebat
ISTROROMÂNI 3
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000000

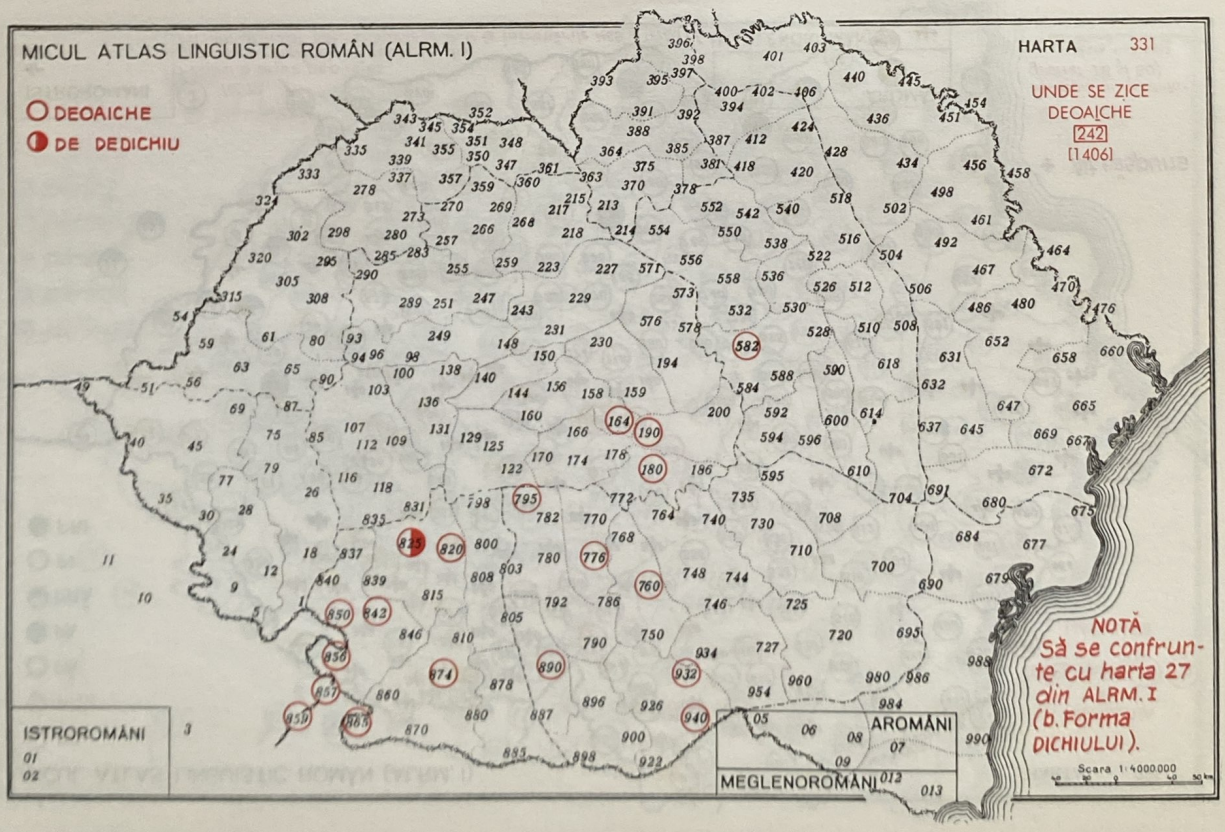
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 331
UNDE SE ZICE DEOAICHE 242 [1406]
DEOAICHE
DE DEDICHIU
NOTĂ
Să se confrunte cu harta 27 din ALRM. I (b. Forma DICHIULUI).
ISTROROMÂNI 3
01
02
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000000

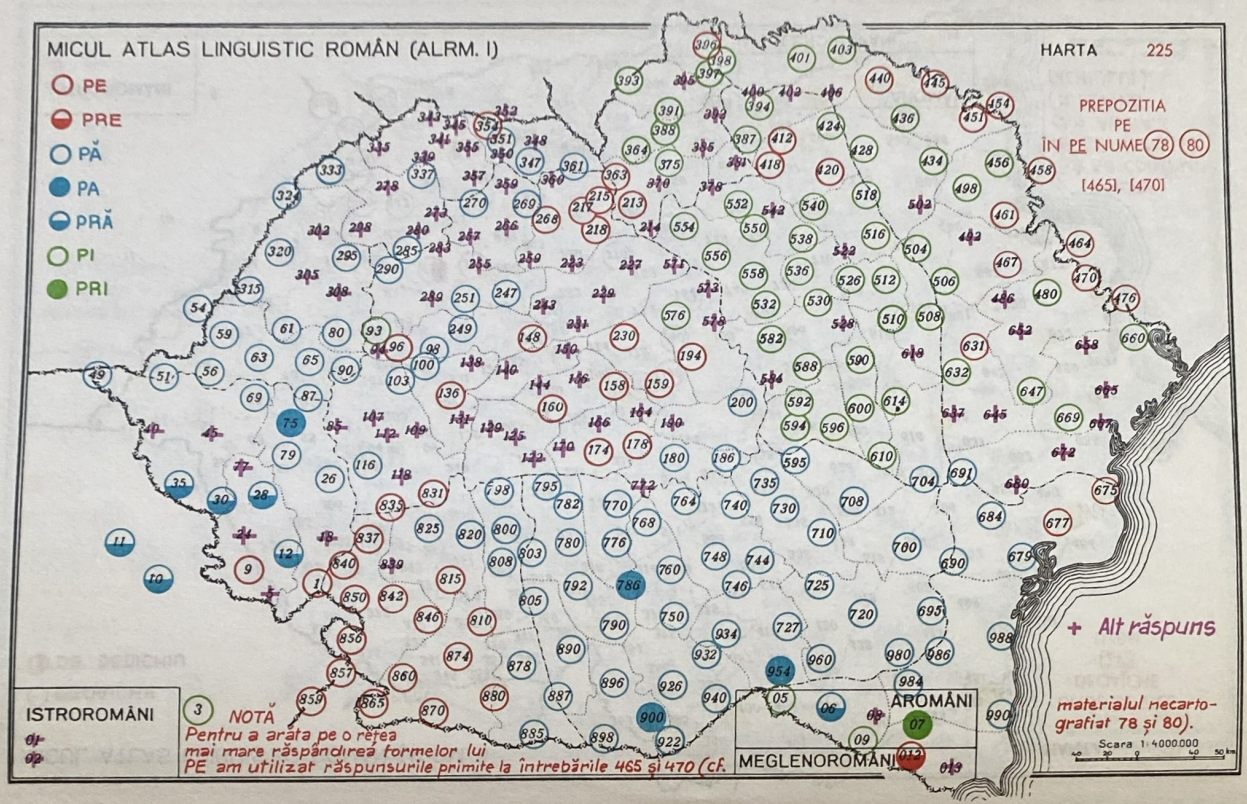
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
PE
PRE
PĂ
PA
PRĂ
PI
PRI
HARTA 225
PREPOZITIA PE
ÎN PE NUME 78 80
[465], [470]
+ Alt răspuns
materialul necartografiat 78 și 80).
ISTROROMÂNI
3 NOTĂ
Pentru a arăta pe o rețea mai mare răspândirea formelor lui PE am utilizat răspunsurile primite la întrebările 465 și 470 (cf.
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000.000

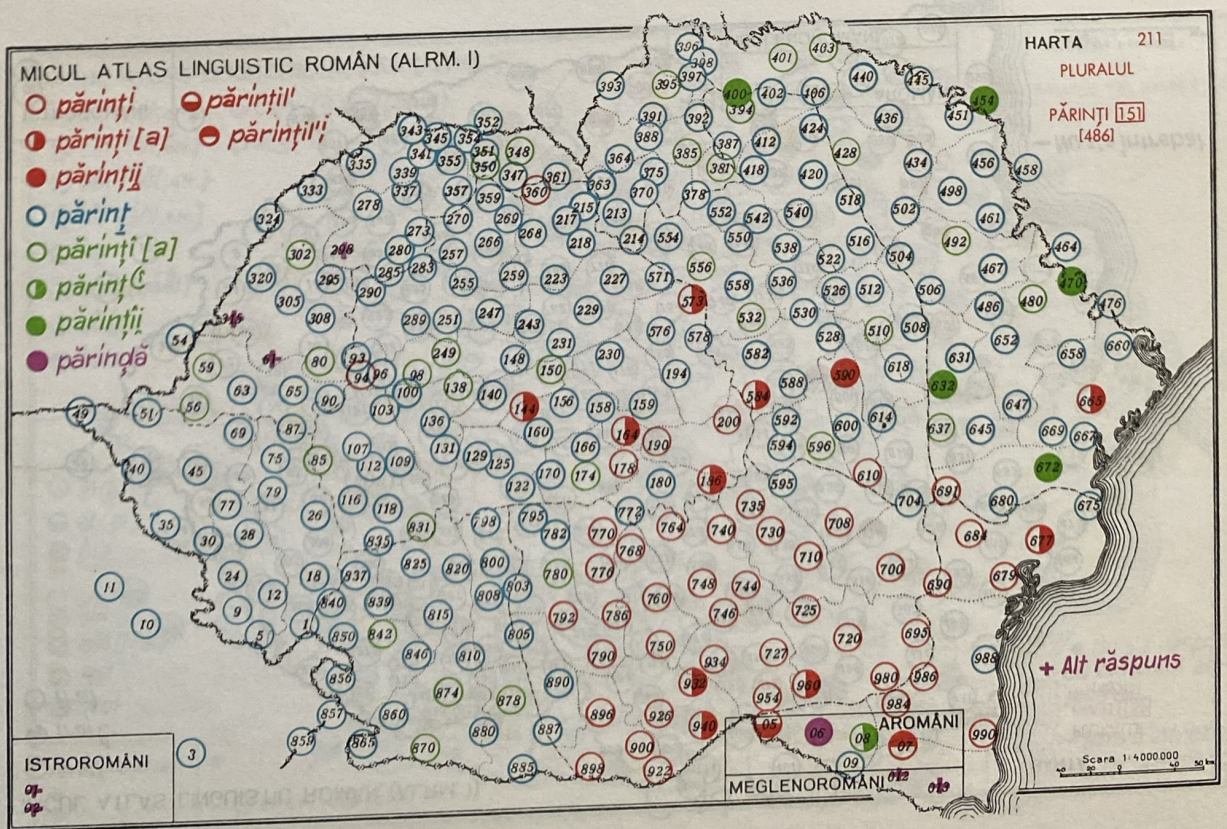
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
părinți
părinți [a]
părinții
părinț
părinți [a]
părinț
părinții
părindă
părinții'
părinții'
HARTA 211
PLURALUL
PĂRINȚI 151
[486]
+ Alt răspuns
ISTROROMÂNI
3
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000.000

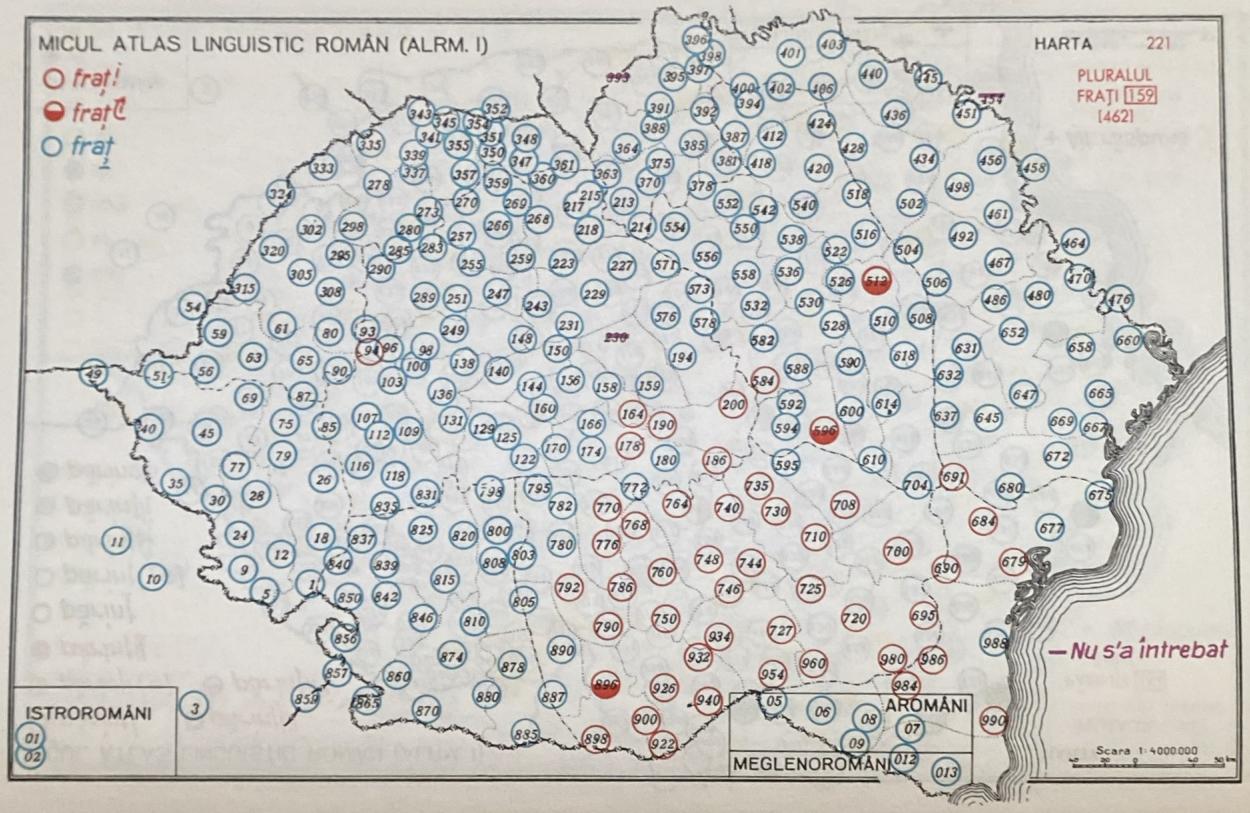
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 221
PLURALUL FRAȚI 159 [462]
— Nu s'a întrebat
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000000

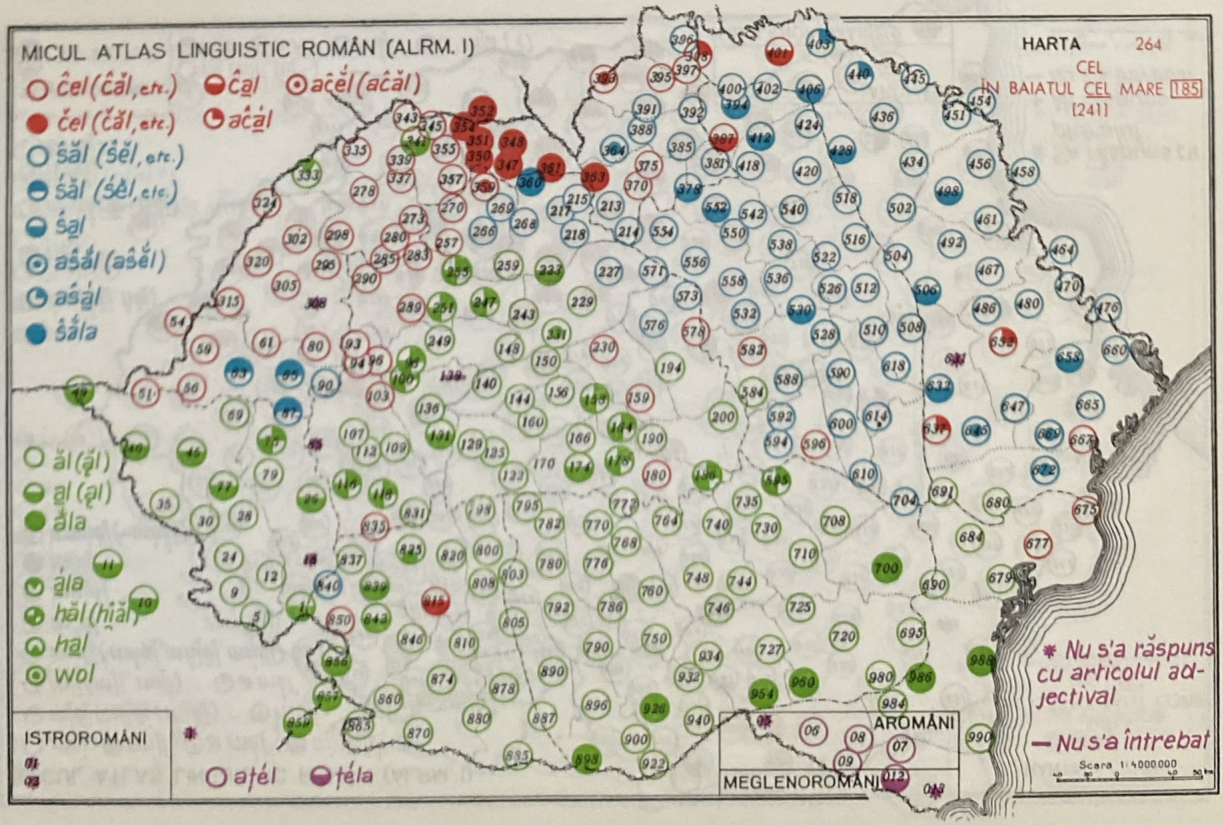
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 264
CEL
ÎN BAIATUL CEL MARE 185 [241]
* Nu s'a răspuns cu articolul adjectival
— Nu s'a întrebat
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000000

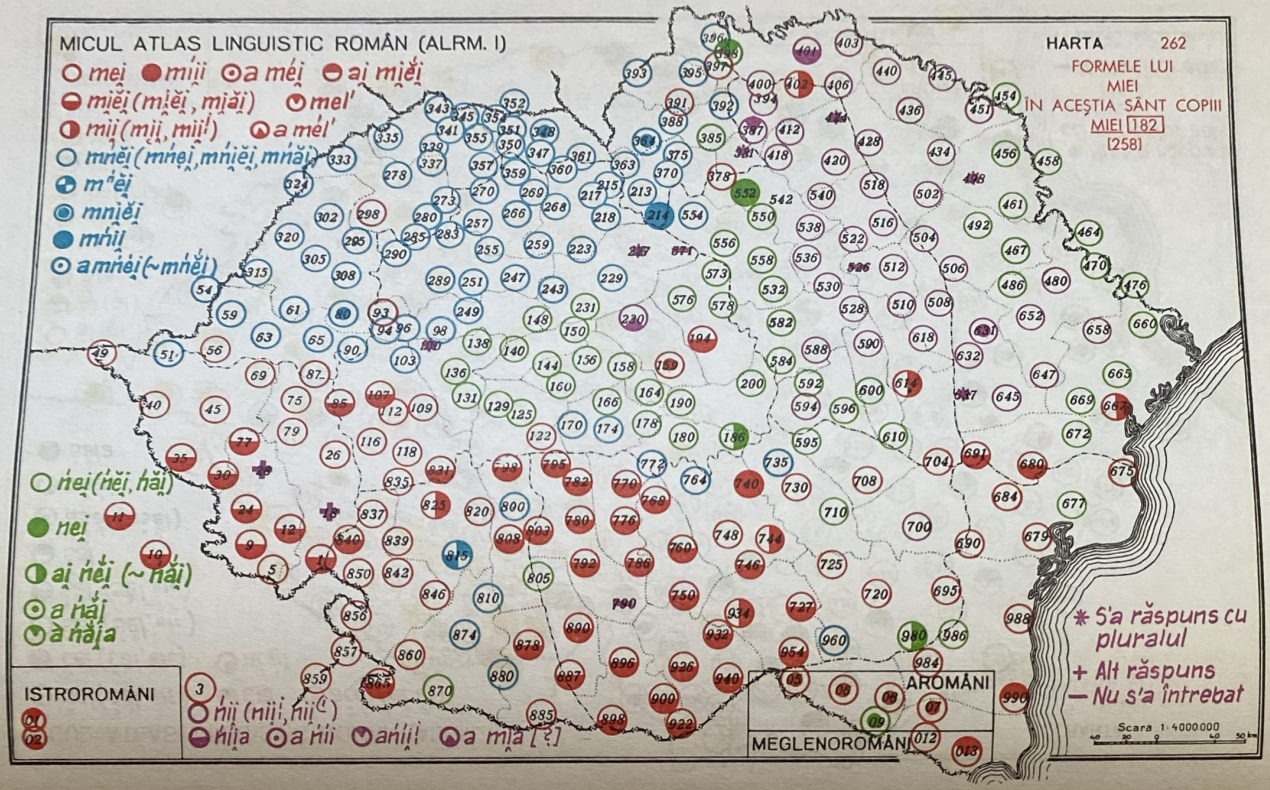
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 262
FORMELE LUI MIEI ÎN ACEŞTIA SÂNT COPIII MIEI 182 [258]
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
* S'a răspuns cu pluralul
+ Alt răspuns
— Nu s'a întrebat
Scara 1:4000000

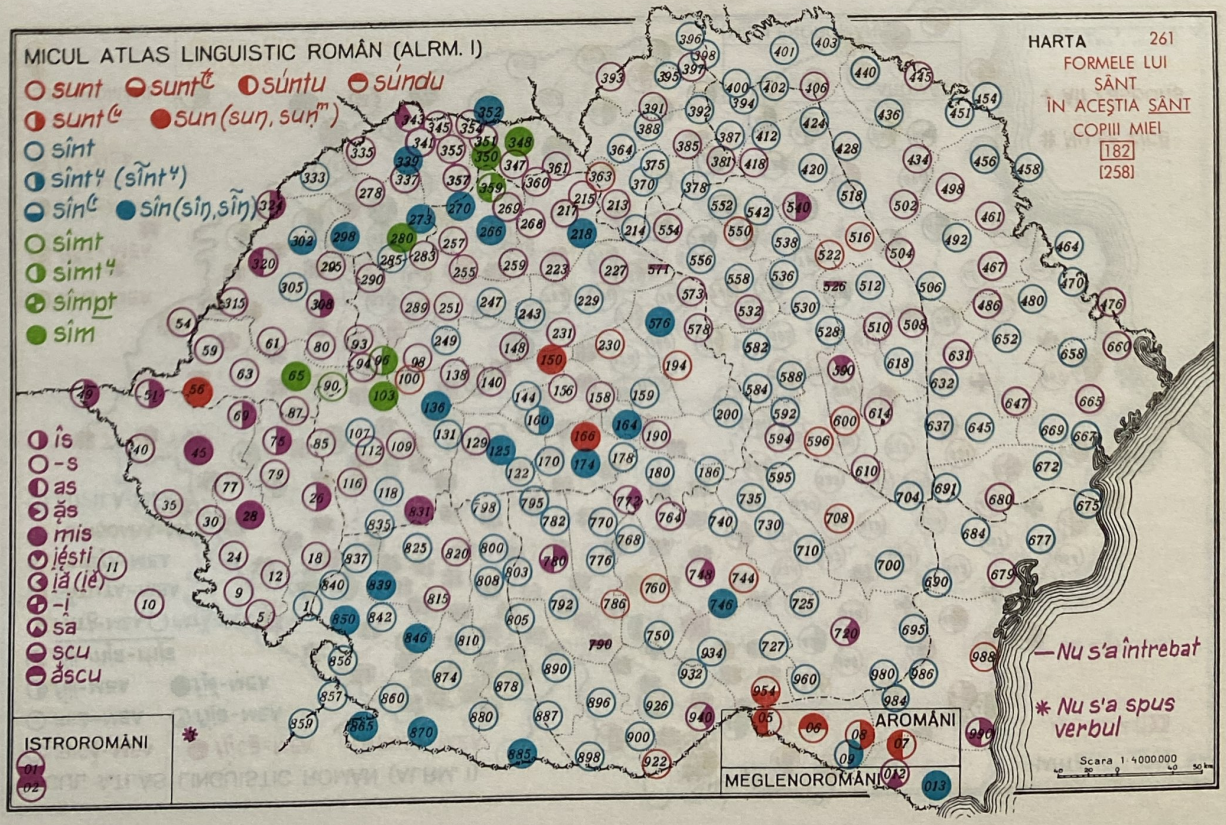
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 261
FORMELE LUI SÂNT ÎN ACEŞTIA SÂNT COPIII MIEI 182 [258]
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
— Nu s'a întrebat
* Nu s'a spus verbul
Scara 1:4000000

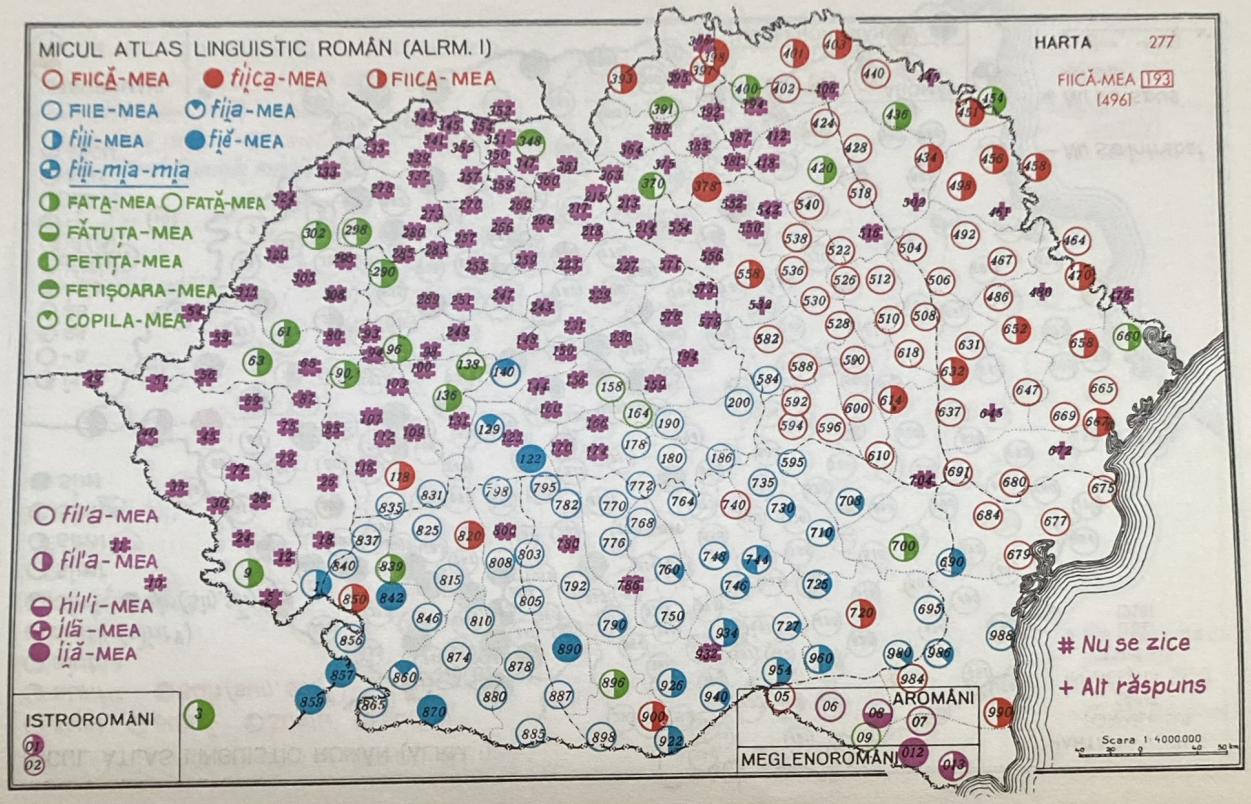
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 277
FIICĂ-MEA 193
[496]
FIICĂ-MEA
fii̯ca̯-MEA
FIICA̯-MEA
FIIE-MEA
fii̯a-MEA
fii̯i-MEA
fi̯ĕ-MEA
fii̯i-mi̯a-mi̯a
FATA̯-MEA
FATĂ̯-MEA
FĂTUȚA-MEA
FETIȚA-MEA
FETIȘOARA-MEA
COPILA-MEA
fil'a-MEA
fil'a-MEA
hil'i-MEA
ilă-MEA
ii̯ă-MEA
Nu se zice
+ Alt răspuns
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000000

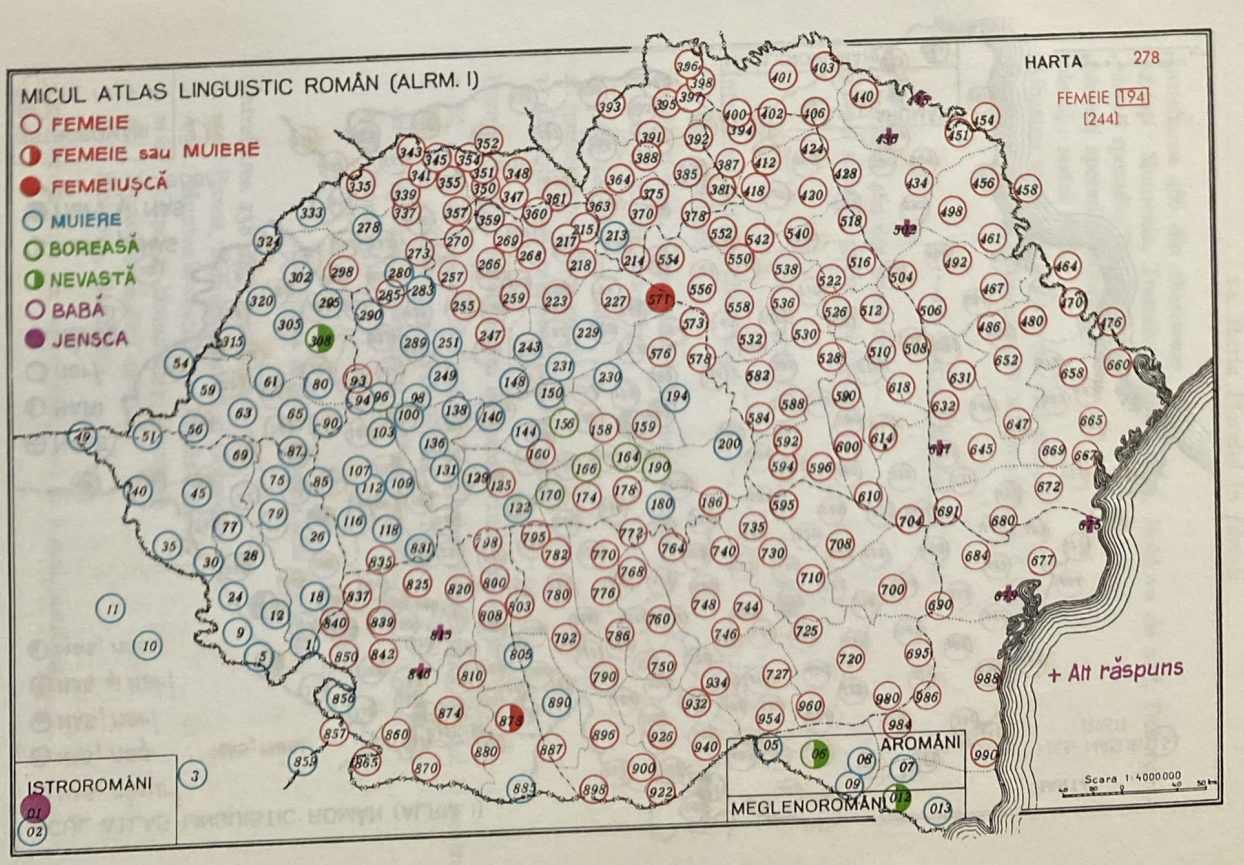
MICUL ATLAS LINGUISTIC ROMÂN (ALRM. I)
HARTA 278
FEMEIE 194
[244]
FEMEIE
FEMEIE sau MUIERE
FEMEIUȘCĂ
MUIERE
BOREASĂ
NEVASTĂ
BABĂ
JENSCA
+ Alt răspuns
ISTROROMÂNI
AROMÂNI
MEGLENOROMÂNI
Scara 1:4000000

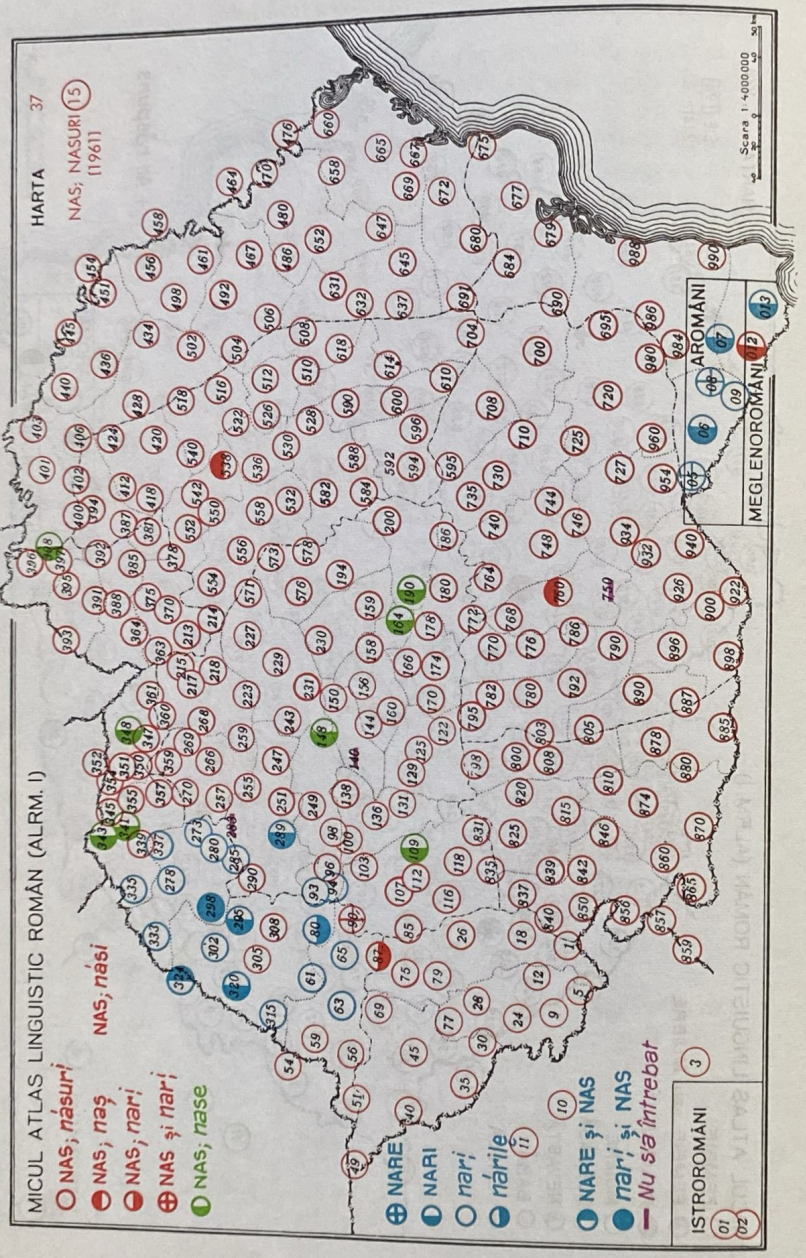

14. Harta *Pluralul în părinți*

Întrebarea 486 din chestionar.
părinți : Muntenia, Transilvania sud-estică, Moldova de sud, Dobrogea.
părinți sporadic Transilvania.
părinții sporadic Basarabia.
părinț : restul țării.
Albastru arată deci forma cea mai *evoluată !*
Regiunea cea mai conservativă se dovedește a fi Muntenia.

15. Harta *Pluralul în frați*

Întrebarea 462 din chestionar.
Aceeași situație, puțin mai clară.

16. Harta *Cel în băiatul cel mare*

Întrebarea 241 din chestionar.
Cel (lat. eccĭllum)

a) adj. și pron. demonstrativ (cel om), *toate cele.*
b) articol definit proclitic.

1. (adj.) *cel bun, cel mare ;*
2. (numer.) *cei* patru copii ;
3. dinaintea unei prepoz. : *cel de pe urmă.*

Forma literară : *cel* nu există în graiul actual *muntenesc.*

1. *ăl, al, ăla, ala, hăl, hal :* toată Muntenia, Transilvania de sud și centru.
2. âl, aâl : Moldova și Transilvania de Nord.
3. *cel* în regiunea *Crișurilor* și a *Maramureșului.*
4. *aț́él :* Aromânii.

17. Harta *Miei* în *Aceștia sânt copiii miei*

Întrebarea 258 din chestionar.
1. *mei :* Banat, Muntenia-estică și Dobrogea.
2. *miei :* Muntenia-vestică și Oltenia estică.
3. *mńei :* Crișana, Maramureș, Bucovina.
4. *ńei :* Transilvania de Centru.
5. *ńii :* Moldova, Basarabia.

Deci forma *mieu* (ca *miere, fiere, fier*) ar fi mai justificată.
ĕ > *je*

18. Harta *Sânt* în *Aceştia sânt copiii miei*

Întrebarea 258 din chestionar.
Forma *sunt* e foarte puţin întrebuinţată.
934 = Bucureşti : *sânt*
suntu, sundu, etc. se întrebuinţează şi în aromână.
sânt (*sîmt,* sâmpt) e forma cea mai răspândită.
îs e forma etimologică din lat. *sunt*
Normal ar fi deci să se întrebuinţeze forma *sânt* şi în scris.

19. Harta *Fiică mea*

Întrebarea 496 din chestionar.
lat. filia > *fil'ă* (h'ila) > *fie*

1. *fie-mea :* Oltenia şi Muntenia şi regiunile învecinate.
2. *fiică* (+ suf.-ică) : Moldova şi Basarabia, Dobrogea de nord.
3. *fată* < lat. *fēta (fetus)* (femelle pleine), termen păstoresc care a fost aplicat şi omului deci de la « petit d'un animal ».

Fenomen caracteristic mai ales Transilvaniei ; *feta* în multe limbi romanice înseamnă « oaie » (piemont *fea*).

20. Harta *Femeie*

Întrebarea 244 din chestionar
Alte arii
Forma mai veche MULIEREM > *mul'eare, mul'ere, ml'ęre, muiere* în Transilvania, dialecte şi sporadic în Muntenia.
Familia > fumeal'e « copii ».
femeie restul ţării într'o întindere împresionantă.
borească (Făgăraş)
jensă (slav), *babă* (slav) : izolate
nevastă (slav)

21. Harta *Nas-nasuri*

Întrebarea 1961 din chestionar
nas : nasuri, naş, nase.
nare (nări) ; art. narile *(narele)* (iepurile)
Regiuni conservative : Crişana-Bihor şi dialectele aromân şi meglenorom.

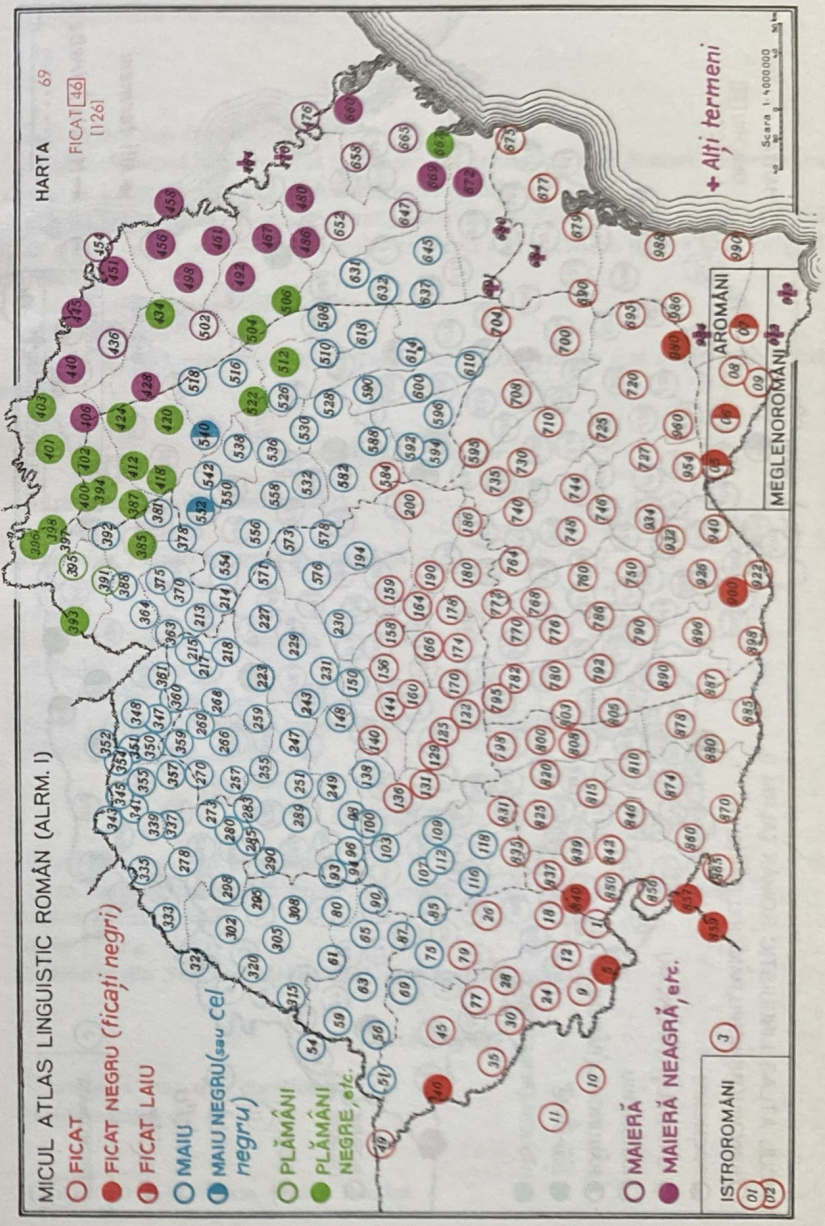

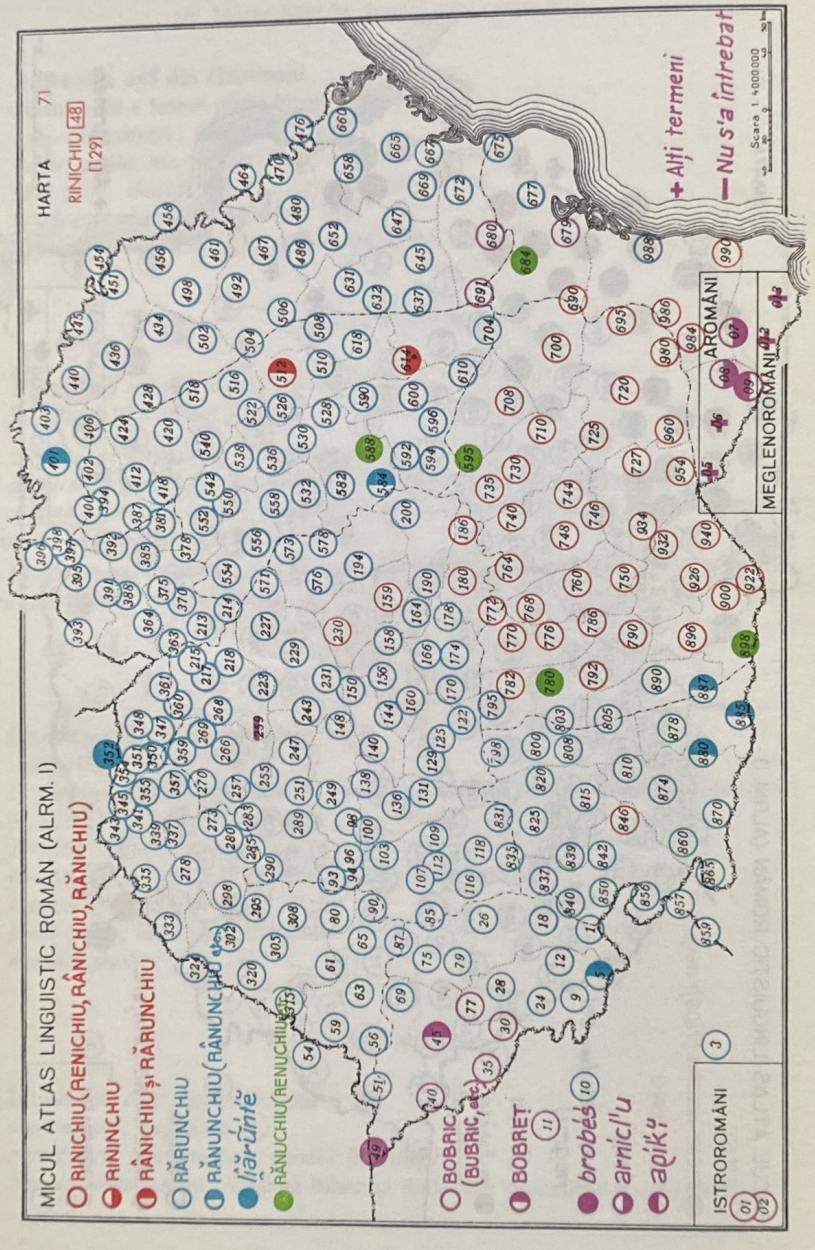

22. Harta *Nez dans les langues romanes* (1)

Însemnătatea limbii române.

23. Harta *Ficat*

Întrebarea 126 din chestionar.

Regiunea sudică a teritorului românesc are termenul latin *ficatum*, deasemenea și *dialectele* (cu excepția dialectului meglenoromân).

mai în Transilvania, Banat, Crișana, Bucovina și Moldova, deși există obiectul *mai de crăpat lemne, mai de lăut*, totuși termenul a rezistat. Se pare a fi de origină ungurească.

maieră origine neprecisă

plămâni negre

Forma literară ocupă tot sudul Țarii, care se dovedește mai *conservativ* decât nordul.

24. Harta *Rinichiu*

Întrebarea 129 din chestionar

reniculus > renicĭu

renuculus > *rinicl'u, arniclú*, aromâna

riniculus > *rănuk'u*

răniclu

|——— rinikĭu ar. arnicĭu

rănunkú, *rărunk'u*

Epenteza lui *n* există și în alte cuvinte

fasole > *fansule* ; *genuchi* > *genunchiu* ; *mănuchiu* > *mănunchiu*.

bobric (de origine slavă)

25. Harta *Os*

Întrebarea 140 din chestionar.

Elem. latin *os* domină în luptă : cu *ciolan* (slav), cu *ciont* (unguresc).

ciolan (< rut. *čolan*)

ciont (< ung. ciónt)

Graiurile din *Sud mai stabile* dacă ar fi fost *migrație ?*

26. Harta *Burtă*

Întrebarea 100 din chestionar.

Situație inversă.

(1) v. p. 56 Conf. Limba pentru Români.

burtă (existent şi la Bulgari) origine necunoscută.
Aromânii au acelaşi termen cu Românii din nord *pâdică, pântică.*
lat. *Panticem* (termen propriu)
foale < lat. *follis*
Istroromâni şi în Banat şi Transilvania centrală altă repartizare geografică.
bârdan şi *burduhan (burduf)* origine necunoscută.
dobă (ung. dob)

27. Harta *Bunic*

Întrebarea 475 din chestionar.
Termeni proprii

1. *moş, tată moş, moş bătrân, taică moş, tete moş.*
2. *bătrân (veteranus)* (sudul ţării), bătrânel, *tată bătrân.*

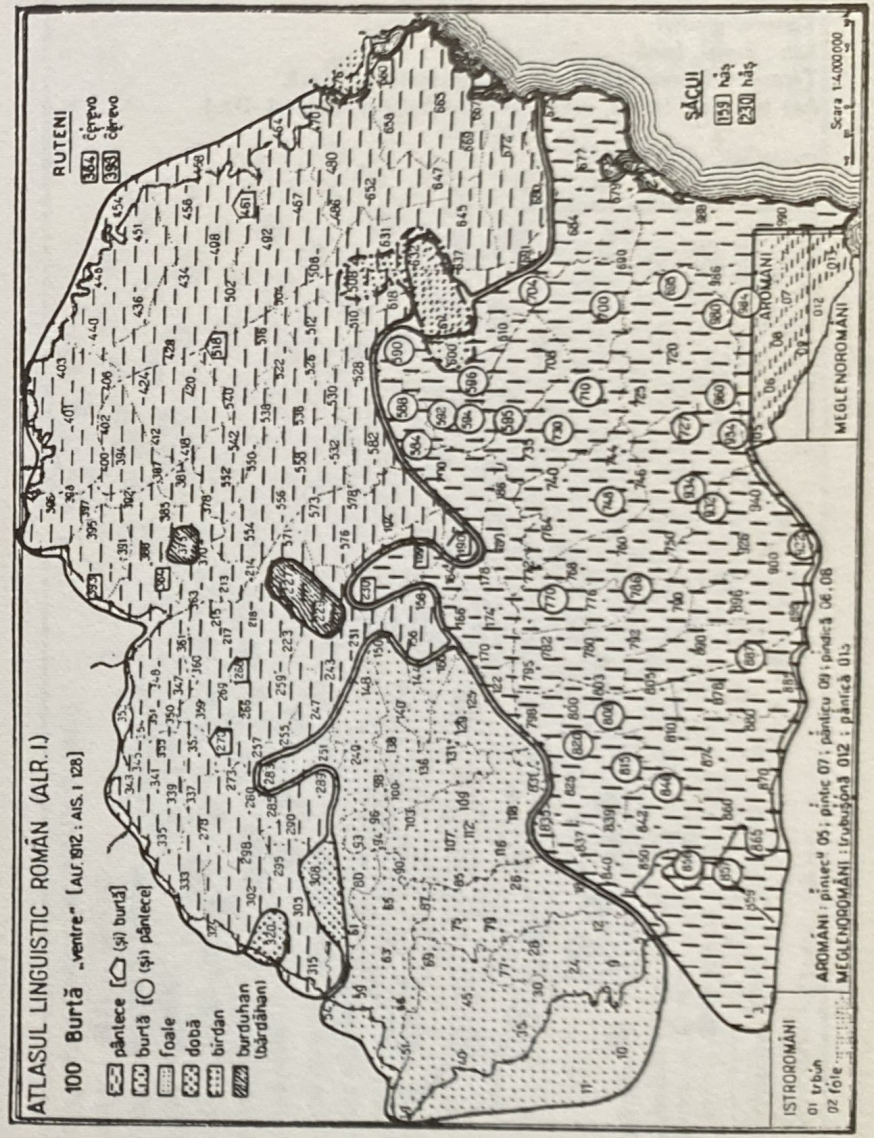

3. *pap* (aromână)
4. *dedu* (meglenoromână)

Termeni afectivi
bun ; bunel, bunic
Termenul literar este deci de origine moldovenească.
tată bun, tată bătrân, nene, bât (probabil din *bătrânul*, DA.).

Concluzii

Unitatea spiritului românesc.

Conferinţă ţinută în 14.1. 1952, în cadrul Fundaţiei.

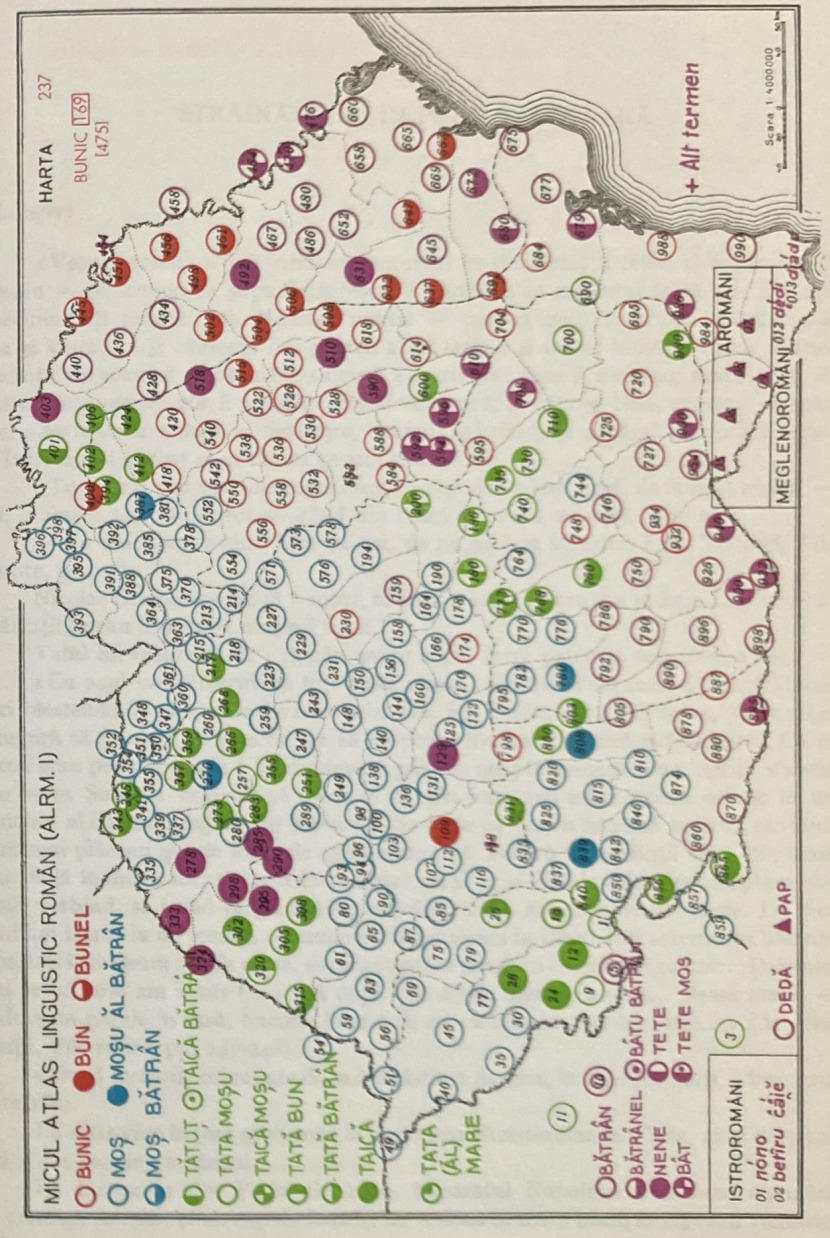

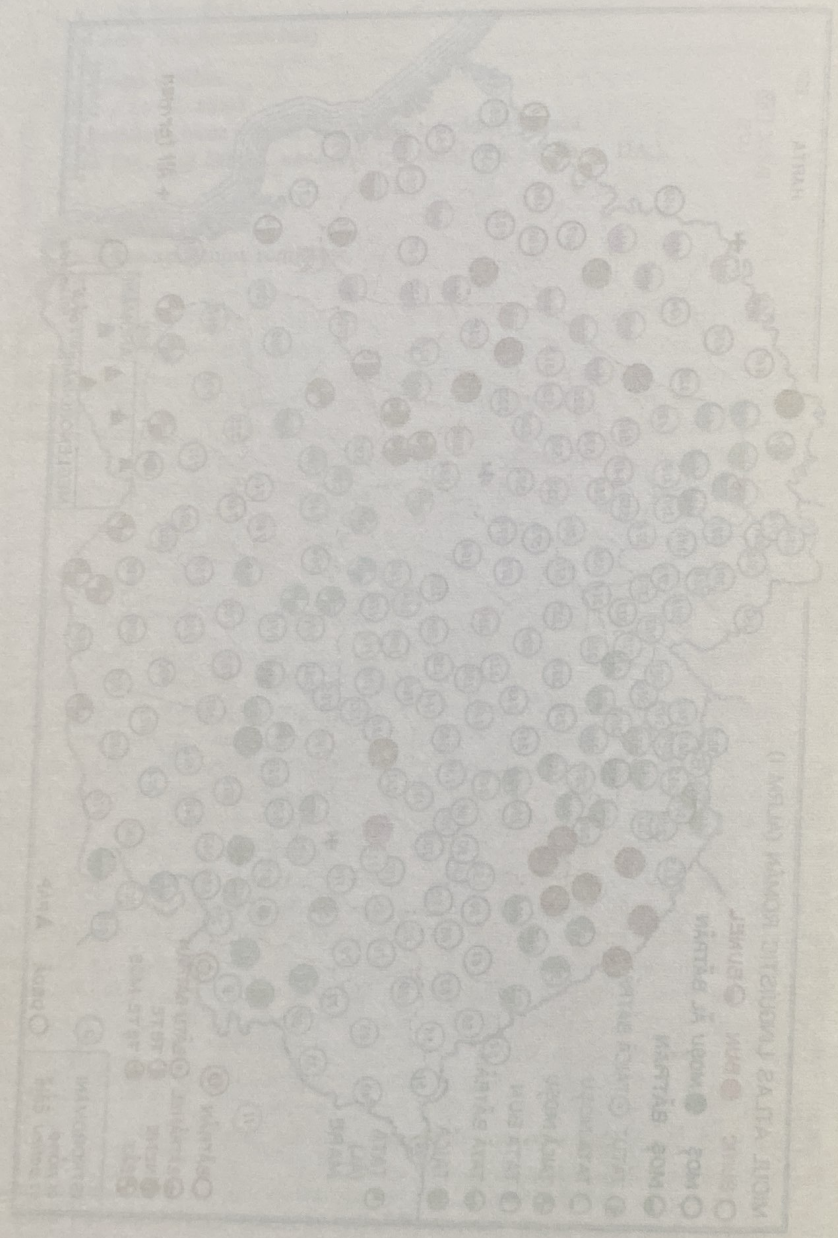

Luceferi

« Veacul trecut a dat neamului nostru, în domeniul artelor, doi oameni de geniu — pe Eminescu şi pe Grigorescu. Amândoi s'au strecurat în tăcere, aproape necunoscuţi printre noi. Moartea numai — pentru unul amarnică şi viforoasă, ca şi viaţa, ca şi cântecul lui, pentru altul senină şi măreţ liniştită ca un frumos asfinţit de toamnă — moartea singură a rostit mai tare şi mai larg numele lor, de care mulţi *atunci* vor fi auzit pentru întâia oară, şi cătând bine, acesta e drumul cel adevărat care duce la nemurire, drumul cel sfânt, la capătul căruia stă scris : « Între ai tăi ai fost şi ai tăi nu te-au cunoscut ».

« Tu te urci mai sus, mereu mai sus, însetat de vedere largă, de lumină multă, — şi, înaintea ta, ciorile, tot sburând din cracă 'n cracă, se miră între ele :

— Ce dracu'o fi având ăsta cu noi, de nu ne lasă să trăim ? (A. Vlahuţă, File rupte, p. 158).

Nicolae Grigorescu (1838 † 1907), născut în satul Pitaru din judeţul Dâmboviţa ; părinţii ţineau în arendă moşia Pitaru.

Tatăl lui moare tânăr ; rămân şapte copii, între patru şi doisprezece ani.

« Cu acul ne-a crescut pe toţi biata mama. Ş'odată n'am auzit-o plângându-se, ori blestemând ori spunând vreo vorbă rea. S'a trudit, sărăcuţa de ea, ş'a învăţat singură să citească şi să scrie, ca să ne poată învăţa şi pe noi puţină carte. Că ce şcoli erau pe vremea aia ? De dimineaţă până în noapte muncea şi ne 'ngrija s'avem de toate. Surorile 'ncepeau să coase şi ele. Un frate mai mare intrase ucenic la un unchiu al mamei, zugrav de biserici... Se vede că era 'n neamul nostru, că mult îmi mai plăceau şi mie icoanele când eram mic. Pentru mine sfinţii erau vii ; stam cu sfială înaintea lor, şi eram încredinţat că şi ei se uită la mine, m'aşteptam să-i aud vorbind, să-i văd mişcându-se, ridicând mâna să mă binecuvânteze. La zece ani am intrat la un iconar... Dumineca mă duceam la Obor. Îmi aşterneam hăinuţa jos, îmi întindeam marfa pe ea, şi-mi aşteptam muşterii ca orice negustor... Doamne, cu ce bucurie am venit eu acasă după cea dintâi afacere a mea... Eram mare, — aduceam parale 'n casă, bucurie la ai mei, *eu*, cu munca mânilor mele... » (A. Vlahuţă, File rupte, pp. 247-248).

« După lucrările minunate de la Mănăstirea Agapia, în 1861, la Paris... bursierul Statului.

La 1864 vine în ţară şi se pune la dispoziţia Ministerului de Culte, care îi spune că n'are nevoie de dânsul...

La Expoziţia din Paris din 1866, împăratul Napoleon al III-lea cumpără o creangă de măr, şi un cap de femeie, iar a doua zi toate bucăţile lui erau vândute.

În 1867, iar îl cheamă dorul de țară. Se reîntoarce prin Galiția...

Se înfățișează iar Ministerului de Culte și cere un loc de profesor la școala de Bele-Arte.

I se răspunde : Nu-i niciun loc vacant.

Din nou în Franța.

În 1877, chemat de Ion Brătianu, se întoarce, și ia parte în rând cu soldații la Războiul de independență, închinându-le toată iubirea și toată admirația acestor opincari uscați și vânjoși, care se asvârleau cu bărbăție în brațele morții.

— Nu văd ofițerii, îi critica un general « Atacul de la Smîrdan », unde în fumul și învălmășagul unui iuruș cu baioneta se deslușiau numai soldați.

— Sunt înainte — au ieșit din cadrul pânzei mele... (A. Vlahuță, File rupte, p. 263).

« Am avut și eu un noroc în viața mea, ne spunea odată (A. Vlahuță, File rupte, p. 265), un mare noroc : Oamenii pe care n'am putut să-i sufăr, n'au putut nici ei să mă sufere, și, mulțumesc lui Dumnezeu, m'au lăsat în pace ».

În casa nouă din Câmpina, l-a ajuns un junghiu (16 Iulie 1907). Era cald.

Sâmbătă (21 Iulie 1907), când năduful l-a chinuit mai mult, a strigat din toată inima :

« Sfârșește-l odată, Dumnezeule ! »

« Pe crângi de stejar l-au așezat într'un car cu boi. Flori de câmp, de cele care i-au fost lui dragi, flori sfinte i s'au presărat pe față și pe piept, pe ochii lui, pe divinii lui ochi, închiși pentru totdeauna, pe mânile lui, pe divinile lui mâni încremenite pentru totdeauna » (A. Vlahuță, File rupte, p. 270).

Cronicarii

Când mă cuprinde dor adânc de țară
Și n'am pe nimeni să-mi potoale dorul,
Iau cartea unde curge sfânt izvorul
De 'nțelepciune și tărie rară...

Citesc, — iar gându-mi își întoarce sborul
Spre vremi de bărbăție legendară,
De greu războiu și de robie-amară ; —
Și sufăr și mă bucur cu poporul.

Îmi cântă jalnic rostul nestatornic
A tuturor măririlor din lume,
Miron Costin, vestitul mare Vornic ;

Boier de țară, bunul Ion Neculce,
Oftând strecoară printre lacrimi glume
Din zile vechi, și 'n graiu nespus de dulce !

(Șt. O. Iosif, *Poezii*, p. 47)

Ionel I. C. Brătianu și Badea Cârțan

— Ieșeam de acasă cu Toma Stelian, când iată că intră Cârțan în curte —. Îi spusei lui Toma în franțuzește : Să întârziem o clipă, ca să-i dau două sute de lei și -l expediez îndată.

Cârțan se strecoară binișor în dreptul automobilului ; acolo, fără să aibă aerul, ne acoperi cu persoana lui masivă, mărită de portul său ciobănesc, ușa mașinei, și-mi zise cu durere în vorbire :

— Dară, domnule Brătianu, pun rugare din suflet, rugare ca să-mi răspunzi... apoi bătându-se cu bâta peste dăsagii din spate : ce am eu acolo, *măligă* ori *franzelă ?*

— Sigur că nu ai cozonac.

Dar el era departe de a putea primi o glumă :

— Păi domnul Toma Stelian este Român ca și mine, ca și Măria-Ta, de ce trebue să-i vorbești franțozește ?

Și căzând pe gânduri, Brătianu zice ca pentru el : « dac-ar fi mulți ca el ! » (Stroe Stroescu, Amintiri, p. 165).

Străinătate

Jalea celui depărtat de ai săi

Săracă străinătate,
Mult avui de tine parte !
Vai, mâncatu-s de străini
Ca iarba de boi străini
Și mâncatu-s de dușmani
Ca iarba de boi bălani ;
Mâncatu-s de răutate
Ca iarba de vaci cu lapte ;
Și mâncatu-s de nevoi,
Ca iarba de cele oi !
Cunjurai țările toate,
Și de bine n'avui parte.
Ori pe unde am umblat,
Odihnă n'am căpătat ;
Ori pe unde-am ocolit,
Odihnă n'am dobândit !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, p. 191)

Străinătatea și străinul

Străină, străinătate,
Mult mi-ai fost soră și frate ;
De-aș umbla și cu merinde,
Pe cât soarele cuprinde.

Străinul parte nu-mi prinde.
De-aş merge cât de departe,
Nu-mi găsesc surori şi frate
Şi străin să-mi prindă parte
Poţi umbla şi cu lumină
Prin ţara care-i străină,
Tot nu afli om cu milă,
Cu iubire de inimă.
Poţi umbla şi 'n lumea toată,
Nu găseşti mamă şi tată,
Inimă străină dreaptă.

(Colecţia Murnu)

Fata şi mama

Fă-mă, Doamne, ce mi-i face
Fă-mă pasăre măiastră
La măicuţa în fereastră,
Maica să mă hâşîească.
Dar ea nu m'a hâşăi
Până nu i-oiu povesti
Cum trăesc cu străinii.
La străini, până ce cină,
Eu sânt feşnic de lumină ;
Dacă gată de cinat,
Nu mă 'ntreabă de-am mâncat,
Ci mă 'ntreabă ce-am lucrat.
Dar eu tac, nu zic nimică,
Doar din ochi-mi lacrămi pică,
Iau năframa şi le şterg,
Ele tot mai tare merg,
Ele pică pe pământ
De sălbatice ce sânt,
Ele pică pe obraz
De atât amar necaz ;
De mănânc pâne uscată,
Ea-i cu lacrimi picurată.

(Colecţia M. Eminescu)

Fata roabă la străin

Foaie verde bob năut,
De ce, maică, m'ai făcut
Pe vatra cea cu spoială,
Să trăesc tot cu cârteală ?
Şi pe vatra cea de var,
Să trăesc tot cu amar ?
La ce, maică, m'ai făcut

Chiar pe vatra cea de lut,
Să trăesc tot cu urât ?
La ce, maică, m'ai făcut,
Chiar sub umbra spinului,
Să robesc străinului... ?
Că mila de la străin
E ca umbra de la spin ;
Când gândeşti să te umbreşti,
Mai tare te dogoreşti !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, p. 178-179)

Flăcău străin

Poruncitu-mi-a mândra,
Pe un pui de rândunea
Să mă duc până la ea ;
Ş'am răspuns pe-un puiu de cuc
Că zău nu pociu să mă duc,
Că-s la umbra spinului,
Sub mâna străinului.
Şi străinul până cină,
Eu i-s feşnic şi lumină ;
Dacă gată de cinat,
Eu m'apuc patu să-i fac,
Şi târziu, când s'a culcat,
M'apuc şi eu de cinat.
Iau cuţitul să-mi tai pită,
Lacrimile părău pică...
Cine nu-mi crede vorba
Nu-i ajute Precesta !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, p. 132-133)

Ochii şi străinătatea

Săraci ochişorii miei,
Multă lume văz cu ei
Dar nu văz oameni de-ai miei,
Ci tot negri străinei.
Sărac picioruşul mieu,
De te-ai vedea 'n satul mieu,
Să beau apă din părău
Şi să nu mai ştiu de rău !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, p. 200)

Cântece III

Boii stau în jug supuşi,
Gata de plecare ;
Necăjiţii căruşi
Merg pe lângă care...

« Hăis şi cea ! » — gem sub poveri
Carele greoaie ;
Ieri ca azi şi azi ca ieri ;
Frig şi vânt şi ploaie...

Drumul e glodos şi greu,
Negura se lasă :
« Ştie bunul Dumnezeu
De — om ajunge-acasă !... »

(Şt. O Iosif, *Poezii*, p. 54)

« Multe lucruri minunate a lăsat Dumnezeu pe lume, cu multe şi nepreţuite daruri a mai înzestrat pe om — nici unul însă nu se poate asemăna cu plina de taine şi nemăsurata putere a gândirii. De toate parc'aş ajunge să mă satur cu vremea ; numai de gândit, de voluptatea asta mai îmbătătoare de cât tot ce basmele orientale au putut născoci — în veci nu m'aş sătura. De bună seamă că harul acesta e o bucăţică ruptă din atotputernicia Celui de Sus — un crâmpeiaş mic, nezărit, de mic, şi-i mai tare decât tăria vânturilor, mai adânc decât adâncul mărilor.

E aşa de dulce să te gândeşti ! ... Eşti aici, şi oriunde vrei, — în clipa asta şi 'n orice timp. Eşti singur în mulţime, şi eşti cu cine-ţi place în singurătate ». (Al. Vlahuţă, File rupte, Bucureşti, p. 3).

Dorul mieu pe unde pleacă
Nu-i pasăre să-l întreacă ;
E mai repede ca vântul,
Ca fulgerul şi ca gândul ;

Până ce clipeşti odată,
Încunjuară lumea toată ;
Pân' clipeşti de două ori,
A sburat mai sus de nori !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, p. 90)

Badea Cârţan din Cârţişoara

Din 1896 până în 1911, când s'a prăpădit, el cumpărase şi căpătase mai multe tone de cărţi, pe care le-a trecut *în spate* Carpaţii.

Ciobanul care se înscrie printre făuritorii Unirii, fără să fi fost decorat.

« Într'o noapte, bietul om a pătimit mai rău : trecuse peste Negoiul în Transilvania ; luându-se după o luminiţă ajunge la o stână, intră în vorbă cu ciobanii care stau în jurul focului... lasă sacul în păstrare... În acelaşi timp, doi grăniceri unguri — căci ei mergeau tot « cu părechea » — apucă şi ei spre foc, se apropie pe nesimţite de târlă şi la doi paşi se dosesc după un brad.

Cârţan se reîntoarce peste frontieră ; vine înapoi cu ceilalţi doi saci, dă câteva cărţi ciobanilor şi neştiind că este văzut şi auzit se aşează pe cei trei saci şi începu a sfătui şi îndemna.

— « Măi vedeţi ? într'un ceas am trecut frontiera de trii ori, păi cum să nu mă plimbu dacă *sânt în ţara mea*, în *ţara noastră*, Dacia ? Asta nu este graniţă, ce graniţă măi ? Graniţă drăcească. Carpaţii sânt cuib de hultani în inima României adevărate.

« Ascultaţi, *aici în răsărit*, o să vedeţi un *Imperiu* să nu-l cuprinzi cu ochii... imperiu de limbă românească.

« Îi graniţă colea în spate ? ... hei ! N'are rădăcină, vântul a adus-o, vântul o va duce...

Ascultaţi ce vă spun eu, dacă nu noi, apoi copchiii noştri vor uita ce este aia Ungur, vor cânta ca odinioară în *Cetatea Veşnică* « Virtus romana rediviva ».

Aşa stă scris în Ceruri ! » (Stroe Stroescu, Amintiri despre Badea Cârţan, Bucureşti, 1936, p. 127).

Rătăcitor

Când, măicuţă, m'ai făcut,
Tare bine ţ'a părut,
Dară când mă legănai,
Cu mânile tu lucrai,
Cu gura mă blăstămai :

Să n'am prânz
Fără de plâns,
Nici amiaz
Fără necaz.
Rău, maică, m'ai blăstemat,
Măicuţă, când m'ai scăldat :
Să umblu din mână 'n mână,
Ca vita care nu-i bună,
Să umblu din sat în sat
Ca vita de cumpărat !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, p. 195-196)

Om străin

Săracu omu strein
De i-ei fa(ce) din apă yin,
Nu i-i fa(ce) voia deplin ;
De i-ei fa(ce) din apă lapte,
Pe voie nu-i mai poţi face.

(Cămârzana, *Arhiva de folclor*, I, 164, 1932)

Străinătate nedreaptă

Transilvania (Gazeta Transilvaniei, 1888, 29 Iunie)

Maică, când m'ai legănat,
Maică, rău m'ai blestemat :
În legăn mi-ai pus neghină,
Să nu am în veci hodină —

Şi sub periniţă spini,
Să trăesc între străini.
Săracă streinătate,
Mult eşti fără direptate:
Cunjurai ţările toate
Şi de bine n'avui parte.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 36)

Străinătate, apa

Mureş, Mureş, apă lină,
Cine te bea se 'nstrăină;
Eu numai că te-am gustat,
Foarte m'am înstrăinat!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 201)

Străinătate

Săracă străinătate,
Mult eşti fără direptate!...
Ocolii ţările toate,
Şi de bine n'avui parte:
Ori pe unde am umblat,
Odihnă n'am căpătat!...
Vino, dragă turturea,
De-mi arată calea mea,
Să pot trece Dunărea
La sărmana mândruţa,
Să mă mai iubesc cu ea!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 131)

Pribegie, orfan

Câte păsărele 'n codru
Toate-mi cântă mai la modru,
Numai biata ciocârlie
Aia-mi cântă 'n pribegie.
Pribegia mult e rea,
Cui nu e harnic de ea!...
Pribegia cui e bună?
La feciorul fără mumă.
Pribegia cui e dată?
La feciorul fără tată!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 199)

Familia, părinţi, fraţi, surori

Transilvania, Şezătoarea, X, 50.

Ş'aşa-mi vine câteodată
Să mă sui la munţi de piatră,

Să-mi fac ochişorii roată,
Să mă uit în lumea toată,
Să-mi văd mamă, să-mi văd tată
Şi pe mândra câteodată;
Să-mi văd fraţi, să-mi văd surori,
Şi pe mândra când mi-e dor.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 41-42)

Familia, surori

Bucovina, E. Niculiţă-Voronca, Datinile şi credinţele poporului român, Cernăuţi, 1903, II, 465.

Pe sub cer şi pe sub stele
Sboară două rândunele.
Acelea nu-s rândunele,
Numai surorile mele.
Una sboară şi se duce,
Una pică jos şi plânge,
Ş'aşa plânge 'n glăsurele
Să se strângă nemurele,
Să 'nceapă a plânge 'n glas-
Vai, pe-a cui mâni am rămas!
Pe mâna streinilor,
Pe gura păgânilor,
Că streinu-i ca şi spinul
Şi amar ca şi pelinul.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 44)

Familia şi natura

Muntenia, Revista «Ion Creangă», VII, 213.

Rău îi stă muntelui, rău,
Fără flori şi fără brazi,
Ca şi mie fără fraţi;
Rău îi stă muntelui, rău,
Fără brazi şi fără flori,
Ca mie fără surori;
Rău îi stă muntelui rău,
Fără brazi, fără molifţi
Ca mie fără părinţi.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 40-41)

Familia şi natura

Aşa-mi vine câte-odată,
Să mă suiu la munţi cu piatră
Să-mi fac ochişorii roată,
Să mă uit în lumea toată.

Aşa-mi vine uneori,
Să mă suiu la munţi cu flori,
Să mă uit pe la surori,
Doară'mi văd batăr una,
Să-mi mai stâmpăr inima.
Aşa-mi vine uneori,
Să mă suiu la munţi cu flori,
Să mă jeluesc la nori,
Să-mi mai treacă de plânsori!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 201)

Familia şi părinţii

Transilvania, I. Bibescu, Poezii pop. din Transilvania, Bucureşti, 1893, p. 109.

Brăduleţ crescut în piatră,
Rău e, Doamne, făr' de tată;
Brăduleţ crescut în urmă,
Rău e, Doamne făr' de mumă!
De-ai călca din urmă 'n urmă,
Din strein tot nu-ţi faci mumă;
De-ai călca din piatră'n piatră,
Din strein tot nu-ţi faci tată;
De-ai călca din flori în flori,
Din streini nu-ţi faci surori.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 43-44)

Familia şi plecarea

Transilvania, Gazeta Transilvaniei, 1888, 29 Iunie.

Când de-acasă am plecat
Ziua bună mi-am luat
De la toţi pomii 'nfloriţi,
De la dulcii mei părinţi,
De la grădina de flori,
De la fraţi, de la surori.
De la uşi de la portiţă,
De la dulcea mea drăguţă,
De la fir de mutătoare (1)
De la draga şezătoare,
De la struţ de busuioc,
De la feciorii din joc
De la struţ de lămiţă,
De la fete din uliţă.
Rămâneţi toţi sănătoşi,
Ca bujorii de frumoşi;

(1) Plantă (Bryonia dioica).

Să fiţi toate sănătoase,
Ca rujile de frumoase.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 39-40)

Familie şi dor

Jelui-m'aş brazilor
De doruţul fraţilor;
Jelui-m'aş munţilor
De dorul părinţilor;
Jelui-m'aş florilor
De dorul surorilor;
Jelui-m'aş şi n'am cui,
Jelui-m'aş codrului,
Codrului frunzosului
Codrului umbrosului;
Codru-i jalnic ca şi mine,
Vara trece, toamna vine,
Pică-i frunza toată bine,
Cu crengi veştede rămâne!
Maică măiculeana mea,
Auzi-mi tu jalea mea?

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 192)

Femeia străină

Transilvania (Mss. I. Pop Reteganul)

Aşa-s Doamne de streină
Ca firuţul de neghină
Într'un mijloc de ţarină;
Nici aceea nu-i streină,
Că stau două 'ntr'o tulpină.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 37)

Fata la străin

Pentr'un păhărel de vin
M'ai dat maică, la străin;
Pentru unul de vinars
M'ai dat, maică, la necaz.
Da străinul până cină,
Eu i-s feşnic şi lumină;
Şi străinul până mâncă
Tare, maică, mă înfruntă;
Iau cuţitul să-mi taiu pită,
Din ochi lacrămile-mi pică!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 175)

Femeia străină

Transilvania, Familia, XX, 323.

Streină-s, *Doamne*, streină,
De nici apa nu mă mînă ;
Ca să ştiu că m'ar mîna,
Chiar în mijloc m'aş ţipa,
Să mă ducă 'n ţara mea.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 38)

Fata şi iubitul

— Floricică, floricea,
Mândră mândruleana mea !
Nu mai umblu degeaba
Ci mă duc în calea mea ;
C'ai tăi, dragă, nu mă vrea.
Rămâni, mândră, tu cu bine,
Eu mă duc în ţări străine !
— Frunză verde mărăcine,
Du-mă bade şi pe mine
Unde mergi, în ţări străine ;
Fă-mă peană, 'n clopul tău
Ca să te umbresc mereu.
De ţi-a fi aşa ruşine,
Fă-mă brâu pe lângă tine.
De ţi-a părea brâu greu,
Fă-mă lumină de seu,
Şi mă pune 'n sânul tău.
De-i vedea că mă topesc,
Suflă să mă răcoresc !
Fă-mă lumină de ceară,
Şi mă pune su suoară,
Şi mă duc cu tine 'n ţară,
Că eu unde-i însera,
Calea ţi-o voi lumina,
Oamenii te-or întreba :
— Ce lumină e asta ?
Atunci tu vei cuvânta :
— Asta-i lumină de seu,
Mândruţa din satul mieu ;
Asta-i lumină de ceară,
Mândruţa dintr'a mea ţară !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 63-64)

Flăcău străin

— Tu te duci, bade sărace,
Eu cu dorul tău ce-oi face ?

— Tu, mândră, nu-i face rău,
Că rămâi în satul tău ;
Dar ce-o fi sărac de mine,
Că mă duc în ţări străine,
Unde nu cunosc pe nime,
Fără frunza şi iarba
Şi dorul de la mândra !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 110)

Ochii şi mama

Arză-te focul, pădure,
Şi toate lemnele 'n tine,
Să rămâie-un stejerel,
Să mă suiu eu, Doamne, 'n el,
Să-mi fac ochişorii roată,
Să mă uit în lumea toată,
Să zăresc şi 'n ţara mea
Şi să văd pe maică-mea
Cu mătura măturând,
Cu lacrimi din ochi stropind !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 199)

Ţara

Crişana, Gazeta poporului, Timişoara, 1889, 16 Iulie.

Ţară ţăruleana mea,
Că eu te-am lăsat de rea,
Dar n'o trece nici o lună
Pân'ce te-oiu lua de bună.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 39)

Ţara şi dorul

D'oi săracă ţara mea,
Eu mi te-am lăsat de rea
Şi n'o trece nici o lună
Şi mi te-oi căta de bună !
Trandafirul rău tânjeşte,
Dacă-l smulgi de unde creşte ;
Tot aşa tânjesc şi eu
Fără sătuleţul mieu.
Cându-i colea dimineaţa,
Lacrămile-mi taie faţa ;
Când răsare soarele
Şi mi se duc stelele,
De răsare nourat,
Toată ziua-s supărat ;
De răsare fierbincior,

De la maica-mi vine dor,
Stau în loc să mă omor!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 202)

Ţara şi satul

Bihor, P. Hetcou, Poezia pop. din Bihor, 87.

Până-i lumea n'oiu uita
Ţara mea şi pe maica;
Până-i lumea nu uit eu
Ţara mea şi satul mieu.
Mai bine în satul tău
Să bei apă dintr'un tău,
Decât în ţară străină,
Să bei apă din fântână.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 38)

Ţara, drum bătut de ochi

Foaie verde bob năut,
Lungu-i drumul şi bătut;
Nu-i bătut de car cu boi,
Nici de turmele de oi,
Ci de ochişorii miei.
Haide, puiu de turturea,
De-mi arată cărarea,
Să mă duc în ţara mea.
Ţara mea e *lapte dulce*
Şi din ea nu m'aş mai duce!

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 201)

Ţara şi mândra

Bănat, Familia, XXIX, 479.

Câmpie. câmpie,
Rămânere-ai pustie,
Numai să-mi rămâie
Un fir de-alunel
Să mă sui pe el,
Să-mi fac ochii roată,
Să-mi văd lumea toată,
Să-mi văd ş'a mea ţară,
Dulce sau amară,
Să-mi văd ţara mea
Şi iubovnica.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 39)

Pasteluri

V

Coboară seara pe câmpie...
Pe drum pustiu, un car cu boi,
Se leagănă încet, departe —
Cresc nori de pulbere 'napoi.
În car, îngână cărăuşul
Un cântec vechiu şi trist nespus,
Ca o povară 'ntunecată
A veacurilor ce-au apus...
Şi cum se pierde 'n umbra serii,
Mă 'ntreb, pe gânduri adâncit:
« Va răsări cândva şi steaua
Acestui neam nenorocit? »...

(Şt. O. Iosif, *Poezii*, p. 22)

Durerea în cântec

Bihor, Gazeta poporului, Timişoara, 1889, 26 Martie.

De oi prinde a cânta,
Munţii toţi s'or legăna,
Văile s'or turbura,
Pietrele s'or despica
De jale şi de bănat,
Văzându-mă 'nstreinat,
De ţara mea depărtat,
Cu străini înconjurat.
Săraca străinătate,
Mult mi-ai fost fără dreptate.

(O. Densusianu, *Flori alese*, 37)

Mundus-Orbis şi Străinătatea

Maramureş, A. Ţiplea, Poezii pop. din Maramureş, Bucureşti, 1906, 37.

Să te văd lume arzând,
N'aş mai sări să te stâng,
D'aş sări să te aprind;
Să te văd arzând în pară,
N'aş ieşi nici pân'afară,
Dacă văd că n'am ticneală:
Să te văd arzând cu foc,
Nici nu m'aşi clăti din loc,
Dacă văd că n'am noroc.
Arde-ai lume de trei părţi,
De trei părţi cu lemne verzi

Şi de-o parte cu uscate,
Că n'avui noroc nici parte
Numai de străinătate.

(O. Densuşianu, *Flori alese*, 35-36)

Străin ca mlădiţa

D'aşa-i Doamne, 'ntre străini,
Ca mlădiţa între spini ;
Suflă vântul ş'o clăteşte,
De toţi spinii mi-o loveşte !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 195)

Străin ca pasărea

De-aici până la Braşeu
Nime nu-i străin ca eu,
Numai mirla din pădure ;
Dar şi mirla din pădure
Are pe unul anume,
Pe cucul cu pene sure.
Cându-i mierla mai beteagă,
Vine cucu ş'o întreabă :
— Rău ţi-e ţie, surioară,
Rău ţi-e ţie, negrişoară ?
— Nu mi-i rău, dar o să mor,
Că de mult mă arde-un dor ;
Nu mi-i rău, dar mă topesc,
Când în mine mă gândesc,
Că azi-mâne voiu muri
Şi nime nu m'o jeli !
— Te-oiu jeli eu, soră dragă,
Ş'oiu sbura din cracă 'n cracă.
Oiu sbura din viţă 'n viţă
Şi te-oiu jeli cu credinţă ;
Ş'oiu sbura din fag în fag
Şi mi te-oiu jeli cu drag !

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 206)

Străin şi moarte

D'auzit-am şi ştiu bine
Că n'oi muri pre perine,
Ci-oiu muri în ţări străine.
Unde n'oiu avea pe nime :
Fără lumină de ceară,
Fără om dintr'a mea ţară ;
Fără lumină de seu,
Fără om din satul mieu.

(Iarnik-Bârseanu, *Doine*, 194)

Conf. ţinută la Misiunea Catolică Română din Paris, la 26 Aprilie 1953.

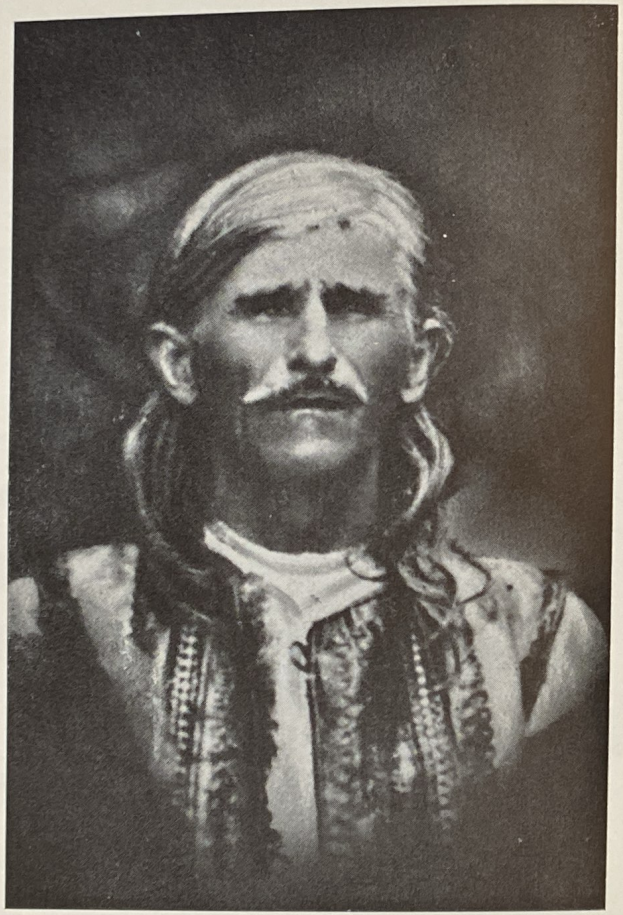

Gheorghe Carţan
1849-1911

BADEA CÂRŢAN ÎN SLUJBA UNIRII SUFLETEŞTI ROMÂNE ŞI ROMANE

Titlul conferinţei mele a putut poate lăsa umbre de îndoială şi întrebări stăruitoare în minţile celor care nu pot, din pricina greutăţilor pribegiei, să-şi îmbogăţească ori să-şi reînvie cunoştinţele despre trecutul ţării noastre.

Când spun acest lucru, îmi vine imediat în minte articolul pe care l-a scris în 1905 Nicolae Iorga cu titlul « Câteva rânduri de « dincoace », în amintirea lui Timoteiu Cipariu », atunci când în satul Pănade (lângă Blaj) se făcuseră pentru acest cărturar rugăciuni de pomenire şi un părăstas.

Scria deci Iorga, în 1905, acum aproape cincizeci de ani :

« Citind până aici, cutare (animal) de gazetă bucureşteană sau ieşeană se va întreba cu indignare : « Şi cine e acest Cipariu, despre care se cutează a vorbi astfel ? Nu e preotul acela ciudat care-şi scria numele într'un fel şi-l cetia în altul ? Am auzit doar că a voit să strice limba şi ortografia, că a scris lucruri la care, cum te-ai uitat, şi pufneşti de râs... N'a fost el învins, strivit şi înmormântat în batjocură de cei care au venit după dânsul ? Atunci de ce să ţinem isonul celor câţiva care, din interes de clopotniţă, i-au făcut serbare în satul Pănade ? »

« Nu animalului de gazetă, care, să vrea, şi tot nu poate deplin, adică şi cu sufletul şi cu inima, ci publicului celui mare românesc, — zice Iorga — către care, ori de ascultă, ori de nu, am căpătat deprinderea să vorbim, se pot da aceste lămuriri :

« Şcoala cea mare a Ardelenilor din veacul al XVIII-lea, apărători ai romanităţii desăvârşite şi nepătate, eterne şi imutabile ca însăşi Roma... (p. 102) Cipariu se apropia... acum când era un mare cărturar, şi de viaţa poporului românesc de pretutindeni, care se poate zice că nu i-a fost străin în niciuna din manifestările sale... » (p. 104). Vorbind de Biblioteca lui Cipariu din Blaj, Iorga spune :

« Stătea închis în frăţie cu duhurile morţilor celor mari, şi nu-i păsa de lumea care judecă migălos, cu cumpănă de spiţer, greşelile făuritorilor de înalte clădiri ale minţii avântate. În bătrâneţe ca şi în tinereţea lui, el n'avea nevoie de cât de foarte puţină odihnă, şi cei care l-au cunoscut ştiu să spună despre uşurinţa cu care trecea de mai multe ori pe noapte de la întunerecul somnului la lumina cetirilor de învăţătură şi frumuseţe, în odaia unde lampa — ca un simbol ! — nu se stingea niciodată » (p. 105).

Încheie Iorga cu cuvintele următoare :

« Acesta a fost bătrânul cu ochii vioi sub fruntea înaltă pe care ni-l înfăţişează chipurile : un muncitor, un cugetător şi un om deplin. O ştiu aceasta Blăjenii, care vorbesc despre dânsul până astăzi, şi ar trebui s'o ştie şi alţii ».

« Căci puterea unui popor vine şi din conştiinţa limpede a tuturor oamenilor aleşi pe care i-a avut şi-i are, şi din cultul desinteresat al acestor « eroi ». (N. Iorga, Oameni care au fost, Buc., 1934, pp. 101-105).

Nu e la mijloc nici un interes de clopotniţă, fiindcă nu ştiu exact dacă Badea Cârţan era unit sau ortodox. Ceea ce ştiu e că era un Român simplu, curat la suflet, care a renunţat la mâna de bogăţie pe care i-a dat-o bunul Dumnezeu — câteva sute de oi — ca să îndeplinească o datorie mult mai mare : *Unirea sufletească a Românilor prin carte şi învăţătură.*

Cuvântul bade

I. Cuvântul *bade* este vechiu în limba noastră. Dicţionarul Academiei Române nu-i poate stabili originea. Adaugă însă : pare a fi înrudit cu bulg. *bate* (cu aceleaşi înţelesuri) ; cf. sârb. *baća, bato ;* ung. *bátya, bátyo,* etc.

L-am înregistrat subt formele :

bade (mai ales în Transilvania de nord), *bădie* (mai ales în Moldova), *bădică* şi *bădiţă* (tot în Moldova) ; *bădiuc* (în Transilvania) şi *bădiucă* (mai rar).

II. *Nene* reaminteşte pe bulg. *neni,* sârb. *nena.*

III. *Baciu* ca termen de respect trebue să fie acelaşi cu cuvântul care denumeşte pe cel mai în vârstă de la o stână.

În acest caz, cuvântul e de origine necunoscută.

Tete ar putea fi în legătură cu *tată.*

Aciu pare a fi ungurescul *atya.*

Aromânii se adresează pe nume.

În Maramureş şi în Munţii Apuseni se întrebuinţează termenul *frate.*

Primul Bade

Badea Gheorghe (Gheorghe Pop de Băseşti), N. Iorga îl numeşte *bătrânul naţiei* (p. 479).

« Era astfel mai presus şi decât arhiereii pe care-i văzuse copilandri, şi, faţă de aceia dintre Vlădici care — aşa de puţini — erau de seama lui ca vârstă, avea încă avantajul descendenţei dintre oamenii care au avut pământul fără a trebui să-şi înoiască dreptul asupra lui prin picătura de sudoare a fiecărei brazde deschise din nou ».

« Tocmai fiindcă este acolo o aşa de mare şi mândră oaste de ţărani, îi trebuia Voevodul ca pentru obştile — şi oştile — ţărănimii celei vechi, întemeietoare şi sprijinitoare de Domnii. Sunt Domni care nu domnesc, şi sunt şi de aceia care fără să stea în scaun de stăpânire au rost domnesc între ai lor. Icoană de trecut, garanţie morală pentru prezent, îndemn către tineretul viitorului, aşa a fost când l-au lăsat să trăiască duşmanii seminţiei sale, în castelul său care era o căsuţă între ţăranii săi care-i erau fraţi, bătrânul Gheorghe Pop. Naţia i-a zis « badea Gheorghe »

(p. 480). În acest dulce nume, pe care nu a simţit nevoie să-l prefacă potrivit cu cărunţelele lui (moş), este o notă de iubire şi încredere cum n'a mai avut-o altul.

« Şi când vremurile se vor aşeza şi dreptul nu va mai trebui să se teamă de nimic, legenda patriarhilor se va ţese pe locul unde bătrânul a murit de durerea neamului de care nu se îndura să se despartă prin moarte » (N. Iorga, Oameni care au fost, t. II, Buc. Fund., 1935, p. 479-480).

Badea Cârţan face parte din aceeaşi categorie de Români ca şi Moş Ion Roată din Moldova, fixat pentru urmaşi de Ion Creangă în minunatele lui *Amintiri* (Ion Creangă, *Moş Ion Roată*).

Când se discuta cu înfocare Unirea în Iaşi (1857), boierii au chemat la adunare şi câţiva ţărani fruntaşi, ca să ia parte la acest act solemn.

Le-au explicat însemnătatea Unirii şi le-au dat pilda — când Moş Ion Roată n'a priceput — cu bolovanul mişcat prin puterile unite a mai multor ţărani.

Răspunsul lui *Moş Ion Roată :*

« — Dă cucoane, să nu vă fie cu supărare ; dar de la vorbă şi până la faptă este mare deosebire... Dumneavoastră, ca fiecare boier, numai ne-aţi poruncit să ducem bolovanul, dar n'aţi pus umărul cu noi la dus, cum ne spuneaţi dinioarea că de acum toţi au să iea parte la sarcini, de la Vlădică până la opincă. Bine ar fi, dac'ar fi aşa cucoane ; căci la războiu înapoi şi la pomană năvală, par'că nu prea vine la socoteală...

Iar de la bolovanul d-voastre am înţeles aşa : că până acum, noi ţăranii am dus fiecare câte o piatră mai mare sau mai mică pe umere ; însă acum suntem chemaţi a purta împreună, tot opinca, o stâncă pe umerele noastre... Să dea Domnul, cucoane, să fie altfel, că mie nu mi-a părea rău...

La aceste vorbe — continuă Creangă — ţăranii ceilalţi au început a strânge din umere, a se uita lung unul la altul şi a zice :

— Ia poate că şi Roată al nostru să aibă dreptate...

Iar boierul, luându-i înainte cu glume, a înghiţit găluşca şi a tăcut molcum ».

Moş Ion Roată la Divanul ad-hoc din Moldova, la 1857.

După Ion Creangă, *Amintiri.*

El îl descrie astfel :

« Om cinstit şi cuviincios, cum sunt mai toţi ţăranii români de pretutindeni. — Numai atâta, că moş Ion Roată, după câte văzuse şi după câte păţise el în viaţa sa, nu prea punea temei pe vorbele boiereşti şi avea gâdilici la limbă ; adică, spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, când îl scormolea ceva la inimă. — Aşa e ţăranul : nu prea ştie multe. Şi moş Ion Roată fiind ţăran, cum v'am spus, deşi se învrednicise a fi acum printre boieri, nu avea ascunzătoare în sufletul său ». (p. 116).

Erau de faţă boieri bătrâni care ţineau la tradiţie şi boieri tineri, crescuţi prin străinătăţi.

Creangă, tradiționalist, îi descrie astfel :

« Boierii cei mai tineri, crescuți de mici în străinătăți numai cu franțuzească și nemțească, erau cârtitori asupra trecutului, și cei mai guralii totodată. Vorba, portul și apucăturile bătrânești nu le mai venea la socoteală. Și din această pricină, unii, în aprinderea lor, numeau pe cei bătrâni : « rugini învechite, ișlicuri, strigoi », și câte le mai venea în minte, după cum le era și creșterea ; dă, învățați nu-s ? ... (p. 117).

Nu-i vorbă, că și nătângia unor bătrâni era mare...

Când vorbea un boier tânăr, Moș Ion Roată l-a întrerupt, spunând :

— Aveți bunătatea de vorbiți mai moldovenește, cucoane, să ne dumerim și noi ; căci eu unul, drept vă spun, că nu pricep nimic, păcatele mele ! » — Un oarecare boier întâmpină atunci pe moș Ion Roată, zicându-i cu glas poruncitor și răutăcios :

— Dar ce nevoie mare este să înțelegi tu, mojicule ! Tacă-ți leoarba, dac-ai venit aici ; c'apoi întoarce-ne-vom noi acasă, și helbet ! nu ți-a lua nime din spate, ce știu eu. Auzi, obrăznicie !... (p. 119).

Moș Ion Roată, simțindu-se lovit până în suflet, răspunde cu glas plângător :

— Dar bine, cucoane, dacă nu v'a fost cu plăcere să pricepem și noi câteceva din cele ce spuneți dumneavoastră, de ce ne-ați mai adus aici, să vă bateți joc de noi ? Ei, cucoane, cucoane ! Puternic ești, megieș îmi ești, ca răzeș ce mă găsesc, și știu bine că n'are să-mi fie moale când m'oiu întoarce acasă, unde mă așteaptă nevoile. Dar să nu fie cu supărare, ia palmele aceste țărănești ale noastre, străpunse de pălămidă și pline de bătături, cum le vedeți, vă țin pe dumneavoastră de atât amar de vreme, și vă fac să huzuriți de bine ; și mai mult decât atâta : orice venetic, în țara asta e oploșit de dumneavoastră, și-l priviți cu nepăsare cum ne suge sângele, și tăceți și-l îmbrățișați ! Numai noi, vite de muncă, vă suntem dragi ca sarea în ochi... Din mojici, din ghiorlani și din dobitoci nu ne mai scoateți ! Dumnezeu să ne ierte, și să ne iertați și dumneavoastră, cucoane, dar cu adevărat, așa este : v'ați deprins a lua focul cu mânile noastre cele mojicești... și tot noi cei horopsiți ! » (pp. 119-120).

E de la sine înțeles că boierul cu pricina a rămas opărit rău.

Ceea ce a urmat e deosebit de dureros.

Dar mai bine să-l lăsăm să ne-o spună Moș Ion Roată, prin condeiul lui Creangă, care se plânge marelui Domn Alexandru Cuza, câțiva ani mai târziu în felul acesta :

« De când cu păcatul cela de « Ad-hoc », n'am mai văzut zi bună cu megieșul mieu cel puternic, stăpânul unei moșii foarte mari, pe care-l cunoști Măria-Ta. N'am gândit, nenorocitul de mine, că dumnealui, un boier așa de mare, putred de bogat și cu învățătură, să-și puie mintea cu unul ca mine, de la niște vorbe nesocotite ce le-am zis eu atunci, într'un necaz ». Numai Dumnezeu să-i dea sănătate și bine, dar amarnic m'a lovit în avere și în cinste !...

« Întîi și întâiu a pus pe feciorii boierești să-mi caute pricină, și să mă aducă la sapă de lemn... Și astăzi împușcă-i porcii ; mâne vacile și boii ; poimâne căișorii ; în altă zi oile dinapoi cu grămada și du-le la curte ; îți poți închipui Măria Ta, ce urgie grozavă era pe capul mieu !

Văzând eu de la o vreme că nu mai încetează cu jafurile, mi-am luat inima'n dinți, și m'am dus la boier să mă jăluesc. Și boierul, în loc de un cuvânt bun, m'a scuipat drept în obraz, de față cu slugile sale și cu alți oameni ce se aflau atunci la curte, încât am crezut că a căzut cerul pe mine, de rușine ! Ba încă m'a amenințat, că altă dată, de mi-a mai călca piciorul în ograda boierească, are să poruncească să mă întindă la scară și să mă bată cu biciul ! Și cu rânduiala asta, Măria-Ta, în câțiva ani de zile m'a calicit cu desăvârșire, și mi-a ridicat și cinstea, care, pentru mine, a fost cel mai scump lucru ! » (pp. 121-122).

Cuza-Vodă, îndurerat de cele auzite, i-a pus două fișicuri de napoleoni în mână, spunându-i să lase pe boier în judecata lui Dumnezeu, că « El nu bate cu ciomagul ».

Ochii lui Moș Ion Roată s'au umplut de lacrimi, și nu s'a putut răbda să nu-i spună Marelui Domn :

« Dar cu rușinea ce mi-a făcut cum rămâne, Măria-Ta ? (p. 123)

Căci faptul de a fi fost scuipat de boier în față era o rușine care-l rodea la inimă.

Domnul român care a împărțit acum aproape o sută de ani pământ țăranilor din Vechea țară a sărutat pe amândoi obrajii pe Moș Ion Roată, spunându-i : « Du-te și spune sătenilor dumitale, Moș Ioane, că pe unde te-a scuipat boierul, te-a sărutat Domnitorul țării și ți-a șters rușinea »...

Din multe cărți de școală a dispărut de mult această pildă nobilă a sufletului țăranului român. De ce oare și pentru ce ?

Domnitorul Cuza Voda († 5.6.1873)

Fiind vorba de Domnitorul Cuza-Vodă, să-mi fie iertat dacă reamintesc ceea ce spunea N. Iorga într'o conferință ținută la Huși :

... El știa că, în această lume unde legea nu poate prevedea toate și unde nu se pot fixa răsplătiri pentru orice fel de merite, cel ce face mai mult decât datoria sa are drept la cea mai frumoasă răsplată, care vine din cel mai strălucit și mai nobil privilegiu al unui principe : acela de a face pe cel vrednic să coboare scările palatului cu puteri de muncă înzecite și, iarăși, de a face a se pleca fruntea celui care și-a călcat datoria fără ca legea să-l poată atinge » (pp. 328-329).

« Prin gura lui nu mai vorbea un om, ci, cum se cuvine pentru un stăpânitor de oameni, un neam întreg. Întruparea națiunii era el în gând și graiu. Cel dintâi fior de mândrie l-a avut generația de atunci când s'au auzit cuvintele mândre cu care vorbea Turcilor, Cabinetelor europene, proclamând o Românie mândră ». (p. 328).

« A plecat (Februarie 1866). Din străinătate n'a venit de la dânsul (Heidelberg) († 5 Iunie 1873) nicio protestare, nicio plângere, nicio atâtare, pe care le disprețuia

de o potrivă. Nobilele lui scrisori către principele Carol, înlocuitorul său, sânt vrednice de a fi cuprinse în orice carte pentru cultura politică a poporului.

Odată ambasadorul francez din Viena s'a oferit să ajute întoarcerea lui pe tron. Cu indignare, Cuza a respins sprijinul străin.

Altă dată a fost ales deputat, senator, de acea opoziţie publică românească, înşelată o clipă, zăpăcită, înăbuşită mai mult, care se deşteptă însă îndată, plină de recunoştinţă şi admiraţie, în favoarea lui. A refuzat. Pacea ţării lui îi era mai scumpă decât orice alta pe lume.

Trăind aşa ultimii săi ani, el a adaus la învăţătura că nu trebue să ocupi locul la înălţimea căruia nu te poţi ridica ; a doua : că e dator un Suveran să rişte şi situaţia sa pentru a da o soluţie curagioasă problemelor mari ale timpului, şi a treia : că o jertfă pe care ai făcut-o odată pentru binele neamului şi ţării, n'ai dreptul s'o retragi ».

(N. Iorga, Oameni care au fost, vol. I, pp. 332-333).

Aurel Vlaicu

(p. 30)... Şi în adevăr nebănuită a fost această voinţă. Fecior de ţăran, fără carte, fără avere, fără sprijin, dintr'un neam căruia guvernul îi vede numai păcatele, el s'a trezit într'o bună zi cu gândul că e frumos să sboare cineva, că el poate sbura, că trebue să sboare — şi că pentru aceasta e făcut pe lume.

... Cerul, cerul întreg !

(p. 71) « Şi, când l-au văzut acolo, tăind undele văzduhului luminos, frângând în potriva vântului, întrecând negurile, neamul lui întreg, toţi acei iobagi de ieri, setoşi de libertate, de lumină, de neatârnare, i s'au închinat, nu numai ca unui fiu iubit şi mai isteţ şi mai viteaz decât ceilalţi, ci ca unui vestitor, ca unui simbol. Când în vârtejul lor nerăbdător porneau aripile, când pasărea de oţel se cumpănea singură de-asupra pământului, când se frământa cu puterile cereşti şi le răpunea planând liniştit vulturește, li se părea că zăresc în viitor o altă minune : urmaşii lor, seminţia lor desfăcându-se de subt stăpânirea vechilor puteri, înfruntând vrăşmăşiile din urmă, sburând tot mai sus peste dânsele şi odihnindu-se în lumina apoteozei victorioase. Şi de aceea la nimeni nu s'a uitat naţia cu ochi mai bucuroşi, scăldaţi în lacrimi şi totuşi plini de raze, decât la dânsul »

...

Oricând îndrăsneala omenească va smulge aiurea succese strălucite naturii învinse, nu vom privi cu invidie pe acel învingător, ci vom zice cu mândrie : Şi noi am avut pe Vlaicu ! ». (N. Iorga, Oameni care au fost, t. II, Buc., Fund. R. Carol II, 1935, pp. 70-71).

Viaţa lui Badea Cârţan (1849 - 1911)

Badea Cârţan s'a născut în 1849, din părinţi gospodari din Ţara Oltului, sau Ţinutul Făgăraşului, cum se spune cu o vorbă mai nouă.

Ţara Oltului, fericit pământ care este scris cu litere de foc în istoria frământată a neamului nostru.

Acest ţinut a avut din cele mai îndepărtate vremi legături strânse cu vechea Ţară românească, cum o dovedeşte cu prisosinţă limba lui, care se leagă strâns de graiurile populare din Oltenia şi Muntenia.

Regii Ungariei au trebuit să ţină seamă de drepturile Românilor din acest Ţinut de când au ajuns să-l cucerească. Au respectat şi ocupaţia de căpetenie a locuitorilor şi transportul sării pe Olt.

Dintre multele localităţi menţionate de documente, *Cârţa* (Kerc), satul lui Badea Gheorghe, ocupă un loc istoric însemnat.

Aici se afla, spun documentele, pe la 1173 o abaţie cisterciană, care se pare că a avut un loc de frunte, ca să fie demnă de o menţiune istorică.

Ea a fost prădată şi distrusă de Tătari (1241). S'a desfiinţat abia în 1474, pe timpul regelui Mateiu Corvin, care a anexat-o Sibiului.

Azi aflăm în aceeaşi regiune două sătuleţe româneşti : *Streza* şi *Oprea Cârţişoara* a căror populaţie depăşeşte o mie de suflete.

Sânt nişte mocani demni, frumoşi de statură, cu vorba legănată şi plină de înţelepciune.

În vreme de vară, de la mare la mic, de la tânăr, chiar de trei patru ani, până la cel mai bătrân, toţi sânt la munca câmpului, ca un roiu de albine.

Altă parte se află sus, la munte, căci satul se află aşezat la poalele Negoiului.

Sântem în regiunea apropiată de Avrig — pământul lui Gheorghe Lazăr şi a Făgăraşului, unde Constantin Brâncoveanu a zidit cunoscuta Biserică românească.

Părinţii

Tatăl lui Gheorghe s'a ocupat mai ales cu ciobănia. Lucrul de acasă era condus, cum se întâmplă des în toate regiunile de subt munte, de femei, acele femei adevăraţi eroi, pe care a avut un cărturar de cabinet curajul să spună în limba franceză că *nu ştiu să facă pâne*, ci numai *mămăligă*. După această concepţie istorică, patronată de o coroană cu cruce în vârf, tot neamul nostru n'ar fi decât un *neam de mămăligari*, fără de aşezări bine stabilite, *cu traista în băţ*. Ceea ce ne spune — sau vrea să ne înveţe — acest cărturar nu-i un lucru nou, căci l-au spus şi Roesler şi Hunfalvy, la sfârşitul veacului trecut, fiind combătuţi şi de Xenopol. Dar cărţile nu sânt scrise spre a fi citite !

Înfrăţit cu natura minunată a munţilor Făgăraşului, Gheorghe a fost cutremurat ca de un fulger de moartea tatălui său, care-l lăsa, cu toată turma pe cap, la vârsta de 16 ani.

La 16 ani bietul Gheorghe care nu ştia ceea ce înseamnă cu adevărat slova, s'a văzut dintr'o dată pus în faţa gândului ceea ce e viaţa, şi de ce trăeşte omul pe această scoarţă.

Lămuririle cerute popii după înmormântare — popii satului, care nu-l cunoştea, fiindcă el era din familia lui Cârţan, cel care a stat mai mult la oi — n'au făcut decât să afunde şi mai mult gândurile care-l frământau.

Preotul satului i-a dat, drept mângâiere după înmormântare, o *Sfântă Scriptură*, sfătuindu-l să cate într'însa mângâiere în durerile şi gândurile care-l frământa şi să se roage pentru sufletul bunului părinte.

La munte

Durere mare ! Nu s'a putut opri la cei de-acasă, la ai lui, la fraţi şi la surori ; îl înneca durerea şi-l chema aerul tare al muntelui, şi mai ales oile lui dragi, care nu puteau rămâne fără păstor.

Mama-i murise de mult, şi Gheorghiţă n'a simţit dragostea de mamă până în fund, ci pe cea a unei bunice.

Cu *Sfânta scriptură* în cureaua lată de piele care-i încingea mijlocul, la munte, deşi nu ştia încă numele semnelor legate unele de altele.

Câteva lămuriri date de popa n'au putut încă să-i deslege taina slovei.

Dar cartea era sfântă, venea de la popa, era dată în ziua morţii celei mai scumpe fiinţe pe care o avea pe faţa pământului, era legată strâns de cel care a plecat în lumea unde nu mai e nici durere nici întristare, ci viaţa fără de sfârşit, cum spunea cu glas duios popa satului.

Împărţitul averii

Mai nepriceput, ori poate prea priceput, când s'a împărţit averea lăsată de tată-său, el nu s'a putut împăca să asculte de alţii, de unchii lui.

Dincolo de munţi

Pentru un cioban de pe Negoiul, lumea de dincolo de munţi nu era o lume necunoscută. Decât s'ajungă din stăpân slugă la unchii lui, mai bine în lumea largă, cât vezi cu ochii.

Dumnezeu îi iese în cale, la acest om credincios...

Alt mocan, din Săcele, *Ion Cotigă*, tocmai căuta un tovarăş la cele 400 de oi pe care le avea pe *Bărăgan*. El trecuse de răul ungurului — ca să nu slujească în armata maghiară, unde trebuia să înveţe altă limbă, din Transilvania pe Bărăgan.

Cotigă era un om de idei libere, fiu de cărturar. Tatăl său era *subprefect* în vechea Ţară românească.

Gheorghe Cârţan şi-a adăugat cele 40 de oiţe, partea dată de unchiu la împărţirea averii, la turma mare a lui Cotigă, şi au trecut-o apoi prin regiunea Buzăului, la Ciulniţa, aşezându-se în mijlocul Bărăganului.

Doi tovarăşi iubitori de dreptate şi de adevăr !

Cine cunoaşte bine viaţa ciobanilor noştri, ştie bine cât de mare preţ are la dânşii vorba dată, omenia şi cinstea.

Turma a crescut, iar capetele s'au înmulţit. Iată-l pe Gheorghe Cârţan cu o turmă de 500 de oi.

Cu ajutorul lui Ion Cotigă a deprins cititul.

A citit Sfânta Scriptură nu odată, de două ori, ci de mai multe ori.

Cu cât citea, cu atât ajungea să înţeleagă mai bine înţelesul ei adânc.

Se făcea tot mai multă lumină în mintea lui, şi era tot mai aproape şi mai vie icoana scumpului lui tată.

Când a citit Sfânta Scriptură pentru a douăzeci oară, a ajuns să înţeleagă deplin care e soarta lui pe această scoarţă.

Războiul a venit şi pe Bărăgan.

El avea atunci 28 de ani, fără să fi făcut armată — ca şi Cotigă — la Ungur !

Au primit bani cu grămada pentru oi, pentru miei şi pentru lână, fiindcă armata avea nevoie şi de hrană şi de îmbrăcăminte.

S'a prezentat după şapte zile de drum, la Roşiorii de Vede, ca să facă cătănie.

« L-au pus pe recrutărie — ne spune Stroe Stroescu, în lucrarea *Amintariu despre Badea Cârţan* (O viaţă împlinită ca o poveste, Bucureşti, Tip. Bucovina, 1936, p. 20) — cu un lemn tăiat în chip de puşcă şi legat cu o sfoară, murea şi învia Cârţan de ruşine şi de necaz ».

Asta era treabă pentru Patrie şi Tron.

Şi fă Cârţane la şomotru, de îl trecea zece năduşeli tot pentru Patrie şi Tron...

Un-doi, un-doi.

Un-doi-trei, un-doi-trei.

Un-doi-trei-patru, un-doi-trei-patru.

...

Aşa că după toate-toate alea treacă — ducă-se dar nici tu Vodă, nici tu puşcă, nici tu turc şi nici războiu... (pp. 20-21).

Cârţan a fost demobilizat că s'a terminat războiul.

Cătană la Unguri

În 1878 s'a prezentat de bunăvoie la armată la Unguri, şi a slujit până în 1881.

A luat parte la campania din 1879 în Herţegovina, şi a fost lăudat de superiori. N'a fost decorat fiindcă era Valah opincar (ib., p. 22).

Rezultatul : un fel de dragoste faţă de *împăratul din Viena*, care trebue să facă dreptate *Românilor*. Drăguţul de împărat !

După acest serviciu militar, se întoarce pe Bărăgan, se desparte de *Ion Cotigă* şi mână încet spre Făgăraş vreo 500 de oi.

Glasul pământului strămoşesc !

Dar nu era tot una să treci un număr mic de oi peste munte şi o turmă întreagă !

Amenzi peste amenzi, care l-au costat preţul a peste 150 de oi !

Nedreptatea îşi arată colţii !

Primul drum la Viena (1892)

S'a dus pe jos până la Viena, ca să-şi ceară dreptate de la drăguţul de împărat.

A uitat zicala că « până la Dumnezeu, te mănâncă sfinţii ».

Viena era în fierbere din cauza Memorandului, prin care Românii din Transilvania cereau drepturi (prezentarea lui a fost hotărîtă în conferinţa din 1892 a Comitetului Naţional Român).

Nu putea fi primit — e lucru firesc — în audienţă de împărat.

Dar tot umblând prin Viena, a dat peste o Istorie a Românilor după Cronica lui Şincai (p. 26).

Se adăuga acum Sfintei Scripturi primite acum vreo 27 de ani, la moartea tatălui, un nou izvor de hrană sufletească : trecutul neamului său ! Şi un fel de răscoală se întâmplă în mintea şi sufletul lui Gheorghe Cârţan.

Strămoşii săi n'au fost oameni de nimică, ci au stăpânit lumea şi i-au dat ceea ce are ea astăzi mai bun : ideia de dreptate şi de frăţie.

Nedreptatea

Să nu uităm că Petru şi Asan, conducătorii românilor din Munţii Bulgariei au pornit în secolul al XII-lea (1186) un războiu împotriva împăratului bizantin Isak II (1185-1195), care a pus dări mari asupra Românilor din Munţii Hemus. Ei au înfiinţat imperiul româno-bulgar.

Românii în Veacul al XIX-lea

Cârţan răsare pe pământul românesc la sfârşitul unui secol plin de lupte, de dar şi de spirit eroic şi de înfăptuiri mari.

Persoana lui dovedeşte că ceea ce plănuiau, realizau minţile luminate ale neamului nostru pătrundea în adâncuri, în păturile largi ale poporului nostru, doritor de dreptate, de lumină şi de mai multă omenie faţă de ceea ce face şi reprezintă printre celelalte neamuri vecine.

Să înşirăm câteva fapte mai strălucitoare :

Răscoala lui Vladimirescu (Tudor) ; Şcoala lui Gheorghe Lazăr ; Revoluţia Românilor din Transilvania ; Revoluţia din Muntenia (1848, colorile steagului românesc « roşu, galben şi albastru ») ; Unirea Moldovei şi a Munteniei (1859) ; marile reforme ale lui Alexandru Cuza (secularizarea averilor mănăstireşti, împroprietărirea ţăranilor, introducerea legislaţiei apusene, începutul de organizare al armatei) ; independenţa şi războiul din 1877 (sub domnia lui Carol I) ; proclamarea Regatului (1881) ; întemeierea în 1891 a *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor Românilor ;* Memorandul Românilor din Transilvania (1893) ; Procesul Memorandului (1894), etc., care a sguduit conştiinţa lumii civilizate din Apus.

De sigur că nu se ştersese din mintea Românilor din Transilvania nici icoana lui Horia, Cloşca şi Crişan, traşi pe roată la Alba-Iulia, nici cea a avocatului Avram Iancu, care rătăcea prin Munţii Apuseni cântându-şi amarul din fluier, şi nici moartea lui sguduitor de tragică :

« Fruntaşii români din munţi — ne spune scriitorul Iosif Şuluţu în Enciclopedia română — adesea îl îmbrăcau cu veşminte bune, el însă cât se depărta, arunca veşmintele « domneşti » şi se îmbrăca ţărăneşte în opinci. În timpul din urmă Iancu petrecea mai bucuros în Baia de Criş ; noaptea se adăpostea totdeauna la covrigarul Ioan Stupină, supranumit Liber. Aici se culca pe o targă (prici) apoi cânta, cu o rară măiestrie, din fluier doine de jale. Mulţime de oameni se adunau

în toate serile ca să-l asculte. În dimineaţa zilei de 10 Septemvrie 1872 l-a găsit stăpânul casei, Ioan Stupină, pe targă (prici) mort, cu fluierul lângă el. Vărsare de sânge, cauzată din pricina ruperii unei artere, a fost cauza morţii » (t. II, p. 759).

Cred că se înşală amar toţi care socotesc că mai pot să-şi mai bată joc de oamenii care ştiu să moară tot aşa de demn cum au trăit, şi cum s'au jertfit pentru bunăstarea şi bunul nume al neamului nostru.

Lumină multă s'a făcut în mintea ciobanului Gheorghe Cârţan după 27 de ani de lectură neîntreruptă a Sfintei Evanghelii şi după trei ani de citire a Istoriei neamului românesc.

Ai carte, ai parte ; n'ai carte n'ai parte, a fost de bună seamă un gând adânc întipărit în mintea lui.

Neamul românesc sufere — cazul lui personal era cea mai bună pildă — fiindcă n'are ceea ce-i trebue, hrană sufletească.

Hrana sufletească nu poate fi dată decât de cărţi.

Dar cum pot să ajungă aceste cărţi în mâna fraţilor lui lipsiţi atât de des de un ban ca să-şi cumpere o lumânare ; sau o doftorie.

Ironia e şi mai mare. Am văzut cu ochii mei cazuri când nu aveau o scândură, să facă un coşciug şi să îngroape pe morţi, deşi bradul era peste tot. El nu putea fi tăiat fără autorizaţie şi fără plată ; ori bieţii oameni mureau şi fără autorizaţie şi fără plată !

O nouă misiune, un nou scop în viaţă începe să încolţească în sufletul lui :

Dacă eu m'am luminat cu citirea Sfintei Evanghelii, istoriei neamului şi a altor cărţi, atunci trebue să pun în mâna alor miei aceste sfinte izvoare de soare sufletesc şi de dreptate lumească, căci numai dacă ai carte, ai şi parte.

Aceste idei se desprindeau destul de limpede dintr'o scrisoare deschisă adresată de dânsul ministrului Perkzel Dezsö, publicată în ziarul românesc Tribuna din Sibiu (26/7 Februarie 1896) :

« ... După ce am fost aşa rău ciocârtit, ba şi bătut şi păgubit fără ştirea legii (= cu călcarea legii), am văzut mulţi oameni răi (= autorităţi abuzive), *şi am socotit să le duc cărţi la oameni*, să ştie legea (= să-şi cunoască drepturile). În Sâmbăta Rusaliilor (1895) am pus o rugare la Solgăbirău (= pretor), să-mi deie voie a vinde cărţi. M'a respins. Am recurat (= făcut apel) la alişpan (= subprefect), m'a respins. M'am dus de-a-dreptul la Ministru : mi-a făgăduit. M'a respins iară (= n'au executat ordinul pretorul şi subprefectul) ; *am mers iară la el, ministrul Perţel* ».

« Iară mi-a făgăduit, că am zis că dacă nu-mi dă dreptul, mă duc să-l cer de la Împăratul, şi aşa iar a zis că am să capăt : Cum azi pui rugare, azi merge la Făgăraş (la subprefect), şi o capeţi cum mergi acasă ».

« Şi am tot aşteptat şi nici azi n'am căpătat răspuns, cum a zis.

Apoi ce fel de Ministru şi nu spune drept ». (ib. p. 64).

Deci : două drumuri la Budapesta ;

vreo trei la pretor ;

alte trei la subprefect ;

şi tot dreptatea să nu mai vină !

Lăsă oile în grija ciobanilor, şi ia drumul Bucureştilor, ca să vadă statuia celui care a făcut unirea tuturor Românilor, a lui Mihai Viteazul.

Şi-a ajuns baciul Cârţan în Cetatea lui Bucur.

Se pare că în felul următor a fost prezentat lui V. A. Urechiă, preşedintele Ligii Culturale, de omul de serviciu pe care-l avea.

« Seara pe la 10-11 ceasuri, când plec de la d-voastră să mă culc la Ligă, mi-e drumul pe la spatele statuii lui Mihai Viteazul ; tot găsesc acolo, vreo trei-patru seri pe un om de la noi, care-şi face culcuşul acolo sub sarică. Mi-a fost milă de el — îi chiar din Făgăraşul nostru — am vrut să-i dau un gologan-doi, am vrut să-i dau adăpost... nu a primit, nu are *bai* de bani, mi-a scos din chimir un pumn de arginţi ; îi baciu bogat, numai zice că vrea să stea acolo la chicioarele aceluia care a apăsat pe grumazul Ungurului » (ib., p. 65).

Aşa a fost recomandat Badea Cârţan lui Urechiă, care era în acelaşi timp şi preşedinte al Societăţii macedo-române, deci avea cunoştinţă despre frământările Românilor de pretutindeni.

Şi Urechiă şi Tocilescu au ascultat în repetite rânduri pe ciobanul din munţii Făgăraşului, şi au rămas încântaţi de cunoştinţele de istorie românească pe care le înmagazinase cu cititul multor cărţi româneşti.

A vizitat : Ateneul, Academia, şi redacţiile multor gazete, şi a citit toate serile un mare număr de cărţi.

Dintre toţi cărturarii români pe care i-a întâlnit, cel care l-a înţeles mai bine şi care l-a iubit sincer a fost Urechiă. Acestuia i-a destăinuit gândul care-l roade : *să vadă Roma*, oraşul de origine al neamului, şi Columna lui Traian.

Urechiă i-a dat să citească pe *Titu Liviu*, tipărit în româneşte la Blaj de Ioan Antonelli (1860-1861).

Să nu vă mire puterea de asimilare a ţăranului nostru !

Dintre numeroasele minţi luminate de ţărani, cel de la Livezeni (831) de lângă Petroşeni, nu-mi iese din minte :

Când i-am spus că am venit să scriu vorbele bătrâne din satul lor, mi-a răspuns că nu-i trebue mai mult să-i spun : ai venit domnule după ierburile care cresc pe la noi, şi nu după cele de prin grădini !

El a fost câteva luni, în vremea primului războiu, când toate *autorităţile* au plecat din sat şi *popă* (pentru legat şi deslegat, dus la groapă, etc.), şi primar, şi jandar. Toată autoritatea în mâna unui om cu mult bun simţ, care lua Sfânta Evanghelie, citea omului ceea ce ştia înainte ca să-şi dea sfârşitul, şi apoi se punea cu crucea în mână în faţa convoiului mortuar şi-l ducea la groapă...

Şi n'a fost nici decorat, şi nici onorat cu un scaun în Sfatul ţării... Poate că va fi de mult în lumea dreptilor.

De la vorbă la faptă nu era mare loc în mintea lui Cârţan. După ce i-a împărtăşit gândul lui Urechiă, a pornit la drum, după *Sân-Văsâi*, în 1896 (p. 72). Drumul până la Budapesta îi era bine cunoscut, il făcuse de trei ori până acum.

În desagi : merinde, schimburi şi pâne şi sare, şi pământ. Ciobanii noştri au obiceiul să ia în găleţi când pleacă la munte, cenuşă din vetrele caselor lor.

În chimir, Evanghelia, Istoria şi bănuţi de cheltuială.

Cum a mers până la Roma, nu se ştie bine, mai mult pe jos de cât pe sus !

La Budapesta a ajuns după *două săptămâni* (p. 73).

A lucrat la un olar, ca să-şi câştige banii de care mai avea trebuinţă, dar n'a prea avut noroc la oale ; le spărgea când erau aproape gata. A trecut apoi la un Şvab, unde lucra cu inimă, şi nu înţelegea să lucreze numai opt ore :

« Oare oaia mănâncă cu orele ? Caşul dospeşte numai opt ore ; lupul întreabă de soţialism dacă trebue să vină sau să nu vină pe o noapte neagră.

Cu 25 de florini a plecat, poate cu un pelerin catolic la Roma.

Pe la sfârşitului lui Februarie 1896 e la Roma (p. 74).

Cârţan 15 zile la Roma (1896)

Sosit seara la Roma, Cârţan rătăceşte pe străzi până pe la patru dimineaţa, când dă peste Columna lui Traian.

Deci cărţile nu mint ! îşi va fi zis în mintea lui.

El, cel minţit de pretor, de subprefect, de ministru, neprimit de împărat, face parte din neamul celor care au ridicat această mândră statuie care n'a putut fi dărâmată de 18 secole de necazuri şi răutăţi omeneşti.

Aici a întâlnit pe Duiliu Zamfirescu, secretar de Legaţie, căci C. I. Mitilineu îşi făcea bagajele pentru Belgrad.

De cine a fost primit :

Marchizul *Pandolfi*, senator roman, prieten al Românilor Transilvăneni. Dă o recepţie în cinstea ciobanului din Carpaţi.

Se spune că ar fi ţinut la masă următoarea cuvântare :

« Apoi domnilor, n'oiu hi desfăcut la cap ca dumneavoastră, dar cată a vă înciocăla şi eu câteva cuvinte.

Să zicem că gintea latină ar hi mâna mea — şi întinse dreapta, iar cu stânga luă cel mai mare măr de pe masă — arătându-l : ăsta ar hi globul terestru.

Acum zicem : dejetul *cel mare* (pe care-l ridică în sus) este Maica Romă... caută a pune mărul în echilibru pe capul Maichii Roma, ceea ce fireşte că nu reuşi, în timpul acesta zicea mereu : potu-l ? nu-l pot !

« Bine, acum ia să vedem cu Franţuzii, pot ei ? şi încearcă aceeaşi mişcare cu degetul arătător. Apoi cu aceeaşi reuşită încearcă pe celelalte degete pentru spanioli, portughezi şi români.

« Noa vedeţi că nu se poate ! »

Apucă apoi mărul cu toată mâna şi-l strânge cu toată puterea .

« Noa, spuneţi acum, cine mi-l poate lua ?

« Vedeţi, de s'ar prinde în unire aşa toată gintea latină, ar stăpâni pământul ; frăţietate este, acum trebue şi unire ! » (p. 81).

Marchizul l-a purtat peste tot, şi l-au cunoscut mulţi iubitori ai cauzei româneşti.

La Palat, a fost primit de Ministrul lui Umberto I-iul, care i-a dăruit o fotografie mare care înfăţişa Columna, şi o mulţime de cărţi, pentru Biblioteca populară din Cârţişoara.

Marchizul Pandolfi l-a prezentat şi Primarului Romei.

Cardinalul Rampolla a stat mult de vorbă cu Badea Cârţan (p. 83).

Deputatul Matteo Imbriani, mare filo-român, l-a dus la Parlament şi la Senat.

D-na Lahovary l-a hotărât să se întoarcă cu *trenul*, ca să poată duce mai uşor numeroasele daruri pe care le-a primit (p. 85).

Cârţan la Napoli, Pompei, Capri, Ancona şi Veneţia

În drumul spre casă, Badea Cârţan s'a dus la Neapole, Pompei, Capri, Ancona şi Venezia, unde s'a oprit trei zile, fiind primit la îndemnul Marchizului Pandolfi tot cu atât de mare căldură ca şi la Roma.

Om simplu, Badea Cârţan ştia să câştige peste tot simpatii, prin felul său de a se purta, deşi exprimarea în limba italiană nu era uşoară. Dar totuşi a făcut progrese în cele două săptămâni, datorită minţii lui agere.

Acasă la Cârţişoara

Când a sosit acasă, a găsit casa părintească dărăpănată şi închisă cu lacăt. Maica Ana, tuşa Rahila, şi soră-sa Chiva muriseră ; fraţii s'au aşezat pe la casele lor.

A intrat în casă, a pus în rând ceea ce a adus din Maica Romă, şi a început să povestească oamenilor ceea ce a văzut şi să explice fotografiile pe care le-a adus, spre marea mirare a autorităţilor care nu aveau încă curajul să-i ia aceste minunate daruri, date cu dedicaţii impresionante.

Ceea ce înseamnă acest fapt, l-am văzut cu ochii miei prin 1931, în Bicaz (nr. 573), cu un cioban întors de la Ierusalim. Lumea îl privea cu multă veneraţie, şi spiritul religios era în creştere...

La Crucea Vieţii

Ai lui, rămaşi în umbra neştiinţei, îi stăteau pe suflet. Trebuia să facă ceva pentru dânşii, şi cât mai repede.

Carte, carte : învăţătură, învăţătură !

Ai carte, ai parte ; n'ai carte ; n'ai parte !

Dar oişoarele lui, care tânjeau din lipsa lui. Doar ştiut este că numai « ochiul stăpânului îngraşă vita ».

Cu sufletul frânt de durere, şi-a vândut cele 500 de oiţe, ca să nu le mai ştie în seama lui (p. 90), iar cu banii primiţi a cumpărat cărţi pentru fraţii lui (p. 113).

Şi s'a dus pe un drum care-l va sluji cu credinţă 15 ani, adică cel de a învăţa carte pe cei mai necăjiţi fii ai firii, cum spune Goga, pe cei « urziţi în lacrimi şi durere ».

A doua oară la Roma (1896)

Auzind de la bunul său amic Urechiă despre înfrângerea pe care au suferit-o Italienii în Abisinia, Badea Cârţan se pare că s'a dus încăodată la Roma, unde voia să se înroleze ca voluntar.

N'a fost însă aceeaşi primirea ; durerea fraţilor italieni era prea mare, ca să se gândească la bietul voluntar venit din Carpaţi.

În drum spre Roma, a mai lăsat Împăratului din Viena o reclamaţie împotriva abuzurilor autorităţilor maghiare (pp. 88-94).

Autorităţile maghiare confiscă toate comorile spirituale ale lui Badea Cârţan

Ziarele din Bucureşti au vestit pe cititori despre călătoria lui Badea Cârţan la Roma, despre dragostea arătată de Italieni faţă de Români, şi de darurile pe care le-a adus cu sine ciobanul.

Autorităţile maghiare iau imediat măsuri represive, pe care ni le descrie Badea Cârţan însuşi :

« Miercuri seara a fost săptămâna 10 (22) Iunie 1896, eram la vatra părinţilor miei, şezând pe pământul gol. Au venit patru jandari de m'au dus dimpreună cu Columna lui Traian, portreturile Regelui României, Reginei, moştenitorilor Tronului, mănăstirea Argeşului, Alecsandri, Fleva, Marchizul Pandolfi, ale mele două fotografii şi una a unei poete italiene, trei mape şi mai multe cărţi.

« M'au dus la solgăbirăul Bistráy. Acesta m'a cercetat groaznic, şi m'a trimis cu jandarii la Făgăraş, iarăşi la jandari, apoi de acolo la judecătorie.

« Judeţul (= judecătorul) Terek iar m'a întrebat groaznic, că ce treabă am eu la Roma şi cu România. I-am spus că cum să nu am eu treabă cu mama şi cu fratele mieu ? *Pentru că eu nu sunt frate cu Ungurii.*

« Şi mai mult de două zile m'au ţinut în arest apoi mi-au dat drumul afară. Mi-a făgăduit că am voie de averea mea (= i se vor restitui lucrurile confiscate), dar nu s'au ţinut de vorbă.

« Mai întâi cu o lună de zile, am pus o arătare la Împăratul contra (e vorba de drumul al doilea la Viena) a câtorva primari, notari, solgăbirăi, care n'au judecat drept.

« M'a întrebat că ce trabă am eu la Împăratul ?

« Acum un an şi jumătate m'am rupt de dreptul de a vinde cărţi.

« Solgăbirăul m'a oprit ; ministrul mi-a făgăduit că mi l-a trimes, zice alişpanul, dar solgăbirăul nu vrea să mi-l dea în mână.

« Oamenii care fac asemena lucruri, eu zic şi le-am spus lor, judeţului Tibaldi, Terek, Bistráy că nu sunt demni de stima oamenilor, şi dacă nu-mi vor da Columna, portreturile şi tot ce este al mieu şi dacă nu-mi dă valos (= răspuns) pentru arătarea către Împăratul şi pentru dreptul cerut, voiu arăta Împăratului că ce sfetnici are » (pp. 96-97).

Iată cum vorbeşte un om convins că apără o cauză dreaptă ; nu învârteşte căciula în mână, şi nu umblă cu vorbe pe de departe, ci spune lucrurile pe nume, şi declară *nedemni* pe toţi cei care calcă în picioare dreptatea.

Parcă vorbeşte Moş Ion Roată, dar într'altă împrejurare.

E graiul tăios pe care l-au spus lui Brătianu şi Macedonenii colonizaţi în Cadrilater.

E un limbaj care n'a plăcut niciodată celor care au fost totdeauna certaţi cu ideile de dreptate, şi care au crezut că ei sânt şi ţara, şi dreptatea şi viaţa şi moartea altor fiinţe cu acelaşi chip ca dânşii.

Cârţan la Paris (22-31 August 1896)

Gândul de a vedea cu ochii proprii pe fraţii de aceeaşi origine nu l-a părăsit.

De la Viena a apucat drumul prin Italia, în Franţa, la Paris, unde a stat mai bine de o săptămână.

Dragostea de Franţa i-a fost mare. Spunea în graiul său *zău că faini-îs !*, iar ziarului Universul scria că « *nu va muri până nu va mai vedea odată Parisul* », şi că « *sânt vesel că Franţuzii m'au cinstit ca pe un frate* ».

« Şi încheie cu vorbele :

« Trăiască *Familia Romei* şi prietenii Românilor », şi apoi îl covârşeşte sentimentul naţional : Duşmanii să piară toţi » (p. 99).

Despre femeia franceză, ciobanul de pe Negoiu o socoteşte « *mândră ca oaia care a fătat doi miei* ».

Societatea Studenţilor Români i-a făcut o primire foarte călduroasă. Ea era condusă pe atunci de Jean Th. Ghica.

La Sigmaringen, Zürich, München

În drum spre casă, Badea Cârţan s'a oprit şi pe la Sigmaringen, unde a fost primit cu multă căldură de Prinţul Leopold, fratele Regelui.

« Iată, nu mi-ţi crede, dar uite că zic zău şi juruesc pe ochii miei... când am plecat din Sigmaringen, uite, plângea Bătrâna (Mama lui Vodă) cea blândă şi Prinţul m'a strâns în braţe » (p. 102).

A trecut apoi prin Zürich şi prin München, şi pe unde nu va mai fi trecut mândrul de cioban din Ţara Oltului.

Prin Septemvrie 1896 era în ţară.

La Fălticeni, Baia, Constanţa

Prietenii din vechea ţară — V. A. Urechiă, Tocilescu, Coşbuc, Vlahuţă au intervenit pe lângă Vasile Morţun, ministru, care i-a dat un carnet de 100 de călătorii în clasa a III-a (p. 116).

Studenţii în drum spre Fălticeni, spre a comemora lupta de la Baia, unde Ştefan cel Mare a bătut ungurimea fără număr a lui Mateiu Corvin, îl ia cu dânşii.

Iată cum scrie Badea Cârţan redactorului de la Tribuna din Sibiu :

« Onorate Domnule,

Aflaţi că în România am petrecut bine cu Studenţii la Fălticeni, la Baia, unde a sdrobit Ştefan cel Mare Ungurii. Am văzut podul peste Dunăre şi monumentul lui Ovidiu la Constanţa şi marea românească şi insula Ovidiu (din lacul Siut Ghiol). Am petrecut în capitală împreună cu mulţi Români luminaţi ; dar cu domnii Coşbuc şi Vlahuţă am petrecut bine... » (p. 104).

Soarta era de-acum hotărîtă. Nu se va mai plânge Împăratului, şi va lupta altfel pentru dreptatea fraţilor lui, *cu armele spiritului !*

Încercare de-a ajunge în Spania

A încercat să ajungă în Spania mergând cu vaporul la Constantinopol, dar n'a reuşit.

Reîntors la Bucureşti, a apucat pe drumul ştiut al Italiei până la Genova.

Aici consulul român a făcut şi a dres în aşa fel încât l-a suit în tren cu bilet de drum în sarcina comunei Cârţişoara.

Ajuns acasă, a plecat după două zile pe *plaiul cucului*, la Bucureşti.

Primarul comunei a trebuit să plătească biletul de tren, fapt care a fost pentru Badea Cârţan o mustrare şi o slăbiciune care nu şi-a putut-o ierta niciodată (p. 109).

În Pământul Sfânt : Ierusalimul

Scopul vieţii lui Badea Cârţan nu era încă pe calea împlinirii, după ce a căutat să cunoască la ei acasă pe toţi fraţii neamului românesc.

Trebuia văzut şi Sfântul Mormânt.

Cu un bilet gratuit până la Constanţa, apoi cu un vapor rusesc, în schimbul lucrului, până la Alexandria şi Iaffa, şi de-acolo pe jos până la Ierusalim.

Călătoria n'a fost uşoară, fiindcă nu se mai afla în mijlocul familiei romane. Când n'a mai putut merge pe jos, a luat trenul, şi tot a ajuns la Ierusalim. A văzut palatul minunat al lui David ; s'a dus într'o noapte pe muntele Sionului ; a văzut şi apa Iordanului ; s'a scăldat chiar vreme de vreo două ceasuri, că era o căldură vrăşmaşă.

« Patru săptămâni cât am stat acolo, numai durere... ne spune Badea Cârţan — păi să vezi, Doamne, ce ţigănie deasupra Sfântului Mormânt, se ceartă călugării ca la uşa cortului... iar dacă te apropii, numai taxuri şi bacşişuri.

« E rău de tine acolo dacă eşti creştin, că-ţi scutură criiţarii toţi, ori stai buzat tot pe dinafară.

« Şi vine la lumeee, Aică Doamne ! Toată ziua slujbe după slujbe, în toate limbile pământului ; numai româneşte nu... zău că e păcat !

« Io am avut noroc cu taxurile lor : tocmai atunci a venit Wilhelm, împăratul neamţ, cu soru-sa.

« S'au slăbit ori au amorţit aceia cu bacşişurile... (p. 111).

De acolo a luat-o spre Constantinopol, şi de acolo, în schimbul lucrului, cu vaporul la Constanţa, cu inima plină de bucurie că Cel de Sus i-a ajutat să se închine şi la Sfântul Mormânt şi să vadă cu ochii proprii cele ce sânt scrise în Sfânta Evanghelie, pe care o ştia de rost, şi de mulţi ani de zile...

Oile vândute, pentru ca să cumpere cărţi

Când s'a hotărît să apuce pe drumul greu al luminării celor neluminaţi, al înfrângerii prin carte a întunerecului şi a nedreptăţilor făcute de asupritori, cu banii luaţi pe cele 500 de oi urma să cumpere cărţi şi să le împrumute spre a fi citite.

Fraţii din vechea ţară românească l-au înţeles de grabă şi au făcut tot ceea ce le-a stat în putinţă ca să-i procure, pentru fraţii din Transilvania cărţi, cât mai multe cărţi în limba românească.

Au venit în sprijinul lui nu numai autorităţile, ci şi multe familii care aveau copii la şcoală (p. 113).

« Anticarii şi librarii îl cunoşteau, dela ei cumpăra manuale şcolare din cele ce nu se mai cereau, câte 50-60 de geografii şi istorii sau altele. De câte ori putea, le plătea cu kilogramul. Cu anticarii făcea şi schimb » (p. 114).

Mă întreb adesea oare de unde avea fie iertatul mieu profesor de limba şi literatura română *Ioan Păcuraru* de la liceul din *Năsăud* cărţi din Vechiul Regat ?

Să-mi fie cu iertare dacă mărturisesc că în acea şcoală românească din Carpaţii nordici, aveam în sfântă păstrare, pentru toată clasa mea, o Istorie a Românilor a lui Tocilescu, care nu putea fi adusă niciodată la şcoală, iar acasă trebuia păstrată într'o şură, la un loc unde nu putea să-i treacă nimănui prin gând.

Şi tot acolo, subt bălegarul vitelor gazdei mele se afla şi cursul litografiat de vreo 800 de pagini (pentru doi ani) de istoria limbii şi literaturii române.

Oare nu erau şi aceste izvoare de lumină aduse în desagi peste Carpaţi de Badea Gheorghe ?

Când îmi aduc aminte că şi acasă la ai miei, se aflau ascunse multe cărţi româneşti, care nu puteau fi în nici un caz cumpărate şi nici trimise prin poştă din Vechiul Regat, fiindcă exista cenzura, deşi nu era mărturisită de nimeni.

Şi-mi vine în minte acele lungi şezători de iarnă, când tata citea înduioşat celor care veneau să-l asculte pagini din Istoria unei coroane *de oţel* şi din *Istoria războiului pentru neatârnare* scrise de G. Coşbuc.

Oare nu erau şi acestea daruri din partea fraţilor din Ţară, aduse pe umerii viteazului cioban din Ţara Oltului ?

Nepotul lui Cârţan, despre unchiul său

Fiul fratelui lui Badea Cârţan, Ion Cârţan, a primit un atlas geografic, adus de peste munţi.

La şase luni, Badea Cârţan, sosit în Oprea-Cârţişoara, apucă pe nepot la *examen*.

— Noa, cititu-l-ai ?
— Cetit...
— Bravo, acum spunem ce-i *Greaca ?*
— ...
— *Greaca*, mă !
— ... a hi nevasta grecului din Făgăraş, ăl care face pâni şi prescuri şi colaci.

Şi în cap mă socoteam, ce-i-a trăsnit unchiului ?

— Noa, loză n'ai citit...
— Ba zău că da...
— Îi baltă, prostule, cu peşti prostule (îmbunat). Apoi, spune-mi ce-i *Constanţa ?*
— Ce ştiu eu ?... Zău bade, parcă zic că s'ar chema preuteasa din Arpaş...
— Tune dracu în maţele tale, măi « nime », că numai la muieri gândeşti...

Şi mi-a tras o muştruluială, maică !...

— Lasă unchiule, s'o mai citesc odată.
— Eşti un mincinos şi un lăsător, adă-mi-o acum.
— Păi cum să ţi-o dau dacă mi-ai dat-o ?
— Ce dat mă ? Ţi-am împrumutat-o, adă-mi-o minten.
— Noa, s'o dau, dar n'o am în sân, îi acasă.
— Cum ajungi acasă, s'o împrumuţi lui Laie, auzit-ai ? să n'o mai ţâi tu ! (pp. 122-123).

15 ani pe plaiurile Carpaţilor cu desagi plini de cărţi

Legăturile lui Badea Cârţan cu marii cărturari din Ţară (Brătienii, Lahovary, Spiru Haret, Mitropolitul Moldovei, etc.) uşurau mult adunarea cărţilor.

Ele erau adunate într'o casă din Cişmigiu, cu învoirea Primăriei.

Puse în desagi şi saci, Badea Gheorghe le ducea cu trenul până la Sinaia, sau Azuga. Nu se prea apropia de Predeal, că-l urmăreau de-aproape vameşii şi grănicerii unguri.

De acolo le trecea Carpaţii urcând şi coborând vreme de trei-patru şi chiar cinci zile, fiindcă nu putea urma mereu acelaşi drum, şi la urcuşuri le ducea cu rândul (cf. pp. 118-119).

S'a întâmplat de multe ori c'a trebuit să ascundă sacii cu cărţi de răul ungurilor.

La 24 de ani de la moarte s'au m'ai găsit de ciobanii din Cârţişoara în crăpături de stânci saci cu cărţi (cf. p. 127).

De multe ori a fost arestat, bătut, chinuit şi silit să asiste la arderea cărţilor lui.

Judecătorului sas care l-a condamnat i-a spus :

« Iacă vorbă, îmi place — să văd cum ard cărţile — cum ţi-ar plăcea şi dumitale dacă în loc să priveşti arzând cărţile româneşti ale lui Cârţan, ar arde cocoana dumitale » (p. 128).

Doamna Manolescu, văduva regretatului primar al Sinaiei, despre Badea Cârţan

Doamna Manolescu, mama talentatului actor Ion Manolescu, povesteşte următoarele :

« Venea adesea la soţul mieu, căci avea trecerea pe aici. Ce vorbeau voiu spune în două cuvinte : discuţii patriotice şi pline de înflăcărare. Dar când venea în preajma lui Sf. Petru, ştiam că a venit pentru mine.

De pe la 5-6 dimineaţa îl zăream peste drum. Iată, sta pe piatra aceea rezemat de pomul de lângă ea, sta acolo jos, liniştit şi răbdător. Cum vezi am obiceiul să mă scol cu noaptea în cap, el mă întrecea.

Zoream prin casă şi trimeteam cât puteam mai repede să-l cheme.

— Sărut dreapta Doamnă.

— Bună ziua, ai venit ? Bravo, dar ia uite *eşti ud de rouă*, ce să-ţi dau ? De, eu ţi-aş da o ţuică mai măricică... dar te cunosc... hai, lasă-mă să-ţi dau un păhar cu vin să te încălzeşti...

— Sărut mâna şi mulţumesc de omenie, mi-i da doar un ceaiu şi o ţâră de pâne... o măligă...

— Lasă bre omule să-ţi dau măcar un lapte cald.

— Doamnă, dar ceaiu ca la dumneata n'am băut nici la Împăratul...

...

Când primea vraful de cărţi, ochii-i străluceau şi-i jucau în lacrimi, pas de mai păstrează vreo amintire şcolară... în ochii lui citeai mulţumirile a mii de ardeleni însetoşaţi.

Ştiu de la el, erau multe familii pe cuprinsul ţării, pe care le cerceta în felul acesta după Sân-Chetru » (pp. 113-114).

A treia oara la Roma (1899). La al XII-lea Congres Orientalist

În Septemvrie-Octomvrie 1899 s'au adunat la Roma, la al XII-lea Congres orientalist vreo 700 de cercetători, reprezentând 40 de naţiuni. Nu lipsea nici Ungaria, nici România.

Delegaţia românească era compusă din Urechiă, Tocilescu, Burada, Holban, Kalinderu, Erbiceanu, Zanne, Cazzavillan de la « Universul », Smara, etc.

Românii veniseră la Roma într'un pios pelerinaj.

Preşedintele Congresului De Gubernatis, prieten al Românilor, le dovedeşte o vădită simpatie. Se cântă imnul « Gintea Latină », după cuvintele lui V. Alecsandri.

În mijlocul acestui entuziasm pentru ţara românească apare Badea Cârţan, care nu putea să ştie la Roma pe bunul lui prieten Urechiă, fără să fie şi el de faţă, mai ales că aflase că Unguri vor fi de faţă.

În 12 Octomvrie 1899 delegaţia română a depus o coroană de bronz la Columna lui Traian.

Toată presa a vorbit de Români şi de Badea Cârţan în termeni deosebit de călduroşi.

Badea Cârţan, crainic al politicienilor şi cărturarilor Români

Românii din Transilvania nu puteau fi ajutaţi pe faţă, nici cu vorba, nici cu fapta, fiindcă România era legată de puterile centrale.

Trebuiau aflate alte mijloace : donaţii, testamente, liste de subscriere, premii, etc.

Ionel I. C. Brătianu îl primea des în biroul lui, şi-l asculta cu multă dragoste, şi afla multe.

Braşovul, Sibiul, Făgăraşul, Blajul, Beiuşul şi alte oraşe aflau în vorbele lui Badea Cârţan, aduse de la fraţi, multă mângâiere şi încurajare.

De câte ori nu l-au aşteptat cu nerăbdare transilvăneni ca : Ion Raţiu, Părintele Lucaci, Baronul David de Margina, Teodor V. Păcăţeanu, Directorul băncii Albina din Sibiu, Victor Mihali de Apşa, mitropolitul Blajului, Gheorghe Pop de Băseşti, Amos Frâncu, Axente Sever şi mulţi alţii.

Iată de ce avem tot dreptul să socotim pe acest inimos cioban din Ţara Oltului printre cei *care au slujit cu credinţă şi cu jertfă sfântul ideal de unitate spirituală română şi romană.*

Credinţa nestrămutată în puterea Celui de Sus, dorul neînfrânt de a lumina pe cei mai dornici de lumină, i-au dat puteri supraomeneşti, care i-au dat putinţa să treacă nenumărate rânduri crestele Carpaţilor cu nutremânt sufletesc, fără să fie doborît de trudă.

Mort la datorie

Soarta a sunat şi pentru dânsul, în al şeaizeci şi doilea an al vieţii, la Poiana Ţapului.

Venise în spre seară la buna lui prietenă de la Roma, Doamna Lahovary.

N'a voit să se culce, ca de obiceiu, în casă ; s'a culcat pe iarbă verde, la rădăcina unui brad. Era într'o duminecă, August, 1911.

N'a voit niciodată să facă nimănui nici cea mai mică supărare. De băut nu bea, de fumat nu fuma, şi nici alte gânduri rele nu-i frământau mintea.

Dimineaţa a simţit un junghiu între spete ; se pare că a fost o congestie pulmonară.

A spus bunului său prieten Gheorghe Mugur să-l îngroape la Sinaia.

Şi acolo odihneşte ciobanul din Ţara Oltului, figură măreaţă de ţăran care şi-a aflat, cu ajutorul Sfintei Evanghelii şi a Istoriei neamului un rost mult mai important decât cel pe care i l-au putut da bunii lui părinţi.

A ştiut să urce omenia fraţilor lui pe cele mai înalte culmi, şi să-şi înscrie numele printre adevăraţii eroi ai unităţii sufleteşti ale neamului nostru.

La şapte ani după moartea lui coama Carpaţilor n'a mai fost graniţă între fraţi !

Din învăţămintele lui Badea Cârţan

(Cimiliturile lui isteţe, N. Iorga)

O Dacie Mare

Către Liceenii din Braşov

Când venea cu cărţile de peste munţi, căuta mai ales şcolile româneşti, ca să dea băieţilor cărţi, care trebuiau citite pe tăinuite, şi împrumutate altora.

Vorbia cu dânşii despre Traian, despre Dacia, despre Napoleon. Comparându-l pe acest din urmă cu cel care a cucerit Dacia, el spunea :

« Dară Taica Traian al nost' a făcut o ţară mă, mare mă, frumoasă mă şi dulce de te taie la inimă mă ; el este omul care a tras din Gintea latină o încrângătură sfântă, că sântem acum o Dacie Mare ; o hi ia tăiată pe coamă, dar nu-i bai. S'au întins Ungurii. Nu o hi ghine, dar cu atâta tot Români sântem... nu-i aşa ?

Acum aveţi voi suflet românesc. Măi, ştiţi ce să faceţi voi ?

« Noa, copchii, ori voi ori copchiii voştri, treabă fără lipsă ca să ştergeţi dunga blăstămată de pe Carpaţi ; aşa să ştiţi, aşa să faceţi » (p. 121).

Ce-i mai tăios, mintea ori sabia ?

În redacţia ziarului *Poporul Român* (înfiinţat în 1901) la Budapesta.

Mă bat cu capul, zicea Badea Cârţan, şi mă mir că ce-ar hi mai tăios, mintea ori sabia ?

Gomboşi i-a răspuns — ca să-l îndemne la vorbă — că sabia e mai tăioasă.

Zice Badea Cârţan :

« N'ai chibzuit destul... Apoi se poate ascuţii sabia singură fără minte. Pune să o ascută o oaie, poate ea s'o facă ? Nu. Are oaia cap, dar nu are minte în el. Pune chiar pe un om, ce va face el dacă nu are şi meşteşugul tocilarului ?

« Când răspundeţi — îi sfătuia ciobanul —, trăbă multă chibzuială şi cântă-reală, că odată vă întreabă un prieten, dar altădată vreun Ungur, şi se bucură dacă vă află proşti » (p. 124).

Rădăcina răutăţilor e în inima oamenilor

Cu gazetarii de la Poporul Român din Budapesta (după moartea lui Ureche, 1901).

Gazetarii îi spun că are să sune nu peste mult *dreptatea.*

Badea Gheorghe Cârţan era convins că ideia de dreptate este în funcţiune de oameni, de oameni mari, şi adăugă :

« Cine s'o aducă ? Că s'au dus ăi mari : V. A. Urechiă prietenul mieu de la Ligă († 1901), Ion Raţiu al nost' († 1902)... toţi duşi... a mai hi Neculae Iorga, acela-i minunat... muritor între muritori. Nici n'aţi gândi câte cărţi a putut scrie. Dar ce gând îl frământă ? Oricât ai vorbi cu el, nu poţi şti. Vorbeşti, dar ce vorbeşti ? Că trebue să asculţi ca mutu, şi lui îi sboară vorbele cum ţuruie cântecul ciocârliei, mult îi plăcut să-l asculţi, dar *ce-ai înţeles ?* Spune-mi priceputa-i *ce zice ciocârlia ?* (p. 125).

Ce este dreptatea

Cu gazetarii de la Poporul Român din Budapesta

Punând gazetarilor întrebarea ce este dreptatea, Badea Cârţan a dat răspunsul următor :

Să vă limpezesc chiar eu cu un blid de lapte.

« Uite-l pus în mijlocul unei mese, o râpă de mămăligă îi pluteşte în mijloc, totul este chemare la lingură. Cinci flămânzi stau în jurul mesei, dar ştiţi rupţi de foame, acum se gătesc ca lupchii... când nici tu albă, nici tu neagră, unul prost răstoarnă blidul de rămân toţi cu buzele umflate şi cu maţale strâmbate... pe câtă vreme laptele era al tuturora...

« Păi dereptatea este a tuturora, noi toţi cetăţenii, şi io şi d-ta, şi d-lui trebue s'o păzim neştirbită » (p. 125).

Către elevii din Blaj

Le-a pus întrebarea următoare :

— Ce este mai tare, muntele ori apa ?

Răspunsul lui :

« Mă, vedeţi voi apa câtu-i de moale ? Voi ştiţi că n'o poţi ţinea nici în deşte de moale ce-i. Acum numai aflaţi, că tot apa este mai tare, că răstoarnă chiatra cea mai ţapănă, şi-şi face drum şi o toceşte de o face o nimică de nisip.

Apa e răbdarea Rumânului ! Rumâni să hiţi şi voi... Ţie-se Ungurul semeţ, cu peana lui de cocoş !

Nu zic să vă lăsaţi pe durere, şi să ziceţi aşa a fost să hie, că aşa *cu jălanie muierească pierzi nădejdea în curaj.* Păi pentru cine a zis Cezar *alea jacta est* (soarta este hotărâtă !). Ia şi tu cu chieptul tău cât ţi-e de lat şi « Inainte cu Dumnezeu ».

Ni-i chietros aşternutul, dar tot putem durmi pe el, aşa... să nu ne pierdem cumpătul, fraţilor » (p. 122).

« Veşnic colindător de drumuri care gemea sub greutatea cărţilor bune şi rele, dar româneşti toate, pe care le căra pe umerii săi, odată voinici, acuma însă sfărâmaţi de oboseală şi de vârstă, pentru a le duce Dumnezeu ştie unde şi cu ce folos, de multe ori drept în mâna jandarmilor şi vameşilor unguri ce-l pândeau, badea Cârţan, n'o să mai bată la poarta nimănui, cu cererile lui stăruitoare şi cu cimiliturile lui isteţe. A avut norocul să moară aici pe pământ românesc şi, în loc să-şi petreacă ultimele ceasuri în arestul vechilor săi duşmani, a închis ochii în casa unde-l aşezase mila unei soţii de ministru plenipotenţiar. Iar la mormânt a fost dus cu cheltuiala secţiunii din Sinaia a Ligei Culturale.

A fost odată, la Cârţa lui departe, unde oile, adesea părăsite, şi-au pierdut acum stăpânul, un baciu ca oricare.

Era om făcut când asupra naţiei întregi a trecut un mare vânt de speranţe romantice. În numele originii glorioase, cu gândul la frăţia latină, se cerea dreptate pentru ai noştri cei supuşi barbarilor turanici şi se credea că o protestare puternică împotriva tiranilor va ajunge ca neamul nostru de nobilă viţă să reîntre în stăpânirea drepturilor sale.

Memorandul, procesele vestite, cuvântările răsunătoare ale părintelui Lucaciu, albumul lui V. A. Urechiă strângând mărturiile de dreptate ale fraţilor... Şi, când toată lumea românească era sguduită de o luptă al cărei sfârşit norocos se credea aproape, de tot aproape, o anume conştiinţă nouă şi neaşteptate dorinţi se treziră şi în sufletele ţăranilor de dincolo, care botezându-şi copiii Cesar şi Octavian, erau siguri că au dat ajutorul lor la renaşterea Romei dunărene (marele nostru savant a scăpat din vedere motivul adevărat al acestor denumiri) (1) Şi unul dintre dânşii îşi luă atunci toiagul pe care nu l-a mai părăsit niciodată.

Noi citim şi credem ; ei, oameni de ţară, trebue să vadă, oameni şi lucruri, dar credinţa care iese din această atingere a realităţii înseşi, se preface în siguranţă, în patimă, în monomanie. Badea Cârţan nu ştia decât românește, dar el era sigur că toţi fraţii latini înţeleg, sunt datori a înţelege accentele lui latine. Şi era încredinţat că iubirea lui, — e aşa de puternică, încât nici bani de drum nu-i trebue. Aşa a străbătut Italia şi Franţa ; a văzut Columna lui Traian, la care s'a închinat ca la sfintele icoane din stâna lui, s'a minunat de sgomotoasa măreţie modernă a Parisului şi i-a părut rău că n'a putut trece Pireneii, dincolo de care alţi fraţi îl aşteptau.

Că lumea-l privea cu o curiozitate batjocoritoare, că adăpostul i-l procura legaţia României, astea nu le vedea el, ci se simţea dus pe undele puternice ale simpatiei latine.

Şi niciodată n'o fi băgat de seamă bine câtă deosebire este între uşoarele lui veşminte prăfoase, între chipul lui aspru, osos, cu părul sburlit şi căutătura sălbatecă, de Dac feroce, şi între îmbrăcămintea şi făptura fraţilor iubiţi...

(1) Adevăratul motiv al acestor nume a fost cel de a nu putea fi maghiarizate (Notă de Alexandra S. Pop).

Se privea pe sine ca un purtător de misiune superioară, ca un îndeplinitor de porunci ce vin mai de sus. Altfel nu se jertfeşte liniştea unei vieţi întregi. Şi, pentrucă porunca-i venise prin cărţi, prinse pentru dânsele o dragoste fără de margini. Toate-i erau de o potrivă ; chiar după ce le cetia, era convins că în fiecare pagină se vorbeşte de maica Roma, de latinitatea înfrăţită, care'n iubire îşi găteşte viitorul.

Manualul de aritmetică, vechea colecţie de gazetă jidovească, pamfletul politic, în forme deosebite cuprindeau aceeaşi revelaţie sfântă. Şi le ducea cu o adâncă reverenţă, cum David purta pe umerii săi arca învoielii cu cerurile şi a viitorului celor ce vor veni după dânsul. Mai la urma urmei, ce însemnătate putea să aibă ultima soartă a acestor cărţi ! Îi ajungea că se atinseseră de învelişul sărac al trupului său şi că-l binecuvântaseră.

Şi după urma lui va rămânea aceasta : credinţa sălbatecă pe care un ţăran a avut-o pentru visurile cărturarilor din vremea lui şi nemărginita-i evlavie pentru cartea în care vedea numai lumină şi mântuire. Dacă viaţa lui s'a strecurat, aşa de muncită şi neîmpăcată, fără vreun adevărat folos, vina e a cărturarilor care trebuiau să aibă alte visuri şi să scrie alte cărţi.

El ne-a arătat însă ce adaos de energie sufletească nebiruită poate să dea poporul la ceea ce credem, spunem şi scriem noi » (N. Iorga, Oameni cari au fost, Bucureşti, 1935, pp. 23-26).

Badea Cârţan la Roma

« Cine nu cunoaşte astăzi pe Badea Cârţan !... Trebue să fii un cetăţean foarte obscur, ca să nu fi avut cinstea, măcar odată în viaţă, să fi fost cercetat de acest bun patriot. De la d-l Bursan (1) până la Felix Faure (1841 + 1899), fost preşedinte al Republicei franceze ; de la Imbriani (om politic italian, Matteo Renato, n. 1843, capul iredentei şi duşman neîmpăcat al Austriei) la Crispi Francesco (1819 + 1901, om politic italian, amic al lui Garibaldi, de mai multe ori prim ministru, căzu când Italia fu învinsă la Adua, în răzb. din Abisinia), de la Carpaţi la Canalul de Mâneca toată lumea şi toate locurile sânt cunoscute în persoană de neobositul român.

« În anul mântuirei 1895, cel ce scrie aceste rânduri se găsea din întâmplare la Roma, într'o dimineaţă cam noroasă, plictisit de singurătate şi de vreme urîtă, — când sluga veni să-l vestească că un compatriot doreşte să-l vadă. Din ochii clipitori ai italianului, se putea pricepe că « compatriotul » în chestie era cam ciudat.

— Cum îl cheamă ? Spune-i să-ţi dea o carte.

— Ce carte să-ţi dea domnule !... că eu nici nu cred că ăsta-i compatriot de-ai d-voastre. Trebue să fie un fiu al necuratului.

(1) Bursan George G., avocat, n. 1855, descendent al unei familii de grăniceri din Transilvania, doctor în drept, Paris ; fost magistrat, Bucureşti ; a contribuit mult la fundarea « Ligii pentru unitatea culturală a Românilor » ; ales preşedinte după moartea lui Gr. Brătianu, până la alegerea lui V. A. Urechiă » (Encicl. Diaconovici).

— De ce ?

— Fiindcă nu-i om ca toţi oamenii. De la genunchi până la gât e vârît într'un ţap (?), iar de la gât în sus într'o oaie. La ce-l întrebi el răspunde mereu : « Mama Roma, mama Roma ». Să vedeţi ce-i în stradă, vă speriaţi. A întrerupt circulaţia trăsurilor. Tot oraşul e la poarta noastră. (p. 278).

— Ce spui, bre !

— Zău, domnule. Lumea zice c'ar fi Menelik venit la Roma pe ascunsele să ne spioneze.

Incepea să fie interesant...

Intră Badea Cârţan, iar Zamfirescu, între altele, îl întrebă :

... De patru zile de când ai venit, n'ai dormit ?

— Nu se află (?). De ce, parcă de aia (?) am venit eu să dorm ? Cum am sosit, cum e joi, şi numa m'am dus drept la Columna lui Traian. Apoi am (p. 279) mers aşa tot pe uliţele alea înguste, până am ajuns la Sfântul Apostol Petru... Am fost şi la Sfântul Apostol Pavel, şi la Tibru. Acuma numa aş vrea să dau şi de locu unde a arat Romulu, cu păstorii lui, că eu de aia am venit...

— Numai de dorul lui Romul ai venit dumneata până aici ?

— Păi dar cum ! Am venit să văd Roma, că nu mai puteam.

— Şi cum ai venit ?

— Mai cu trenul mai pe jos... (p. 280).

... Zamfirescu l-a îmbrăcat apoi în straie nemţeşti, i-a dat de mâncare, şi a plecat.

« Ştrengarii care îl aşteptau jos nu-l recunoscură, schimbat cum era, — ne spune autorul — iar el putu alerga în pace după sfinţii apostoli.

« În urma lui, toată lumea din casă era mişcată. Pentru mine Badea Cârţan adusese, în depărtarea străinătăţii, nota emoţională a graiului românesc, a portului de muntean, a îndrăsnelii lui fataliste de a ajunge cu orice preţ la maica Roma ; pentru ceilalţi, notă admirabilă de putere de străbatere a rasei latine, de geniul politic al marelui Împărat, care implântase în cuiburile Carpaţilor sămânţa misterioasă de putere ce mâna pe acest ţăran, jumătate conştient şi jumătate inconştient, către obârşia neamului lui...» (Duiliu Zamfirescu, Nuvele, comentate de Mariana Zamfirescu-Rarincescu, Craiova, 1939, pp. 278-283 ; publicată în *Literatură şi artă română*, I, 1896-1897, pp. 543-557).

Plugarii

La voi aleargă totdeauna
Truditu-mi suflet să se 'nchine ;
Voi singuri străjuiţi altarul
Nădejdii noastre de mai bine.
Al vostru-i plânsul strunei mele :
Creştini ce n'aveţi sărbătoare,
Voi cei mai buni copii ai firii,
Urziţi din lacrimi şi sudoare.
.....

Fraţi buni ai frunzelor din codru,
Copii ai mândrei bolţi albastre,
Sfinţiţi cu roua dimineţii
Ţărâna plaiurilor noastre !
Din casa voastră, unde 'n umbră
Plâng doinele şi râde hora,
Va străluci odată vremii
Norocul nostru-al tuturora.
A mea e lacrima ce'n tremur
Prin sita genelor se frânge,
Al meu e cântul ce'n pustie,
Neputincioasa jale-şi plânge.
Ci 'n pacea obidirii voastre,
Ca 'ntr'un întins adânc de mare,
Trăieşte 'nfricoşatul vifor
Al vremilor răsbunătoare.

(O. Goga)

Poezii de colibă

Poeziile populare ale lui Vasile Alecsandri (1843).

Alecsandri ne spune ceea ce s'a petrecut în opinia publică românească când a publicat în 1843 primele poezii populare :

« La publicarea într'un calendar din 1843 a unora din aceste poezii, majoritatea cititorilor isbucni într'o mulţime de critice. « Poezii de colibă » : iată cum le zicea lumea în saloanele mari.

« O singură fiinţă care abia mă cunoştea şi care mai în urmă a avut o influenţă dumnezeească asupra tinereţii mele (e vorba de Elena Negri) îmi scria de departe o scrisoare încântătoare în care-mi zicea : « Continuă cum ai început ; cel mai frumos titlu de glorie la care trebue să râvnească un poet e acela de poet naţional şi popular ». (E. Rădulescu Pogoneanu, Vasile Alecsandri, Poezii, vol. I, Craiova, Scriitorii Clasici, p. 66).

Conferinţă ţinută în 30 Mai 1953 la întrunirea Comunităţii Catolice Române din Paris.

TIMOTEIU CIPARIU

Duh din duhul românesc, născut la 21 Februarie 1805, în Pănade, mort la Blaj în 3 Septemvrie, 1887.

« La Blaj, — abia zmuls de la sânul maicei sale, ţăranca din Pănade, — la Blaj a trăit *Timotei Cipariu*, cu foarte rare, foarte scurte şi totdeauna silite lipsuri, acei 82 de ani ai vieţuirii sale ; şi-a trăit viaţa regulat împărţită între clasele mult populoase ale şcoalelor, şi singuratica lui casă de studii izolate.

Locuinţa lui, acum de cinci sau şase ori zecenară, era una din acele simple şi tăcute căscioare ale capitolului arhidiecesan, puse printre grădini, în laturea palatului mitropoliei, care se desfătează, larg şi arătos, printre umbroasele livezi de pomi roditori.

Inima, fala Blajului sunt şcolile, şcoale religioase şi şcoale civile, seminarul mitropolitan şi mare gimnaziu românesc, proptit şi acesta pe numeroase şi îndesate şcoale primare. În toate acestea, de un secol şi mai bine, furnică, fierbe şi clocotă fără încetare viaţa didactică.

Aici pe piaţa Blajului a fost, încă de pe atunci, şi va fi poate şi de acum înainte, tăria cea mare a Românimei luminate de peste munţi.

Totuşi, în Blaj, unde încă se tot dospeşte aluatul României viitoare, pururea au domnit şi domnesc tăcerea, liniştea şi pacea. De-alungul zilelor din an, pe piaţa cea mare, se văd numai, la timpuri regulate, păşind către şcoală sau către biserică, lungile reverende negre ale canonicilor şi ale preoţilor, profesori sau oficianţi ; iar la orele de recreaţiuni, gloata clocotoasă a şcolarilor mireni se răspândeşte deodată şi îndată să şi risipeşte, ca o spuză, unii purtând încă pe umeri şi pe gaibe, ţundra şi cioarecii albi dela părinţi, alţii căpătuiţi, încă de pe acum pentru un viitor mai ambiţios, cu haina civită a civilizaţiunii apusene.

Într'o zi însă, sunt de atunci ca şi patruzeci de ani, într'o zi Blajul, ca prin minunea unei Schimbări-la-faţă, îşi adună în sânu-i toate seminţele de viaţă, şi reculese în sine toate puterile, câte el, de un secol, sădise şi prefirase prin sufletele româneşti, din toate ţinuturile împrejmuitoare. Câmpul cel larg din poale-i deveni atunci, la un 15 Mai, pentru toţi cei ce-şi hrănise şi-şi adăpase minţile într'însul, o adevărată vale a lui Iosafat, în care se făptui învierea şi judecata cea mai de apoi a neamului românesc de peste Carpaţi.

De atunci încoace, şi până când, în aceşti răi ani din urmă, solgăbirăul unguresc nu puse straşnică popreală la orice manifestaţiuni naţionale, în ajunul acelei zile memorabile, toată tinerimea şcolară din Blaj, feciorii cei mari şi pruncii cei micuţi, luară seara steagul tricolor românesc din sanctuarul gimnazial, se rânduiau pe piaţa cea mare, aprindeau torţe şi facle, şi cu muzica în frunte începeau a lor colindă sărbătorească, oprindu-se dinaintea unei modeste căscioare albe în faţa Seminarului.

Acolo ei intonau toţi laolaltă, cu entuziasm juvenil, cântece naţionale, precum : *Marşul lui Iancu*, « *Deşteaptă-te Române* », al lui Andrei Mureşeanu ; *Mult e dulce şi frumoasă limba ce vorbim*, a lui George Sion şi toate aceste cântări patriotice le întrerupeau cu strigătul adesea repeţit : « Să trăiască ».

La o aşa neobişnuită mişcare, nocturnă, în paşnicul orăşel, o fereastră a căscioarei albe se deschidea şi în cadrul negru al cercevelelor ei, sub reflexul torţelor clătinate cu vie emoţie de junii oratori, se prezenta cu o statură şuie, dar dreaptă şi semeaţă, un bătrân în haine monacale, al cărui cap încununat cu păr cărunt purta cam lăsată de pe creştet mai la vale o capucie sau tichie de catifea neagră cu bumb roşu la mijloc. Acea neagră, fină şi ţeapănă umbră, purtând aşa de mândră capul ei albit, producea întotdeauna asupra fragedei închipuiri a şcolarilor o adâncă şi arzătoare întipărire.

Şi într'adevăr, acolo sus, în pătratul întunecos al ferestrei, luceau sub un arc de sprâncene stufoase doi ochi scânteietori, cercetători, pătrunzători, — aş zice şi mai mult — ameninţători ; dar faţa prelungă, slabă şi palidă a bătrânului, mustaţa lui subţire, încă neagră şi sbârlită în sus, barba-i albă, dar scurtă şi tăiată drept, toate aceste trăsături delicate şi blânde ale chipului, înconjurau nişte buze pe care flutura un zâmbet nespus, de glumeaţă bunătate, când gura tăcea, iar când se deschidea ca să vorbească, dintr'însa se auzia eşind lin şi domol un graiu minunat de mlădios şi de dulce » (Al. Odobescu, Opere complete vol. II, Bucureşti, Minerva, 1908, ed. Ilarie Chendi şi E. Carcalechi).

Născut în *Pănade*, din părinţi ţărani, a fost produsul şcolii române !
1814-1825 : Blaj, şcoala normală, liceu, cursul de filosofie şi seminarul teologic.
1825 : profesor de liceu (gimnaziu) din Blaj.
1827 : preot celibe.
1828 : profesor de filosofie şi prefect de studiu la Seminar.
1830 : profesor de dogmatică.
1832 : profesor de religie.
1833 : directorul Tipografiei Seminarului.
1834 : profesor de studiu biblic.
1842 : Canonic.
1854-1875 : directorul Gimnaziului din Blaj (21 de ani).

Limbi

latina, greaca, ebraica, siriaca, persana, araba, turceasca, franceza, germana, maghiara.
Limba mamei lui — ţăranca din Pănade — era *a 11-a limbă !*

Activitate politică culturală

1848 : Unul din cei zece secretari ai Adunării de pe Câmpia Libertăţii (3/15 Mai).
Face parte din delegaţiunea de 30 de persoane care avea să prezinte împăratului cererea naţiunii române.

1848 : A scris apelul din 20/8 Octomvrie 1848 prin care se invită Românii să se înarmeze contra Ungurilor.
1861 : Membru fundator al Asociaţiunii Transilvane pentru literatura şi cultura poporului român ; 1877, preşedinte.
1863-1864 : deputat în dieta transilvană din Sibiu ; Membru ordinar al Societăţii germane de orientalistică.
1866 : Membru *fundator al Academiei Române* şi mai târziu vicepreşedinte.

Biblioteca Cipariu

Cipariu a avut una din *cele mai bogate* biblioteci din Transilvania.
A lăsat-o Episcopiei din Blaj, ca să o poată folosi oricine.
Pentru bibliotecă, a lăsat 40 de florini la an în Fundaţia pe care a creat-o.
Multe cărţi au dispărut în revoluţia din 1848-1849.

Fundaţiunea Cipariu

Canonicul Cipariu a lăsat o Fundaţiune — un fond — de aproximativ 20.000 florini cu scopul de a se da burse elevilor săraci şi ajutoare teologilor când îşi ocupă parohia ; să se înzestreze şcoala de fete din Blaj, biserica, şcoala, preotul şi învăţătorul greco-cat. din Pănade. (Bunea, Encic.).

Lucrări filologice

1841 : Extract de ortografie cu litere latine, Blaj.
1854 : Elemente de limba română după dialectele şi monumentele vechi ; Blaj.
1855 : De latinitate linguae valachicae, Blaj.
1855 : Acte şi fragmente latine româneşti pentru istoria bisericii române, Blaj.
1858 : Crestomatie sau analecte literare, Blaj.
1860 : Elemente de poetică, Blaj (bun cunoscător al literaturii clasice).
1861 : Cuvânt la inaugurarea Asoc. rom. transilv. în Nov. 1861, Blaj.
1862 : Compendiu de gramatica limbii române, ed. III, 1862.
1862 : Acelaşi discurs *apărut contra unor critice*, Blaj.
1862 : Discurs ţinut în adunarea gen. a Asoc. românilor transilvăneni în 19 Iulie 1862, Braşov.
1866 : *Principii de limbă şi scriptură*, Blaj.
1869-1877 : Gramatica limbii române (în două părţi), Bucureşti, premiată de Academia Română.
1867-1872 : Arhiv pentru filologie şi istorie.

Lucrări religioase

1859 : Istoria biblică a Testamentului vechiu.
1835 : Orologiu (prima carte bisericească cu litere latine).

1854 : Ştiinţa Sfintei Scripturi.
1870 : Liturgierul, cu litere latine.

Alte lucrări

1857 şi 1860 : Gramatica latină după Schinagel.
1861-1863 : Elemente de filosofie (după W. Fr. Krug).
1863 : Purtarea de bunăcuviinţă.
1857 : De nomine Valachorum.
1858 : De reliteraria Valachorum.

Reviste

1847-1848 : Organul luminării, prima revistă românească tipărită cu litere latine !

Asociaţia literară a Românilor din Transilvania îl numise vice preşedinte al ei. La 1862 în Braşov, iată cum încheia Cipariu discursul său asupra scopului Asociaţiunei :

« Dea cerul, ca precum toţi suntem de un sânge, toţi ne-am îndulcit dela sânul mamei noastre cu aceleaşi cuvinte dulci, toţi ne suntem fraţi — oricât ne despart munţii şi văile, şi oricât ne împart stările politice şi confesiunile religioase —, tot numai una să fim, o naţiune, o limbă, o literatură şi dacă pe alt câmp Românul e tăiat în bucăţi şi purcede pe căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel puţin în literatură, în paşii către cultură, numai un scop, numai un suflet să fie. Atunci orice despărţiri politice, sociale şi religioase ne vor tăia de laolaltă, dar spiritul naţiunei şi geniul român va tinde aripile sale preste toţi fii lui Traian şi-i va ţine legaţi întru legăturile păcii, frăţiei şi unităţii naţionale. Aşa să fie în veci ! Amin ! »
(Al. Odobescu, Opere complete, p. 218-219).

Alecu Russo, Cântarea României.

« Viforoase erau vremile cele vechi... dar oamenii se năşteau tari... pământul era acoperit de dărâmături şi de trupuri moarte... dar din cele câmpii ce fumegau de pârjol şi de măcel se înălţau strigări de biruinţă şi de slobozenie... Ticăloşie şi moarte sânt şi acum... dar unde sânt slobozenia şi biruinţa... Şi strigătele ce se înalţă sânt numai a durerii !

« Cinge-ţi coapsa, ţară română... şi-ţi întăreşte inima... miazănoapte şi miazăzi, apusul şi răsăritul, lumina şi întunerecul, cugetul disbrăcător (distrugător) şi dreptatea s'au luat la luptă... Urlă vijelia de pe urmă...

« Noi săraci de legi, ca să păstrăm moştenirea aceasta, sau ca să luăm înapoi cât ni s'a răpit, trebue : o mare stăruinţă şi priveghere, jertfe necurmate şi o unire strânsă între oamenii din acelaşi sânge... astfel ca toţi să stea pentru unul şi unul pentru toţi ».

I. *Litere latine şi limba română*

Încă înainte de a începe un organ de informaţie, autorul şi-a luat aceste două principii : LITERE latine, şi LIMBA cât se poate de curată. Şi alta mai era, că nu putea împăca în nici un fel aceste două idei atât de contrarie : litere *romane*, şi limba *slovenizată*.

II. *Limba română la început mai curată în forme şi mai avută în cuvinte.*

Cea mai vie convingere a autorului, şi precum crede, a tuturor Românilor cunoscători e, că limba românească, ca dialect italic, pe la începutul arătării ei în Dacia, era cu mult mai curată în forme şi mai bogată în cuvinte romane, de cum este astăzi, — că prin contactul şi amestecul cu popoare de alt sânge şi de altă limbă : slavi, greci, unguri, turci, şi prin despotismul slavonismului în curţi şi în biserică prin secole nenumărate, a pierdut mult dintr'amândouă (forme şi cuvinte), nu numai, ci şi că a împrumutat multe dela aceste popoare, atât forme cât şi cuvinte.

Mărturia fără îndoială ne sunt cărţile vechi dela 1570 până către 1700, în care cu bucurie află cineva un număr mare de forme, cuvinte şi sensuri *primitive*, derivate şi compuse, de origine curat românească, care astăzi în gura poporului şi în scrierile autorilor români nu se mai aud, nu se mai află, şi de care ni se întristează inima văzându-le uitate, ca şi aurul în lut, nestimate.

Să luăm de exemplu mai întâi numai cele uitate din familia *MISER*, din care acum nu mai auzim decît : mişel, lat. misellus (ticălos, sărac), *mişelătate*, *mişelia*.

Iar cei vechi mai ziceau şi :

meseru, lat. miser (sărac)

meserere, lat. miserere (mila). Biblia dela Orăştie din anul 1581, Gen. XIX,19: « şi ai făcut mare *mesererea* ta ». XLVII, 29. Ex. XXV, 18.

meserescu, lat. miseresco (sărăcesc eu).

meserezu, lat. miserare (sărăcesc pe altul). Psaltirea dela Iaşi din anul 1680, fol. 196 ; a : « Domnul *mesereza* şi bogatiesce ».

meseretate, lat. miseritas (sărăcia) şi misericordia (mila).

meserire (mila) încă şi în Catechismul dela A. Iulia din anul 1702, fol. 30b. 31b. 36a, etc.

Şi dacă în timp numai de 160 de ani dela 1700 până acum atâta pierdurăm, câtă va fi fost pierderea din cei 1300 de ani dela 270 după Cristos până la anul 1570, de care nu avem nici o urmă, de cum au grăit străbunii noştri româneşte ? Câte se pierdură la noi, numai dela despreunarea celor de dincolo şi de dincoace de Dunăre români până acum, ne arată dialectul *macedonicu românescu*, din care în alte numere următoare vom plublica un mic vocabular de cuvintele lor proprii de origine română.

Astfel, care român ar fi aşa îngust la inimă încât să zică, că, ce a fost odată parte curată a limbii româneşti, mai mult nu poate fi, — că nu e iertat a readuce din mormânt la viaţă pe cele uitate încă nu de două secole, nici a forma derivate si compuse din primitive, — care să nu se convingă, că slovenismele şi alte asemenea sunt numai stricăciuni ale limbii, de care limba nu se poate îndrepta decât numai cu lepădarea lor. Şi apoi în locul lepădatelor de unde să ne împrumutăm, decât de unde ni se trage întraga viaţă a limbii : din dialectele italice, între care cea dintâiu e latina.

A scrie dar o limbă, pe cât se poate după împrejurări mai curată ; a reînsufleţi moartele, uitatele, părăsitele, forme, cuvinte şi sensuri ; a lepăda slovenismele etc. şi a le înlocui cu termeni luaţi, când alte fântâni ne vor lipsi, din dialectele romane, a tocmi pe cele împrumutate după formele şi exemplele ce ne înfăţişază structura limbii, iar nu după uşurinţa pronunţării şi după plăcutul auzului, — acestea ne au propus, scopul şi *principiile* limbii (p. 3-5).

III. *Curăţirea limbii necesară*

Mai înainte de a trece la principiile limbii şi scripturii, ne simţim îndatoraţi a atinge pe scurt şi părerile celor ce sunt sau pot să fie contrarii părerilor noastre.

A justifica curăţirea limbii, lucrul în de sine ni se pare de prisos. Exemplele altor limbi din cele mai de curând, ne-ar putea scuza destul. Şi ca să tăcem de curăţirea şi reformarea limbii ungureşti, ce se întâmplă în timp aşa de scurt înaintea ochilor noştri, încât pare că s'a făcut cu artă magică, — să tăcem de reformarea şi curăţirea limbii greceşti moderne, de care noi nu suntem în stare de a judeca deplin încât s'a efectuat, — mă îndrept numai la limba germană, limba lui Goethe şi a lui Schiller, limba care, după operele imortale scrise într'însa în toate ramurile ştiinţei, şi care pare aşa de consolidată şi de neschimbată ca şi italiana, franceza şi spaniola. Limba aceasta şi astăzi se află sub cea mai riguroasă critică în toate părţile ei. Gramaticii, literaţii lor, toţi simt încă lipsa de înavuţirea, regularea şi curăţirea ei.

— Apoi cea românească ? Au nu a venit şi pentru ea timpul ca fiii ei să n'o mai trateze ca pe una barbară, să n'o mai schimbe după toate limbile cu care vine în contact, — ci s'o trateze ceva şi mai cu deamănuntul, ce este, ce a fost, şi ce se cade să fie ?

Cei ce s'ar opune curăţirei şi reformărei limbii româneşti, nu au decât să se refere la italiană, spaniolă, care dela Dante şi dela autorul poemei naţionale El Cid încoace nu s'au mai reformat, nici nu s'au mai curăţit de lombardisme, gotisme, arabisme, până în ziua de astăzi. Poeţii lor, a căror influenţă în evul mediu fu atât de mare în provinciile occidentale, cu divinele lor inspiraţiuni răpiră toate minţile concetăţenilor, aşa încât imortalele lor cântece se deificară împreună cu toată forma lor din afară, dialectele materne care nu puteau da la iveală asemenea opere se neglijară, iar dialectul favorit al acestor opere se ridică la rangul de limbă naţională a unei ţări şi a unui popor întreg. Aşa dialectul castilian se făcu spaniol, cel toscan luă numele glorios de limba italiană, numai pentru Lope de Vega, Calderon de la Barca poeţii curţii Castiliane, şi pentru Dante, Boccaccio, Ariosto şi Tasso

poeţii curţilor toscane. Din care cauză italienii de acum din alte ţinuturi italice, cu cât sunt mai depărtaţi de «*Firenze la bella*», cu atât sunt mai nevoiţi cu multă bătaie de cap să înveţe limba toscană, pentru ca să poată scrie şi ei în aşa numită limba italiană. — Românii n'au fost aşa favoriţi de Apollo şi de muze încât să li se nască şi lor atari divini bărbaţi, cari să le fixeze limba timpului, — ci fixatorii limbii româneşti fură preoţii sârbi, gramaticii şi logofeţelii de pe la biserici şi divanuri, poemele Românilor erau *molitvele* şi *hrisoavele*, ce nici un român nu putea să le înţeleagă.

Aşa se născu limba *bisericească*. Dar limba bisericească cu toate calităţile ei şi cele bune, nu poate să rămână românului clasica. Ea după firea ei e numai şi numai bisericească, şi după origine caută şi astăzi să poarte prin sine urmele crucificării. Ea este clară, netedă, firească, cum se cade să fie cuvântarea, care e anume pentru toate clasele poporului, ca să o înţeleagă. Ea ne înfăţişază, mai ales dela anul 1700 încoace, o pronunţare mai bună decât multe altele, şi o ortografie mai regulată, care sunt calităţile ei cele bune. Însă ea de altă parte, considerată mai de aproape, e cu mult mai săracă de cuvinte şi de forme decât în perioada precedentă, are mai multe erori gramaticale, şi o ortografie dese ori greşită ; cu un cuvânt, ea se poate considera ca un pas către cultura limbii româneşti, dar nicidecum ca un model de limbă bună, sau demnă de a fi stabilită şi în afară de biserică pentru toate ramurile de ştiinţe şi de poezie.

Noi nu putem intra aici în detalii de a arăta care sunt regulile, ce trebuesc a se urma pentru curăţirea şi reformarea limbii, care sunt cuvintele şi formele învechite de readus, care termeni noi trebuesc a se introduce în limbă, — această parte fiind obiectul dicţionarelor, parte rezervată altor cercetări mai târziu. Atâta numai zicem : că limba bisericească să ne fie de bază, pe care să se ridice zidurile solide ale acestui edificiu important către culmea lui. Noi invităm şi acum pe toţi amatorii şi cunoscătorii însufleţiţi de această limbă, să ajute din toate puterile la edificarea acestui Sion românesc ; durere însă, că paginile manuscrisului nostru nu mai există, care *în 1847 le deschisesem desbaterilor şi cercetărilor filologice asupra limbii, şi care aşa de puţin se serviră.*

IV. *Restaurarea celor vechi*

Cei ce s'ar opune serios readucerii sau reînvierii cuvintelor şi formelor vechi acum uitate ori rare, credem că sunt prea puţini. După *meseretatea* limbii, ce simţim şi o plângem în toate zilele, de câte ori nu ne putem respica ideile în limba noastră clar, neted şi precis, ca în alte limbi ale Europei culte şi elegante, — a le respinge, lepăda, a nu le recuprinde în tezaurul de care se ţin, ar fi mai mult decât nepricepere. O limbă, chiar şi cea mai avută, prin adăugarea şi îmulţirea tezaurului ei, numai câştigă, lauda ei cu atât e mai mare. Uşurinţa de a-şi respica cugetele nu numai clar, precis, ci şi cu tot jocul fanteziei şi cu toată eleganţa e numai proprietatea limbilor avute. Limbile nu-şi pierd bucuroase tezaurele cuvintelor, formelor, frazelor, însemnărilor sale, chiar şi când le prisosesc. Apoi cum să le lepede, cum să nu le adune când nu au deajuns.

Alta este cu întrebuinţarea celor vechi, de care drept remarca Quintilianu, că, cuvintele vechi dau strălucire cuvântării, pentru că au şi autoritatea vechimii, şi graţia noutăţii chiar pentru că sunt părăsite ; însă să se ţină seamă, ca să nu fie prea dese (p. 9-10).

V. *Curăţirea în ce stă*

A curăţi limba, însemnează nu numai a îndepărta dintr'însa tot ce se află străin, cuvinte, forme, sintactica, şi tot ce se trage din limbi de alt caracter cu totul divers de limbile romane, — ci încă şi din cele romane a nu lua nimic ce este străin într'însele subintrodus de aiurea, ori e caracteristic pentru acele dialecte. Căci nici aceste limbi nu au fost apărate de influenţa străină, cum nu fu nici a noastră.

În limba latină, care mai întâiu fuse numai limba Laţiului, apoi se făcu limba Romei şi a imperiului roman, intrară cuvintele tuturor gintelor nu numai celor italice, ci şi a celor barbare subjugate. În limba italiană, spaniolă, franceză, intrară germanisme, arabisme, de cari până astăzi nu s'au curăţit.

Nu tot dar, ce se află în dialectele române e roman, ci multe sunt străine, ca slovenismele, maghiarismele, neogrecismele noastre. Nu toate cuvintele, nici toate formele şi terminaţiile acestora să se bage fără alegere în limba românească, cum au făcut mulţi din cea italiană şi mai mulţi din cea franceză.

Noi nici ce se află în limba latină, nu judecăm că se poate lua tot şi fără alegere în limba românească, — nu de teamă de străinisme, pentru că pe acestea, afară de puţini termeni umbrici, etrusci etc. de cari aflăm mărturia la clasici, şi afară de cei împrumutaţi din limba greacă, nici că-i mai putem recunoaşte — ci numai din motivul, că limba românească nu este latina precum nici italiana, deşi seamănă mult şi în multe şi cu una şi cu alta, iar în alte multe se distinge de amândouă.

Din latină, a împrumuta cuvinte acolo unde avem lipsă, se pare cu mult mai literar şi mai uşor, decât a împrumuta forme şi terminaţii nouă : deoarece cuvintele latine, dându-li-se forma românească, se pot româniza, iar formele nouă ce nu sunt româneşti, cum se vor româniza ? Din care cauză, noi totdeauna am simţit oarecare antipatie pentru unele forme curat latine şi curat neromâneşti, mai ales când s'au aplicat la cuvinte româneşti. Aşa văzurăm cu greaţă terminaţia latină *libis*, nu numai în *abominabil*, *confortabil*, ci încă şi mai mult în *afabil*, *sensibil* şi altele asemenea, cu care până astăzi nu ne-am putut împăca de mulţi ani. În limba românească nu o avem, ştim că şi la latini în perioada cea mai clară a limbii era atât de rară, încât nici măcar cuvântul *possibilis* nu se părea demn să intre în cuvântarea curată latină. Ea se întinse mai târziu, pe timpul decadenţei limbii latine, şi în evul mediu fiind în toate limbile romane din occident, răsunând de pe catedrele doctorilor angelici, subtili, cari disputau de *omniscibili*.

În scurt, — de forme ni se pare limba română şi până astăzi atât de avută încât nu ar simţi necesitate de *forme şi terminaţii nouă*. Altă întrebare vine la miiloc, că oare cade-se să ţinem toate formele vechi curat româneşti, sau să condamnăm pe unele dintr'însele şi să le lepădăm în formarea compuselor şi derivatelor, iar

pe altele să le păstrăm ? Cei ce vor să le condamne judecă după uşurinţa pronunţării şi plăcutul auzului, cum făcură cu forma *-ţiune*, spunând că e neplăcut a zice : *inchinaţiune, inţelepţiune, rogaţiune*, şi că ar suna mai bine scurtându-le, dar cum : inchinaţia, inţelepţia, rogaţia. Limba latină are mii de cuvinte terminate în *-tione*, italiana în *-zione*, spaniola în *-cion*, cea franceză în *-tion*, fără să le rupă limba sau împungă urechile cât de puţin ; — şi limba italiană cu toate -zionile ei a rămas cea mai armonioasă între surorile ei romane, cea mai dulce la auz şi mai uşoară pentru buze. Românii noştri sunt mai delicaţi ?

Nota 1. Apărătorii *-aţiei* în loc de *-aţiune* se află mai ales în provinciile orientale. Noi vom prezenta într'un număr mai la urmă o sumă de cuvinte româneşti terminate în *-ţiune* adunate din cărţile bătrâneşti, numai ca să se convingă adversarii, că nu tuturor Românilor li s'a rupt limba cu această terminaţie.

VI. *Formele latine, italice, etc*

Căutând la formele limbii româneşti, şi alăturându-le cu ale surorilor ei, le aflăm mai înrudite cu ale limbii latine şi italiene, mai puţin cu cele spaniole şi portugheze, şi mai îndepărtate de cele franceze, — nu că ar fi de o natură cu totul diversă, ci pentru că mai mari schimbări s'au făcut în cele din urmă. Din această cauză, formelor latino-italice să se dea preferinţă faţă de cele franceze, aşa cât şi când voim să ne servim cu cuvinte derivate şi compuse scoase din cea franceză, s'ar cade mai întâiu să le redăm forma latino-italiană spre a le româniza cum se cuvine. Un exemplu va lumina lucrul mai bine şi îndeajuns.

Employé în limba franceză se zice şi la persoane puse în ceva dregătorie, şi fiindcă după pronunţare sună ca *amploié*, românii noştri vrând să se servească cu acest cuvânt începură fără multe formalităţi a zice : *amploiat*, şi adevărat că forma seamănă mult cu *amploiat* sau *anuploiat ;* italienii în loc de *employé* zic cum se cade după limba lor : *impiegato ;* şi într'adevăr *employé* şi *impiegato* sunt tot un cuvânt, oricât se par de diverse, numai că cuvântul latin *implicatus* (applicatus) în fiecare din aceste două limbi formându-se după natura lor proprie, acolo se aude pronunţându-se *employé*, aici *impiegato*. Aşa făcură şi fac francezii şi italienii cu cuvintele latine ; Românii noştri pentru ce nu ? Măcar că şi noi tot aşa de bine am putea zice după natura limbii noastre : *implecat* sau *aplecat* (p. 14-15).

... Încă ştim, că sunt bărbaţi români, pe cari îi respectăm, cari pretind, că şi formele româneşti, încât sunt diverse, să se reducă la cele latine.

Întrebarea la această pretenţie e de cea mai mare importanţă, şi după părerea noastră atârnă cu totul dela ideea ce ne vom face despre limba românească : oare este ea numai o limbă coruptă din cea latină, sau e atât de veche ca şi cea latină ? Şi oare diferenţele ei sunt numai din studiul unei armonizări mai bune şi eufonice şi din influenţa împrejurărilor, sau doar ca şi limba latină şi-a schimbat mult formele ei până a ajuns la forma clasică, şi aşa se abătu întru câtva de la forma dialectelor italice şi a limbii româneşti ? Noi suntem de părerea cea din urmă, orişicât s'ar pare de paradoxal, şi după cât am putut pricepe din cercetările ce am făcut, credem

că putem zice cu probabilitate, că nu toate deviaţiunile limbii româneşti dela formele latinei clasice sunt corupţiuni, nici că tot ce nu se află în latina clasică, pentru aceea nu ar fi roman, latin, din cea mai înaltă vechime. În cercetările următoare ne vom strădui a ne demonstra părerea cu date istorice filologice, cărora să nu se poată zice contra (p. 16-17).

Nota 1. Fiind vorba de originea limbii româneşti, mai că ar fi de prisos a se lua în seamă, ca întrebarea despre originea şi natura limbii să se despartă de întrebarea despre originea şi sângele poporului român, — şi că numai de originea romană a limbii româneşti încă nu se poate deplin conchide la originea romană a poporului ce o vorbeşte. Noi nu voim şi nici nu se cade să voim a ne înşela pe noi înşine, şi cu toate că limba ne este o mărturie puternică despre romanitatea noastră, suntem datori a recunoaşte, că aceasta nu este destul, după ce istoria ne-a arătat în mod evident, că mulţi romani şi provincii întregi s'au desromanizat, ca Slavonia, Dalmaţia, Bulgaria, etc., aşa şi străini mulţi şi provincii mari s'au romanizat, cum sunt Galia, Spania, etc. De aceea ni se pare necesar, ca aceste două întrebări să se trateze neatârnate una de alta. Atât însă putem zice, fără temere de a întâmpina vreo contrazicere serioasă : că, *ori de ce sânge să fim noi, limba românească e tot romană* sau italo-romană, şi că noi orişicum o avem de la Romani, ori dela părinţii ori dela domnii noştri, ci nicidecum de la a treia mână.

2. Cu atât mai puţin putem da dreptate străinilor, care din ipoteze, că nu am fi de sânge roman, vor să conchidă că şi limba ne este slavonă, germană, scandinavă poate, şi Dumnezeu mai ştie ce, însă orice alta, numai romană nu ! Ei nu vor să ia în consideraţie împrejurările nefericite, în care se aflară Românii de secole, nici la influenţa acelora ce niciodată nu pot lipsi, iar urmele acestor accidente vor să le aplice la însăşi esenţa limbii. Ei nu vor să ia aminte, că sunt şi alte dialecte romanice cu mult mai stricate decât al nostru, fără a le denega romanitatea, — câtă consecvenţă ! (p. 22-23).

Noi, cari crescurăm şi am îmbătrânit în braţele filologiei limbelor, de care nu ne-a fost ruşine, şi din care am supt cele mai dulci bucurii ale inimii, nu puteam fără păcat neglija singura această ereditate părintească, ce o avem dela cei ce după Dumnezeu ne dădură şi viaţa. Pe lângă aceasta o predilecţiune pentru limba noastră şi pentru studiul ei, ce o simţirăm în noi, încă nu ni se poate pe dreptate imputa de păcat politic.

Toate limbile sunt răsufletul minţii omeneşti, de aceea noi pe toate le stimăm, şi pe niciuna nu urâm. Toate vii sau moarte, au dreptul de a fi cercetate, studiate şi dejudecate (p. 256).

De variaţiunea limbii româneşti, de care amintirăm, mărturia ne este forma limbii, cum se află astăzi nu numai la noi, aşa numiţi ungureni, ci şi chiar la fraţii noştri de peste munţi cu întreaga diversitate între munteni şi moldoveni, — cari cu toţii, deşi se pare a recunoaşte în principiu supremaţia formei limbii noastre celei din cărţile bisericeşti, ci în faptă nu o urmează, şi în parte bine fac, fiindcă nu e destul de corectă. Dar oare bine fac, ca fiecare din provinciile române să urmeze

dialectul particular al lor : moldovenii moldovenind, muntenii muntenind, şi ungurenii ungurind, într'atâta încât de nici o particularitate a idiotismului lor, cum e iotacismul moldovenilor etc., ca de nişte relicve sacre, se pare a nu se putea despărţi ?

Noi nu am voit, spunând cea adevărată, nici a scrie ungureşte, nici moldomuntenește, după formele şi cuvintele limbii, pe cât ne era cu putinţă, — ci, chiar de aceea adoptam tot ce ni se părea regulat, ori în ce provincie românească să fi aflat, că e folosit, şi în orice carte bună veche românească.

De aceea noi nu puteam uza, nici în organ, nici în oricare altă lucrare de-ale noastre, cuvinte străine : turceşti, ruseşti, sau neo-greceşti, uzitate la apusenii noştri, şi nouă ungurenilor neînţelese, — şi din aceeaşi cauză nici de cele ungureşti, nemţeşti, uzitate la noi peste tot ori în parte, dar neînţelese celorlalţi români, nu numai pentru că nu-s româneşti, ci şi pentru că nu-s înţelese tuturor.

Din cele sloveneşti, unele se află numai în cărţile bisericeşti, aşa încât poporul nici nu le înţelege, nici nu le-a folosit niciodată, — ci cu care numai unii dăscălaşi ne-au împilat, sau logofeţelii şi gramaticii divanurilor, episcopiilor şi mănăstirilor, sau din lipsă, neştiindu-se exprima repede şi bine româneşte, sau din plăcere şi din îngâmfare de cunoştinţa lor în acea limbă, ce pe atunci se credea sfântă. Alţi termeni trecură şi în viaţa poporului românesc, uneori cu atâta putere, încât pe încet scoaseră pe cele genuine româneşti de tot afară (p. 259-260, Timotei Cipariu, Principii de limbă şi scriptură, Blaj, 1866).

1838 : *Ion Maiorescu :*

« Afară de Ţipar oamenii noştri nu ştiu ce va să zică a începe cultura limbii româneşti » (G. Bogdan Duică, Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu, Buc., 1924, p. 36, nota 5).

1867 : « *Dimitrie Brătianu*, chemă pentru prima oară în ţară la noi pe reprezentanţii întregei Românii, ca să formeze acilea un areopag naţional pe baza limbii comune.

În fruntea cestora se prezentă atunci, ca preşedinte ales prin drept de merite şi de vârstă, Canonicul Timotei Cipariu. Dar când se deschise în Societatea Academică discuţiunea asupra *dicţionarului limbei*, ea dela început se înverşună aşa de tare, încât firea demnă, bine cumpănită şi minunat de fină a cestui distins erudit, se înspăimântă de apucăturile tumultoase şi autoritare a unora din colegii săi. El plecă din Bucureşti fără gând de a se mai întoarce vreodată în acel aprig câmp de ceartă, unde, zicea el, domolind glasul ca de groază şi de urâciune, « se fac treburile cu lopata şi nu cu judecata » (Al Odobescu, Opere complete, vol. II, p. 219-220).

1868 : « *Titus Maiorescu* socoteşte Archivul filologicu a lui Cipariu scris în limbă curată » (Convb. lit. II, p. 98, ap Verbină).

Alexandru D. Xenopol către Iacob C. Negruzzi

« Desigur nu ştii că *tatăl meu e străin, fost supus grec*, şi că nu e naturalizat formal.

... e căsătorit cu maică-mea, care-i *Română după tată...*

« Tatăl meu nu e Român, de vreme ce nu e nici născut Român, nici naturalizat » (într'o scrisoare lui Negruzzi, Berlin, 1870) (I. E. Toriuţiu, Studii şi Doc., vol. II, p. 58).

1871 : Al. D. Xenopol către Iacob Negruzzi (Berlin, 10 April 1871).

« Cât despre Cipariu ştii ce are să răspundă, că el a răspuns odată pentru totdeauna tuturor criticilor trecute, presente şi viitoare. Eu l-aş sfătui să-şi declare mai bine infailibilitatea prin un sinod ecumenic de filologi de teapa lui » (I. E. Torouţiu, Studii şi doc. lit. vol. II, p. 104).

1880 : Memoriul lui Cipariu asupra ortografiei române, citit în şedinţa din 31 August 1868 a Societăţii literare române e judecat târziu de tot de Maiorescu ».

« Vedem în fine, şi dacă citâm această lucrare ca cea din urmă în ordinea înşirării, trebue să o relevăm ca cea dintâi în valoarea ei, pe însuşi Timotei Cipariu înavuţind Analele noastre cu « sistema ortografică », un elaborat plin de vastă erudiţiune şi de cercetări conştiincioase cunoscutele calităţi ce disting toate lucrările veneratului nostru coleg » (I. Verbină, Aspecte din lupta junimistă în Transilvania, St. lit. I, 1942, p. 68).

« Despre dânsa, despre limba românească el zise încă de mult şi neîncetat repetite cuvinte pline de emoţiune, ca acelea pe care le rosti la 1871, când se institui *Asociaţiunea Transilvană pentru cultura limbei române*, al cărei preşedinte fu până la ceasul său din urmă.

Permite-mi-se a le reproduce aci ca un răsunet al acelor vorbiri părinteşti şi patriotice, cu care în nopţile de veghe sărbătorească îi plăcea bătrânului Cipariu să înfierbânte inimile junimei române. El îi vorbea atunci despre suferinţele ce au avut a încerca Românii, părinţii şi strămoşii noştri, despre toate bunurile ce s'au dus pierdute, şi apoi, spre întărire el zicea :

« Din toate aceste ruine, Providenţa ne-a conservat încă în aceste dureri cumplite, un tezaur nepreţuit, care nu ni l-au putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruzimea tiranului, ce domnea pre corpurile noastre, nici puterea fizică, nici politica infernală ; un tezaur născut cu noi dela ţâţele mamei noastre, dulce ca sărutările măicuţelor, când ne aplecau la sânul lor ; un tezaur mai scump decât viaţa, tezaur, care de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată ca cineva, cu puterea au cu momele, să ni-l răpească din mânile noastre, atunci mai bine, mai bine să ne înghiţă pământul de vii şi să ne adunăm la un loc cu părinţii noştrii, cu acea mânghâiere, că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numi fii ai lor : *limba românească !* » (Al. Odobescu, Opere complete, p. 212-213).

1848 : *Alecu Russo*, Cugetări (scrise în închisoarea din Cluj) :

... Adevăraţii patrioţi sânt senini, căci adevărul este senin ca ceriul zilelor frumoase ; sânt îndurători, căci libertatea este mizericordioasă ; sânt drepţi, pentru că libertatea este însăşi dreptatea.

Evanghelia este cartea libertăţii, Hristos nu a zis : « Ucideţi pre aceia care nu vreau să creadă în mine ». Hristos a zis : « Cuvântul este pentru toţi aceia care vreau să-l asculte ».

Dacă Hristos s'ar coborî astăzi pe pământ, falşii patrioţi l-ar răstigni în numele libertăţii ».

« Dacă limba noastră » zice Cipariu în ale sale *Principii de limbă* —, de atâţia secoli tăiată sau smulsă din pământul natal al Italiei, pătimi foarte mult, ca şi o plantă strămutată sub altă climă, în mijlocul mărăcinilor, părăsită şi necultivată, nu e de mirare ; ci mirare e cum de nu s'a uscat de tot, cum n'a perit în gerul şi furtunile Daciei. Rădăcina ei dar a fost sănătoasă, răbdurie, vârtoasă.

« Limba românească nefiind o fiică legitimă, ba nici naturală, a clasicei latine, trebuie să-i recunoaştem originea ei poporană şi să nu ne mai cercăm a o reforma după cea literară latină.

Caracterul latinităţii ei este un *ce* propriu al său, care trebue conservat şi nicidecum modificat. Cu cât vom privi mai înapoi cu atât o vom afla mai italică in esenţa ei. Să nu ne sfiim dar a restabili într'însa de acum înainte tot avutul italic ce-l găsim în documente reale ale secolilor trecuţi şi din contră să fugim de ficţiunile unei limbi imaginare ».

Toate acestea sunt negreşit idei temeinice, bazate numai şi numai pe logica istoriei. Cipariu le rezumă însuşi până la oarecare punct în următoarea frază cu care-şi încheie ultima notiţă Despre *Limba Română :*

« Rezultatul studiului nostru asupra dialectului sau « limbei noastre » în acest period (dela al XVI-lea secol încoace) este că, cu toate că influenţa limbei sloveneşti mai întâi, apoi a celei neo-greceşti, şi în urmă a celei franceze în zilele noastre, a fost cumplit de mare, totuşi dialectul nostru a rămas nestrămutat în formele gramaticale şi sintactice, şi că numai în partea materială şi în elocuţiune s'au făcut schimbări notabile, aşa încât limba românească şi astăzi este tot aceea, care se vede în primele ediţiuni din secolul al XVI-lea ». (Al. Odobescu, Opere complete, p. 226-227).

1867 : *Iosif Vulcan*

« Ca două rândunele pornite din acelaşi izvor, ca două raze ale unui soare, ca fiii aceleiaşi mame : ne interesăm şi noi de toate păsurile fraţilor noştri de peste Carpaţi. Cu ei ne bucurăm, când soarele libertăţii începe a le surâde, anima noastră e asemenea încântată, văzând pe frumoasele văi şi dealuri ale României fâlfâind stindardul pe care e scris : « înainte ! ». Ochii noştri sunt chiar aşa de inundaţi de lacrimile bucuriei, când dânşii fac un pas pe spinoasa cale a înaintării şi a desvoltării naţionale ; şi noi, cei dedaţi a suferi, împărţim cu dânşii toate suferinţele lor, căci sângele apă nu se face, frate pe frate nu-l poate denega. Deci o înaintare făcută sau măcar orice idee bună, ce se naşte între noi sau acolo, trebue lăţâtă, adusă la cunoştinţa tuturor fraţilor noştri, ca astfel toţi să ne bucurăm şi să ne veselim într'însa » (I. Vulcan, Atheneul Romanu : Familia, III, p. 57 ; apud I. Verbină, Aspecte din lupta junimistă în Transilvania, Studii lit. I, 1942, p. 92).

... moartea lui Timotei Cipariu, care s'a întâmplat acum vreo patru săptămâni (la 3 Septemvrie s.n.) în oraşul şcolar al Românilor în Blaj, ar fi fost un eveniment ce s'ar fi resimţit dincoace de Carpaţi tot cu atâta emoţiune cât şi dincolo.

Dar, din nenorocire acum, la noi, preocupaţiunile sunt mult mai locale decât naţionale ; ne orbesc oamenii cu vază trecătoare şi nesocotim pe cei cu calităţi şi virtuţi trainice. D-l Ion Ghica a zis-o foarte bine în cuvintele ce d-sa a consacrat, acum câţiva ani, poetului Grigore Alexandrescu. D-lui ne-a arătat, cum pentru un om sec, care a fost de zece ori ministru şi poate a încurcat toate, se scoală, la noi, marea şi sarea, toate corpurile constituite, miniştri, profesori, ca să-l însoţească cu alai până la groapă ; iar pentru un mare poet, cum a fost Grigore Alexandrescu, abia câţiva inşi, vechi prieteni ai lui, urmează în tăcere, fără steaguri, fără tobe şi surle, modestul lui dric, ce trece nebăgat de nimeni în seamă.

Tot aşa de puţin răsunet a avut aci, în România liberă, şi trecerea din viaţă a celui mai renumit şi mai erudit cunoscător al limbei noastre, a bărbatului carele prin ştiinţa şi patriotismul său luminat şi desvoltat, era privit ca şi ultimul părinte şi reazim al acelei părţi din românine, ce încă nu-i părtaşă la independenţa română.

Chiar cei de aci, cărora oficial le era impusă datoria, în numele ştiinţei româneşti, de a întinde, cu acest jalnic prilej, o mână frăţească consângenilor noştri, striviţi acum sub călcâiul unguresc, chiar aceia, — oamenii ce trăesc mai mult cu frica de a nu supăra pe străini, decât cu grija şi cu dorinţa de a întări legămintele naţionale — aceia s'au prefăcut că n'au nici ştire cum că Românii din Austro-Ungaria au pierdut, vai ! în aceste ultime zile acea mare umbră ocrotitoare a celui mai venerat patriot, a unui adevărat luceafăr intelectual al naţiunei.

Negreşit c'ar fi fost cu totul într'altfel, dacă octogenarul erudit şi patriot român dela Blaj s'ar fi brodit să fie de zece ori ministru la Pesta sau aiurea.

El a fost mai mult decât atâta. Tot renumele zadarnic al oamenilor de Stat se va risipi ca cenuşa în vânt, atunci când flăcăraia lucitoare ce-i împresoară în timpul prigonirei, va fi mistuit trufaşa lor tulpină ; dar meritele bărbatului, carele o viaţă întreagă a muncit spre a desţeleni şi a prăşi *ţarina cea mai temeinică a naţionalităţii noastre*, adică spre a descurca iţele împleticite ale limbei strămoşeşti, meritele aceluia, din zi în zi, se vor ivi mai vii şi mai mărite.

Şi să nu ni se spună, că vorbind astfel, noi exagerăm faptele cu vreo precugetare.

Cu meşteşuguri diplomatice, ba chiar şi cu viaţa în războaie, Românii ş'au susţinut, în adevăr, pe ici şi pe colea, de azi până mâine, în timp de mulţi secoli, existenţa lor ca Staturi când mai mari, când mai mărunte. Dar ceeace i-a scăpat mereu de nimicire, ceeace i-a făcut să trăiască viaţă dăinuitoare, viaţă neprecurmată, viaţă laolaltă întinsă peste tot pământul românesc, *aceea a fost numai şi numai limba lor*. Într'însa a răsuflat necontenit şi pretutindeni plămânii neamului românesc, cu dânsa au petrecut şi au străbătut ei toate nevoile ; cu dânsa vor învinge până la sfârşit. Ea este pentru dânşii steagul, labarul biruinţei, precum a fost crucea pentru întâiul împărat creştin. Despre dânsa ni-se poate zice nouă : *In hoc signo vinces !* Cu acest semn veţi învinge !

Onoare de frunte se cuvine dar stegarilor ce au ştiut să înalţe mai sus acest semn de biruinţă al naţionalităţii noastre !

În cazul de faţă stegarul este un preot cu înfăţişare tot aşa de modestă cât şi demnă. Liniştea studioasă i-a fost pururea dragă, ca ori cărui om ce urmăreşte o idee sănătoasă şi cată a scoate dintr'însa un folos, nu pentru sine, ci pentru obştea întreagă. Totuşi când a cerut trebuinţa, acel paşnic erudit, gârbovit pe carte, a ştiut a se sumete cu mândrie şi a reclama, mai vârtos decât oricine, drepturi pentru fraţii săi, pentru aceia, la al căror *paladiu* el se instituise paznic şi apărător. În luptele politice, glasul lui nu tăcu ; el se rosti mai lămurit şi mai cutezător decât a tuturor. O minte înaltă şi luminată ca a lui nu se putea nici înjosi nici întuneca în făţarnice şi umilite cerşetorii. Vorba lui, în adunările politice ale Românilor ardeleni şi în faţa stăpânilor ce le drămuiau libertăţile, n'a alunecat niciodată pe clina temerii şi a linguşirilor (Al. Odobescu, Opere complete, p. 214-216).

Lazăr Şăineanu, Istoria filologiei române, Bucureşti, Socec, 1892.

Dedicaţie : *Memoriei venerate a lui Timoteiu Cipariu autorului « Analectelor » şi al « Principiilor », maestrului ilustru care a inaugurat studiul istoric al limbii române se închină aceste « Studii Filologice »*.

p. 165 : « Cipariu, prin vastele sale cunoştinţe mai ales în domeniul literar al trecutului, poate fi considerat ca reprezentant prin excelanţă al etimologismului. El i-a imprimat o nouă direcţiune şi a inaugurat studiul istoric al limbii noastre prin cercetarea amărunţită a monumentelor graiului. Dar, rămas străin de progresele linguistice ale secolului, el a luat subt patronajul său teoriile vechei filologii, care recunoaşte gramaticului autoritatea de a întreprinde o restaurare formală şi lexicală a limbei naţionale. În loc de a vedea în limbă opera inconştientă a naturii umane, care nu poate fi radical modificată de cât odată cu firea însăşi a naţiunii, Cipariu împărtăşeşte credinţa secolului al XVIII-lea despre o perfecţiune artificială a graiului. Şi o astfel de perfecţionare gramaticul o zăreşte într'un trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat.

p. 166 : « Cu un cuvânt, gramaticul devine cea mai înaltă autoritate, care decide în ultima instanţă şi cu o severă rigurozitate, ce-i bun şi ce-i rău în materie de limbă. Nimic nu poate rezista unei asemenea jurisdicţiuni : nici evoluţiunea normală şi inconştientă a graiului, nici progresele culturii, nici exemplul marilor scriitori (p. 167)... lui îi trebuesc forme ţepene şi greoaie, iar nu cele uşoare la rostire şi plăcute la auz. Pironit în făgaşele trecutului, gramaticul împovărat de erudiţiune, devine incapabil de a aprefia progresul actualităţii.

p. 168 : « Nimic nu poate dovedi mai bine sterilitatea etimologismului decât această muncă fără preget a unui Cipariu. Gramatica în care el depuse rezultatul îndelungii sale activităţi, a fost uitată a doua zi după aparifiunea ei.

... Dar din acest naufragiu al ideilor subiective, una singură va persista şi va constitui gloria viitoare a ilustrului (p. 169) filolog : aprofundarea limbii actuale prin studiul minuţios al trecutului. Şi din acest punct de vedere « *Principiile de limbă* » (1866), ca şi *Analectele literare* (1858) prin bogăţia informaţiunilor şi absenţa

oricărui dogmatism au exercitat o acţiune fecundă asupra evoluţiunii filologiei române ».

Septimiu Albini (1861-1919), *publicist român* din Transilvania osândit la închisoare în procesul Memorandului, s'a refugiat la Bucureşti, unde a fost mulţi ani funcţionar la Academia Română.

În volumul *Lui Ion Bianu*, amintire, Bucureşti, 1916 (1), S. Albini, *Direcţia nouă în Ardeal*, Constatări şi amintiri, pp. 3-37, vorbeşte despre Părintele filologiei române :

p. 4 : « ciprianismul ameninţa să devină o primejdie reală pentru Românii de peste Munţi, din două cauze :

a) limba lui artificială şi neînţeleasă de popor depărta pe Românii ştiutori de carte de masele mari ale acestuia ;

b) producea o sciziune între activitatea literară a scriitorilor din România liberă şi a celora de peste Munţi, ameninţând să-i izoleze pe aceşti din urmă de cei dintâi ;

c) Românii de peste Munţi erau în primejdie să se depărteze, prin limba lor scrisă, şi de propriul lor popor şi de mişcarea literară din România ».

p. 19 : « unitatea noastră de limbă şi de cultură naţională era în primejdie ».

SUPERFICIALITATE !

Vasile Lucaciu (1852-1923) (O. Goga, Precursorii, p. 222).

Moşneagul (avea 67 de ani) a apucat drumul străinătăţii să strige dreptatea Valahilor. America de Nord, Legiuni de voluntari români, Elveţia, Paris...

La Congresul de pace dela Paris, un American îl întreabă dacă şi Transilvania gândeşte la fel.

— Fiţi liniştit, domnul mieu, acolo unde sânt eu, acolo bate inima Transilvaniei ».

A murit într'o suburbie la Satu-Mare.

Ovid Densuşianu, Literatura română modernă, vol. III, Bucureşti, 1933, pp. 12-17.

p. 12 « Cipariu a exercitat o ***înrâurire*** cum nu a cunoscut-o niciunul dintre contemporanii săi, partisani ai latinismului, şi de aceea s'a putut vorbi mult timp de *şcoala numită cipriană*. Aceasta se datoreşte împrejurării că, oricât a exagerat şi el în tendinţele de reformă a limbei, a căutat să aducă unele atenuări, cum nu înţelesese Laurian — a făcut chiar concesiuni principiului fonetic — şi a ştiut să prezinte seducător ideile lui.

(1) Volumul întrerupt din cauza războiului, a fost publicat în 1921.

p. 14 « ... despre latina vulgară, nu putea, de sigur, să aibă multe cunoştinţe nici el, când a publicat *Principii de limbă şi scriptură* (1866), unde putem urmări mai de-aproape părerile lui filologice — numai ceva mai târziu latina vulgară avea să fie temeinic studiată de filologii străini ; consecvenţa i-ar fi impus să renunţe la comparări cu latina clasică, dar primau la el preocupările etimologismului, indiferent de mijloacele de care era ajutat.

p. 16 « Ce cu deosebire îi datorăm e interesul pe care l-a deşteptat pentru limba noastră veche.

p. 17 « ... El deschidea astfel calea pe care aveau s'o urmeze Haşdeu (Cuvente den bătrâni, 1878-1881) şi alţii [Densuşianu, Candrea, etc.] dând o orientare temeinică studiilor istorice asupra limbei noastre ».

Lucian Predescu, Istoria literaturii române, Bucureşti, (f.a.) ed. a III-a *revăzută*.

p. 69 Cipariu « cere înlocuirea literelor cirilice cu cele latine ; ba încă, acele străinisme care au intrat în limba noastră, să fie înlocuite cu cuvinte corespunzătoare latineşti. Având în vedere însă că acele cuvinte străine (slave, maghiare, turceşti, etc.) *sunt foarte numeroase*, cu înlocuirea propusă de Cipariu se schimba mult limba românească ; de aceea el n'a fost aprobat de cât de câţiva cărturari, şi aceia ardeleni. Astfel schimbată, latinizată, n'ar fi priceput-o poporul şi apoi filologii nu pot schimba la comandă o limbă, ci ea se modifică cu timpul, şi de către popor ».

O pricepe poporul mai bine când e franţuzită, italianizată sau rusificată... !.

Petre V. Haneş, Histoire de la littérature roumaine, Paris, 1934, pp. 65-66.

p. 65 « Un très *acharné latiniste*. Caractère décidé, grande puissance de travail, dévouement profond à ses idées, bonnes connaissances linguistiques. Micu, Şincai et Maior avaient bien recommandé la latinisation de la langue, mais ils n'avaient pas mis leurs idées en pratique et avaient continué à écrire dans la langue littéraire du temps. Cipariu pousse si loin les conséquences de ces principes, que les adversaires de la latinisation trouvèrent dans les livres des premiers latinistes assez d'arguments et d'informations pour combattre le dernier.

Cipariu était Roumain de Transylvanie, mais il s'intéressa au mouvement intellectuel de tous les pays roumains et se mit en relations avec les écrivains des autres provinces, à une époque où les circonstances tant politiques que sociales et économiques étaient loin d'être favorables...

p. 66 Une conséquence imprévue de ses travaux fut la création d'une nouvelle discipline : *l'histoire de la langue roumaine*. Feuilleter les vieux livres en s'intéressant à leur langue, c'était faire l'histoire de cette langue ».

« Săracul ! Şi-a dat în petec : n'a citit nici un rând din operile lui Cipariu ! ».

Gh. Nedioglu, Istoria literaturii române vechi, clasa a VI-a, Bucureşti, Cartea Românească, 1942.

p. 285 « Originea limbii române. — Ca şi Maior el susţinea că limba româna s'a format nu din latina clasică, ci din cea vulgară. Nici T. Cipariu nu poate însă

pune în aplicare acest adevăr, în fixarea etimologiilor, deoarece nu cunoaşte studiile făcute în Apus asupra limbii latine vulgare ».

Câtă superficialitate la autor şi la Comisiunea care l-a aprobat.

Constantin Loghin, profesor la Liceul ort. Mitropolitul Silvestru, Cernăuţi, în Istoria literaturii române (de la început până în zilele noastre), Cernăuţi, 1943, ed. a XII-a revăzută :

p. 198 « Cel mai fanatic adept al latinismului. Pe când ceilalţi Ardeleni fixează numai principii latiniste, Cipariu încearcă să le aplice.

Ca absolvent al facultăţii de teologie, Cipariu cunoştea cărţile vechi bisericeşti, unde a găsit cuvinte şi forme gramaticale mai apropiate de formele originale latine decât cele curente. Cercetându-le, a socotit că limba literară trebue să le reînvie, stabilind principiul că limba noastră, pentru a-i pătrunde firea, trebue studiată în fazele evoluţiei istorice ».

p. 199 « Infiinţându-se Academia Română (1867) cu întreitul scop de a redacta o gramatică, un dicţionar şi a stabili un principiu ortografic, i se recunoaşte lui Cipariu autoritatea filologică şi i se încredinţează redactarea gramaticii limbii române. În cele două volume ale gramaticii (1869-1877) *Analitica* (cuprinzând fonetica, ortografia, morfologia şi derivaţiunea) şi *Sintetica*, Cipariu îşi expune pe larg rezultatul studiilor linguistice. Muncă zădarnică de titan, căci limba literară apucase mai de mult pe calea evoluţiei naturale şi nu se lăsa influenţată cât de puţin de experienţele lui Cipariu.

Pe lângă studii filologice, a făcut şi cercetări istorice pe cari le găsim concentrate, în parte, în *Archiv pentru filologie şi istorie* (1867-1872).

Câte inexactităţi în câteva propoziţii !.

Şt. Manculea, Timoteiu Cipariu şi Academia Română, 1941, 48 p. (Retipărire din Cultura Creştină) cf. Pia Gradea, Studii lit., Sibiu, 1942, p. 235-236.

« Dările de seamă pe care le-a publicat Cipariu în Archivu pentru filologie şi istorie despre activitatea Soc. lit. române, deveni mai târziu Academia Română.

Statutele Societăţii literare din 1866 cu invitaţia şi dificultăţile de a obţine paşaport pentru şedinţa din 1867.

Apără gramatica contra obiecţiunilor.

Cipariu era conştient de misiunea de a strânge legăturile cu toţi Românii. Societatea trebuia să fie un fel de vatră comună a spiritualităţii româneşti de pretutindeni.

Archivul său trebuia să contribue la cunoaşterea problemelor desbătute de Academie — era Academia tuturor Românilor !

Şt. Manciulea, Timoteiu Cipariu, Început de autobiografie (Cultura creştină, Blaj, XX, 1940).

Un manuscris al unei autobiografii aflate în Biblioteca Centrală.

Copilăria. Apoi starea înapoiată a studiilor filologice în Principate.

O comparaţie între limba Moldovenilor, Bucovinenilor şi Transilvănenilor. Muntenii : pronunţă mai curat decât toţi Românii ceilalţi până în ziua de astăzi, atât în vorbă, cât şi în scris, au din fire un *ce* regulat, ritmic, elegant şi de bun gust, demn de a servi de model tuturor Românilor.

... au şi ei câte un viţiu şi prea multe vorbe străine.

Informaţii despre ziarul Învăţătorul poporului editat de Cipariu în anul 1848, redactat de la numărul 2 înainte de Aron Pumnul (cf. Pia Gradea, Studii literare, 1942, Sibiu, p. 236).

B. P. Hasdeu, Patriotism şi neîncredere, în vol. Scrieri lit. mor. şi pol., Bucureşti, 1937, t. II (Fund. regală), p. 171.

p. 171 ... Românul şi numai Românul află o plăcere intimă de a trâmbiţa mereu despre slăbiciunile naţiunii sale. Toate sunt rele în România, dar este admirabil tot ce vine de afară, fie măcar din fundul Austriei. Noi n'avem nici administraţie, nici justiţie, nici armată, mai pe scurt, nimic, nimic, nimic. Aşa se recomandă Românii străinilor, asemenea acelor cerşetori, ce expun privirii publice rănile cele zugrăvite cu ajutorul penelului sau un picior sănătos legat artificialmente, ca şi când ar fi amputat în realitate, numai pentru a smulge din mila trecătorilor, prin acest spectacol de suferinţe mincinoase, un gologan de pomană !

M. Eminescu, Instrucţie şi educaţie, Scrieri politice, ed. Socec, p. 234

« Un popor căruia e silă de orice muncă ştiinţifică, al cărui prisos de inteligenţă se consumă în lucrarea desigur cea mai uşoară a minţii omeneşti, în suduituri sau *în ridicarea în cer a guvernanţilor săi*, nu poate fi numit un popor inteligent.

Alecu Russo, Cugetări.

« Românul a avut mulţi oameni mari... Românul are viteji în istorie, are mucenici ai neamului său, dar de nu ar fi vântul să ne şoptească de ei, nu am şti că au fost, că pământul şi inimile nu au ţinut numele, nici chipurile lor ; Românul a avut scriitori mari, dar sânt uitaţi ; Românul are şi va avea poeţi, iar Românul nu ştie a preţui ce e bun şi ce trebuie decât într'un târziu, *când răceala şi descurajarea au amorţit sufletele* » (O. Densuşianu, Ist. lit., t. III, 1933, p. 85).

Conferinţă ţinută în 16.1. 1954, la Misiunea catolică Română din Paris.

DIN SUFLETUL ŞI FRĂMÂNTĂRILE FRAŢILOR DIN CELE DOUĂ AMERICI

În strădania mea de a pune cât mai mult în lumină comoara de gândire exprimată prin limbaj de cei cu faţa arsă de soare, brăzdată de sudori şi cu mâna aspră de lucru, am socotit că nu poate fi trecut cu vederea centenarul zilei de naştere a fundatorului ştiinţei graiurilor populare, a Francezului de origine elveţiană Jules Gilliéron, care a ilustrat catedra de Dialectologie de la École des Hautes Études timp de 43 de ani.

Nu ştiu dacă e o întâmplare sau nu, însă cel care va examina odată şi odată faptele noastre va constata că acest mare învăţat francez, adevărată glorie, cum afirmă Mario Roques, a dialectologiei franceze, a avut printre primii săi elevi pe Românul Ion Bianu.

Cel care vă vorbeşte a avut norocul să-i urmeze ultimele cursuri acum douăzeci şi cinci de ani.

Centenarul zilei de naştere va fi în 21 Decemvrie. Până atunci trebue luate anumite măsuri, care nu pot fi stabilite pe cale de scrisori.

Când m'am hotărît să vin la Paris, i-am scris Mării Sale Mons. Octavian Bârlea, pe care-l refuzasem mai înainte — cu părere de rău — când m'a invitat să ţin o conferinţă în acest aşezământ de duh creştinesc român că pot ţinea o conferinţă, deşi trebue să lucrez un pic mai mult punând rânduială în cele ce pot fi spuse, ca să nu mă ia gura pe dinainte. Dacă mă va lua vă rog să mă iertaţi.

Din multe subiecte propuse — unele erau în directă legătură cu preocupările mele ştiinţifice — Prea Sfinţia sa a socotit că ar fi mai potrivit să înfăţişez impresia din călătoria mea peste mări şi ţări, făcută în vremea verii în urma invitaţiilor primite din partea Universităţii din Ann Arbor, Statul Michigan să ţin două cursuri la sesiunea de vară a Universităţii, şi cea a Ministerului de Instrucţie din Brazilia, ca să organizez lucrările premergătoare pentru Atlasul linguistic al Braziliei.

I-am scris Monseniorului O. Bârlea, că aş dori să înfăţişez crâmpeie din viaţa şi frământările Românilor din cele două Americi, adică fapte văzute şi trăite timp de trei luni.

Şi aici, ca şi acolo, şi acolo ca şi aici, versurile următoare ale lui O. Goga se potrivesc de minune.

« Şi cum de la miazănoapte
Vine vântul fără milă,
De pe vârful şurii noastre
Smulge 'n sbor câte-o şindrilă.

De viforniţa păgână,
Se 'ndoiesc nucii, bătrânii,
Plânge-un puiu de ciocârlie
Sus pe cumpăna fântânii.

Îl ascult şi simt sub gene
Cum o lacrimă-mi învie :
— Ni s'aseamănă povestea,
Pui golaş de ciocârlie ».

Şi 'n ţara dolarului ca şi 'n ţara lemnului roşu – adică Brazilia – greutăţile sânt mari, durerile sânt multe, amarul înăcreşte sufletele, îndârjeşte şi poate şi înrăeşte caracterele.

Însă, măreţ fapt : peste tot, şi aici şi acolo, la miazănoapte şi la miazăzi, trăeşte poate mai viu ca oricând *sufletul valah*, adevărat, care ştie să râdă şi să plângă, când trebue şi cât trebue.

Se simte o dorinţă fierbinte, aprinsă, clocotitoare, şi vulcanică de înnoire, sdrobire a obiceiurilor simbolizate de o sfârleză sau titirez care se roteşte la nebunie — ca şi când ar dănţui căzăceasca- şi înstăurarea UNIRII cât mai grabnică a tuturor sufletelor care se cred curate, lăsând la o parte tot ceea ce aparţine crestăturilor colorate sau necolorate prin care se recunoşteau cei din strane politice diferite.

Am avut neîntrerupt impresia că aud undeva departe că se rostesc, din ce în ce mai răspicat şi poruncitor cuvintele *Deşteaptă-te Române !* Că aceste cuvinte răsună în inimi şi vor izbucni în curând în fapte se poate recunoaşte şi din împrejurarea că *cei care ar trebui să le audă, nu le aud*. E adevărat că nu e dat tuturor norocul să-şi poată ascuţi auzul în aşa fel încât să înţeleagă glasul năprasnic şi hotărîtor al unui neam în primejdie de a fi înghiţit de becisnicia şi nepriceperea omenească, gata să-l adoarmă cu vorbe goale şi să-l încoroneze cu o cunună de spini otrăvitori.

Voiu încerca deci, să vă aduc în seara aceasta înaintea sufletelor voastre îngrijorate şi de multeori amărîte crâmpeie din sufletul fraţilor de peste mări şi ţări.

Voiu începe cu *Românii din America*, separând, din punct de vedere religios, acţiunea ortodocşilor de cea a uniţilor, deşi ar trebui să nu facă decât « o apă şi un pământ ».

Voiu da întâietate ortodocşilor, fiindcă aşa se cade s'o facă un cărturar unit într'o instituţie unită.

În legătură cu *Românii din Brazilia*, considerentele vor fi de ordin general. fiind vorba de imigranţi proaspeţi.

STATELE UNITE

O lume întreagă !

În care trebue să figureze şi neamul nostru ! Cu ce ? şi cum ?

Primii emigranţi în Statele Unite

Nu se ştie care a fost primul emigrant român în Statele Unite. Se pare că anul 1848 a pricinuit primele emigrări.

În războiul dintre Statele de Nord şi cele de Sud (după 1861), doi ofiţeri români s'au distins ca soldaţi ai armatelor din Nord care luptau pentru ştergerea *sclaviei*.

Au murit pe frontul de luptă ofiţerii Eugen Alcaz şi Nicolae Dunca, originari din Moldova.

Transilvăneanul Gheorghe Pomuţ, cunoscător a opt limbi, a ajuns până la gradul de general de brigadă. Părăsind armata, a fost numit consul american la Petrograd unde a servit 12 ani până la moarte (12. Oct. 1882) (Album, p. 9).

Grupuri de Români au început să plece în Statele Unite şi în Canada după înăsprirea stărilor politice din Transilvania, înainte de 1890.

Acest început al emigrării nu este studiat, deşi avem acolo aşa de mulţi oameni care *ştiu nu numai să gândească, ci să şi scrie.*

Ar trebui să nu se întârzie mult această lucrare, fiindcă timpul distruge multe documente.

Am întrebat pe un slujitor al altarului : Cum stă arhiva parohiei ?

— Rău, domnule Profesor, nu-i nimic în rânduială, şi de multeori nu există nici un document.

(În gândul mieu mă întrebam : e oare secolul al XX-lea ori al XV-lea ?

Ce-am făcut aici, la Paris, în aceşti ani ai pribegiei ?

Să răspundă *fiecare* pentru sine, şi toţi faţă de neamul din care fac parte.

Toţi trebue să muncim ca să trăim – pentru sfânta burtă –. Pentru cea ce înfruntă veacurile – pentru spirit, creaţie – ce am făcut ?

Istoria nu iartă şi nu va ierta pe cei care au îngropat talantul !)

De unde vin emigranţii ?

Transilvania e leagănul emigraţiei. Cei mai mulţi emigranţi sânt din pământul Ardealului.

Curios fapt istoric.

Tot din Transilvania a descălecat şi Dragoş pe apa Moldovii, şi tot din Transilvania şi Negru-Vodă ori mai exact ciobanii dela Răşinari, Jina şi Hunedoara.

La toate neamurile neolatine aproape totdeauna aceeaşi regiune reprezintă comoară de energii naţionale de prisos.

Al doilea contingent mare îl dau *Aromânii*, din Grecia, Albania şi Iugoslavia, plecaţi din cauza aceloraşi asupriri, cu gândul de a se întoarce totuşi acasă căci fie pânea cât de rea, tot mai bună 'n ţara mea !

Viaţa grea a primilor emigranţi

Oameni simpli, lipsiţi de carte, trăiau în case sărăcăcioase, mai mulţi într'o cameră, îşi făceau singuri de mâncare, îşi spălau singuri rufele.

Şi tot aşa trăesc şi emigranţii de acum, când le încetează contractul de lucru.

În aceste ospătării – hanuri de ţară, crâşme la margine de drum- legănau nădejdea întoarcerii acasă, după ce 'şi vor fi adunat *o mie de dolari* şi banii de drum.

Şi poveştile şi snoavele să depănau în serile lungi când gândurile frământă pe om mai rău decât nişte mâni vânjoase pot frământa aluatul de pâne şi mai ales cel de cozonaci, care trebue lucrat mult. Ş'atunci gândul se împletea în formă de versuri ca cele următoare :

Foicică din grădină,
Pânea din ţară străină,
E făcută cu zăhar
Dar o înghiţi cu mult amar !

Arză-te focu dolar,
Puţin stai în buzunar,
Nu te las să rugineşti
Nici vulturul să-ţi tocească,
Ci te pun frumos pe bar,
Şi strig : « Frate, cârciumar,
Astă seară-s necăjit,
Şi am gust de chefuit,
Să-mi înec necazu 'n vin,
Căci sânt singur şi *străin !*

(Album, p. 11)

Numărul imigranţilor

Statistica oficială a imigrării în Statele Unite, care nu ţine seamă de Macedoneni şi de Românii din Canada, menţionază, timp de 133 de ani, dela 1820 la 1952 cifra de 158.159.

Cel mai mare număr venit din România e între

1901-1910.....53.008
1921-1930.....67.646

În aceste cifre se cuprind şi Evreii din România.

Deoarece recensământul din Statele Unite din anii 1940 şi 1950 înregistrează şi originea etnică până la a doua generaţie, pentru anul 1940 avem cifra de 247.700 persoane de origine română.

Dintre aceştia :

1° Născuţi în România 115.940
2° Născuţi în Statele Unite 131.760

În 1950 numărul Românilor e numai de 215.052, deci cu 32.648 mai puţin.

Această scădere vertiginoasă este explicată prin moartea celor mai bătrâni, a pionierilor imigraţiei, care sânt bătrâni şi mor, an de an cu miile (Album, p. 12).

Viaţa religioasă a început târziu, când au văzut că drumul întoarcerii nu este aproape.

N'am putea oare învăţa şi noi ceva din această dureroasă împrejurare ?

Biserica

Biserica a fost dintr'un început singurul liman de mângâiere.

Românii Uniţi au înfiinţat parohii în 1905 şi au avut ca preot pe Epaminonda Lucaciu, doctor în teologie de la Roma (altul Vasile) (Album, 13).

Preotul ortodox vine aproape în acelaşi timp, în persoana lui Moise Ballea, originar din Ţara Moţilor. Era descendent dintr'o familie bine înstărită.

Părintele Lucaciu a înfiinţat gazeta ROMÂNUL (1906).

Părintele Ballea, a pus bazale ziarului *America* (1906), cu subtitlul :

« *Apare când am voie* (când îmi place), *bani* şi *timp* » (Album, p. 14).

După această dată s'au înfiinţat parohii nouă şi mai multe.

Mitropolia din Sibiu (Ortodocşi) n'a putut trimite un număr suficient de preoţi. Atunci s'a cerut ajutorul episcopului rus *Ştefan Dzubay* şi urmaşului său *Adam Filipowski* din New York, să hirotonească « preoţi de nevoie ». În Canada acest serviciu l-a făcut episcopul *Arsenie* din *Winnipeg* (Manitoba).

« Nici până astăzi (1954) nu se ştie exact numărul preoţilor hirotoniţi de către episcopii ruşi. Unii dau cifra de 21, alţii merg până la 45 ». Sigur este că s'au hirotonit cam în grabă — ne spune Episcopia ortodoxă Română din America, Album, p. 17 — şi ceva mai mult decât cereau nevoile parohiale, şi astfel unii au rămas în situaţia de vagabundaj, încălcând parohiile ce aveau deja preoţi ori lăsându-se de preoţie. Timpul a făcut selecţionarea în sensul că cei mai buni dintre ei şi-au găsit parohii şi funcţionează în cadrul Episcopiei, iar câţiva mai vagabondează şi astăzi oferind « ascultare » canonică oricui le oferă « slujbă » (Album, p. 17).

Românii ortodocşi

După multe greutăţi s'a putut înfiinţa, în 1934, *Episcopia ortodoxă din America* (Album, p. 35-36).

În 1935 a fost numit episcop *Policarp Moruşca*, născut în 1883 în Cristeşti (Dealul Geoagiului), judeţul Alba. A urmat liceul la Blaj, iar Teologia la Sibiu.

Episcopia creată în 1934 avea caracterul unei Episcopii misionare pentru creştinii ortodocşi români din ţările neortodoxe apusene, cu episcop sufragan al Mitropoliei Ungro-Vlahiei.

Episcopul a păstorit până în 1936, când a plecat în România, fără ca pe peronul gării dela Detroit să fi venit vreun preot ortodox să-l salute la plecare (Album, p. 41).

Nu s'a mai întors.

Capitol dureros de intrigi, ură şi răsbunare !

Vicarul *Trutza* a condus Episcopia timp de 8 ani, până în 1947.

La această dată, Ministerul Cultelor din Bucureşti a numit ca episcop pe *Antim Nica.*

A mai încercat apoi să fie înscăunat episcop *Andrei Moldovan.*

Congresul dela Chicago (1951)

S'au propus, cu această ocazie, două nume :

Arhim. *Ştefan Lucaciu,* refugiat în Franţa şi Teologul *Viorel T. Trifa.*

A fost ales în 1952 *Viorel T. Trifa* (P. S. S. VALERIAN) născut în comuna Câmpeni, judeţul Turda în 1914, din familie de ţărani fruntaşi. Tatăl său a funcţionat mulţi ani de-a rândul ca învăţător suplinitor.

Biografia publicată de Episcopie spune :

Tânărul Viorel şi-a petrecut copilăria în satul natal, mergând iarna la şcoală iar vara ajutând la munca câmpului ori păstorind oile prin munţi (Album, p. 57).

Teologia la Chişinău (1931).

1936 : Facultatea de Litere din Bucureşti.

1939 : Studii de specializare în Germania. Internat în lagăr german.

În Italia, a fost, timp de 5 ani Profesor de Istorie Antică şi Limba franceză la un Colegiu catolic, unde se pregăteau preoţi şi misionari pentru Italia şi Brazilia (Album, p. 58).

Frământările din America (Albumul Episcopiei ortodoxe) :

« Este adevărat că printre Românii din America se întâlnesc personagii care n'au văzut niciodată lucrurile în mare, n'au avut perspective şi le-a lipsit complet simţul responsabilităţii, dar ei n'au constituit majoritatea chiar dacă zarva lor s'a ridicat să înăbuşe câteodată vocea celor buni. Modest, muncitor, cinstit, harnic şi înţelept a trăit şi trăeşte credinciosul ce nu face multă larmă, dar care merge la biserică, îşi botează copiii, îşi sfinţeşte casa, sprijină Episcopia, şi fără să ştie este temelia vieţii religioase şi naţionale a cetăţenilor americani de *origină română* (Album, p. 61).

Socoteam de datoria mea de dascăl român să văd « Vatra », adică marea proprietate a Episcopiei ortodoxe române independente din America.

E o mare fermă în Statul Michigan, cumpărată în 1937, cu scopul de a deveni *Centru de aşezare românească,* unde să se audă glasul izvoarelor « ca acasă ».

E vorba de 73 acre (73 × 40 5 = 29.200 metri pătraţi !) = circa 30.000 metri pătraţi.

Vatra Românească

Vrea să fie : Universitate populară pentru tineret ; Cetate de rugăciuni ; Reşedinţă episcopală ; Loc de pelerinaj ; Şcoală de cântăreţi ; Azil pentru bătrâni ;

Fabrică de lumânări ; Loc de recreaţie ; Muzeu religios ; Bibliotecă ; Atelier de ţesătorie ; Tipografie ; Cimitir.

Era casa unui mare bogătaş american : clădirea avea 25 de camere, cu săli de biliard, grajd de cai de curse, teren de tenis, etc.

Preţul 25.000 dolari. Românaşii au plătit ratele de cumpărare. Pentru mănăstire s'au strâns 35.000 de dolari. Proprietetea valorează azi 100.000 dolari (Album, p. 74).

Organul Episcopiei este *Solia* (23 Februarie 1936).

Prea Sfinţia sa Policarp spunea in primul număr :

Însufleţită de duhul creştinesc al Evangheliei şi înveşmântată în frumoasa podoabă a neamului, limba românească, vă bate la uşă şi vă cere intrare.

Câteva biserici ortodocse

Biserica Parohiei « Sfânta Maria » din oraşul Cleveland, *Ohio.*

E biserica în care a servit în 1904 preotul Transilvănean *Moise Ballea.* Azi : Părintele Protopop *Ioan Truţă.*

Biserica « Sf. Treime » din oraşul Youngstown, *Ohio,* fondată în 1906 şi zidită în 1946. Părintele *Ioan Stănilă,* licenţiat în Filosofie, Cluj.

Biserica « Sf. Gheorghe » din *Dysart, Sask, Canada,* fondată în 1906 şi zidită în 1945. Rev. Archim. *Daniel Maxim.*

Biserica « Sfânta Cruce » din oraşul Martins Ferry, *Ohio,* fondată în 1908 şi zidită în 1916, Preot *Ioan Surducan.*

Biserica « Coborîrii Sfântului Duh », fondată în 1908 şi zidită în 1925, din Gary, *Indiana,* Rev. Părintele *Eugen Lazăr.* Printre membrii parohiei se află multe persoane cu studii universitare.

Catedrala « Sf. Gheorghe » din Detroit, *Michigan,* fondată în 1912 şi zidită în 1917, Rev. *Ştefan At. Opreanu.* În această Catedrală s'a făcut instalarea P. Sf. Sale Valerian Trifa (1952).

Biserica « Coborîrii Sfântului Duh », Philadelphia, Păr. fondată, în 1913, Rev. Părintele *John Popovici.* Are un cor bănăţănesc renumit ! O şcoală pentru catechism.

Biserica « Intâmpinarea Domnului » din Akron, *Ohio,* fondată în 1914 şi zidită în 1918.

Biserica « Sf. Dumitru » din Bridgeport, *Connecticut,* fondată în 1924 şi zidită în 1927, preot *Hristu Vasilescu,* născut în Albania.

Biserica « Sf. Apostol Toma » din St. Louis, *Missouri,* fondată în 1935 şi zidită în 1947, preot *Coriolan Isacu.*

Biserica « Sf. Treime », din Los Angeles, *California,* fondată în 1939 şi zidită în 1951, preot *Grigore Coste* din jud. Arad.

Biserica « Sf. Simion », din Highland Park, *Michigan,* fondată în 1941 şi zidită în 1944, Rev. Archim. Dr. *Teofil Ionescu.*

Uniţii

Bisericile Unite sânt în ordinea cronologică a înfiinţării parohiilor următoarele : Biserica « Sf. Elena » Cleveland, *Ohio*, este cea mai veche biserică românească pe pământ american.

Biserica « Sf. Mihail », Aurora, *Illinois* (1906), Mgr. *B. Marchiş*. E singura parohie catolică română din America care are şcoală parohială. Şcoala are opt clase primare.

Biserica « Sf. Maria » Youngstown, *Ohio* (1906), preot *Ioan Spătariu*, cel mai în vârstă preot unit.

Biserica « Sf. Teodor », Alliance, *Ohio* (1908), administrată de părintele *I. Crihălmeanu*.

Biserica « Sf. Ioan Botezătorul », Farrell, *Pennsylvania* (1908).

Biserica « Sf. Vasile », Trenton, *New Jersey* (1909), Rev. G. Ivaşcu.

Biserica « Sf. George », Canton, *Ohio* (1912), Rev. *I. Crihălmeanu*.

Biserica « Prea Sf. Treime », Cleveland, *Ohio* (1912), Msgr. *G. Băbuţiu*.

Biserica « Sf. Maria », Roebling, New *Jersey* (1912) administrată de Rev. *G. Ivaşcu*.

Biserica « Sf. Nicolae », East Chicago, *Indiana* (1913).

Biserica « Sf. Dumitru », East Chicago, *Indiana* (1914).

Biserica « Sf. Ioan Botezătorul », Detroit, *Michigan* (1915), părintele *G. Pop*.

Biserica « Sf. George », Eire, *Pennsylvania* (1917) părintele *L. Puşcaş*.

Biserica « Sf. Maria » McKeesport, *Pennsylvania*, (1918), părintele, *Spătariu*.

Biserica « Sf. Vasile », Lorain, *Ohio* (1918) Părintele *M. Todericiu*.

Biserica « Sf. Maria », Dearbon, *Michigan* (1926), părintele *I. Aron*.

INTELECTUALI DIN PRIMA GENERAŢIE DE IMIGRANŢI

Din prima generaţie de imigranţi sânt intelectuali, nu prea mulţi, dar sânt. Vorbesc dialectal, ca părinţii lor : *muierea mea ;* tu trebue să vii să-mi vezi femeia ; e americancă, nu ştie româneşte ! Nici eu nu vorbesc bine, n'am fost în România *niciodată*.

J. Salcău, profesor de istorie ; *A. Cosgarea*, chimist.

Noua generaţie de imigranţi

Imigranţii de pe urma acestui războiu nu se aseamănă cu cei din prima categorie.

E vorba de data asta, în cele mai multe cazuri, de oameni loviţi de o soartă crudă, care i-a silit să-şi părăsească căminele cam pe nepusă masă.

În marea lor majoritate sânt intelectuali. Acum se pune o grea problemă : *umea veche* şi *lumea nouă*.

Lumea veche era mai mult sau mai puţin unitară, sau mai exact a devenit unitară, cu vremea. Ea are un numitor comun, făurit de necazuri îndurate împreună. S'ar putea spune că ea şi-a aflat un echilibru şi o bunăstare de admirat.

Nu e nici o mirare ca la o serbare câmpenească să vezi zeci şi zeci de automobile, care de care mai frumoase, mai măreţe şi mai impresionante.

Ai de multeori impresia că domnia şi bunăstarea e în funcţie directă cu mărimea şi lungimea automobilului. Dela patru mii cinci sute în jos...

Şi trebue făcute aşa socotelile ca în fiecare an să fie cumpărat alt *car*, cum se numeşte automobilul.

Despre dărnicia acestor fraţi v'aţi putut convinge : Biserici şi case parohiale din truda lor, jurnale, etc., mai lipseşte şcoala. VA VENI !

Refugiaţii fac cinste neamului. O duc greu, extrem de greu. Dar : *un tânăr Rusu* a obţinut cea mai mare notă la licenţă. O lucrare de toată lauda.

Doctori excelenţi : *Safirescu ; Micuda* va fi licenţiat în inginerie anul acesta.

Moţiu adună bani ca să-şi termine studiile ; lucrează dela 10 seara la 4 dimineaţa în fabrică.

Unul a fost în Coreea, licenţiat în Filologia slavă.

Popa-Dileu, conferenţiar la Academia de Comerţ din Cluj, e profesor de istorie la Universitatea din *Canton*.

Stănculescu predă limba română. D-şoara Potop, N. Ţimiraş, Grigoriu sânt lectori de limba română.

Chiacu, licenţiat în Filologia romanică, lucrează la Washington.

Şi alţii şi alţii : ingineri, antreprenori, comercianţi, fabricanţi, etc.

Aceşti fraţi n'au avut nevoe de nici un *ucaz*, de nici un *sobor*, de nici o *şedinţă* pentru ca să-şi facă datoria şi să câştige neamului nostru respectul cuvenit printre alte neamuri.

Învăţatul sas *Maurer*, lector la Kiel, a venit să mă vadă. Lucrează într'o fabrică, pentru ca să-şi câştige existenţa.

De unde atâta putere ?

Haşdeu : « *Fără naţionalism* progresul poate ajunge la apogeu, dar numai progresul material, progresul brut, progresul vieţei !

Coşbuc pune în gura lui Decebal următoarele vorbe :

« Cei ce se luptă murmurând,
De s'ar lupta şi'n primul rând,
Ei tot atât de buni ne par,
Ca ori şi care laş fugar !
Murmurul, azi şi ori şi când,
E plânset în zadar !

Iar în poezia

Lupta vieţii

Comediant e cel ce plânge
Şi-i un neom, că-i dezertor.
Oricare-ar fi sfârşitul luptei,
Să stai luptând că eşti dator.

Trăesc acei ce vreau să lupte ;
Iar cei fricoşi se plâng şi mor.
De-i vezi murind, să-i laşi să moară
Căci moartea e menirea lor ! »

Iată de ce cred că au asurzit rău cei care nu văd — sau nu vreau să vadă — acest uriaş suflu de viaţă românească ţâşnind din adâncurile fiinţei naţionale în vremi atât de crâncene.

El e nădejdea noastră.

Un tânăr din această generaţie eroică m'a însoţit la aeroport dimineaţa la ora 2.

Avionul pleca la ora 5. Prevăzător am plecat la ora 2, ca Badea Gheorghe. O ceaţă groasă, nu se vedea la 10 paşi ! O oră şi mai bine pentru 18 km.

În drum, la o cruce mare de drumuri, altă maşină clacsonează în noaptea neagră. Alţi doi tineri — care-şi spală singuri rufele, îşi fac singuri mâncarea — n'au dormit toată noaptea de grijă. Nu cumva dascălul să se rătăcească pe ceaţa asta teribilă.

Şi mi-au venit în cale, tocmai la momentul cel mai greu. Nu ştiam încotro s'o apucăm. Nu se vedea nici drumul !

Avionul a întârziat trei ore !

Câtă bucurie, câte glume în cei trei tineri plini de energie şi de viaţă !

Ce-am făcut noi pentru Românii din America şi ce-au făcut dânşii pentru Români va glăsui istoria...

Sufletul Valah e extraordinar ; *puterea* lui de muncă fără margini ; *răbdarea* fără de sfârşit ; culege cu trudă peste tot profunda admiraţie din partea străinilor.

Şi toată această trudă se revarsă spre cei de acasă, înlănţuiţi şi asupriţi de fiii crivăţului turbat !

BRAZILIA

Brazilia nu e o ţară, ci *un continent*. Suprafaţa ei în kilometri pătraţi e ceva mai mică decât Statele Unite : 8.504.000 km². Populaţia peste 50.000.000, în timp ce în Statele Unite cam cu o sută de milioane mai mult !

O bună parte a teritorului ei are două recolte în fiecare an. Partea dinspre Amazoane nu este explorată.

Din avion se vede fum, fără nici o urmă de cărare. Sânt populaţiile primitive necunoscute încă !

Românii aparţin mai ales categoriei celor aruncaţi de soarte în urma actualului războiu.

Câţi ? E greu de spus. Localnicii spun că ar fi vorba de mai multe sute. Alţii vorbesc chiar de o mie. O statistică precisă lipseşte.

Mulţi, *foarte mulţi cărturari* şi intelectuali.

Sânt vreo trei sau patru profesori la Universitate, despre care se vorbeşte cu multă admiraţie de indigeni.

Un preot unit este numit consilier juridic al Eminenţei Sale Cardinalului Primat din Rio *(De Camara)* şi funcţionează şi ca profesor de Teologie la Universitatea din Sao Paulo, ceilalţi luptă greu cu viaţa.

Mulţi au situaţii frumoase şi de vază.

D-l Baciu, ziarist, fost consilier la legaţia din Berna, are o vilă la Petropolis şi un apartament la Capocabana.

Doi *foşti diplomaţi* au înjghebat o fabrică.

Un Comandor are o brutărie şi lucrează peste 10 ore pe zi.

Un inginer a ajuns chiar să candideze. Alţii au cerut cetăţenia braziliană.

Viaţa este uşoară şi grea ; circa 35 de franci 12 banane ; cam 350 de franci o masă bună. Salarul în jurul a 30.000 de franci. Îmbrăcămintea mult mai ieftină. În nord — la Rio — nu se pune nici problema încălzitului, nici a hainelor de iarnă. Vară şi iar vară !

Am întâlnit trei lectori de limba română.

Unul e funcţionar bine plătit ; altul bibliotecar şi specialitate în traduceri ; altul introdus în importante întreprinderi comerciale.

S'a făcut o casă română la Rio şi s'a sfinţit un preot ortodox. Acum se adună bani pentru o biserică ortodoxă.

Anul trecut Părintele *Şt. Benţia* a celebrat în Palatul Cardinalului, în Capela personală, o slujbă în limba română. Au fost de faţă mulţi români uniţi şi ortodocşi.

Cardinalul primat a vorbit în termeni extrem de elogioşi despre *Români*, fapt care a determinat în acest mare stat catolic o atenţie deosebită din partea autorităţilor administrative faţă de Români.

Cursurile mele au fost urmate de vreo treizeci de studenţi, licenţiaţi, doctori şi colegi dela cele trei Universităţi.

Rio are vreo 4.000.000 de locuitori şi trei universităţi !

La închiderea cursurilor şi a Expoziţiei a luat parte şi Ministrul Educaţiei Naţionale, care a apreciat mult strădania pe care am depus-o.

Dacă odată se va realiza Atlasul linguistic al Braziliei, atunci vom avea bucuria să spunem că primele lucrări au fost făcute subt conducerea unui dascăl valah pribeag.

Să-mi fie îngăduit să citesc ce scrie în această privinţă Prof. de Filologie romanică Jefferson Marotta :

« M. Pop nous a présenté une vision d'ensemble des études romanes. Par la même occasion nous avons été mis au courant des travaux de géographie linguistique mondiaux en cours d'élaboration.

En marge des conférences M. Pop a dirigé des séminaires d'initiation et d'orientation dialectologique. Une attention toute particulière y a été prêtée aux problèmes spécifiquement brésiliens, à savoir : l'extension territoriale (8.500.000 km²), la répartition de la densité de la population, les influences linguistiques, plus variées sur le littoral à cause de l'immigration et moins importantes à l'intérieur dans l'extrême Nord, dues aux indigènes, etc.

L'exposition linguistique organisée par M. Pop a constitué, enfin, une véritable clé d'or pour nos recherches à venir. Nous y avons pu embrasser dans un seul coup

d'œil les chefs-d'œuvre universels de notre discipline, depuis les travaux dialetocologiques régionaux jusqu'aux grands atlas linguistiques nationaux, parmi lesquels nous citons l'Atlas de la Roumanie. En ajoutant l'apport brésilien nous croyons avoir eu un tableau presque complet.

Nous ne cesserons jamais de répéter que M. Pop a jeté à Rio les bases d'un centre de recherches plus actives, d'un foyer qui ne tardera pas d'apporter sa contribution à la dialectologie mondiale. En terminant sur cet espoir il ne nous reste qu'à exprimer à M. Pop notre profonde gratitude à l'aide d'une parole simple mais combien lourde de signification : Merci ! »

Concluzie

Mulţi pribegi înscriu în istoria multor ţări rânduri glorioase. Truda lor se aşează în Panteonul neamului nostru alături de cei care s'au jerfit de-a lungul secolelor pentru ca neamul românesc să trăiască !

Iosif spune răspicat :

Cu-al nostru sânge am scris al nostru nume
În cartea gloriosului trecut
Şi alţi duşmani ar vrea să ne sugrume
Dar, până când mai stau Carpaţii *scut*,
Acel ce ne va şterge de pe lume,
Să ştie toţi că încă nu-i născut !

Ca să răsbim reţeta mi se pare simplă : să sugrumăm egoismul şi să călcăm în picioare obiceiurile rele simbolizate în bordeiaşe şi să dăm mâna frăţeşte, făcând legământ sfânt de a lupta, cu trup şi suflet ori unde — la orice latitudine a globului pământesc — pentru independenţa pământului strămoşesc. Aşa să ne ajute bunul Dumnezeu !

Conferlnţă ţinută în 20.XI.1954 la Misiunea Catolică Română din Paris.

LIMBA VORBITĂ DE ROMÂNII DE PRETUTINDENI

De aproape o sută de ani, neamul nostru este supus la tot mai grele încercări şi tot mai mult este ameninţat în fiinţa lui etnică, în urma sacrificiilor omeneşti cu care plăteşte fiecare urcuş pe drumul de afirmare naţională.

Toţi Românii conştienţi şi în special cărturari, care au putinţa să arunce mănunchiuri de lumină în negura viitorului, vor recunoaşte că pierderile omeneşti pe care le-am suferit în ultimele patru decenii pot deveni primejdioase pentru fiinţa noastră etnică.

Într'adevăr, primul război mondial care ne-a dat putinţa să înfăptuim prima unire solidă în nordul Dunării, ne-a cerut o jertfă etnică enormă. Vechea Ţară românească a pierdut aproape un milion de vieţi. Pierderile provinciilor alipite n'au putut fi uşor calculate din pricina statisticilor precedente făcute tendenţios.

Cred că putem spune fără să greşim că la baza unirii din 1918 se află jertfa supremă a un milion de fraţi de ai noştri.

Ceea ce înseamnă pentru puterea noastră etnică aceste jertfe se poate uşor vedea dacă ne gândim că o casă sau un oraş distrus pot fi reclădite foarte repede, mai ales în urma progreselor tehnice de astăzi.

Un individ pierdut în floarea vârstei însă nu poate fi înlocuit, ori cât ar fi de mare îngrijirea care i s'ar da, ca să crească şi să se desvolte. Factorul timp în acest caz nu poate fi redus în nici un fel.

Primul război mondial — prin pierderile mari de forţe intelectuale — a dat naştere la mari greutăţi cu prilejul organizării României mari şi la acea regretabilă neînţelegere între generaţii care trebuiau să se urmeze fără sgomot şi mai ales fără de acţiuni sguduitoare.

Floarea care s'ar lăsa dusă de forţele dintr'însa şi s'ar desface înainte de vreme, ar fi ameninţată să fie surprinsă de un îngheţ aducător de moarte.

Dacă instruirea unei persoane care trebue să lucreze în agricultură, industrie etc. cere un timp îndelungat, cu atât mai greu e de îndrumat un tânăr pe calea grea a învăţăturii.

Generaţia care a făcut şcoală în vremea primului război mondial — când trebuia să îndure lipsuri fără de margini — a trebuit să-şi completeze mai târziu — chiar la Universitate şi după — cunoştinţele generale necesare unei judecăţi temeinice.

Frământările mari prin care a trecut neamul nostru de mai mult de zece ani au pricinuit de sigur o scădere a calităţii învăţământului nostru de altă dată, scădere pe care o resimte de sigur generaţia mai tânără care trebue să-şi completeze acum — şi în condiţiuni mult mai grele cunoştinţele pe care nu şi le-a putut însuşi pe băn-

cile şcoalei, din pricina concentrărilor continue, a refugiului, a războiului din răsărit şi apoi a altui refugiu spre apus.

Care sânt pierderile noastre etnice în al doilea război mondial — din care am ieşit cu pierderea Basarabiei, a Bucovinei, a Moldovei de Nord şi a Dobrogei de Sud — nu le ştim cu multă preciziune. Se pare însă că e vorba de mai multe sute de mii de oameni, dacă nu chiar de un milion.

Dacă neamul nostru număra, în 1930, în România, 18.000.000, atunci pierderile îndurate în ultimii ani sânt enorme.

Se impune din partea tuturor — şi mai ales subt raport intelectual — o atenţie deosebită asupra factorului uman, dacă vrem să rezistăm valurilor teribile ale istoriei contemporane.

Progresul făcut într'un secol cumpăneşte în parte sacrificiile făcute în secolul trecut.

Naţionalitate şi libertate: Ion Ghica către Vasile Alecsandri, epoca dintre 1820-1860.

« Tu ştii, ca şi mine, că a fost un timp când trebuia mare îndrăsneală şi abnegaţiune unui Român, ca să cugete naţionalitate şi libertate. Pentru aceasta, trebuia mai întâi să renunţe la orice favoare, la orice solicitudine, la orice dreptate chiar din partea guvernului ; să încheie pact cu persecuţiunile, cu exilul şi cu proscripţiunea ; să lase orice speranţă. Fericit acela care-şi putea conserva afecţiunile familiei, căci până acolo mergea goana în contra acelora care îndrăsneau să iasă din rânduri. Acei care se hotărau să vorbească sau să scrie depre *drepturile Românilor*, despre viitorul şi despre speranţele lor ; să pomenească măcar de desfiinţarea robiei, de împroprietărirea clăcaşilor, de încetarea protectoratului, de recuperarea autonomiei, de unirea Moldovei cu Valahia ; să critice nedreptăţile şi prevaricaţiunile în justiţie şi administraţie ; — trebuiau să se ducă peste ţări şi peste mări, să se ascundă şi să-şi schimbe numele, căci altfel se expuneau a fi trimişi să-şi ispăşească sentimentele şi îndrăsneala în vreo temniţă sau cel puţin în vreo mănăstire. Noi am apucat timpuri grele, pe când Câmpineanu, Mitică Filipescu, Nicolae Bălcescu (care organizaseră o mişcare secretă în potriva politicei ruseşti şi a reprezentantului ei în Muntenia, Alexandru Vodă Ghica) se pocăiau la Plumbuita, la Snagov, la Mărgineni (trei mănăstiri care au servit ca *închisori politice*) şi în ocnele de la Telega, topindu-şi sănătatea şi averea ». (apud Nedioglu, cl. VI, p. 643-644).

Nimic nou subt soare !

Situaţia din vechea Ţară românească n'a fost uşoară în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Ceea ce se petrecea în Moldova şi în Muntenia se datoreşte în mare parte împrejurărilor istorice prin care a trecut neamul românesc.

În anumite şovăiri pe care le-am putut constata fiecare dintre noi în anii din urmă, mi se pare că trebue să recunoaştem un ecou îndepărtat al unei lumi care a fost şi care a stăpânit destinele neamului nostru acum un veac şi mai bine.

Această lume din jurul anului 1840 a fost supra zugrăvită de Vasile Alecsandri în 1872.

Să-mi fie permis să vă citesc un fragment din această descriere.

Societatea românească în epoca când C. Negruzzi a scris *Alexandru Lăpuşneanu* (1840).

Vasile Alecsandri a descris în 1872, această societate în termenii următori :

Boierii

« Crescuţi în idei de mândrie boierească, victime acelui sistem fanariot de corumpere, care aveau drept ţel şi efect degenerarea Românilor, nimicirea demnităţii personale şi stingerea simţului de patriotism în sânul lor, *ei* nu puteau înţelege progresul omenirii decât ca o păşire pe calea averii şi a onorurilor. Trist rezultat al influenţei unui şir de guverne bastarde, care de un secol se abătură ca nişte corbi hrăpitori, ca nişte omizi otrăvitoare asupra ţărilor noastre. Orientul ne trimetea *ciuma*, Fanarul ne adusese *gangrena morală*, mai fatală decât toate epidemiile ucigătoare, şi din acea gangrenă se născtea *ciocoismul*, se născu *umilirea servilă*, se născu *linguşirea trădătoare*, se născu ambiţia egoistă şi toate celelalte stafii funeste, care şi până astăzi — Alecsandri scria în 1872 — există printre Români, deşi însă acum tupilate şi ascunse.

Ciocoismul îndemna a fi mare cu cei mici şi mic cu cei mari ; el avea obraz de săftian (marochin), după vorba Românului, primea zâmbind insulte cât de grave şi chiar palme, fără a simţi nevoie de vreo satisfacţie... Ciocoismul bine exercitat îşi da însuşi diploma de *ischiuzarlîc* (dibăcie), servind de treaptă spre acăţare, şi atât de puternic el rodea sămânţa bună din inimă, cât devenise din înjosire o înălţare, din ruşine o fală. Mulţi erau care declarau în gura mare că sunt : Ciocoi de casa cutărui boier mare... şi mulţi îi pismuiau !

Politica ciocoismului consista în frecventa adorare a numelui împăratului *rusesc*, în vizite dese la consulat, în ambiţia de a juca vistul sau preferanţul cu domnul Consul, spre a câştiga nu banii, ci protecţia lui. Iar mica opoziţie, compusă din câţiva peţitori la tron, adresa în taină memorii la Petersburg sau jalbe la Poartă, cerând intervenţii străine : zic în *taină* căci dacă manoperele sale parveneau la urechea domnească, întreaga opoziţie era trimisă la mănăstire spre pocăinţă. Servilitatea, ciocoismul, subt masca de fineţă diplomatică, făcuse din Camera deputaţilor anticamera Domnului, compusă de reprezentanţii devotaţi orbeşte guvernului. Aleşi prin varga magică a corumperii electorale, ieşiţi din urne printr'un nămol de decreturi de boieri, şi de rânduri de slujbe, clociţi sub o atmosferă de intrigi, de promiteri, de ameninţări şi de hatîruri, ei deveneau umuliţi sateliţi ai tronului, şi bun sau rău, folositor sau păgubitor ţării, ei votau cu entuziasm tot ce li se prezenta de sus. Apoi cuprinşi de recunoştinţă, adresau acte de mulţumire Părintelui Patriei pentru patrioceasca sa oblăduire, hărăzindu-i drept recompensă, pe lângă lista civilă, şi economiile budgetului anual, ofrandă depusă pe altarul patriei !

Serbarea cea mai solemnă pentru *ciocoism* era ziua de Sf. Neculai, ilustrată cu ceremonii la curte, vizite oficiale la consulat, Te-Deum la Mitropolie, sunări

de muzică militară, descărcări de tun (exista numai unul), bal la palat şi luminaţie în oraş. Pe strade înălţau transparente cu portretul caricatură al Împăratului, iar pe împrejurul lui ardeau cu pălălaie balerce *(butoiaşe)* de păcură şi sunau din cobze bande de lăutari.

Cât pentru vreo serbare naţională nici nu se pomenea, căci simţul de naţionalitate pentru cei mulţi amorţise de tot, şi pentru un mic număr de patrioţi nu se întindea mai departe până la hotarele ţării. Stranie prefacere a lucrurilor, stranie schimbare a oamenilor ! Cine ar crede, privind ţara de astăzi — scria Vasile Alecsandri în 1872 — că acum treizeci de ani o mare parte din ideile, simţirile şi principiile moderne, care au prins rădăcină adâncă în societatea noastră, *erau litere moarte, ba chiar lipseau şi cuvintele din limbă pentru exprimarea lor, aşa :*

Onestitatea nu găsea un substantiv analog în jargonul ce se vorbea, cuvântul *omenie* (om de omenie), fiind dispreţuit ca un termen uzitat printre ţărani. Unui om cinstit (i) se zicea pe greceşte *timios*, sau *om de treabă*... de care treabă ?

Amorul propriu era poreclit *filotimie*, şi, prin o bizarerie limbistică, *mita* sau *reşfetul* rusesc se chema *filotim*.

Onoarea...cinste ! / pe cinstea mea ! /, Gloria...slavă !, Libertatea...slobozenie !

Românismul avea un înţeles insultător pentru tagma *evghenistă* / nobilă /, căci o apropia de clasa locuitorilor de la ţară : « *Român e ţăranul, eu sânt boier moldovan* », declarau cu mândrie elevii lui Cuculi şi Kiriac.

Unirea ? Un vis nevisat încă de nime.

Independenţa? alt vis îngropat în mormintele lui Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul.

Egalitate, libertate ? utopii ieşite din sânul Goilei / azilul de nebuni din Iaşi, de pe vremuri / şi menite a duce pe utopişti iarăşi în Golia, dacă ar fi existat asemenea vizionari.

Şi precum sacrele principii de drepturile şi de îndatoririle omului în societate zăceau sub pâcla ignoranţei, asemenea şi limba, şi literatura şi artele frumoase se resimţeau de influenţa pâclei. Barbaria turcească, corumperea grecească şi desele ocupări ruseşti, lăsase urme deplorabile în moravurile şi în spiritul societăţii, şi caracterul ei român dispăruse, precum dispare pământul sub zăpada iernii. Soarele României era palid şi fără căldură naţională ! *Limba păstrată cu sfinţenie de* strămoşii noştri şi de popor devenise un *tutti-frutti* / toate alea /, împestriţat cu vorbe greceşti, turceşti, ruseşti şi franceze. Sub domnirea paşalelor ea se corcise cu *ogeaguri* / corpuri militare /, cu *calemgii* / scriitori la visterie /, cu *taclituri* / cingătoare de stofă vărgată /, cu *muchealefuri* / elegantă /, cu *chefuri* cu *temenele* / închinăciuni /, cu *huzmeturi* / dări, impozite /, etc. ; sub Fanarioţi se încuscrise cu *evghenii*, cu *filotimii* / ambiţiuni /, cu *takismata* / făcut de grabă /, cu *evglendisiri* / petreceri /, cu *aporii* / îndoieli /, cu *filo to heri* / sărut mâna /, cu *istericale*, cu *baclavale, arhontologii, parigorii*, etc. In fine studiul limbii franceze introdusese în biata limbă nenumărate cuvinte terminate în *arisit : amorarisit, menajarisit, amuzarisit, pretendarisit, perfecţionarisit, constituţionalizarisit*, etc.

Un adevărat Român, rătăcit în societate atuncea rămânea cu gura căscată şi se putea crede transportat într'o lume cu totul străină, sau mai bine în turnul lui Babel.

Pe la începutul secolului s'au ivit în Moldova o ceată de poeţi care au lăsat urme adânci în memoria contemporanilor. Acea pleiadă compusă din *Tăutu, Conaki, Beldiman, Băluşcă, Pogor, Bucşănescu*, etc... » (Const. I. Bondescu şi D. Mărăcineanu, *Antologie* VI /II, Buc., Cartea Românească, p. 363-366).

Dacă comparăm cele spuse de Vasile Alecsandri cu ceea ce am văzut noi — cu ochii noştri — realizându-se, sufletele noastre sânt pline de mândrie.

Simţim însă în acelaşi timp apăsând asupra umerilor noştri o *mare răspundere*, aceea a eliberării fraţilor noştri de subt stăpânirea sălbatecă a străinului şi a restabilirii independenţei ţării noastre.

Această misiune nu se poate realiza decât cu mari jertfe din partea tuturor, de la mic la mare şi de la mare la mic.

Partea de răspundere trebue să apese deopotrivă asupra tuturor care simt fiorul sfânt al dragostei de ţară. Fără deosebire de grad social, trebue să luptăm pentru acest ideal.

Iată de ce mi se pare indispensabil să aruncăm o privire asupra *graiului românesc de pretutindeni*, fiindcă în această operă uriaşă de refacere naţională şi de independenţă nu va trebui să uităm de fraţii noştri de pretutindeni.

Dacă frontierele vor cădea — cum noi o dorim din suflet — fiindcă n'avem nimic de ascuns, iar în lupta nobilă a spiritului ne simţim parcă la noi acasă, ca şi când am avea titluri de nobleţă spirituală de mai multe ori milenare — atunci va trebui să cerem — în acest secol al drepturilor omului — ca fraţii noştri să-şi instruiască copiii în limba părintească. Dacă libertatea religioasă este asigurată, să fie asigurată şi libertatea culturală, mai ales că neamurile mari doresc s'o aplice.

Soarta poate va face ca mulţi din D-voastră — cei care faceţi politică — să trebuiască într'o zi să vorbiţi despre *Românii de pretutindeni*. Ar fi bine ca să nu se mai repeţească greşelile din trecut, de la prima conferinţă a păcii mondiale, sau dureroasa constatare pe care am încercat-o personal acum vreo 20 de ani când un Ministru al Educaţiei Naţionale mă întreba unde sunt *Istroromânii*.

Elementul românesc care se află în afară de hotarele ţării noastre trebue sprijinit din toate punctele de vedere. Nu este de-ajuns să se deschidă şcoli cu profesori dacoromâni — care se trimit la faţa locului fără de nici o pregătire —, ci trebue să se stabilească un program echilibrat şi realizabil, apărat de tratate bilaterale cu ţările vecine.

Trebue să dispară dureroasa situaţie observată personal, când într'o ţară vecină şi amică nouă, n'am putut să vizitez, în 1936, liber şi fără însoţitor, satele curat româneşti. Toată intervenţia diplomatică, tot prestigiul ministrului nostru n'au servit la *nimic ;* a trebuit să stau în noaptea Învierii în capitala statului vecin, deşi la 8 km. — şi poate şi mai puţin — se făcea slujba şi se cânta *Cristos a înviat* în limba noastră.

Numărul Românilor care n'au avut *niciodată şcoli* româneşti poate depăşeşte cifra de un milion, dacă socotim şi pe cei care locuesc dincolo de Nistru.

Ce bogăţie reprezintă acest element din punct de vedere al limbii noastre e foarte greu de precizat, fiindcă limbajul omenesc fiind *spirit* n'are nici cântar, nici măsuri de capacitate ori de lungime.

Sântem — după părerea celor care le place să se joace cu înţelesul vorbelor — un popor tânăr, parcă popoarele — ca unităţi etnice — pot fi tinere sau bătrâne, ca indivizii. După cum pământul nu poate fi tânăr, nici bătrân, tot aşa mi se pare că termenii tânăr şi bătrân nu pot fi aplicaţi popoarelor, fiindcă data naşterii lor n'a fost înregistrată de nici un ofiţer de stare civilă.

Ceea ce omul de ştiinţă — care nu se joacă de-a vorbele — poate constata e că în anumite părţi ale pământului european se află obiecte care dovedesc că ele au fost locuite *în trecutul îndepărtat* de popoare care ştiau *cugeta*, fiindcă orice creaţie artistică — chiar când ea e întruchipată în formă de oale artistic decorate — este rezultatul unui proces de gândire.

Nu ştim decât foarte vag şi nesigur numele popoarelor care locuiau pe ogoarele româneşti acum vreo 40 de secole.

Ceea ce ştim sigur e că acele neamuri aveau o cultură înaintată, care a iradiat spre Grecia, spre Italia şi spre Europa centrală.

După Bosch-Gimpera — arheolog şi preistoric catalan (cetăţean mexican), în Europa neolitică (1) (= prima fază a vârstei de bronz) regiunile româneşti ocupau un loc de frunte.

Nu cred că e bine să concentrăm totul în epoca *preromană*, dar nici nu putem neglija această epocă în favorul celei latine.

S'a spus de mult că neamul nostru este rezultatul unei fericite împletiri dintre cultura *tracă*, *greacă* veche şi *romană*.

Nu e nici un merit că ne socotim urmaşi ai acestor neamuri al căror trecut luminează multe pagini ale istoriei europene.

Meritul nostru va sta în felul în care generaţia noastră se va arăta demnă de *înaintaşi* şi *pilduitoare* pentru cei care ne vor urma.

Victoria sau titlul de nobleţă sânt în mânile noastre. Ceea ce facem acum, trebue făcut în aşa fel încât actele noastre să poată fi comparate, mai târziu, cu cărămizile Legiunilor romane care — luptând cu apele năprasnice ale Dunării — au putut totuşi să unească, la Turnul Severin, cele două maluri ale fluviului care uneşte cea mai mare parte a popoarelor Europei apusene.

Elementul autohton din limba noastră trebue analizat cu grijă şi de persoane competente, care să fi făcut studii speciale.

Mă întreb cum de nu se poate afla printre Românii din străinătate unul care să ofere un premiu unui tânăr care s'ar dedica acestor cercetări. *Secţia de limba română a Fundaţiei* i-ar putea da toate sfaturile necesare ca cercetarea lui să fie cât mai rodnică.

Cucerirea Daciei este cunoscută. Aş vrea să insist asupra legăturilor dintre Italia, Peninsula balcanică şi Dacia.

Drumuri spre Dacia

Emil Panaitescu (în Le grande strade romane în Romania, Roma, Ist. di St. Rom., 1938, pp. 12-15) consideră localitatea *Drobetae* (Turnu-Severin) ca centrul cel mai important.

(1) v. p. 43 Conf. Limba Noastră.

1. Harta *La via più breve a Sarmizegetusa*

Aici a stabilit Traian, cu ocazia campaniei *a doua*, podul peste Dunăre. De aici se mergea pe o stradă mare spre *Naissus* (Niş). Nişul era cel mai important centru de unde se ramificau 4 drumuri mari (şosele) :

1° spre *Turnu Severin* (Drobetae) ;
2° spre *Serdica* (Sofia) ;
3° spre Belgrad (Viminacium) ;
4° spre *Ulpiana* (Mitroviza)

De aici spre *Lissus*.

El socoteşte însă drumul cel mai scurt *Roma — Ancona — Jader — Salona — Lissus*.

« Questa era la strada la più breve dal centro della Dacia fino a Roma ; la più breve, ma siccome si faceva in parte per terra e in parte per mare aveva molti inconvenienti e per questo non si può dire che abbia goduto della più attiva circolazione di merci e di uomini » (p. 14).

Drumul oficial : pe Dunăre până la *Viminacium* şi *Singidunum*, apoi pe *Sava* până la *Sirmium* şi *Siscia* apoi la *Emona*.

« La circolazione ufficiale amministrativa, militare o commerciale con l'Urbe avveniva dalla Dacia principalmente per mezzo della grande arteria danubiana fino a *Viminacium* e *Singidunum*, donde poi continuava lungo il fiume *Sava* per *Sirmium* e *Siscia*, fino a *Emona* e di qui si passava direttamente ad Aquileia ». (p. 16).

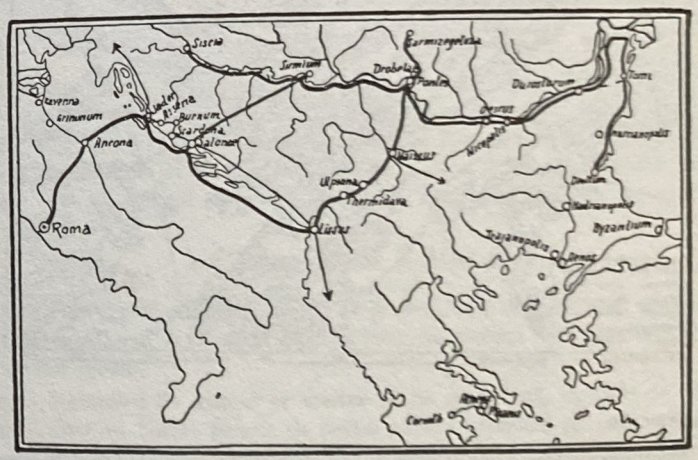

A *doua campanie* a lui Traian împotriva Dacilor se desfăşoară la începutul anului 105.

Columna lui Traian arată cum împăratul se îmbarcă în portul Ancona.

Ultimele cercetări cred însă că n'a plecat din portul Ancona, ci din portul *Bari* (sau chiar Brindisi).

Panaitescu socoteşte (p. 10) că numai punctul de plecare al împăratului (Ancona) şi cel de sosire (Dunărea) sânt sigure. Restul drumului e nesigur, de aceea sânt posibile mai multe supoziţii.

2. Harta *Strade possibili fra l'Italia e la Dacia*

Concluzie

Cercetările de limbă românească (şi în deosebi hărţile *Atlasului linguistic român*) mă fac să cred că Roma a fost legată cu Romanitatea balcanică în deosebi prin *Via Appia — Brindisium — Dyrrachium — Lissus-Ulpiana — Naissus*, cu ramificaţii.

Via Engatia care pleca dela *Dyrrachium — Lychnidus* (Ochrida) la *Thessalonica* şi de aici la *Byzantium* (Istanbul) juca de mult un rol important în organizaţia militară, economică, socială şi culturală a peninsulei.

Ea a fost romanizată intens pe timpul lui August (27 a-Cr.-14 d.Cr.). Numărul Romanilor era mare. Romanitatea de aici a rezistat până în sec. al IV-lea, dovadă: săpăturile de la Philippi.

Via Egnatia

M. Rostovzev, *Storia economica e sociale dell'Impero romano, Firenze,* « La Nuova Italia », 1946, p. 294 :

« La diminuzione della popolazione e l'importanza strategica della regione attraverso la quale passava la grande strada che dall'Italia percorreva la penisola

balcanica, mediante la via *Egnatia*, fino all'Oriente, indussero Augusto (27 a.Cr.-14 d.cr) a tentare di romanizarne almeno una parte inviando colonie, in parte *di veterani* in parte di *borghezi*, nelle città principali (Dyrrachium, Philippi, Dium, Pella, Cassandrea, Byblis), e concedendo alle altre il diritto municipale romano, come, per esempio, a Beroea, la capitale, a Thessalonica, il porto principale, a Stobi nel paese dei Peonii. Il numero dei Romani cosi stanziati era abbastanza grande da permettere loro di non lasciarsi assorbire dalla popolazione indigena più o meno ellenizzata e all'imperatore di reclutare tra i Romani della provincia un numero cospicuo di pretoriani. I nuovi residenti, al solito, divennero per lo più proprietari di terre e assunsero parte importante nella vita non solo delle città ma anche dei villaggi... »

Romanitatea orientală

Limba latină a dispărut cu desăvârşire în Asia Mică ; s'a stins în toată Africa de Nord şi chiar în alte regiuni care făceau parte din imperiul roman.

Ea a rămas în Peninsula Balcanică şi în regiunea Carpaţilor, deşi se afla faţă în faţă cu o cultură superioară : cultura greacă !

Şi *Romanitatea orientală* — cu toată vitregia istoriei — numără azi aproape 20.000.000 de persoane.

Pierderile au fost numeroase, dar şi rezistenţa a fost mare.

Să vedem care sânt, în Sudul Dunării cele mai importante grupuri de Români.

Românii Sudici

Vlahii şi Morlacii

Profesorul Silviu Dragomir dela Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj are marele merit de a fi adunat într'o lucrare importantă informaţiunile preţioase oferite de documentele croate şi sârbeşti despre Românii Apuseni, denumiţi *Vlahi* şi *Morlaci*, în secolele al XIII şi al XIV-lea şi de a fi fixat pe o hartă localităţile româneşti care au trebuit să fi fost locuite de Români în secolele trecute.

3. Harta *Vlahii şi Morlacii*

E vorba de Vlahii care aveau *legile lor proprii*, care erau judecaţi numai de judecători aleşi de dânşii şi dintre dânşii şi care nu puteau fi condamnaţi la moarte pentru niciun motiv.

Legea Valahilor de atunci ar merita să fie reprodusă, ca titlu de demnitate omenească, într'un tratat juridic de astăzi când se codifică pe teren internaţional drepturile omului. S'ar vedea atunci că neamul nostru, socotit încă de unii ca ne deplin *modernizat* (oare modernismul de azi înseamnă cu adevărat cultură ?) avea principii de drept care reprezintă încă în multe părţi ale globului un deziderat neîmplinit.

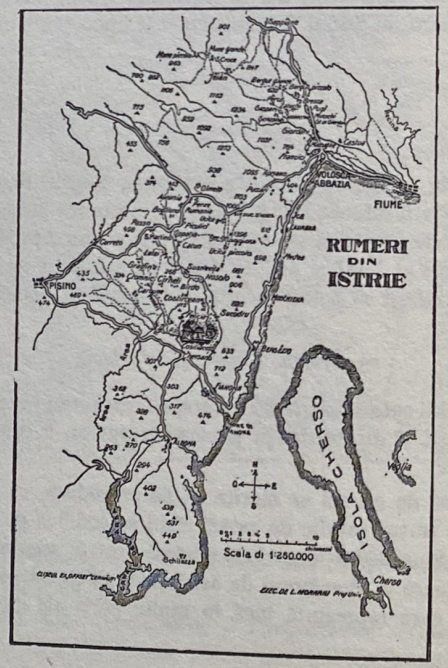

Mă întreb de ce juriştii noştri nu pomenesc, în tratatele lor, aceste nobile principii de drept ale Valahilor Apuseni păstrate în documente fragmentare.

Din această ramură de Români se pare că se trag *Istroromânii*, adică Românii care locuesc în Istria de astăzi.

4. Harta *Românii din Istria*

E cea mai mică insulă de Români -cam vreo 2.000 de suflete, care locuesc în vreo 7 sătuleţe, lângă *Abbazia*, în nord şi în sud de *Monte Maggiore*, *Učka gora* în limba locală.

Ei au fost vizitaţi, în 1857, de Ion Maiorescu.

5. *Scuola popolare Imperatore Traiano*

Contactul cu Dacoromânii a fost viu. Unul dintre dânşii — Andrei Glavina — a fost în Transilvania şi în Vechiul Regat şi a putut — încă în epocă austro-ungară — să deschidă o şcoală românească numită Împăratul Traian.

Soarta n'a fost norocoasă cu ei. Au avut puţini intelectuali. Fraţii *Belulovici* — studenţi la Viena — au dat material de limbă Prof. Puşcariu.

Având ei, în graiul lor, pronunţarea *ţ*, în loc de *č* (*ţinţi* în loc de *cinci*), textele notate de Puşcariu nu oglindesc realitatea.

Regretatul învăţat Puşcariu n'a avut posibilitatea să-i viziteze la faţa locului, nici în cursul primului războiu mondial, când se afla în calitate de căpitan artilerist austriac, foarte aproape de Italia.

Prof. Puşcariu a fost însă de acord ca să aduc la Cluj în 1933, doi tineri istrieni, care au terminat Şcoala Normală la noi.

Unul a venit în Italia, în 1949, dar neputând obţinea nici o slujbă din partea Italienilor, s'a întors în România, ca să sufere alături cu fraţii lui de aceeaşi limbă!

Autorităţile noastre din Roma n'au putut să-l ajute.

Cercetările pentru Atlas

Am fost în mai multe rânduri la dânşii şi se mirau mult când le *cuvântam* pe limba lor. Mă întrebau : *di iu* (unde) *şti cuvintă ca noi ?*

Spiritul religios domneşte. Salutul obişnuit e *Domnu cu tine* (Dumnezeu cu tine) şi *bură zi* (bună ziua).

Centrul de sud al acestor Români e *Valdarsa*. În croată (slovena) locală se zice *Susgnevizza*. Cum se numeşte acum — subt domnia lui Tito — nu ştiu.

6. *Valdarsa-Municipio*

Istria a aparţinut Austriei până la pacea din 1918. Apoi a fost încorporată Italei, care a făcut mari sacrificii pentru bunăstarea populaţiei. Primăria aceasta e o dovadă.

Încolo : *piatră* şi iar *piatră*, *ărpę* şi *ărpę* (lat. ripa).

7. *Casă din Valdarsa* (1)

Mizeria şi lipsurile sânt foarte mari. Traiul e foarte greu.

Istrienii pot semăna numai legume şi cartofi într'o măsură mică, din pricina pietrişului — e castrul istrian. Lacul Arsa, secat de Italieni, permite să se semene şi grâu. Duc pământul pe spate, ca să poată face un pic de grădinărit. Lucrează mult în porturile Mării Adriatice : la Pola, Trieste şi Fiume.

8. *Familia Rota din Valdarsa* (2)

E un pantofar cu inimă de aur în a cărui casă care are cu totul trei odăiţe au fost adăpostiţi toţi cercetătorii Români : Popovici, Leca Morariu, Iroaie şi unde am aflat şi eu cea mai călduroasă ospitalitate, ca şi când aş fi fost într'unul din satele noastre. Inima românească adevărată nu se schimbă oricare ar fi necazurile şi oricare ar fi longitudinile şi latitudinile scoarţei !

9. *Subiectul din Brdo (Mima Tercovici)*

Tânăra Mima Tercovici care în 1933 avea 25 de ani şi care mi-a dat cel mai genuin graiu al Românilor care locuesc în sud de Monte Maggiore.

10. *Spre Jeiăni* (3)

În nord de Monte Maggiore nu se află astăzi decât un singur sat care vorbeşte româneşte *Seiane* sau *Jeiăn*.

Drumul spre acest sat nu era uşor în 1933. În ajunul celui din urmă războiu s'a construit o stradă strategică care trecea pe marginea satului.

De la Abbazia în mai bine de o jumătate de oră se putea ajunge în acest sat istroromân.

11. *De vorbă cu femeile din Jeiăni* (4)

Pentru un cercetător studiul limbii e greu când trebue să-l noteze din gura femeilor.

Fiindcă bărbaţii circulă mult, a trebuit să conving pe femei să-mi dea informaţii linguistice. Am reuşit şi la *Jeiăni*. Atlasul deci cred că are forme de limbă cât mai aproape de adevăr.

---

(1) Sever Pop ajută la curăţitul cartofilor ... în picioare D-na Sever Pop, foto. făcută de prof. Ugo Pellis.

(2) Ultima în rândul al doilea Dna Sever Pop.

(3) Sever Pop şi prof. Ugo Pellis, foto. luată de Dna A. Sever Pop.

(4) Impreună cu Dna A. S. Pop, foto. luată de prof. Ugo Pellis.

Scuola populare Imperatore Traiano

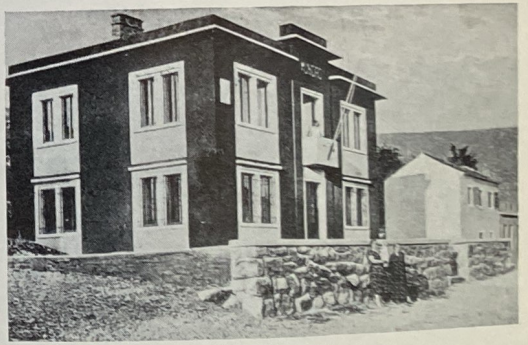

Valdarsa, Municipio

Casă din Valdarsa

Subiectuldin Brdo (Mima Tercovici)

Spre Jeiăni

De vorbă cu femeile din Jeiăni

Familia Rota din Valdarsa

Grădini dinspre Jeiăni

Concluzie

Ar fi de dorit să facem cel mai mare efort ca să adunăm tot ceea ce se mai poate aduna de la aceşti Români pe cale de dispariţie.

Dacă cei doi institutori istroromâni de la noi vor putea scăpa de prăpăd, s'ar putea poate să fie convinşi să se întoarcă în satele lor şi să deschidă şcoli în care să se predea limba lor maternă, adică dialectul istroromân.

Trebue deci o politică şcolară bine studiată pentru menţinerea şi adunarea comorilor de limbă de la fraţii noştri de dincolo de hotarele ţării.

Graiul lor îl vom examina într'un mic text comparativ.

Aromânii şi Meglenoromânii

Cel mai mare grup de Români din sudul Dunării îl formează Aromânii şi Meglenoromânii.

13. Harta *Aromânii şi Meglenoromânii*

Harta pe care o reproduc a fost redactată de învăţatul Theodor Capidan, originar din *Părleap*, care a publicat numeroase studii asupra graiurilor aromâne meglenite. Faptul că d-sa este mai mult orăşean şi că e originar din partea superioară a Aromânilor face ca multe particularităţi să-i fi scăpat sau să le fi adunat din studiile făcute de predecesori.

În Olimp de pildă se vorbeşte cu *č* : *čine, če faci*, nu *ţine, ţe faţi* cum zic astăzi cea mai mare parte dintre Aromâni.

Aromânii locuesc în :

Albania (Salona, Berat, Elbasan) ;
Grecia (Pind, Larisa, Olimp, Veria, Salonic)
Iugoslavia (Bitolia, lacul Ohrida, Veles, Scoplie).
Bulgaria (Giumaia, etc).

Numărul lor depăşeşte cifra de 300.000 de persoane.

Cea mai mare parte locueşte în Grecia, unde Aromânii au jucat un rol important.

Trecut. Se pare că trebue să admitem că ei sânt în mare parte localnici, că adică elementul romanic s'a păstrat şi în sudul liniei de influenţă greacă (Lissus — Niš — Sofia — Balcani — Marea Neagră).

Limba greacă n'a putut face să dispară în munţi graiurile *Traco-ilirice* (Capidan, 155).

Limba latină a trebuit să fie vorbită din Carpaţi până în Pind şi de la Marea adriatică la Marea egee (Capidan, p. 158).

(1) Doamna A. S. Pop şi prof. Ugo Pellis, foto. luată de Sever Pop.

Deci nu este imposibil a admite că Aromânii din Pind sânt *localnici*. Ei se află nu departe de *Via Egnatia* puternic romanizată chiar în primul secol al erei noastre.

Ţinând seamă de menţiunile făcute începând cu sec. al VIII-lea de cronicarii bizantini, nu e surprinzător ca tocmai aproape de Pind să aflăm, în sec al XIII-lea :

Vlahia Mare (*Μεγάλη Βλαχία*) (Tesalia) ;
Vlahia Mică (*Μικρα Βλαχία*) (în Etolia şi Acarnania) ;
Vlahia de Sus (*'Ανώ Βλαχία*) (în partea orientală a Epirului)

Cronicarii : Geoffroy de Villehardouin, Henri de Valenciennes, Robert de Clary (Cap. p. 172).

Prima răscoală a Românilor împotriva încălcării drepturilor lor au făcut-o Armânii în 1066, subt domnia împăratului bizantin Constantin Duca, având ca şef pe spătarul Niculiţă. Centrul răscoalei a fost *Larisa*, deci între cei doi poli sudici ai Românismului : Pindul şi Olimpul !

Cronicarul bizantin Kekavmenos, (Strategicon) spune, cu această ocazie, că Armânii se află, cu turmele lor în *Munţii Bulgariei*, unde petrec din *aprilie* până în septemvrie (Capidan, pp. 169-170).

Aceste migraţii au contribuit de sigur la formarea unei conştiinţe naţionale şi la netezirea deosebirilor de limbă care n'ar fi putut naşte dintr'o izolare mai accentuată.

E ceea ce constatăm între Transilvania şi Vechea Ţară românească !

14. Harta *Migraţiile păstoreşti*

Organizarea socială la Armâni e deosebit de importantă. Ea are la bază *familia : fumeal'e*, în aromână are înţelesul de « copii » : *s bănedzi tini şi fumeal'a* = să trăeşti tu şi familia (*d-ta* nu există !)

Mai multe familii formează o *fălcare* (lat. falx-cem) = o parte de pământ, ocupată de un grup de familii. Se pare că pământul avea forma unei *seceri* spre a se putea apăra de duşmani (Cap. p. 77).

În fruntea fiecărui grup de familii înrudite se află un conducător, numit *celnic* = slav. *čelo* « frunte ». Celnicii au jucat un rol hotărâtor în luptele de afirmare şi au condus turmele aromâneşti spre locurile lor de *iernatec*.

Mişcările păstoreşti la aromâni le-a arătat Capidan în harta « Migraţiile păstoreşti ».

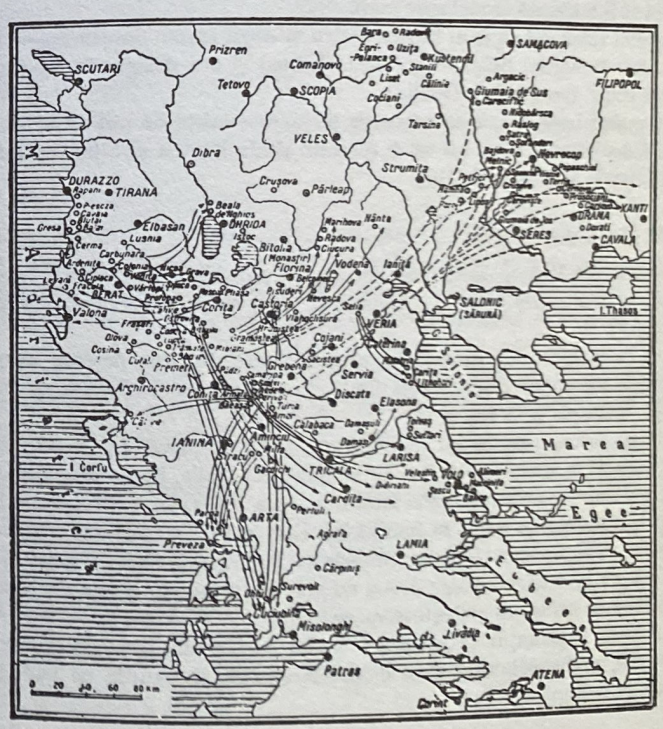

Meglenoromânii

Meglenoromânii nu pot fi despărţiţi de Aromâni. Ei sânt foarte puţin numeroşi, şi locuesc sau mai exact locuiau în nord de Salonic.

O parte dintre dânşii au fost siliţi în sec. al XVIII-lea să devină mahomedani. Aceştia au părăsit Peninsula balcanică şi au însoţit în Asia Mică, pe Turcii balcanici, cu prilejul schimbării de populaţie, făcut între Grecia şi Turcia acum 25 de ani.

Studiile importante, făcute asupra graiului lor de Papahagi, Candrea şi în special de Capidan, arată particularităţi mai apropiate de dialectul dacoromân. Acest fapt a îndemnat pe unii învăţaţi să susţină o comunitate mai îndelungată cu Dacoromânii.

Datele istorice în legătură cu locuinţele lor în secolele trecute nu sânt edificatoare.

În tot cazul ei au trebuit să fie în contact cu Dacoromânii care se află chiar astăzi la vreo 60 km. la nord de Niş.

Am impresia că punctul cel mai probabil al întâlnirii Românilor nordici (Dacoromânii) cu Românii sudici (Aromânii şi Meglenoromânii) s'ar fi putut întâmpla în nord de *Scoplie* (Scopia).

Dacă într'adevăr Kekavmenos nu greşeşte, Aromânii şi Meglenoromânii puteau să se întâlnească şi mai spre nord.

Imperiul româno-bulgar al fraţilor Petru şi Asan (1186) cuprindea pe Românii care se aflau în nordul Bulgariei (Munţii Hemus) şi era desigur în legătură şi cu elementul sudic, din Pind şi Tesalia.

Prin marea bogăţie care se mişca pe picioare — sute de mii de oi — ciobanii aromâni îndeplineau acelaşi rol ca şi mocanii de la Breţcu şi Sibiu care au ajuns până în Crimeia şi dincolo de Don.

Aromânii însetaţi de cultură

Aromânii din Moscopole au creat, în 1744, o *Academie* în acest oraş al Albaniei care avea atunci 40 de biserici (Capidan, p. 205) unde pare că s'au tipărit mai multe cărţi.

Setea de învăţătură a Aromânilor este dovedită de pilda pe care ne-o dă studentul armân *Constantin Hagi-Cegani* din Moscopole, care a studiat, în sec. al XVIII, în Franţa, în Anglia şi în Italia.

Reîntors acasă, părinţii săi nu l-au mai lăsat să plece. Cu toate acestea, el pleacă pe jos de la Moscopole (Albania) şi ajunge la Halle, în Germania şi urmează timp de trei ani cursurile celebrului istoric Johann Thunmann, care pune în lumea *apusului*, pentru prima dată, în lumină pe Români şi pe Aromâni, reproducând « Protopiria » (cu un voc. în greacă-română şi albaneză) lui Theodor Cavallidi, adusă de acasă de studentul Cegani. Azi nu mai există nici un exemplar din această lucrare scrisă cu caractere greceşti (Cap., p. 210).

Studentul Constantin Hagi-Cegani a dat savantului german timp de trei ani cele mai preţioase informaţiuni despre Aromânii şi locurile pe care le ocupă în Peninsula balcanică.

Studentul Cegani avea foarte bune cunoştinţe filosofice şi matematice.

În 1939 s'a descoperit la *Scopie* o cazanie în aromână şi la Tirana, în acelaşi an, un alt manuscris aromân (Capidan, les Macédoroum. p. 214).

Cegani poate figura cu mândrie într'o antologie a figurilor care au adus mari servicii neamului nostru, acea galerie de tablouri pilduitoare care trebue odată şi odată scrisă.

Familia aromână Sina

Familia aromână *Sina* — originară din Moscopole — s'a stabilit la Viena unde a fundat o mare instituţie financiară, care a prosperat într'un mod minunat.

Urmaşii lui Simeon Sina au contribuit la construirea podului suspendat la Budapesta. Împăratul din Viena i-a dat titlul de *cavaler* pentru serviciile aduse statului austriac şi cel de *baron* pentru cele aduse statului ungar.

Enciclopedia maghiară *Revai* arată contribuţia acestei familii :

fundarea *Creditului agrar* maghiar ; a societăţii maghiare *de asigurări ;* la progresul *căilor ferate* şi a *navigaţiei ; la canalizarea râurilor ;* la *progresul agriculturii*, al *instrucţiei* şi al *educaţiei poporului ;* crearea de *spitale* şi orfelinate ; Institut *de orbi ; Academie comercială ; Conservator ; Corpul de pompieri ; Casinoul naţional ; Basilica* din cartierul Leopold ; *Palatul Academiei* maghiare de ştiinţe (Capidan, Les macédo-roumains, pp. 229-231).

Negustori armâni se aflau la :

Budapesta, Miskolc, Kecskemét, Debrecen, Zemlin, Tokay, Gyöngyös, Nagyszombat, Tornya, Munkács, Csanad, etc.

Familii aromâne mai cunoscute :

Galrovschi care a sprijinit cultura română la Budapesta la începutul sec. al XIX-lea ; care a asigurat educaţia lui A. Şaguna (Cap., p. 237) ;

Mocioni (din Moscopole) venită în Ungaria cu mijloace financiare importante ; un membru al acestei familii a militat în partidul naţional din Transilvania (Cap., p. 236).

Gojdu, al cărei reprezentant, *Emanuil*, e bine cunoscut. El e cel mai mare *filantrop român* care a lăsat averea sa enormă câştigată în mod onest, pentru cultura naţională şi pentru ajutarea studenţilor săraci.

Aromânii la cultura greacă

Înainte de 1800, poetul care a contribuit la renaşterea naţională grecească a fost de origine aromânească : *Riga de Veleştin* (Grecii îi zic *Rigas Velestinlis*). Era originar din Pind.

Din pricina proclamaţiei sale revoluţionare a fost decapitat la Belgrad în 28 Februarie 1793.

E vorba deci de o mişcare revoluţionară care a precedat războiul de independenţă a Greciei (1821-1822).

În 1904, Grecii declară că elementul românesc « Kutzo-Vlachii au luat parte activă la lupta noastră pentru existenţa naţională şi şi-au vărsat sângele şi au chieltuit multe averi pentru cauza greacă ».

Personalităţi : Valaroritis, Zalacostos, Cristalis, Coletti, Spiru Lambru, Pantazi, Averoff.

Literatură dialectală în aromână

La Aromâni nu se putea introduce dialectul dacoromân, fiindcă nu este înţeles, fără de studii speciale.

Trebuia deci, pentru cei care n'au făcut şcoală în limba română, o literatură dialectală, deoarece numărul acestora era extraordinar de mare.

Sforţările făcute de 'raţii Aromâni trebuie admirate. S'a tradus în aromână — pentru un număr redus de persoane — sfânta scriptură ; s'au tipărit jurnale şi reviste.

Au apărut o seamă de scriitori de mare sensibilitate artistică : Mihail Niculescu, Constantin Belimace, George Murnu.

Generaţia mai tânără e mult mai numeroasă : Nuşi Tuliu, N. Batzaria, Ion Foti, Marcu Beza, G. M. Samarineanu, Nicolae Velo, Z. A. Araia.

Savanţi : Pericle Papahagi, Valaori, Murnu, Capidan, Caracostea, Beza, Tache Papahagi, Papacostea, Valeriu Papahagi, Cara.

Weigand la Aromâni

C. Weigand, învăţat german, a început la sfârşitul sec. al XIX-lea excursiile sale la Aromâni, sprijinite, la început, de Societatea Saxonă de ştiinţe din Leipzig, de Academia din Berlin şi de guvernul prusian.

Mai târziu s'a bucurat de cel mai larg sprijin din partea autorităţilor româneşti care i-au creat, în 1894, la Leipzig, un Institut de limba română şi i-au încurajat activitatea ştiinţifică prin acordarea unei sume de 1.000 de galbeni lunar.

Pericle Papahagi, fost elev la Leipzig, l-a ajutat mult încă în 1887 în călătoriile sale.

O fotografie a felului cum călătorea Weigand la Aromâni, spre Avdela (Pind).

15. *Weigand la Aromâni*

Ne având cu mine fotografiile pe care le-am făcut cu prilejul şederii mele la Salonic, în jurul Bitoliei, la Scopie, etc., vă prezint, după Weigand, o :

16. *Familie de Aromâni din Pleasa (Albania)*

Tot Weigand publică (Die Aromunen, t. I) portretul unui *Celnic* aromân, adică a unui fruntaş care era conducătorul mai multor familii înrudite care duc un trai în comun.

Weigand la Aromâni

O familie de Aromâni din Pleasa Abb.

Celnic Farşerot

Originea instituţiei nu este sigură; se află atestată mai întâi la Sârbi, apoi la Bizantini (Cap., p. 78).

17. *Celnic fărşerot*

Românii Nordici

Din punct de vedere linguistic propriu zis, putem împărţi elementul românesc în două părţi :

A. *Românii sudici*, adică *Istroromânii*, *Aromânii* şi *Meglenoromânii*.

B. *Românii nordici*, restul Românilor care locuesc nu numai în România propriu zisă (peste 15.000.000) ci şi în afară de vechile ei hotare :

În Serbia şi Bulgaria (peste 300.000), de alungul Dunării.

În Serbia însă, pe lângă cei 80.000 de Români din Banatul sârbesc, se află vreo 300.000 între Belgrad şi Vidin, ocupând regiuni compacte, unde se vorbeşte *numai* româneşte. Negustorii sârbi de la *Zaiečar* de pildă trebue să ştie româneşte, ca să-şi poată vinde marfa lor.

Ei ocupă văile *Morava*, *Peč*, şi *Timoc*. Strămoşii acestora au trebuit să fie în contact cu strămoşii Aromânilor, undeva prin părţile Nişului.

18. Harta *Les Roumains de Serbie*

Harta publicată de D. Drăghicescu, cu prilejul Conferinţei de la Paris din 1919 arată marea expansiune a acestor Români, care n'au dreptul de a avea nici un fel de instrucţie în limba lor şi nici cel de a întrebuinţa limba română în biserică,

deşi Iugoslavia s'a angajat, prin tratate, că va sprijini educaţia şi cultul în limba naţională a supuşilor săi.

Cercetări făcute la aceşti Români de învăţaţi români şi germani în cursul războiului pot aduce — dacă materialul nu s'a pierdut — lămuriri interesante.

Personal am studiat — cu asistenţă — graiul din Batinaţi, Halovo şi Bregova (ultima localitate în Bulgaria).

19. Harta *Les Roumains en Bulgarie*

În studiile învăţaţilor Jireček şi Weigand apar nume de localităţi româneşti în jurul Sofiei : Bănişor, Cârnul, Gurguliat, Bucina, Murgaş, Cercel, etc.

Elementul românesc a dispărut însă în aceste regiuni.

De sigur că o cercetare la faţa locului — dacă ea ar fi posibilă la prietenii noştri Bulgari — ar aduce la lumină date deosebit de importante.

Dacă va mai exista liceul românesc de la Sofia, se va putea poate organiza în cadrul lui o cercetare mai amănunţită a elementului românesc, dacă la alegerea profesorilor va domni mai mult criteriul de *utilitate ştiinţifică românească*, şi nu alte considerente care n'au nimic comun nici cu şcoala şi nici cu problemele noastre naţionale.

Pământul Românesc vă este suficient de bine cunoscut.

Marele arc al Carpaţilor n'a format niciodată graniţă între elementul românesc.

Stăpâni haini şi nemiloşi au pus în repeţite rânduri pe Moldoveni să lutep împotriva Muntenilor şi pe Transilvăneni să tragă în fraţii lor de dincolo de munţi !

Tragică soartă !

Cu multă părere de rău trebue să constatăm că istoricii noştri n'au putut redacta o hartă care să arate locurile unde documentele istorice atestă în trecut element românesc.

Regretatul învăţat transilvănean Nicolae Drăganu a avut fericita idee să publice la sfârşitul unei mari lucrări : Românii în veacurile IX-XIV pe baza Toponimiei şi a Onomasticei (Buc., Ed. Acad. Rom., 1933, 684 (— 686 p.) + o hartă) o hartă care a localizat toate numirile româneşti întâlnite în documente (1).

E o *sincronizare*, fiindcă nu este de loc sigur dacă aceste numiri existau toate la aceeaşi dată istorică.

Este ea adevărată ?

Există putinţa de a face un control cu ajutorul *hărţilor militare austriece.*

În regiunile din Peninsula balcanică, unde nu există astăzi Români, aflăm în toponimia înregistrată pe aceste hărţi nume care sânt fără de discuţie de origine românească.

Fixând puncte de orientare mari, putem spune că din *Tatra* până în *Pind* şi dela Marea Adriatică la Marea Neagră, elementul român nu s'a simţit străin în veacurile trecute.

După ce am examinat toate hărţile militare la 25.000 referitoare la Orientul european, de la Viena până în Peloponez, am înregistrat *numai* termenii care se află în afară de hotarele României.

Între Niş şi locurile ocupate de Aromâni *astăzi*, între Dacoromâni şi Istroromâni există — evident nu intr'o formă continuă, numiri româneşti neîndoielnice.

Desigur că nume ca *Ciucă, Cioacă, Măgură*, etc. trebue să facă parte din seria cuvintelor preromane, deci dace sau trace.

Am publicat într'o revistă americană un studiu despre *Măgură* « hauteur, montagne dans l'Europe centrale » (Romance Philology, III, 1949-1950, pp. 117-134) (2).

Colegul american a cerut — înainte de a-mi publica studiul — avizul a mai multor colegi americani specialişti atât i se părea de surprinzător faptul — zic eu — să afle termenul măgură din Munţii Boemiei până în Carpaţi.

20. Harta *Măgură au nord du Danube*

Harta pe care o proiectez nu arată termenul decât în nordul Dunării.

El se întinde însă şi în Sudul Dunării, în toate ţările unde locuesc Români : Iugoslavia, Bulgaria, Albania şi Grecia.

Cuvântul nu este de origine *slavă*, ci trebue să aparţină limbii vorbite de Daci şi de Traci, şi poate şi de Iliri.

---

(1) v. p. 37 Conf. Limba Noastră.

(2) Studiul a fost publicat în Recueil posthume de Linguistique et Dialectologie, Gembloux, 1966, p. 239-257.

Cea mai surprinzătoare hartă din cercetările mele în acest domeniu este cea referitoare la cuvântul Valah (Vlah) (1).

Noi pe noi ne-am numit totdeauna *Români*, ca şi Romanii din Elveţia = *Retoromanii*.

Azi numai Meglenoromânii şi Istroromânii se numesc pe ei cu termenul *Vlah*.

Dacoromânii se numesc *Rumâni*, iar Aromânii, *Armâni*.

Termenul *Vlah* e de origine *celtică*, el denumea un trib celtic *Volcae*.

Triburile germanice l-au cunoscut sau în ţara lor sau cu ocazia pătrunderii în Galia. Termenul era pronunţat *Walhos* şi de aici derivă *Welsch* cu înţelesul de « roman ».

Celţii din Galia odată romanizaţi se numesc de ceştialalţi Germani *Welşi*, adică *Celţi romanizaţi*.

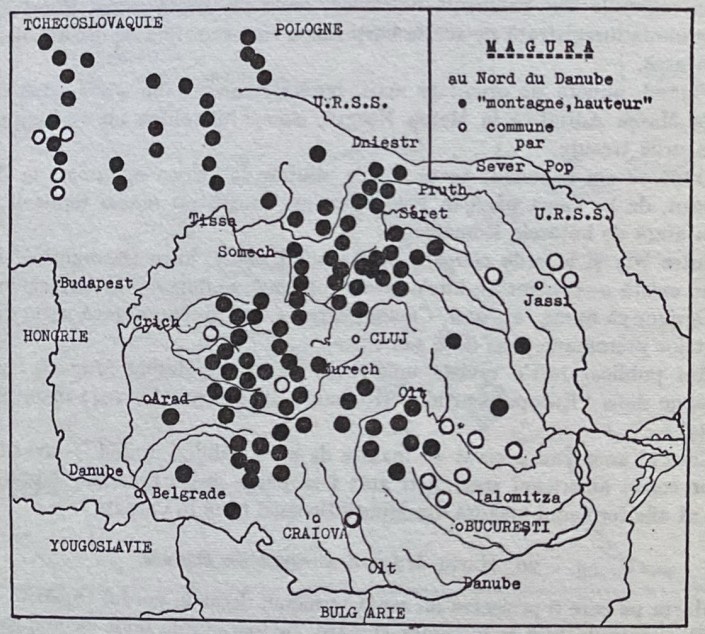

Termenul se aplică apoi, tot de germani oricărei populaţii romanice.

Slavii venind în contact cu Germanii, primesc termenul de la dânşii cu înţelesul general de *populaţie romanică*.

(1) v. p. 43 Conf. Limba Noastră.

Din forma *Valh*, Slavii fac, prin metateză, *Vlah*. Acest termen pătrunde la Bizantini, care întrebuinţează forma *βλάχος*, pentru a distinge elementul roman de oricare altul în Peninsula Balcanică.

Vlah ajunge apoi să însemneze — datorită îndeletnicirii Aromânilor — şi « păstor, păcurar, cioban » (probabil din sec. al VII-VIII-lea) (cf. Capidan, p. 161)

Fără a intra într'alte amănunte ale acestei probleme, constat, după hărţile militare austriece — redactate acum 50 de ani — că termenul Vlah este înregistrat în aceleaşi regiuni unde există alte numiri româneşti :

unde este atestată documentar o populaţie românească ;

unde, în general, a fost dominaţia romană ;

şi unde se află astăzi Români în afară de hotarele ţării noastre.

Mi se pare că nici dacă am fi vrut înadins să ne fabricăm documente care să ne pledeze cauza noastră, nu le-am *fi putut face mai pe placul nostru*.

Să nu uităm, fraţi pribegi, că limba este spirit şi că nu poate fi îngropată, ori cât ar fi el de meşter, de îndrăcit şi de necinstit groparul !

21. Harta *Limba română*

După douăzeci de veacuri de frământări, de lupte, de sânge vărsat şi din belşug, după ce am urcat în repeţite rânduri, siliţi de alţi, *Golgota*, îngenunchind subt povara teribilă a crucii suferinţelor naţionale, iată ceea ce a rămas din comoara spirituală a strămoşilor noştri.

Iată de ce zic şi repet că strămoşii noştri n'au fost bogaţi — bogăţia le-au luat-o mai mult cu cuţitul la gură străini hărpăreţi — n'au putut închiega mai de vreme unitatea naţională, fiindcă alţii făceau să crească în curţile caselor lor iarba rea a neunirii, n'au ştiut totdeauna să distingă pe bunii sfătuitori de cei care ascundeau jugul şi lanţurile robiei materiale şi morale, dar ne-au lăsat o haină a gândirii nepreţuit de mare, care ne face să ne simţim fraţi, de un sânge şi de o lege din Pind până în Maramureş şi de la Bug până în faţa Belgradului sârbesc !

Cei care se împotrivesc ca să ne cultivăm această comoară a spiritului românesc sânt adevăraţii duşmani ai noştri, fiindcă ei nu doresc ca unirea să se facă pe bază spirituală, — care nu cunoaşte moarte — ci pe bază materială, unde intervine interesul meschin al cântarului de băcănie !

Înţelegem acum mai bine de ce s'a dus luptă îndârjită în potriva :

limbii române în biserică ;

a alfabetului latin ;

a culturii în limbă naţională ;

a şcolilor româneşti în Transilvania, Bucovina şi Basarabia ;

a aceloraşi şcoli în Bulgaria, Iugoslavia, Albania şi Grecia ;

a tot ceea ce este afirmare românească de valoare superioară, etc., etc.

Iată ceea ce spune Anton Naum în 1913 lui Iacob Negruzzi :

Aton Naum scria din Iaşi în 17 Ianuarie 1913 lui Iacob C. Negruzzi următoarele :

« ... Dacă vreodată un popor a fost expus să piardă de pe pământ mai uşor şi mai lung timp, am fost noi. Cum am scăpat nu ştiu, din ghiarele *slavonismului*. El ne-a compromis limba, el ne-a prăbuşit până astăzi în cea mai ticăloasă ramură a creştinismului, care este ortodoxia orientală. Această ortodoxie a fost, este şi va fi o mare piedecă pentru progresul nostru şi pentru schimbarea moravurilor noastre ! » (I. E. Torouţiu, Stud. şi Doc., t. I, pp. 356-357).

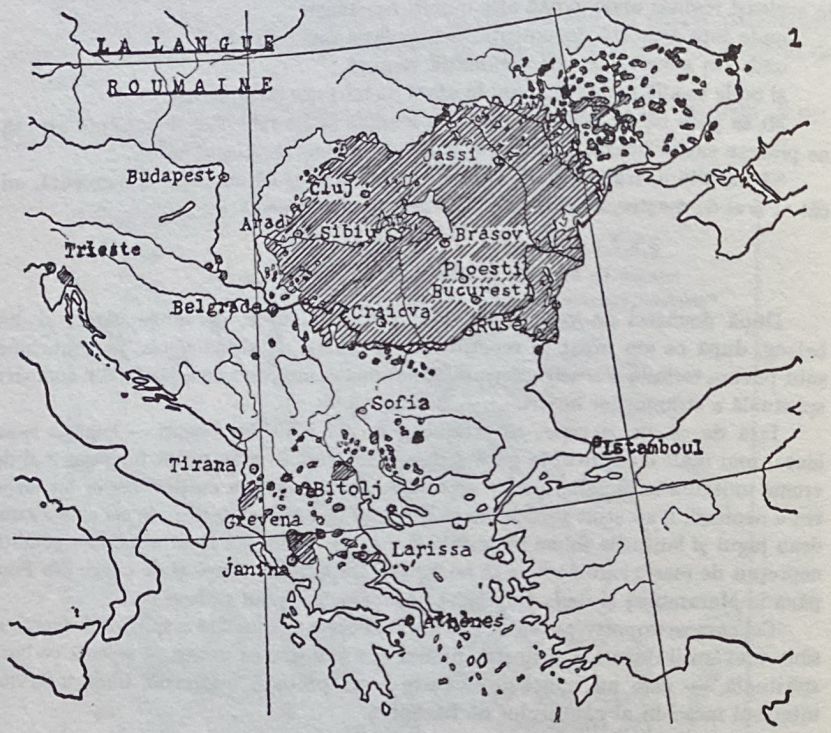

O comparaţie între cele patru dialecte

O comparaţie a unui text identic în cele *patru* dialecte ale limbii noastre este interesantă.

era : lat. *erat*
- dr. ar. mglr.
- ir. *fost-a* (perfectul compus)

odată
- ar. meglr. *ună oară*
- ir. *votę* = volta (ital.)

un împărat
- mglr. *ampirat*
- arom. *amiră* (gr.)
- ir. *crâl'* (slav)

care
- ar. *ţe* (care)
- mglr. *care*
- ir. *carle* (ca şi în *Tatăl nostru* (*carele* eşti în ceruri)

nu avea
- ar. *no-aveà*
- mglr. nu *vę* (*a* dispărut)
- ir. *n-â vut* (perfectul simplu)

nici un
- ar. *niţi-un*
- mglr. *niţi-un*
- ir. *nank(e)* un *(ne anche un)* (ital)

fiu
- ar. *h'il'u*
- mglr. *il'ŭ*
- ir. *fil'*(u)

şi
- ar. mglr. *şi*
- ir. *si* (dar şi *şi*)

dorea mult
dor (< lat. *dolus*, *dolere*)
- ar. *multu durea (vrea)*
- mglr. *multu ţinea (teneo, tenere)*
- ir. *rę fost* = *vrea fost*

să aibă
- ar. *s'aibă*
- mglr. *să aibă*
- ir. *râda vę*

un fiu
- ar. *un h'il'u*
- mglr. *un il'u*
- ir. *un fil'*

ca să nu i se
- ar. *tra s nu'l*
- mglr. *sa nu l'i si*
- ir. *se nu li se*

stingă
- ar. *astingă* (*a* protetic)
- mglr. *stingă*
- ir. *zatarę*

numele
- ar. *numa*
- mglr. *numea*
- ir. *lumele*

De aceea
- ar. *De-aţeà*
- mglr. *Di ţea*
- ir. *Din ţăsta*

se ruga	ar. *nâs* (dânsul) *ura* (ora-are) mglr. *tucu* (încontinu) *si rugà* ir. *rugát-a* (perfectul compus)
la Dumnezeu	ar. *la Dumnidză* mglr. *la Domnu* ir. *Domnu*
să-i dea	ar. *să-l' (si-l') da* mglr. *să-l'ĭ da* ir. *va da*

(apud S. Puşcariu, Études, p. 66-67).

Chiar după aproape 20 de secole de istorie, gândirea Românilor de pretutindeni ţine încă bine pieptul asaltului neîncetat al influenţelor străine şi arată — ca în cazul celei mai nenorocite frânturi a Românismului — Istroromâni — particularităţi sintactice care leagă Romanitatea orientală de marele bloc al limbilor de origine latină din Apus.

În această vreme de cumplită criză morală, de lipsă de echilibru în gândire şi în faptă, e necesar mai mult ca oricând să fim cu multă băgare de seamă la felul cum ne îmbrăcăm cu vorbe gândirea noastră.

E mare confuzie şi nepricepere în lume şi ea e mărită de cei care au început să se joace cu vorbele şi mai ales cu *înţelesul* lor, schimbându-le după plac.

Deşi o parte a omenirii spune la ceea ce e negru, alb şi la ceea ce alb negru, lumea ascultă înmărmurită — şi, lipsită cum este de posibilitatea de a face o judecată proprie — zice că poate c'o fi aşa.

De ce această confuzie ? de ce această nebuloză de gândire ?

Poate că în acest caz s'ar putea aplica cel puţin o parte din judecata exprimată de Goga acum aproape douăzeci de ani :

« La tribuna ideologiilor s'au îmbulzit *negustori*, şi au făcut dintr'un amvon tejghea. Ce e mai rău însă şi ce echivalează cu o catastrofă naţională e că în mare parte aceşti industriaşi sunt de factură recentă, complet străini de resonanţa vâltorilor noastre seculare, cârduri de păsări călătoare peste toate hotarele. Ei dăscălesc societatea... ei se supără şi ne pedepsesc aspru de câteori îndrăsnim, cu o prea legitimă timiditate, ca, în materie de educaţie naţională, *să cerem Români vechi în ţară nouă* ».

Sântem în pribegie când ni se pare că totul ar fi permis, chiar şi superficialitatea şi neglijarea problemelor româneşti fundamentale.

Această idee este complet greşită. *Limba* în care ne exprimăm gândurile este *prima oglindă* în care se reflectează personalitatea noastră.

Oare putem să n'o băgăm în seamă ?

Când am pierdut această formă externă a gândirii, noi am încetat de a mai face parte din comunitatea românească. Şi sântem pe pragul desnaţionalizării când nu mai sântem în stare să ne îmbrăcăm gândirea în limba strămoşească.

Răspunderea noastră este în ceasul de faţă capitală. Fiecare dintre noi, făcându-şi datoria, poate repeta cu sfinţenie următoarele versuri ale lui Şt. Iosif :

« Întunecată-i steau ţării noastre...
Înstrăinaţi trăim în zile grele,
Şi viitorul — plin de semne rele —
Vesteşte lacrimi numai — şi dezastre...
Spre voi se 'ndreaptă glasul rugii mele,
.....
Copii răzleţi ai mândrei noastre naţii,
De mai trăeşte 'n voi simţire vie,
Veniţi atunci şi vă cunoaşteţi fraţii !
Sădiţi în inimi *vechea bărbăţie*
Avânturi mari, eterne aspiraţii...
Şi numele pe veci sfinţit vă fie !

Conferinţă ţinută in 24.IV. 1956, la Misiunea Catolică Română din Paris.

PE DRUMUL NEMURIRII
CONSTANTIN BRĂTIANU ŞI IULIU MANIU

Familia Brătianu a avut, de mai bine de un secol, un rol hotărîtor pentru desvoltarea neamului nostru, şi în mod deosebit a fraţilor din vechiul Regat.

Să reamintim pe reprezentanţii cei mai de frunte :

Dimitrie BRĂTIANU (1818-1892)

Dimitrie Brătianu — frate cu Ion Brătianu — a studiat dreptul la Paris şi a luat parte la mişcările studenţeşti liberale din Paris, în 1848.

După căderea guvernului provizoriu este exilat. Călătoreşte în diferite ţări şi publică multe articole şi studii despre drepturile Românilor la independenţă.

A fost, pe timpul domniei lui *Cuza-Vodă* de două ori ministru (1859, 1860).

A reprezentat ţara românească la Constantinopol, într'o epocă critică, după războiul de independenţă (1878-1881).

În timpul serbărilor încoronării Regelui Carol I-iu, el a fost preşedinte al Camerii.

După moartea fratelui său Ion, a fost numit şeful Partidului liberal.

Ion C. BRĂTIANU (1821-1891)

Ion C. Brătianu a făcut, ca şi fratele său Dimitrie — studii la Paris.

Întors în ţară, ia parte la revoluţia din 11 Iunie 1848 şi la guvernul provizoriu.

Exilat, petrece mulţi ani la Paris, câştigând prietenia multor străini pentru cauza românească.

Se reîntoarce în ţară în 1857, e ales în Divanul ad-hoc. Luptă pentru unirea Principatelor.

În guvernul prezidat de *Nicolae Golescu*, a fost ministru de finanţe.

Contribue la depunerea şi abdicarea lui Cuza-Vodă, având un rol horărîtor.

El a obţinut aprobarea împăratului Napoleon al III-lea pentru alegerea Principelui *Carol de Hohenzollern*. Tot el a mers în Germania reuşind să convingă pe Principe să primească coroana Principatelor române unite.

Mişcări naţionale supără guvernul Austriei şi al Turciei. Demisionează şi rămâne în opoziţie, apărând principiul independenţii statului român.

În ajunul războiului de Independenţă, devine preşedinte de Consiliu (1876). Guvernarea lui Ion C. Brătianu durează doisprezece ani.

A avut parte să declare independenţa. Dobrogea revenită la Ţara-mamă ; s'a proclamat regatul ; s'a încoronat primul rege al României.

După 1888, s'a retras la Florica.

Îmi vin în minte câteva fraze rostite de D. A. Sturdza într'o întrunire publică ţinută la 25 Septemvrie 1894 în Sala Orfeu, din Bucureşti.

E anul Memorandului şi a condamnării la închisoare a fruntaşilor transilvăneni care au avut curajul să ceară drepturi.

Spunea Sturdza :

« Avem noi Românii din Regatul nostru simţământul ca atunci când va suna clopotul de moarte pentru cele trei milioane de Români din Ungaria, şi clopotul de moarte al nostru a sunat. Acelaşi simţământ îl au şi Românii din Ungaria, că desfiinţarea Regatului român este şi desfiinţarea lor (p. 28)...

« Noi am aspirat şi am voit — mărturiseşte Sturdza, — să avem o ţară liberă, ca să ne desvoltăm şi să ne cultivăm, ca să fim şi să rămânem aceea ce am fost totdeauna : sentinelă neadormită a civilizaţiunii în orientul sudic al Europei. Noi niciodată n'am turburat pacea Europei, căci aveam şi avem conştiinţa, că subt scutul păcii am asvârlit de la noi departe umilinţa trecutului şi am devenit un Regat respectat, pentru că, element de dreptate, de ordine, de pace, de cultură, garantăm şi noi Europa în contra frământărilor, care strică pacea şi produc războaie, de care noi cei dintâi avem teamă. Noi sântem Stan Păţitul şi cunoaştem bine fabula Lupului, care acuza pe miel că-i turbură apa. Noi nu am turburat, nu turburăm şi nu vom turbura apa nimănui... (p. 29).

Şi citează Sturdza :

« Dela 1884 şi până la 1894, în timp de zece ani, s'au făcut Românilor, pentru că cer egală îndreptăţire cu concetăţenii lor Maghiari şi-şi apără drepturile garantate prin legile existente, 41 de procese politice, în care au fost implicaţi 79 de acuzaţi, care au fost condamnaţi de tribunale exclusive maghiare, *la 52 ani de temniţă ordinară*...

« Cine sânt amestecaţi în aceste procese ? Toate clasele sociale. Preoţii cei mai distinşi din oraşe şi din sate sânt luaţi cu droaia, trimişi la judecată şi de acolo la temniţă... (p. 34).

... strigătul fraţilor noştri — ne ucid Ungurii ! — a trecut munţii, spune Sturdza. Şi după ce a trecut munţii, a devenit şi la noi o chestiune Naţională de prima ordine, fiindcă am căpătat toţi, câţi păstrăm numele de Român, convincţiunea că boierii noştri, *care astăzi sânt la putere, n'au inimă românească şi nu simţesc românește*... (p. 40-41).

« Boierii (Conservatorii !), şi în trecut, ca să scape de Ion Brătianu, l-au acuzat dinaintea Europei ca turburător al păcii... Ei răcneau şi scriau în ţară şi peste hotare — de abia Românii şi-au ridicat capul şi au început a trăi, şi au început să fie obraznici, să strice rânduiala dreptului internaţional şi a statelor existante. Aceleaşi acuzări şi acum... » (p. 40).

« La finele lui Noemvrie a anului trecut (1893), Preşedintele Ligii Culturale, Domnul Urechiă, a întrebat pe guvern :

«Ce paşi a făcut guvernul nostru, pentru a convinge pe cei de la Budapesta că sânt *neadevărate acuzaţiunile*, care se aduc mişcării noastre, că este iredentistă şi neamică Ungurilor ? »

« În loc să enumere ce paşi a făcut, după cum îl întreba Domnul Urechiă, iată ce a răspuns ministrul *Alexandru Lahovari*. Mai întâi a zis : — Este o greşală şi este un pericol de a face din chestiunea Transilvaniei un obiect de agitaţiune zadarnică ; este o crimă de a face dintrânsa o armă politică... În paguba tuturor (din Regat şi din Ungaria) se agită chestiunea Transilvaniei — şi în mod *inoportun*, *făţarnic* şi *neleal* — devenind astfel România un element turburător, iar nu un element de pace în Europa » (pp. 50-51).

... « Mai în urmă Alexandru Lahovari, plin de entusiasm fanariot — spune tot Sturdza, p. 55 — rădică glasul şi detună în chestiunea Naţională astfel :

« Violenţa, exagerăţiunea şi nedreptatea sânt un exces la statele cele mari şi o nebunie demnă de dispreţ la cele slabe ».

Sturdza afirmă că duşmanii se străduesc să înnăbuşe în Regat chestiunea Naţională...

« Pentru aceasta trebue întâi calomniat tot ce are simţire românească, mai întâi partidul *Naţional Liberal ;* acesta trebue denunţat în toate zilele, peste tot locul, ca *turburător al păcii*, ca periculos pentru consistenţa de astăzi a Europei, pentru ca aceasta să fie adusă a zice : Apoi Maghiarii să-şi pună la rânduială pe acest neam neliniştit şi obraznic al Românilor, iar guvernul din Bucureşti să înveţe pe Naţionali-Liberali, cum trebue să-şi plece capul şi genunchile ».

Aceasta este politica bizantino-iezuitică a Boierilor şi a Maghiarilor » (pp. 80-81).

Încheierea cuvântării lui Sturdza e plină de învăţăminte :

« Nemuritorul Ion Brătianu a zis : când elementul românesc va peri în Transilvania, el va peri şi în România...

A mai zis încă nemuritorul Brătianu : Românii nu vor peri niciodată, nici în România, nici în Transilvania ».

Aşa să fie — a răspuns generaţia de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Şi să mai adăugăm, spunea Sturdza : Ei nu vor peri pe cât timp vor sta în picioare şi vor apăra existenţa neamului lor cu vigoarea şi tenacitatea lor seculară. Aşa să ne facem datoria : Aşa să ne ajute Dumnezeu ! » (p. 88).

Am reamintit acest fragment din luptele Românilor din Transilvania, ca să vadă cei care n'au avut încă norocul şi nici răbdarea să mai răsfoiască trecutul plin de învăţăminte, că Românii dintre Tisa şi Nistru erau înfrăţiţi de mult, deşi stăpânirea căuta adesea să pună căluşul la orice afirmare a acestei unităţi de limbă şi de tradiţii.

Păcat că n'a murit acest căluş ! Poate-l va îngropa pentru totdeauna generaţia care a mâncat pânea uscată a pribegiei !

Ion I. C. BRĂTIANU (1864-1927)

Ion I. C. Brătianu a fost fiul lui Ioan C. Brătianu.

După studii la Liceul Sf. Sava şi la şcoala politehnică din Paris, Ionel Brătianu a colaborat la construirea podului peste Dunăre şi la alte lucrări importante.

A fost de mai multe ori prim ministru. Pe timpul când era ministru de interne (1907), el a avut greaua sarcină de a înnăbuşi răscoala ţărănească.

Primul război mondial. — Supranumit « Sfinxul », a ştiut să ascundă intenţiile României de intervenţie.

Pe timpul domniei lui Ferdinand, el a făcut împroprietărirea ţăranilor, votul universal ; conferinţa păcii ; unitatea naţională ; constituţiunea din 1923 ; crează Mica Înţelegere ; moare în acelaşi an cu regele Ferdinand (1927).

Vintilă BRĂTIANU (1867-1930)

Vintilă Brătianu s'a ocupat mai ales cu finanţele. A condus Ministerul de Finanţe încă în 1901.

A căutat cu o energie demnă de admirat să pună bazele unor finanţe sănătoase, fixând măsuri drastice în ce priveşte întrebuinţarea banului public.

A condus partidul liberal după 1928. El a publicat numeroase studii economice.

Gheorghe BRĂTIANU (n. 1897)

Gheorghe Brătianu, prof. de istorie la Universitatea din Iaşi şi apoi la Bucureşti ; membru corespondent al Academiei Române. Autor a numeroase studii istorice de importanţă mondială.

Constantin I. C. BRĂTIANU (1866-1950)

Constantin I. C. Brătianu, fiu al lui Ion Brătianu, nu s'a ocupat de probleme politice decât la vârsta de cincizeci de ani, când a fost ales deputat.

În 1935 a făcut o coaliţie cu Partidul Naţional Ţărănesc pentru a apăra libertăţile democratice în ţara noastră.

A fost numit ministru în guvernul format în 23 August 1944, ca reprezentant al Partidului Liberal.

Arestat în 1950 el a murit în închisoare.

Jertfa lui nu va fi zădarnică ; martirul său este o pildă pentru toţi cei care ştiu să-şi iubească ţara şi neamul ! Idealul lui va fi realizat de urmaşi !

Vintilă Brătianu, la centenarul naşterii lui Gheorghe Pop de Băseşti.

« Nu putem preamări mai bine numele celui ce a prezidat adunarea de la Alba-Iulia, decât reamintind ce reprezintă pentru noi toţi, acest ultim act al vieţii politice a lui Gheorghe Pop de Băseşti, act care a fost în acelaşi timp şi cheia de boltă ce s'a pus în lunga şi greaua luptă pentru desrobirea neamului nostru...

Încheie, aducând « în numele guvernului României întregite prinosul recunoştinţei noastre pentru acest mare Român, care va rămânea deapururea, prin actul epocal ce a prezidat, un simbol al desăvârşirii unităţii neamului, iar prin îndrumările lui un aprig susţinător al nevoii solidarităţii naţionale cât mai strânse, fără de care nu se poate chezăşui propăşirea viitoare a Statului şi a poporului Român » (G. Pop de Băseşti, p. 364).

Apărător al Românilor Transilvăneni (1885)

Mihail Kogălniceanu :

« Radu Negru şi Bogdan de peste Carpaţi, din Făgăraş şi din Maramureş, au descălecat în această parte şi au fundat vechile noastre domnii. În fiecare secol, gloate mari de Români ca roiurile de albine au venit de peste munţi, de au împoporat adesea câmpiile noastre, pustiite de oardele păgâne. Oameni de biserică, oameni de talie, oameni de carte au venit să întărească Statele române de la Dunăre. A fost de secole o mişcare de Români, între ambele coaste ale Carpaţilor. *Niciodată această comunicaţiune n'a fost întreruptă.* Ideea română pururea a însufleţit pe cei ce veneau la noi şi pe cei ce mergeau la ei. Dacă această idee s'ar califica de iredentism sau de Daco-Românism, iredenţi au fost Radu Negru, Bogdan şi Dragoş, iredenţi au fost şi acei bărbaţi de sabie şi de carte, pe care pe fiecare pagină a istoriei noastre îi întâlnim veniţi de peste Carpaţi. Osemintele lui Lazăr, în loc de a le ridica statue, să le aruncăm în aer, căci mare iredent, mare Daco-român a fost Lazăr. Dar Fabian, dar Laurian bătrânul, dar Maiorescu-tatăl, Bojinca, Papiu şi alţii atâţia dascăli, toţi aceştia care au trăit în mijlocul nostru, apărând şi desvoltând naţionalitatea română, apărând Românismul... (Gh. Pop de Băseşti, p. 62-63).

Iuliu MANIU (1873-1953)

Fiu de magistrat şi nepot prin mamă-sa al marelui *Bărnuţiu*. Şcoala primară în Blaj şi Liceul, la Zălau, la reformaţi.

Dreptul la Universitatea din Cluj, Viena şi Budapesta.

Doctor în drept în 1896, Cenzura de avocat la Pesta în 1898.

Soldat în armată ; apoi ofiţer de rezervă pe frontul rusesc şi italian.

Ia parte la *Procesul Memorandului* (1893-1895).

Cere autonomie pentru Românii din Transilvania (1896). Devine membru al Partidului Naţional Român.

Deputat al cercului Vinţul de jos (1905-1906).

La Viena (1918), ocupă oraşul cu câteva mii de Români. Organizează ostaşii români şi trimite memorii puterilor occidentale.

După moartea lui Gheorghe Pop de Băseşti, este preşedinte al Partidului Naţional Român.

Acum 50 de ani, Maniu este ales deputat al cercului Vinţul de jos :

APEL

către alegătorii români

« Resimţind puterea dorinţei D-Voastre de a vă fi înşivă făuritorii sorţii, în înţelesul legilor şi al constituţiei ţării, alegându-vă înşivă bărbaţii, cari să dea glas voinţei D-Voastre în parlamentul ţării ; resimţind că puterea aceasta a dorinţei este isvorîtă din însăşi puterea de viaţă a D-Voastră, a poporului românesc, conferinţa electorală a delegaţilor români, ţinută la *10.I.1905 în Sibiu*, a dat ascultare

porului D-voastră şi a decretat, ca alegătorii români să ia parte activă la alegerile dietale ce se vor ţinea în ţara întreagă, începând din 26.I.a.c. Cunoaşteţi D-V. cauzele că înainte vreme alt sfat vi s'a dat din partea conferenţelor electorale române, cu privire la alegerile dietale, sfatul abţinerii dela acele alegeri ; ştiţi D-V bine cumpăni şi prigonirile începute contra noastră şi măsura puterii noastre din trecut. Dar vremea trece şi faţa lumii se schimbă şi, dacă slabi am fost, ne-am întărit ; dacă neîncrezători am fost, conştiinţa puterii ne-a redat încrederea ; dacă împrăştiati am fost, dorul binelui obştesc al neamului iarăşi ne-a adunat.

Greutăţile noi trebue să ni le uşurăm, durerile noi trebue să ni le lecuim, şi a noastră e datorinţa să ne scăpăm de necazuri !

Legile ţării ne dau putinţa să ne alegem deputaţi dietali după dorul inimei noastre şi tot legile ţării dau dreptul acelor deputaţi să dea glas în casa ţării : durerilor, dorinţelor, şi plângerii noastre.

Bateţi, şi vi se va deschide !

Ca să mai câştigăm drepturi, trebue să ne ştim folosi de cele pe care le avem.

Cum va fi purtarea D-Voastră la alegeri, aşa Vă vor fi deputaţii ; şi cum vor fi deputaţii, aşa se vor făuri legile şi aşa Vă va fi uşurarea.

Acum, când soartea neamului este depusă în mânile D-V., daţi-Vă bine seama ca, având putinţa, să aveţi şi puterea, ca soarta neamului s'o îndreptaţi spre bine !

Puterea e în mânile D-V., nădejdea în inimile tuturor, împlinirea e la Dumnezeu !

În conştiinţa puterii, şi în puterea nădejdii, sfatul ce noi vi-l dăm e următorul :

1. Constituiţi-Vă, neamânat, pentru fiecare cerc electoral, în comitete electorale exclusive.

2. Daţi-Vă votul sigur aceluia, despre care sunteţi încredinţaţi, că Vă înţelege păsurile şi vrea şi poate să Vă lecuească relele, şi cine te-a înţelege mai bine, ca fratele tău, şi cine ţi-a vrea mai mult binele, ca sânge din sângele tău ?

3. Bine cumpănind trebuinţele neamului în general, ţinem de lipsă ca deocamdată, pentru următoarele cercuri să vă recomandăm drept candidaţi astfel de *bărbaţi, al căror trecut şi prezent e garanţie pentru binele poporului.*

Candidaţii partidului naţional român

Vinţul de jos ... ... Dr. Iuliu Maniu
Ighiu ... ... Dr. Alexandru Vaida-Voevod
Boroşineu (Ineu-Arad) ... ... Dr. Ioan Suciu » (G. Pop de Băseşti, p. 121).

Iuliu Maniu (tatăl)

Gheorghe Pop de Băseşti adresează, la *6 Ianuarie 1895* lui Iuliu Maniu (tatăl), atunci avocat în Şimleul Silvaniei, o scrisoare lungă, pe care-l roagă să n'o publice în ziare, ci s'o comunice confidenţial prietenilor săi din judeţ.

Din temniţă, Gheorghe Pop de Băseşti se adresează « credinciosului » său amic, care, ori de câte ori a fost chemat la împlinirea *vreunei datorii naţionale*, nicio-

dată n'a căutat o « *scuză* », ci întotdeauna a stat « neclintit de 35 de ani », la datoria sa de Român » (Gh. Pop de Băseşti, p. 85).

Consiliu Dirigent

Gheorghe Pop de Băseşti cere să se curme mârşăviile şi fărădelegile şi să se procure mărfurile indispensabile.

Răspunsul lui Iuliu Maniu din Sibiu, din 2 Făurar 1919, merită să fie pomenit :

« Constatând primirea scrisorii D-voastre, mă grăbesc a vă mulţumi pentru părinteştile sfaturi, atât de necesare, ce mi-aţi împărtăşit. Vă rog să fiţi siguri că mă voiu năzui, întru toate, a le urma. E greu de tot a lucra azi, lipsindu-ne, în mare măsură, bărbaţii care ar fi aplicaţi şi potriviţi să primească funcţii pentru conducerea trebilor publice. Greutăţile începutului sânt enorm de mari, dar ne va ajuta Dumnezeu... Lucrurile nu merg cu iuţeala dorită. *Sânt multe necazurile drepţilor şi prea mare ticăloşia păcătoşilor !* (G. Pop de Băseşti, p. 161).

Iuliu Maniu la masa pioasă după înmormântarea lui Gh. Pop de Băseşti :

« ... Câte clipe fericite n'am petrecut în casa ospitalieră a lui G. Pop de Băseşti ! Câte sfaturi mari şi luminate, câte porunci răsunătoare, câte fapte mari realizate nu s'au împlinit aici !

Veneam ca la Mecca română, veneam emoţionat, căci aici era *comandamentul suprem al neamului asuprit*. Vorba lui era pământeană, dar poruncitoare, iar atitudinea lui hotărîtă, fără ezitare. Dacă neamul românesc a fost civilizat şi disciplinat, se datoreşte noroculuì că a avut un comandant care era însuşi neamul. Nu putea vorbi de naţiune fără de lacrimi. Era un om hotărît, nu numai de a concepe idei, dar şi de a le pune în aplicare.

A fost un erou. A fost un mare geniu prin multiplicitatea activităţii sale.

Politica neamului îl interesa la fel ca şi chestiunea bisericească. Gospodăria proprie îl interesa la fel ca problema şcolii ! (vol. p. 369).

Domni fără de scaun domnesc dar cu rost domnesc între ai lor

Celor doi martiri li se cuvine pomenit drept prinos de recunoştinţă veşnică, următorul pasaj, din scrisul lui N. Iorga despre Badea Gheorghe de Băseşti :

« Sânt Domni care nu domnesc, şi sânt şi de aceia care, fără să stea în Scaun de stăpânire, *au rost domnesc între ai lor*. Icoană de trecut, garanţie morală pentru prezent, îndemn către tineretul viitorului, aşa a fost când l-au lăsat să trăiască duşmanii... (Oameni care au fost, t. II, p. 479).

Pe mormintele lor

Pe mormintele lor, vom putea scrie ceea ce a scris fata lui Gheorghe Pop de Băseşti — Doamna Elena Hossu Longin — în cartea ei de rugăciuni zilnice :

« Versez-nous dans le cœur, du fond de ce tombeau
Quelque chose de grand, de sublime et de beau... »

şi imediat :

« Un neam întreg s'a închinat în această zi — zice dumneaei — « şi se va închina şi de aici înainte » — zicem noi — memoriei tale sfinte, o tată ! Din locaşul veşniciei, binecuvintează România întregită şi tot neamul românesc, pentru care în viaţă atât de mult ai luptat şi ai suferit » (Gh. Pop de Băseşti, p. 371).

N'A FOST PROHOD

Întrebăm slugile becisnice dacă au cerut stăpânilor să le facă prohod creştinesc, dacă au lăsat un neam întreg să-şi plângă durerea care-l curma.

Nu ! S'au temut şi slugile şi stăpânii că lacrimile unui neam se vor preface în foc care arde şi ucide !

Frânţi de durere, dar cu sufletele încleştate de un nod care strânge mărul lui Adam, repetăm câteva versuri din poezia lui Coşbuc *Un cântec Barbar :*

« Voi laşi dătători de porunci,
Mai râdeţi ! Nevolnică turmă,
Mai râdeţi, că-i râsul din urmă !
S'aproprie ziua ! Şi-atunci
Vedea-veţi, sălbateci barbari,
Câmpiile voastre 'necate
De vuietul multor armate,
Ca vuietul apelor mari !...
Ah ! Dac'am putea măsura,
Pe cât ni-e de plină măsura,
Vedea-vei ce multă ni-e ura
În ziua din urmă a ta !

Cuvântare comemorativă ţinută în 1955, la Misiunea Catolică Română din Paris.

1 DECEMVRIE 1918

Ne-am întrunit aici, după sfânta slujbă, ca să ne îndreptăm gândurile pioşi şi cu adâncă recunoştinţă spre acei care au ştiut să-şi dea viaţa de-a-lungul veacurilor pentru ca să vină odată o zi când tot neamul românesc să fie una dela Marea cea Mare până la Ceremuş şi de la Tisa până pe malurile Nistrului.

Istoria neamului nostru e un şir lung şi plin de jertfe fără număr, începând cu Principii români din Transilvania, voevozii pomeniţi de Cronicile ungureşti, care au murit cu arma în mână ca să-şi apere neamul, moşia şi familia ;

Cei care au dus departe, pe câmpiile Poloniei, mândria şi curajul Românilor, în lupta dela Marienburg ;

Voevozii Mircea cel Mare şi Ştefan cel Mare, ctitori de lăcaşuri sfinte, şi apărători de ţară ;

Mihai Viteazul, care moare vitejeşte, ucis mişeleşte de oameni veniţi de pe alte meleaguri ;

Horia, Cloşca şi Crişan, care se jertfesc cu suflet de martiri pentru ştergerea sclăviei, în cetatea Bălgradului, pe malul Mureşului ;

Tudor Vladimirescu, Avram Iancu şi alte multe feţe luminate în trecutul nostru plin de lacrimi, de amar şi de durere.

Gândul nostru se duce, cu cea mai sfântă recunoştinţă la cei care şi-au dat viaţa pe câmpia de la Plevna, la cei care au trecut în două rânduri crestele Carpaţilor, cântând — cum cântam şi noi tinerii de acum patruzeci de ani — : Treceţi batalioane române Carpaţii... la cei care se odihnesc pe veci în glia strămoşească, la Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz şi Turtucaia ; la cei care s'au dus în ţara Crivăţului turbat, ca să nu se mai întoarcă niciodată, în sfârşit la toţi cei — cunoscuţi şi necunoscuţi încă de noi care au murit în nenumăratele temniţi cu care şi-au inaugurat stăpânirea aşa zişii « liberatori ».

Ne închinăm încăodată cu adâncă recunoştinţă şi sfântă dragoste şi admiraţie pentru jertfa lor, şi spunem, sus şi tare, cu tremurarea întregii mâni de ţărână că nu-i-am uitat şi *nu-i vom uita niciodată, câte zile vom trăi !*

Vremea plânsului şi a tânguirilor a trecut ; amarul îndelungatei pribegii ne-a oţelit ; ceasul marilor hotărîri sună.

Celor care au murit cu gândul la glia strămoşească liberă, le repetăm vorbele spuse de filosoful Ion Petrovici la mormântul lui Delavrancea, care n'a avut norocul să vadă România Mare, murind la Iaşi, în 1916 :

« Aducă-vă vânturile numai sunetul *lanţurilor care cad*, nu şi *al cătuşelor care se prind !* Visaţi ceea *ce n'aţi putut vedea* şi *uitaţi* ceea ce aţi văzut » (C. Kiriţescu, Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919, t. III, p. 264).

Pentru ca să vedem casele părinteşti libere e nevoie de cel mai mare spirit de jertfă, consimţit fără de ezitări.

Figura locotenentului de rezervă Emil Rebreanu din regimentul de artilerie maghiar Maria Luisa priveşte dincolo de hotarul acestei lumi la faptele şi ţinuta noastră.

Decorat cu medalia de aur pentru vitejie pe frontul italian, ajuns pe creasta Carpaţilor — ca să tragă în fraţii lui de aceeaşi limbă şi lege — trece în liniile româneşti ducând cu sine planurile trupelor austroungare din sector. Prins, condamnat la moarte, nu vrea să declare că s'a rătăcit — cum îl sfătuia comandantul său —. I se refuză cererea de a fi împuşcat şi moare spânzurat, în 14 Mai 1917, lângă un pârău care făcea mai înainte hotar între Moldova şi Transilvania lui, ca să fie văzut de soldaţii din tranşeele româneşti.

În minutul când călăul i-a pus ştreangul la gât, Rebreanu a strigat : *Trăiască România Mare !* (C. Kiriţescu, t. III, p. 361).

S'ar putea tare uşor înmulţi pilde strălucitoare de spirit de jertfă sfântă pentru libertate şi dragoste frăţească, căci paginile istoriei noastre sânt scrise cu litere de sânge, în lacrimi şi suspine.

Sfârşitul primului război mondial a fost pecetluit de câteva idei măreţe, enunţate de Thomas Wilson (1855-1954), în *8 Ianuarie 1918 !:* TOATE POPOARELE AU DREPTUL SĂ HOTĂRASCĂ *SINGURE* DE SOARTA LOR !

De ce oare oamenii politici din era atomică nu sânt în stare să arunce pe undele văzduhului — cu mijloacele de astăzi — asemenea cuvinte făcătoare de minuni ?

De ce nu se trag într'o dungă clopotele tuturor bisericilor creştine din lume la aceeaşi oră pentru liberarea popoarelor subjugate.

Sfântul Părinte — cu adânca-i bunătate părintească de care-i mulţumim din adâncul sufletelor noastre chinuite şi îndurerate, — a spus totdeauna sus şi tare cât de mare e nedreptatea faţă de popoarele subjugate, şi a rugat pe Cel de Sus să dea mângâiere zecilor de milioane de oameni în suferinţă !

Pribegii tuturor neamurilor subjugate de cei fără Dumnezeu Îi aduc prinos de sfântă recunoştinţă.

Astăzi se împlinesc *patruzeci de ani* de când s'au adunat pe Câmpia de la Alba-Iulia, în jurul cetăţii, peste 100.000 de Români din Transilvania, reprezentând 1.228 de delegaţi oficiali din cele 130 de circumscripţii electorale ale celor 27 de judeţe româneşti.

Ar trebui să avem — în pribegie — o carte care să ne amintească în fiecare clipă — şi mai ales în vremi de cumpănă sufletească — legătura cu izvorul sfânt al tradiţiei naţionale şi cu duhul de jertfă al celor care au pus în cumpănă viaţa lor fără de nici un gând de recunoştinţă din partea posterităţii !

Grupul de Români de aici ar putea da această însărcinare nobilă unui cărturar tânăr, ca fapta să rămână apoi pildă celor care vin după noi.

Trebue să încrestăm fapte mari şi noi, cu modestele noastre puteri ; trebue să ne legăm cât mai strâns de trecutul nostru, pentru ca să nu pierdem credinţa în zile mari, senine şi izbăvitoare !

Trebue să lăsăm un testament moral celor care vin după noi ; vorbele şi tânguirile n'au nici un rost pentru un adevărat luptător.

Fiecare din noi trebue — în această sfântă zi de cuminecare cu trecutul nostru — să se hotărască să facă ceva care rămâne, să pună o piatră de granit – nu vorbe ! – — la temelia libertăţii noastre naţionale.

Ar fi tot atât de folositoare o lucrare succintă despre contribuţia noastră la cultura mondială. Fiţi siguri, că dacă s'ar face această lucrare n'ar roşi obrazu niciunui Român ! Dimpotrivă !

La Alba-Iulia, Ştefan Cicio Pop a făcut un istoric al evenimentelor, Vasile Goldiş a ilustrat trecutul neamului încercat, iar Iuliu Maniu împrejurările în care se înfăptueşte Unirea.

Drept prinos de recunoştinţă faţă de jertfa acestui erou lăsaţi-mă să repet două pasagii din ceea ce a spus dânsul acum patruzeci de ani la Alba-Iulia :

« Dacă privim îndărăt la suferinţele îndurate de neamul românesc, dacă ne amintim de sângele vărsat, nu ştim cum să mulţumim lui Dumnezeu că ne este dat nouă, celor din generaţia de acum, să trăim timpuri de înălţare. În aceste momente solemne ne vom purta vrednici de timpurile pe care le trăim. Vrednicia naţională se judecă după înţelepciunea, cumînţenia sufletească cu care se aduc hotărîri chemate să croiască soarta nostră...

« Istoria ne-a învăţat că nu trebue să aşteptăm nimic dela împăraţii străini şi de la fiii altor neamuri, ci de la propriile noastre puteri. Adevărul ce ne călăuzeşte acum e că singura noastră forţă care ne poate ţinea în viitor e aceea provenită din unirea tuturor Românilor... »

Înainte de a încheia aceste cuvinte de sfântă comemorare, ţin să mulţumesc călduros părintelui P. Gherman pentru strădania pe care o depune de a veni odată pe lună de la Paris la Bruxelles ca să înalţe împreună cu noi rugăciuni fierbinţi către Dumnezeul Milelor şi al tuturor îndurărilor.

Cât de bine ar fi dacă s'ar hotărî odată să rămână pentru totdeauna printre noi !

Drumul libertăţii poate să fie încă lung şi greu ; poate să ne mai bată amarul la poartă. Îl vom aştepta mult mai hotărîţi, de a-l înfrunta, dacă vom stabili legătura sfântă cu trecutul nostru, care reprezintă pentru orice pribeag conştient un izvor de adevărată apă vie, care îmbărbătează, încurajează şi face să crească floarea nădejdii nestrămutate.

Ţării acesteia, care ne adăposteşte cu atâta dragoste, trebue să-i dovedim cea mai aleasă recunoştinţă. Ea ne permite să nu simţim greul exilului şi ne lasă să ne câştigăm omeneşte traiul de toate zilele.

Când vedem la serbări steagul Belgian tresărim, fiindcă ne amintim de al nostru. Dacă citim o pagină din Constituţia belgiană, parcă am citi o pagină din Constituţia noastră !

Din ceea ce văd că se scrie şi se gândeşte la noi acasă, de cei care ştiu să gândească şi să scrie înţelepţeşte subt jug străin, am câştigat convingerea fermă că lumea de cărturari tineri se adapă la acelaşi sfânt izvor al demnităţii naţionale, de care v'am vorbit la început.

Fiindcă nu cred că-i bine să analizez în această zi de praznic gândurile celor de acasă, încheiu cu câteva vorbe care se îmbrăţişază — sânt sigur — în văzduh — cu cele care vin de la dânşii : PE AL NOSTRU STEAG E SCRIS UNIRE ! UNIRE'N CUGET ŞI SIMŢIRI !

Iarba rea din holde piară ; piară duşmanii din ţară !

Bruxelles, 1 Decemvrie 1957.

LISTA CUVINTELOR INTERPRETATE ŞI HĂRŢILE CORESPUNZĂTOARE

A

Aromânii şi Meglenoromânii, harta 210

B

bunic, harta 122-123
burtă, harta 121

C

č în cruce, harta 116-117
č în mănânci, harta 54
cap-capete, harta 51
cel în băiatul cel mare, harta 116-117
chel, harta 57
coada ochiului, harta 116-117

D

Dacia, harta 45
deoaiche, harta 116-117

E

eu jucai, harta 55
Europa neolitică, harta 43

F

femeie, harta 60
femeie, harta 116-117
ficat, harta 118-119
fiică mea, harta 116-117
fraţi *-i*, harta 55

I

Imperiul Roman, harta 45

L

La via più breve a Sarmizegetuza, harta 203
limba română, harta 220
lingua, harta 49
măgură, harta 38

M

măgură în Bulgaria, harta 39
măgură în Iugoslavia, harta 40
măgură în Albania, harta 41
măgură în Grecia, harta 42
măgură în nordul Dunării, harta 218
mănânc, harta 53
mână-mâni, harta 58
miei în aceştia sânt copiii miei, harta 116-117
Migraţiile păstoreşti, harta 211
moglie, harta 61

N

nas, harta 56
nas-nasuri, harta 116-117
nez Romania, harta 56
noctem, harta 50

O

os, harta 120

P

pisică-mâţă, harta 62
plaiu, harta 65
pluralul în fraţi, harta 116-117
pluralul în părinţi, harta 116-117
prepoziţia *pe*, harta 116-117

Q

quatuor, harta 50

R

Regiunile Istorice, harta 112
regiunile pastorale, harta 115
rinichiu, harta 119

Românii în veacul al IX-lea al XIV-lea, harta 37
Românii din Istria, harta 206
Românii din Bulgaria, harta 216
Românii din Serbia, harta 215
runc, harta 65

S

Sânzâiene, harta 63
sânt în aceştia sânt copiii miei, harta 116-117
Sfântul Nicolae, harta 64
Sfântul Patru, harta 64
Sfinţi, harta 62
Strade possibili fra Italia e la Dacia, harta 204
sudoare, harta. 57

T

tête Roamnia, harta 50- 51
tusă, harta. 52

U

u final în cuvântul fin, harta 114-115
u final în cuvântul om, harta. 114-115
u final în cuvântul tânăr, harta 114-115
u final în cuvântul văr, harta 114-115
unchiu (avunculus), harta 58

V

văd-văz, harta 52
Vlah, Valah, harta 43
Vlahii şi Morlacii, harta 206

Z

zio, harta 59

TABLA ILUSTRAŢIILOR

între paginile 138-139
Gheorghe Cârţan

între paginile 208-209
Scuola popolare Imperatore Traiano
Valdarsa Municipio
Casă din Valdarsa
Familia Rota din Valdarsa
Subiectul din Brdo, Mima Tercovici
Spre Jeiăni
Devorbă cu femeile din Jeiăni
Grădini dinspre Jeiăni

între paginile 214-215
Weigand la Aromâni
Familie de Aromâni din Pleasa Alb.
Celnic Fărşerot

INDICE DE PERSOANE

A

Acheson, D., 96.
Albini, S., 181.
Alcaz, E., 187.
Alexandrescu, G., 179.
Alecsandri, V., 104, 105, 153, 159, 165, 198, 199, 200, 201.
Alexandru, Lăpuşneanu, 199.
Antonelli, I., 150.
Araia, A., 214.
Ariosto, L., 171.
Aron, I. preot, 192.
Arsenie, episcop, 189.
August, O., 204, 205.
Aurelian, 86.
Averoff, 214.
Axente, Sever, 159.

B

Baciu, Şt. 195.
Balmuş, C., 107.
Ballea, M. preot, 189.
Bartoli, M.G., 19, 20, 83.
Batzaria, N., 214.
Băbuţiu, G. mons. 192.
Bălcescu, N., 96, 198.
Băluşcă, 201.
Bărnuţiu, S., 95, 101, 102.
Bârlea, O. mons. 185.
Bârseanu, A., 125, 127-129, 130, 132-136, 138.
Beldiman, A., 201.
Belimace, C., 214.
Belulovici, fraţii, 207.
Benţia, Şt. mons. 195.
Berthelot, H., 95.
Beza, M., 214.
Bianu, I., 108, 181, 185.
Bibescu, I., 132.
Bistráy, 153, 154.
Boccaccio, G., 171.
Bogdan, 228.
Bogdan, Ioan, 96.
Bogdan-Duică, G., 176.
Bogomil, popă, 29.
Bojinca, D., 228.
Bondescu, I.C., 201.
Bosch-Gimpera, Pere, 42, 202.
Brătescu-Voineşti, Al., 33.
Brătianu, D., 176, 224.
Brătianu, Ion C., 124, 224, 225, 226.
Brătianu, Ioan I.C., 97, 125, 159, 226.
Brătianu, V., 227.
Brătianu, G., 227.
Brătianu, Gr., 163.
Brătianu, Const., 227.
Brâncoveanu, C., 145.
Breslaşu, M., 46.
Bucşănescu, 201.
Bunea, A., Bunea, A., 168.
Burada, T., 158.
Bursan, Gh., 163.

C

Calderon de la Barca, P., 171.
Callimachi, I., prinţ, 106.
Camara, De, Cardinal, 195.
Candrea, A.I., 182, 212.
Capidan, Th., 76, 111, 112, 209, 210-213, 214, 219.
Cara, 214.
Caracostea, D., 214.
Caraman, P., 107.
Carcalechi, E., 167.
Cardaş, Gh., 104, 105.
Carol de Hohenzollern, principe, 144, 224.
Carol I, rege, 93, 94, 148.
Cazzavillan, L., 158.
Câmpineanu, I., 198.
Cârţan, Gh., 125, 128, 140, 141, 144, 146, 147, 149-151, 154, 155, 157, 159-164.
Cezar, 86.
Chendi, I., 167.
Chiacu, N., 193.
Cipariu, T., 139, 168, 169, 177-184.
Ciril, 67.
Clary, R., de, 210.
Cloşca, 148, 232.
Coletti, 214.
Conachi, C., 201.
Coresi, 108.
Cosgarea, A., 192.
Coste, Gr. preot, 191.
Coşbuc, G., 32, 66, 104, 155, 156, 193, 231.
Cotigă, I., 146, 147.
Creangă, I., 33, 34, 141, 142.
Crihălmeanu, I. preot, 192.
Crispi, F., 163.
Cristalis, 214.
Cristea, M. patriarh, 97.
Crişan, 148, 232.
Cuculi, 200.
Cuza-Vodă, Al., 142-144, 148, 224.
Cavallidi, Th., 212.

D

Dante, 84, 171.
David, 163.
David de Margina, baron, 159.
Delavrancea, Barbu Ştefănescu, 94, 105, 232.
Densuşianu, N., 110.
Densuşianu, O., 87, 108, 110, 130-138, 181, 182, 184.
Diaconovici, C., 163.
Dionisie, Lupul, 86.
Dragomir, S., 205.
Dragoş, 187, 228.
Drăganu, N., 36, 108, 109, 217.
Drăghicescu, D., 215.
Duca, C., 210.
Dunca, N., 187.
Dzubay, Şt. episcop, 189.

E

Eliade-Rădulescu, I, 78, 85, 86, 88, 89.
Eminescu, M., 78, 79, 104, 123, 126, 184.
Erbiceanu, C., 158.

F

Fabian, V., 228.
Faure, F., 163.
Ferdinand I, rege, 98, 99, 227.
Filipescu, M., 198.
Filipowski, Adam episcop, 189.
Fleva, 153.
Foti, I., 214.
Frâncu, A., 159.
Frenţiu, Valeriu episcop, 97.

G

Galrovschi, fam., 213.
Garibaldi, G., 163.
Gaster, M., 108.
Gauchat, L., 19.
Gherman, P. preot, 234.
Ghica, I., 179.
Ghica, Th. Jean, 154.
Ghica, Pantazi, 104.
Ghica-Vodă, Al., 198.
Gilliéron, J., 19, 185.
Glavina, A., 207.
Goethe, 171.
Goga, O., 78, 80, 100, 105, 106, 153, 165, 181, 185, 222.
Gojdu, fam., 213.
Gojdu, E., 213.
Goldiş, V., 98, 99, 234.
Golescu, N., 224.
Gomboşi, 160.
Gradea, Pia., 183, 184.
Griera, A., 19.
Grigore, mitropolit, 86.
Grigorescu, N., 123.

Grigoriu, 193.
Gubernatis, A. de, 159.

H

Hagi-Cegani, C., 212, 213.
Haneş, V.P., 182.
Haret, S., 157.
Haşdeu, B.P., 108, 184, 193.
Hetcou, P., 136.
Holban, 158.
Horia, 148, 232.
Hossu, Iuliu episcop, 97.
Hossu-Longin, E., 230.
Hunfalvy, P., 145.

I

Iancu, Avram, 148, 167, 232.
Iarnik-Bârseanu, 125, 127-130, 132-136, 138.
Ibrăileanu, G., 108.
Imbriani, M., 152, 163.
Ionescu, T. arhim., 191.
Iordan, I., 107.
Iorga, N., 39, 93, 108, 139-141, 143, 144, 160, 161, 230.
Iosif, St. O., 124, 128, 137, 196, 223.
Iroaie, P., 208.
Isac II Angel, 116, 148.
Isacu, C. preot, 191.
Ivaşcu, G. preot, 192.
Ivănescu, Gh., 107, 108, 109, 110, 115.

J

Jeanjaquet, J., 19.
Jirecek, C., 216.
Jud, Jakob, 19.

K

Kalinderu, I., 158.
Kekavmenos, 210, 212.
Kiriac, 200.
Kiriţescu, C., 232, 233.
Kogălniceanu, M., 228.
Krug, W.Fr., 169.

L

Lacea, C., 110.
Lahovary, d-na., 152, 159.
Lahovari, Al., 226.
Lambru, S., 214.
Laurian, A.T., 181, 228.
Lazăr, E. preot, 191.
Lazăr, Gh., 78, 85, 86, 145, 148, 228.
Leopold, Hohenzollern de, 154.
Titu Liviu, 150.
Loghin, C., 183.
Lucaci, V., 159, 162, 181.
Lucaciu, E. preot, 189.
Lucaciu, Şt. arhim., 190.
Lupul, Dionisie, 86.

M

Maior, Petru, 75, 78, 87, 88, 182.
Maiorescu, Titus, 104, 176, 177.
Maiorescu, I., tatăl, 176, 207, 228.
Malecki, M., 36.
Manciulea, Şt., 183.
Maniu, I. tatăl, 229.
Maniu, I., 97, 98, 99, 228-230, 234.
Manole, meşterul, 80, 102.
Manolescu, doamna, 158.
Manolescu, I., 158.
Marchiş, B., msgr. 192.
Marinescu, I.M., 107.
Marotta, Jefferson, 195.
Marţian, codice, 109.
Mateevici, Al., 47.
Mateiu, Corvin, 145, 155.
Maurer, A., 193.
Maxim, D. arhim., 191.
Mărăcineanu, D., 201.
Meillet, A., 91.
Menelik II, 164.
Metodiu, 67.
Micu, S., 75, 87, 182.
Micuda, V.C., 193.
Mihaiu I-iu, rege, 93.
Mihali de Apşa, V., 159.
Mihaiu-Viteazul, 200, 232.
Mircea cel Mare, 232.
Mitilineu, C., 151.

Mocioni, fam., 213.
Moldovan, A., 190.
Moraru, L., 208.
Morţun, Vasile, G., 155.
Moruşca, P., episcop, 189, 191.
Moţiu, E., 193.
Mugur, Gh., 160.
Mureşanu, A., 167.
Murnu, G., 77, 126, 214.

N

Napoleon I, 160.
Napoleon III, 123, 224.
Naum, A., 219.
Nedioglu, Gh., 182, 198.
Negri, E., 165.
Negru-Vodă, 187.
Negruzzi, Iacob, 103-106, 176, 177, 199, 219.
Nica, A., episcop, 190.
Niculescu, M., 214.
Niculiţă, 210.
Nitsch, K., 36.
Nodier, Ch., 33, 82.

O

Oanea, L., 99.
Odobescu, Al., 104, 167, 169, 176-178, 180.
Opreanu, Al. Şt. rev., 191.
Ovidiu, 155.

P

Panaitescu, E., 202.
Pandolfi, marchiz, 151, 152, 153.
Pantazi, 214.
Papacostea, 214.
Papahagi, P., 111, 214.
Papahagi, T., 212, 214.
Papahagi, V., 214.
Papiu, I., 228.
Papp, I., 97.
Păcăţeanu, T.V., 159.
Păcuraru, I., 156.
Pellis, Ugo, 19, 20, 208, 209.
Perkzel, Dezsö, 149.
Petrovici, E., 111.
Petrovici, I., 232.
Petru şi Asan, 116, 148, 212.
Philippide, Al., 108.
Pogor, V., 201.
Pomuţ, Gh., 187.
Pop, G. preot, 192.
Pop, Alexandra Sever, 104, 106, 112, 114, 162, 208, 209.
Pop, Sever, 36, 106, 111, 112, 195, 196, 208, 209.
Pop de Băşeşti, Gh., 140, 159, 227-231.
Pop-Cicio, Şt., 97-99, 234.
Pop-Reteganul, I., 133.
Popa, N.I., 107.
Popa-Dileu, 193.
Popovici, I., 208.
Popovici, John, preot, 191.
Potop, Anna, 193.
Predescu, L., 182.
Procopovici, Al., 108.
Pumnul, Aron, 184.
Puşcariu, Sextil, 19, 25, 70, 108, 207, 222.
Puşcaş, L. preot, 192.

Q

Quintilian, 173.

R

Radu, D. episcop, 97.
Radu-Negru, 228.
Rampolla, cardinal, 152.
Raţiu, Ion, 93, 159, 161.
Rădulescu-Pogoneanu, E., 165.
Rebreanu, E., 233.
Recatas, C., 76.
Reichenkron, G., 68.
Remacle, L., 110, 111.
Renato, M., 163.
Riga de Veleştin, 213.
Roată, Ioan, 141-143.
Rosler, 145.

Roques, Mario, 94, 185.
Rosetti, Al., 71-73.
Rostovzev, M., 204.
Rota, fam., 208.
Russo, Al., 79, 105, 169, 177, 184.
Rusu, G., 193.

S

Safirescu, S, 193.
Salcău, J., 192.
Samarineanu, G.M., 214.
Scheuermaier, Paul, 20.
Schiller, F., 171.
Schinagel, 169.
Sergescu, C., 47, 66.
Sina, fam., 213.
Sina, S., 213.
Sion, George, 167.
Skok, P., 67.
Slavici, Ion., 103, 104, 105.
Smara, 158.
Spătariu, I., preot, 192.
Stănculescu, G., 193.
Stănilă, I. preot, 191.
Stelian, T., 125.
Stroescu, Stroe, 125, 129, 147.
Stupină, I., 148, 149.
Sturdza, D.A., 225, 226.
Suciu, I., 229.
Surducan, I. preot, 191.
Şaguna, A., 213.
Şăineanu, L., 180.
Şincai, G., 75, 78, 87, 182.
Ştefan cel Mare, 94, 155, 200, 232.
Şuluţ-Sterca, Iosif, 148.

T

Tappolet, E., 19.
Tasso, T., 171.
Tăutu, G., 201.
Teodorescu, codice, 109.
Tercovici, M., 208.
Terek, 153, 154.
Thomas, Albert, 93.
Thunman, J., 212.
Tibaldi, 154.
Tocilescu, Gr., 150, 155, 156, 158.
Todericiu, M. preot, 192.
Tomescu, Daniel, 86.
Tordaşi Mihaiu, episcop, 34.
Torouţiu, I.E., 96, 103-106, 177, 220.
Traian, 86, 159, 160, 162, 164, 203.
Trifa, T.V. (P.S.S. Valerian), 190, 191.
Trutza, vicar, 190.
Truţă, I. protopop, 191.
Tuliu, N., 214.
Ţepeş, Vlad, 79.
Ţichindel, D., 78.
Ţimiraş, N., 193.
Ţiplea, A., 137.

U

Umberto I, rege, 152.
Urechiă, V.A., 150, 151, 153, 155, 158, 159, 161-163, 225, 226.

V

Vaida-Voevod, Al., 97, 99, 229.
Valaori, 214.
Valaroritis, 214.
Valenciennes, H. de, 210.
Vasilescu, H. preot, 191.
Vasmer, M., 37.
Văcărescu, Ana-Maria, 106.
Văcărescu, Theodor, C., 106.
Vega, Lope de, 171.
Velo, N., 214.
Verbină, I., 176, 177, 178.
Villehardouin, G. de, 210.
Vlad, A., 99.
Vladimirescu, T., 78, 148, 232.
Vlahuţă, Al., 75, 76, 123, 124, 128, 155.
Vlaicu, A., 144.
Voronca-Niculiţă, E., 131.
Vulcan, I., 178.

W

Weigand, G., 112, 115, 214, 216.
Wilhelm, împărat, 156.
Wilson, Thomas, 96, 97, 233.

X

Xenopol, Al., 104, 176, 177.

Z

Zalacostos, 214.
Zambotti, Laviosa, 42.
Zamfirescu, D., 105, 151, 164.
Zamfirescu-Rarincescu, M., 164.
Zanne, I., 158.

CUPRINSUL

Prefaţă V

Curriculum 1

Redactând volumul II din Atlasul Linguistic Român 19

Limba noastră 30

Limba pentru Români 48

Influenţele slave în limba română 67

Limba română şi limbile romanice 77

1 Decemvrie 1918 92

Limba literară şi graiurile populare 103

Străinătatea în poezia populară 123

Badea Cârţan în slujba unirii sufleteşti române şi romane 139

Timoteiu Cipariu 166

Din sufletul şi frământările fraţilor din cele două Americi 185

Limba vorbită de Românii de pretutindeni 197

Pe drumul nemuririi : I. C. Brătianu şi Iuliu Maniu 224

1 Decemvrie 1918 232

Lista cuvintelor interpretate şi hărţile corespunzătoare 236

Tabla Ilustraţiilor 239

Indice de persoane 240

ERRATA

pagina	*rândul*	*în loc de*	*corectează*
VI	28	eliberatorilor	liberatorilor
VI	29	Besarabia	Basarabia
IX	10	lanţ în	lanţu'n
IX	36	omorât	omorît
9	3	trouve	trouver
49	4	ivorbele	vorbele
85	38	rugade	ruga de
88	39	omulşi	omul şi
101	35	pentru că	pentrucă
102	9	fiind că	fiindcă
109	38	sec. al XII-lea	sec. al XIII-lea
112	4 subsol	pentru că	pentrucă
168	29	apărut	apărat
169	6	bunăcuviinţă	bună-cuviinţă (traducere)
175	28	limbelor	limbilor
176	42	Română	Româncă
192	23	Dearbon	Dearborn
217	1	lutep	lupte
220	1	piardă	piară
229	24	exclusive	executive

Sever Pop – Limba română, romanitate, românism

ERRATA

Pagina VI, rândul 7,

a se corecta Brăileanu *în loc de* Burileanu.